De Nieuwe Taalgids.
Jaargang 12

bron
De Nieuwe Taalgids. Jaargang 12. J.B. Wolters, Groningen / Den Haag 1918

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/_taa008191801_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

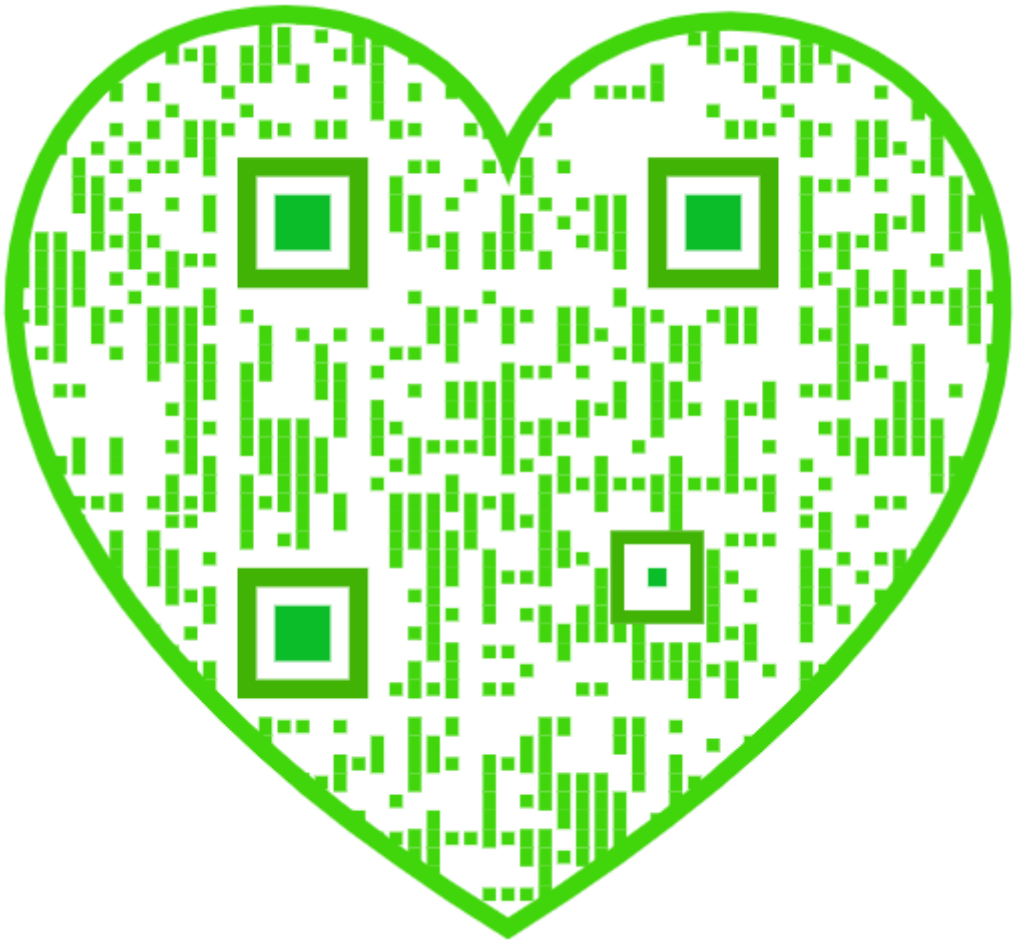

De compositie van Potgieters proza.

Een frans kritikus heeft gezegd: ‘La composition, il faut le répéter sans trêve, est, après le don d'observation psychologique, la qualité maîtresse du romancier; elle lui est, certainement, plus nécessaire que le style’[1)]. Wat de waardering van de waarneming betreft zullen we dat wel met hem eens kunnen zijn; maar een zo groot gewicht te hechten aan de compositie van een werk is meer een franse dan een nederlandse eigenschap. Wij letten in 't algemeen meer op de degelikheid van onze woorden en daden dan op de vorm waarin we ze tot uiting brengen. Zo wordt ook bij ons literatuuronderwijs niet veel gewezen op de compositie van een kunstwerk. Ten onrechte echter. Al kunnen wij Nederlanders de mening van de franse kritikus cum grano salis opvatten, het behoeft geen betoog, dat ook voor ons de waarde van een kunstwerk mede door z'n compositie bepaald wordt; niet alleen de kunstwaarde, ook de praktiese waarde. Of een schrijver gelezen en gewaardeerd wordt, het hangt, behalve van vele andere factoren, ook af van z'n gave der compositie. Met gelezen en gewaardeerd bedoelen we niet de populariteit in de lagere betekenis van ééndagsroem, maar het verwerven van de goedkeuring en de sympathie der beter ontwikkelden en ernstig denkenden. Waar we over POTGIETER zullen spreken, moeten we dat wel in het oog vatten. Naar populariteit in de lagere betekenis heeft Potgieter nooit gestreefd; maar ongelezen blijven wilde hij ook niet. Hij was een strijder voor schoonheid en volkskracht, en de waardering van anderen kon hem niet onverschillig zijn. Toch is hij aldus opgevat nooit recht populair geweest. Hij werd gelezen, men had eerbied voor z'n vele weten en z'n karakter, maar ook bestonden er bezwaren tegen hem. Het is, om een woord van hemzelf te gebruiken, ‘een garstige waarheid’, dat men hem gewrongen en duister vond. Doch een deel van de tegenzin die velen tegen z'n werk hadden, een van de oorzaken dat hij nooit algemeen gelezen werd en dat het ons nu nog soms moeilik valt z'n werk te waarderen, ligt in de zwakke compositie er

1) VICTOR GIRAUD, *Revue des deux mondes*, Maart 1913 p. 132, in een artiekel over ED. ROD.

van. In het volgende hoop ik dat nader aan te tonen. Ik zal me daarbij beperken tot z'n proza, en meer in 't bizonder tot de bundel *Proza, Het Noorden*, en de drie delen *Schetsen en Verhalen* uit de verspreide en nagelaten werken; een onderzoek van z'n overig proza zou waarschijnlik de resultaten niet veranderen.

Bij een beoordeling kan het niet de bedoeling zijn, uit te gaan van een vooraf vastgestelde norm. JONCKBLOETS methode t.o.z. van Vondels dramaas is niet meer van onze tijd; wij eisen van een schrijver geen esthetiese geloofsbelijdenis, om hem als ketter te kunnen uitwerpen als hij daarvan afwijkt. Wie daartoe lust mocht gevoelen, kan bekeerd worden door de *Max Havelaar* (om nu maar bij onze eigen literatuur te blijven). Grilliger werk is er in onze letterkunde niet verschenen, of het moesten de *Ideën* zijn, en toch deed het ‘een rilling door 't land’ gaan en heeft het z'n roem in hoofdzaak behouden tot op deze dag. Daartegenover staat de *Jeptha*. Vondel beschouwde dit als z'n meesterstuk, omdat hij het onberispelik naar de klassieke voorschriften had geconstrueerd; maar wij denken er anders over. Er komen zoveel andere factoren bij in 't spel: geestigheid, actie, intrige, schoonheid van taal, diepte van gedachten, alles werkt samen om een werk te maken tot wat het is. Daarom volgen wij een tegenovergestelde methode: we onderzoeken eerst hoe een werk is gecomponeerd, vragen dan naar de betekenis die deze compositie er voor heeft, en trachten daarna te verklaren, hoe de schrijver tot deze wijze van werken is gekomen.

In de eerste plaats dient te worden gelet op het algemene plan waarnaar elk stuk is opgebouwd. We kunnen daarvoor bij Potgieter enige duidelik onderscheiden typen opmerken. Vooreerst het *humoristiese* type, dat het best waarneembaar is in *Lief en leed in het Gooi* en *Het Noorden*. Deze twee werken, in dezelfde tijd ontstaan, zijn in zekere zin pendanten, indien men stukken van zo verschillende omvang pendanten mag noemen. Ze zijn geboren uit eenzelfde geest. Potgieter heeft ze als romanticus en humorist geschreven en zich daarbij vrijwel van elke band ontslagen. Een uiterlike band altans is er niet in tē bespeuren, of het moest zijn een geografiese. Geestige opmerkingen, vlotte conversatie, woordspelingen, halve aanduidingen, onverwachte wendingen, natuurbeschouwingen, poëzie, historiese schetsen, het is alles dooreengemengd in een bonte en verbijsterende overvloed. Dit sluit niet een hogere eenheid uit; het is niet een los aan elkaar geregen reeks vertellingen, geen conte à tiroir zoals VAN LENNEP ze schreef. Maar die hogere eenheid ligt buiten het werk, of, zoals GEEL het uitdrukte: ‘Indien het boek

een eenheid heeft, dan bestaat zij in den zielstoestand van den schrijver.'[1)]

Even grillig is *Hoe het Weeuwtje uit het Hof van Holland gevrijd werd*. Wel is hier wat meer eenheid merkbaar, doordat er een intrige is, 'maar die is vrijwel bijzaak; hoofdkenmerk is ook hier het bandeloze. Hetzelfde geldt voor *Het togtje naar Ter Ledestein*.

Een tweede groep zou men kunnen noemen het *wandeltype*. De hoofdpersoon maakt een wandeling, een rit te paard of een treinreis en houdt middelerwijl gesprekken met een ander of is in gepeinzen verdiept. Van een eigenlike intrige is niets te merken. Hiertoe kunnen desverlangd *Lief en leed in het Gooi* en *Het togtje naar Ter Ledestein* gerekend worden, maar bij deze overweegt het humoristiese element. Een duideliker voorbeeld is *Albert*. Hierin is het 'verhaal' zo simpel mogelik: een schaats- en artochtje naar 't Kalfje en terug met en passant een mensenredding. Maar het is duidelik, dat dit er voor Potgieter niets toe doet en dat hij evengoed Albert op z'n kamer bezoek had kunnen laten ontvangen. De hele intrige is voor hem een kapstok om er z'n ideeën aan op te hangen; een novelle kan het stuk niet heten. - Hetzelfde is het geval met het begin van *Salmagundi*, waar Huib eerst in de mist wandelt en daarna een bezoek aan z'n vriend Willem brengt; alles dienende om Potgieter te kunnen laten spreken en kritiseren.

Ik voor mij kan in geen van beide stukken veel behagen scheppen. De bedoeling: kritiek en kunstbeschouwingen te geven, treedt te duidelik aan het licht; de opzet is te mager, de stukken rammelen, en er staan niet voldoende literaire verdiensten tegenover om dit te verbergen. Toch behoeft een opzet als deze op zich zelf niet afgekeurd te worden, getuige een paar peripatetiese verhalen die Potgieter schreef in de laatste jaren van z'n werkzaamheid aan de *Gids*. Ik bedoel niet *Een dag te Kleef*, al wordt daarin veel gewandeld; het is beter, dit stuk bij een ander type onder te brengen. In *Een novelle*? vertelt een jonge vrouw op een wandeling met een vriendin haar levensgeschiedenis. Het is een vrij kies geval, omdat van haar verhaal voor haar veel afhangt, en daarom is het van Potgieter goed gezien, dat hij haar dit verhaal laat doen op een wandeling, waar de natuur en de bloemen haar soms bij een moeilik punt kunnen helpen. - *Onderweg in den regen* is het laatste stuk dat Potgieter in de *Gids* schreef. Het regent onophoudelik en daarom gelast hij de koetsier hem naar 't station te rijden. En terwijl hij in de een-

1) *Gids* 1840 I p. 535.

zame coupé de regen hoort kletteren tegen de ruiten, gaat hij lezen in *Pansie* van HAWTHORNE en weldra is hij alles om zich heen vergeten. Hier brengen de rit, de regen en de treinreis in de rechte stemming om van dit boekje te genieten, zoals we 's winters, als de regen tegen de ruiten slaat, wat dichter bij de haard schuiven en meer nog opgaan in een boeiende roman. Dit stuk is een van de beste die Potgieter heeft geschreven[1)].

Een derde type kan men noemen het *systematiese* of ook wel het *aaneenschakelende*. Ook hiervan is de opbouw eenvoudig: achtereenvolgens, in meer of minder vast verband, worden enige geschiedenissen verteld of beschouwingen gegeven. Het beste stuk uit deze rubriek is *Het Rijksmuseum*. Indertijd heb ik reeds uitvoeriger over de bouw ervan geschreven[2)], ik kan dus hier met een korte uiteenzetting volstaan. De band welke de beschouwingen hier verbindt is de chronologie: telkens is een der stadhouders het middelpunt. Maar het stuk valt niet uiteen in 5 of 6 afzonderlike delen, want een klacht over ons volksverval aan 't begin en aan 't einde houdt alles bijeen. Doch vooral belangrijk is de climax, die het werk zowel in z'n onderdelen als in z'n geheel beheerst. Deze houdt het met een strakke band samen en maakt het zeer geconcentreerd en massief en van een onverbreekbare eenheid.

Volgens hetzelfde grondplan zijn opgebouwd *'t Is maar een pennelikker* en *Als een visch op het drooge*. Beide beginnen met een inleiding, het eerste om te betogen dat de 17^{e}-eeuwse handelswereld geen klerken kende, om de vraag te beantwoorden: waarom wordt men klerk? en om ons erbarmelik ambtelik proza aan de kaak te stellen; het andere om vier proponenten in de vier windstreken van ons vaderland ‘om te trekken’. Daarna volgt bij beide de kern. In het eerste schildert Potgieter een reeks van klerkentypen en deze defileert man na man ons voorbij. Ieder type wordt op dezelfde wijze beschreven: eerst een schetsje waarin de persoon ten tonele wordt gevoerd, dan beschouwingen van de schrijver. Het slot bevat een opwekking tot ontwikkeling aller gaven en krachten en stelt de 17^{e} eeuw aan de onze ten voorbeeld. In 't andere volgen de drie hoofdtypen Aert, Sicco en Ernst; de gelukkigste wordt genoemd een vierde, die stierf voor de ontgocheling kon komen. Evenals bij 't *Rijksmuseum* ontbreekt dus aan 't eind evenmin de climax als aan 't begin de inleiding. Maar terwijl daar de climax het gehele werk beheerst en bijeenhoudt,

1) Zie BUSKEN HUET, *Lit. Fantasiën en kritieken* XIII 38-41.
2) *N. Taalgids* IX 273 vlgg.

komt die hier eerst aan 't slot, los van het voorafgaande. Daardoor is de eenheid minder groot en staan de schetsjes vrij los naast elkander. In *Als een visch op het drooge* wordt de verbrokkeling nog groter, doordat van de drie proponenten de geschiedenissen in tweeën worden gesneden en van alle drie eerst de ene helft, daarna de andere wordt verteld.

Tot deze rubriek zou ik ook willen rekenen *Jan, Jannetje en hun jongste kind*. Immers ook hier is het na-elkander het kenmerkende van de bouw. Eerst, als inleiding, worden Jan en Jannetje beschreven, daarna komen de zoons binnen en achtereenvolgens klaagt ieder van hen over Jan Salie. Het stuk bereikt z'n hoogtepunt met de woorden van Jan: ‘Morgen besteed ik Jan Salie op een hofje.’ Dus ook hier een climax aan 't eind. Toch lijkt me dit stuk zwakker dan het *Rijksmuseum*, welks gesloten eenheid en massieve structuur het niet bereikt. Of ligt het aan mij, als de personen op mij de indruk maken van toneelspelers die even naar voren stappen om hun rol op te zeggen en daarna weer verdwijnen? Als Jan Compagnie spreekt, zijn we bijna vergeten dat Janmaat er ook nog is. Ook verzwakt Potgieter de kracht van het slotaccoord, want na Jans besluit over Jan Salie volgt nog een lange alleenspraak van Jan Claassen en een korte monoloog van Jan Kritiek, en eerst daarna (een nieuwe climax) de feestdronk: ‘Oranje in 't hart en niemands slaaf!’ en de bede: ‘God zegene ons, kinderen!’ Dit is jammer voor het overigens zo voortreffelike stuk. Hoe zou het gewonnen hebben, als Potgieter een hogere eenheid had weten te bereiken, als hij i.p.v. een na-elkander een tegelijkertijd had weten te scheppen. Dit was, vooral wegens de allegorie, moeilik geweest, maar hij had het wel gekund. Immers nu reeds brengt hij Jan Cordaat en Jan de Poëet tot samenspel; geniaal zelfs is de wijze waarop hij Jan Salie laat optreden: ‘Zeg ereis, Janmaat! wil je ook een kopje slemp?’ Zo had Jan Claassen zich bij de klacht van Jan de Poëet kunnen aansluiten; had Jan Kritiek zich naast deze twee geschaard, dan was niet alleen de inzinking na de climax vermeden, maar tevens inniger samenspel verkregen[1)].

1) V.D. BOSCH in z'n lezenswaardige beschouwing op dit stuk (*Zwolsche Herdrukken*) beziet eveneens deze kwestie en heeft blijkbaar ook gevoeld, dat het stuk wat losjes in elkaar gezet is. Hij constateert een ‘op 't eerste en twede gezicht min of meer verwarrende volheid en drukte’ en prijst het een paar bladzijden verder, dat Jannetje na lang zwijgen weer eens wat zegt, want ‘de lezer, die mogelik vergeten is dat Jannetje òòk in de kring zat, moet haar meteen weer vòòr zich zien.’ Het schijnt me echter toe, dat we Janmaat en de anderen, als ze eenmaal hun rol hebben opgezegd, evenzeer uit het oog verliezen. V.D. BOSCH keurt de bouw van het stuk goed; hij noemt ‘dit trek voor trek schilderen de enig mogelike, de alléén goeie manier.’ Ik meen dat er wel iets te verbeteren zou zijn. Dit neemt niet weg, dat ik het overigens gaarne eens ben met zijn opvatting: ‘die 't zo gaat als mij die zal, ondanks de kritiek die 'k me veroorloofd heb, deze andere “Hollandsche Natie” (ik denk hier aan Helmers) een nobele en mooie preek en dichtstuk vinden.’

Ten slotte behoort tot dit type *Een dag te Kleef*. Wel wordt in dit stuk veel gewandeld, maar ten eerste is dit te verwachten van iemand die in Kleef een dagje doorbrengt, en ten twede is de wandeling niet als in de vorige categorie de basis, maar een onderdeel van het verhaal. Ook hier eerst een inleiding: de afstraffing van een onbevoegd gidsje; daarna achtereenvolgens ochtendwandeling, koffietafel, middaguitstapje, table d'hôte en avondwandeling. Ook beheerst een climax het gehele verhaal: steeds groter wordt de gezelligheid, maar dieper ook de ernst, met dat verheven slot: 'dat de Nazarener toch heeft overwonnen.' Laat men de inleiding, die voor ons alle actualiteit heeft verloren, weg, dan is het schetsje kortweg voortreffelik.

Tot de laatste rubriek, die ik zou willen rekenen tot het *gecompliceerde of intrige-type*, behoren een paar stukken van grotere omvang: *Salmagundi* en *De zusters*. Terwijl alle vorige stukken zeer eenvoudig van opzet waren, zijn deze op breder basis opgebouwd, verdienen ze eerder romans dan novellen te heten. In beide worden de lotgevallen van verscheiden personen verteld, er is een intrige, er worden één of meer knopen gelegd. Het beste is ontegenzeggelik *De zusters. Salmagundi* is verwarrend van volte; er worden wel 6 of 7 motieven opgezet, maar uitgewerkt is er nauweliks een. Voorzover het verhaal af is, blijven ze onafhankelik van elkaar. Wel worden ze dooreengemengd, doordat nu eens het éne, dan weer het andere wordt opgenomen, maar daarmee is nog geen eenbeid verkregen. Hoe Potgieter op den duur die afzonderlike verhalen zou verwikkeld hebben en hoe hij dan de ontknoping zou hebben aangebracht, we kunnen er alleen naar gissen, maar ik geloof dat hij er zich niet uit gered zou hebben; dat het stuk even rammelend zou zijn gebleven, en dat hij dit zelf ook gevoeld heeft en daarom maar is opgehouden.

Een bewijs voor deze laatste mening is het feit, dat ook de novelle *De zusters* onvoltooid is. Deze is breed opgezet en met rustige, krachtige hand uitgewerkt. Reeds is er door de botsing van belangen een begin van verwikkeling, en het is jammer dat het niet af is. Veel

beter dan van *Salmagundi* zou hiervan een verhaal te maken zijn geweest. Potgieter zag er echter blijkbaar geen kans toe. Niet beschikkende over de handigheid waarmee van Lennep knopen legde, noch over de ongegeneerdheid waarmee deze ze doorhakte, zag hij af van het vinden van een oplossing en eindigde, zeer tot onze spijt, met een: ‘gerne hätt' ich fortgeschrieben, aber es ist liegen blieben.’

II.

In het bovenstaande hebben we alleen op de bouw van het geheel gelet, we dienen nu enkele details na te gaan. In de eerste plaats valt dan op (en Potgieter heeft daarvoor in zijn tijd al genoeg te horen gekregen) de lust tot uitweiden.

Nu behoeven uitweidingen niet onvoorwaardelik veroordeeld te worden. Menigmaal kunnen ze de mening van de schrijver duidelik maken. Daarvan is een mooi voorbeeld te vinden in *Jan, Jannetje en hun jongste kind*, waar een vrij lange beschouwing gewijd wordt aan de bij verschillende volken in zwang zijnde spreekwijzen, welke een monarchale gezindheid of kritiek op het monarchale stelsel inhouden. Deze beschouwing maakt des te begrijpeliker, hoe ons volk een volk van handelsmensen is, voor wie het staatsbestuur is een aangelegenheid van de twede rang. Dit stuk, hecht aan de rest verbonden, is dus zeer verdienstelik.

Met die afdwalingen worden ook niet bedoeld de kunst- en andere beschouwingen in *Albert* en *Salmagundi*. Die zijn hier doel, geen bijzaak; de stukken zijn er om geschreven. Maar af te keuren zijn de uitweidingen, die met het verhaal niet of slechts in verwijderd verband staan. Duidelik wordt dit geïllustreerd door het verhaal *Marie*. Dit is een op zich zelf fris novelletje, met een verdienstelik gegeven. Maar wat heeft daarmee nu te maken de beschouwing over livreibedienden, de nazaten van de vroegere schildknapen? of de uitval tegen het gegalmde hollands van predikers en verhandelaars? of de lof van het schoolmeesterschap? of de uitweiding over de gezelligheid aan tafel en over beschaafde, geestige gastvrouwen? Dit alles beslaat een derde van het verhaal.

Een andere uiting van die zucht tot afdwalen is te zien in de uitvoerigheid waarmee Potgieter de levensomstandigheden of het karakter van allerlei bijpersonen beschrijft. Wanneer hij in z'n verhaal een nieuwe figuur brengt, ontrolt zich voor z'n fantasie terstond een hele geschiedenis, die hij niet voor zich kan houden. Zie een paar voorbeelden in *Salgamundi*. Als Huibs vader naar de vader van Maria is

voor het acces, tracht Huib zich afleiding te geven door een bezoek aan de werf, waar een boot voor hem getimmerd wordt, en uitvoerig vernemen we van het verleden van de timmerman en van de ruzie die hij met z'n zoon heeft. En als oom Frits zich voor z'n nasporingen tot een advocaat wendt, wordt in den brede diens moeilike positie van jong rechtsgeleerde verhaald. Zo spint Potgieter overal nieuwe patronen door het oorspronkelike patroon heen, tot hij er ten laatste geen harmonies geheel meer van maken kan. Dit is ook de hoofdfout in *De zusters*. Ook daar lopen allerlei intriges door elkaar, zonder dat er onderling veel verband is. Vooral de zo uitvoerig vertelde levensgeschiedenis van de jonge schilder Warner staat er geheel buiten. Nu kunnen die geschiedenissen wel elk voor zich goed zijn, maar een losse aaneenrijging van de beste motieven maakt nog geen geheel, en, zoals reeds gezegd, voor Potgieter werd het tenslotte onmogelik, tot een goed einde te raken en daarom hield hij maar op.

Dit soort uitweidingen komt bij Potgieter veel voor en is gemakkelik aan te wijzen, doordat ze los in 't verhaal staan. Iets minder zichtbaar is een ander soort, dat echter zeer overvloedig is; en hoewel ze elk voor zich veel korter zijn, zijn ze allen te samen even hinderlik. Ze allen op te sommen zou een paar bladzijden kosten; ik zal me dus tot een enkele beperken. Het zijn die korte opmerkingen, soms een paar regels lang, soms slechts enige woorden, waarin Potgieter eigen mening geeft of kritiek oefent op toestanden en opvattingen uit z'n eigen tijd. Bijvoorbeeld. - Als de zusters bij het lijk van haar vader in rouw nederzitten, wordt een kaartje van een aanspreker binnengebracht. '"Die onmensch"! zeide de oudste zuster, en verzonk weder in haar gepeins Wie onzer zou het in haren toestand niet hebben gezegd? onregtvaardigen als we zijn, die gehuurde lijkbidders nahouden en ons beklagen - dat zij huichelaars blijken!' - Anne, aan heftige gemoedsbewegingen ten prooi, wandelt de stad door om haar muziekmeester op te zoeken. 'Met veerkrachtigen stap ging zij verder, ging den Heiligen Weg op, ging het huis langs, dat weleer de lofzangen der Clarissen hoorde, en dat nu weêrgalmt van de verwenschingen der gegijzelden; - eene gevangenis, welke Dickens bezoeken moest, om haar voor heel Europa ten toon te stellen!' - Vader en zoon Van Oudenhove hebben diepgaand meningsverschil en de zoon heeft zeer vrijmoedig durven spreken. 'Van Oudenhove, onwillekeurig getroffen, streek met zijne hand langs zijn gezigt: Van Oudenhove schudde het hoofd; maar opstaande, maar de kamer verlatende, zeide hij in zich zelven: "Wat moet er van worden, als de geest des tijds, als de litteratuur van den dag, zulke

tooneelen doet voorvallen tusschen vader en zoon?” - Die onschuldig schuldig-verklaarden!’ - Tenslotte nog één voorbeeld waarin de subjectieviteit bijna aanmatiging wordt. ‘Het was twee ure, en tal van tafeltjes stond buiten het Hof van Holland, en allerlei logés zaten er om heen, wijn en water drinkende - Rijnsche en Fachinger voor mij, als gij wilt.’

Met deze subjectiviteit hangt ten nauwste samen Potgieters liefhebberij om de lezer achter de coulissen te laten kijken, om hem te laten zien, hoe een werk gemaakt wordt. Voorbeelden zijn er in overvloed; een paar mogen ter illustratie dienen. In *De zusters* opent hoofdstuk IX met de beschrijving van een eenvoudig landschap: licht en schaduw wisselen af; de koe, het veulen, de eiber, alles heeft kleur gekregen. ‘Kies zelf het beeldje, waarmeê ge uwe schets bezielen wilt, uit het drietal, dat mij in het oog valt: een hengelaar onder eene wilg, terzijde van het verwêerde bruggetje, als ge spotziek zijt; een boertje, dat de zweep over zijn flink tweespan legt, hoe zwaar ook de vracht hoois zij, als ge gaarne tevredenheid teekent; - eene deerne als melk en bloed, achter de schutting verrast door den borst, wien het niet enkel om mallen te doen is, wien het meenens is....’ - In *'t Is maar een Pennelikker*: ‘“Hm! - hm!” - zegt de patroon, “och, van den Bergh! ge moest eens even een handje helpen.” En van den Bergh - ik gebruik dien naam, dewijl ik geen' tijd heb, om in van Leeuwen's Batavia Illustrata eene uitgestorven familie op te zoeken - van den Bergh staat op.’ - Het sterkst komt die verbreking van de illusie aan het slot van *De Ezelinnen*, een nog niet genoemd schetsje. Dit is een aardig, goed gezien stukje gezinsleven, dat vrij tragies eindigt. Maar nu bederft Potgieter de indruk geheel door het volgende slot. ‘Ik zou dit alles doen, als mij plotseling geene vreeze bekroop, welke mij letterlijk doet aarzelen voort te gaan. Welke? Dat ge mij een' onheusch vriend zult noemen, die vroegere, innige betrekking, - later aangehouden kennis, - eindelijk weder toegehaalde banden prijs geeft, die.... Vaar niet voort met uwe beschuldiging, bid ik. Ge zoudt gelijk hebben, ware het zoo. Doch als ik u gul uit bekenne, dat ezelinnen, Pieter, Louise, het kind, nergens zóó bestonden als ik die schetste, dat ik zelfs geene overburen heb: o, beweer dan toch op uw beurt niet, dat de gebreken in onzen maatschappelijken en huiselijken toestand door mij geschetst, dat de verspreide trekken, welke ik zocht te vereenigen, dat deze niets anders zijn dan boosheden in de lucht, waarvan niemand te onzent hinder heeft!’

Vooral in dit laatste verbreekt Potgieter moedwillig de illusie.

Het is alsof we in de schouwburg zitten; de toneelspeler roert ons door z'n spel, we leven mee met z'n smart en z'n vreugde; maar opeens, midden in het stuk, valt hij uit z'n rol, vertelt ons, dat de regisseur het in opvatting niet met hem eens is, en speelt dan weer door. En nu zegt ons verstand ons wel, dat de verhalen van Potgieter gefantaseerd zijn, maar we worden daaraan toch niet graag herinnerd te ongelegener tijd. Uit deze gedachtengang is ook te verklaren de bekende uitdrukking van Geel in z'n bespreking van *Het Noorden*: 'Ga even op zij, ik kan niet zien.' Het hinderde hem, dat hij tèlkens gestoord werd doordat de schrijver van achter de coulissen te voorschijn trad en zich plaatste tussen hem en het spel; hij wilde zich wel vrijwillig overgeven, maar als de schrijver invloed op hem wilde uitoefenen, trok hij zich schuw terug.

Op één punt dient ten slotte nog gewezen te worden; dat is de wijze waarop Potgieter van het een naar het ander overgaat. Dit doet hij gewoonlik zeer snel, vaak zelfs sprongsgewijze. Voor zover het *Het Rijksmuseum* betreft wees ik er reeds vroeger op; een paar voorbeelden mogen bewijzen, dat ook in andere stukken zijn vlugge geest te vinden is. In de tuin van het Hof van Holland zitten de toneelspeler en de krankbezoeker; Machteld verschijnt in de verte. '"O wat een engeltje!" borst de jonkman uit en had het naauwelijks gezegd, of sprong van zijn stoeltje op, beende over den paalketting heen, vloog met arlequinen-wippers ons weeuwtje te gemoet, sprak haar onder de sierlijkste strijkaadjes aan, en gaf een omzien later den brui van buiging, beleefdheid en bewondering, ten einde zijn lijf te bergen. Eene drift ossen kwam achter Machteld den weg op; de voorste, de lakensche, was wild.' - Precies dezelfde wijze van vertellen vinden we, als Albert de hollende schimmel tot staan brengt. - In *Jan, Jannetje en hun jongste kind* vaart Jan Crediet tegen het slechte finantiëele beleid van Jan Salie uit, niet zonder zich zelf een pluim op de hoed te zetten, en somt de slechte papieren op, waarin deze speculeerde: '"Griekjes - minder omdat hij zooveel tegen de Turken had, dan dewijl zijn beunhaas hem te fijn af was, - Zuid-Amerikaantjes...." "En kansbilletten?" klinkt het uit den hoop. "Stil, kwâ jongen!" roept Jan.' Deze overgang is des te sneller, omdat hiermee niet alleen Jantje Goddome en Jan Kalebas naar voren worden gebracht, maar tevens in den uitroep 'kansbilletten' een scherpe kritiek geleverd wordt op Jan Crediet zelf. - Een ogenblik later vervolgt deze z'n afgebroken rede: '"Het beste is, dat gij hem - ...." "Wat? mij weêr opdringt?" valt een schalk uit, die

de eer zal hebben zichzelven aan u voor te stellen.' Door deze wending treedt Jan de Poëet met een sprong op de voorgrond. - Ten slotte een bewijs, dat deze eigenschap Potgieter bijgebleven is tot in z'n laatste stuk. Hij heeft (*Onderweg in den regen*) gereisd met de schim van Hawthorne en daardoor alle besef van uur en plaats verloren. '"Amsterdam!" - en onder den indruk van dien laatsten greep des toovenaars, met wien ik in den regen had gereisd, moet ik er verbijsterd hebben uitgezien, want allerlei druipende ellende vroeg mij, of ze mij den weg mogt wijzen, - mij, die u in het holste van den nacht in de hoofdstad van nieuw gebouw tot nieuw gebouw zou kunnen brengen, die ik wenschte dat morgen spoorloos waren verdwenen!'

Deze snelle wijze van vertellen is een element van grote waarde in Potgieters werk, want daardoor wordt niet alleen het nadeel van de vele uitweidingen enigzins opgeheven, maar vooral worden z'n stukken zeer geconcentreerd en massief en bewegen ze zich met snelle vaart, *Het Rijksmuseum* in de eerste plaats. Het maakt de lezing er van niet gemakkelik, maar dat is eer een deugd dan een fout, en het ware te wensen, dat al onze schrijvers deze eigenschap overgenomen hadden. Misschien zal men zeggen, dat het laatste voorbeeld bewijst, dat die snelheid gevaren meebrengt; immers de stemming waarin de treinreis ons gebracht heeft, wordt door de slotwoorden verbroken, omdat ze plotseling een geheel andere gedachtenwereld openen. Dit moge waar zijn; maar voorlopig zullen de voordelen van een versneld tempo in onze romans wel groter zijn dan de nadelen.

III.

Uit het bovenstaande kunnen we dus de volgende conclusies trekken. Van de meeste stukken is het grondplan zeer eenvoudig; slechts een tweetal is breed opgezet. Nu behoeft de opzet op zichzelf niet voor of tegen een stuk te pleiten: waarom zou bijv. het aaneenschakelende type achterstaan bij het gecompliceerde, of omgekeerd? Tout genre est permis hors le genre ennuyeux. Maar daarom mag toch wel geconstateerd worden, dat eenheid en evenredigheid in de onderdelen voor een kunstwerk (en niet alleen voor een literair) nodig zijn; dat, ceteris paribus, het werk dat de sterkste eenheid bereikt èn als kunstwerk èn in leesbaarheid het hoogst staat. Alleen voor 't humoristiese type geldt dit natuurlik niet, omdat dit juist de grilligheid tot levensbeginsel heeft. Beschouwen we nu Potgieters werken uit dit oogpunt, dan zien we dat ze meestal die hogere eenheid niet bezitten,

dat ze òf wat mager zijn gebleven, òf dat de basis zo breed is gelegd, dat blijkbaar de bouwstoffen ontbraken om 't gebouw af te maken. - Het bereiken van die eenheid wordt ook vaak belet door de vele uitweidingen en afdwalingen, welke geen rechtstreeks verband houden met het stuk zelf en waartoe ook gerekend moeten worden beschrijvingen van bijpersonen, welke door hun uitvoerigheid de evenredigheid verbreken. Ook verstoort de schrijver menigmaal de gang en de stemming door zich tussen de lezer en het verhaal te plaatsen en eigen mening te uiten. - Daarom moeten we deze eigenaardigheden als zwakheden beschouwen. In hoeverre Potgieter dit zelf heeft ingezien zal straks ter sprake komen; in elk geval bekommerde hij er zich niet veel om, want hij ging zelfs zo ver, dat hij de lezer achter de coulissen laat kijken en hem a.h.w. de wording van een novelle bijwonen.

Dit alles maakt, dat er maar weinig stukken, voorzover de vorm aangaat, goed te noemen zijn. Bovenaan staat *Het Rijksmuseum*, dat ondanks z'n grote omvang tot het einde toe voortreffelik is, en terecht genoemd is[1] 'het doorwrochtste, het artistiekste, het voortreffelijkste prozastuk, dat in onze moderne letterkunde aangewezen worden kan.' De andere goede stukken zijn vrij kort: *De Foliobijbel* en *Onderweg in den regen* zijn daarvan de beste. *Een dag te Kleef* zou z'n inleiding kunnen missen. *De Ezelinnen* zou er toe behoren, als het slot niet de illusie verstoorde. *Een Novelle*? had misschien iets korter gekund; en niet onverdienstelik is de boven niet genoemde novelle *Leuchtstein*, welke deels nog uit de romantiese school is, deels modern aandoet, en niet verdient zo geheel vergeten te zijn als ze is.

In zijn gesprek met de schim van Hawthorne laat Potgieter deze zeggen: 'Zou ik een Yankee zijn, als ik iets, waarover ik mij verwonderde, niet trachtte te verklaren?' Hiermee legt hij ook ons de taak op, te zoeken naar een verklaring van bovengenoemde tekortkomingen. Hoe is het mogelik, dat Potgieter, die zo logies dacht, zo belezen was, zulk een fijne literaire smaak had, in zijn eigen werk zo te kort schoot in de vorm? Sterker nog: hij was zich z'n eigen fouten zeer wel bewust, want herhaaldelik vraagt hij, direct of indiret, vergiffenis voor z'n uitweidingen[2]. Ook huldigde hij in theorie

1) BUSKEN HUET, Lit. Fant. en Kritieken XV 4.
2) Zie bijv. in *De Zusters*: Anne Gravestein - want onze inleiding dreigt geen einde te nemen - Anne Gravestein behoorde.... In *Hanna*: Inderdaad, ik had mijn opstel wel *het lezende vrouwtje* mogen noemen, zoo weinig gang is er in. In *Salmagundi*: Alsof preeken dan ooit den tijd had gekort! - In 't zelfde stuk: Wij weten niet, of de lezer het onder de voorregten van den vorm zal tellen, door ons voor deze vertelling gekozen, dat hij ons zijsprongen veroorlooft als die, welke wij daar even hebben gewaagd; maar, mogten we zijn geduld op te zware proef hebben gesteld, hij houde het ons ten goede. - Enige zelfironie zal hier wel onder schuilen, maar hij meende het toch wel. Veel later schreef hij aan B. Huet: 'Ge zijt ietwat uitvoeriger geworden, en toch niet in mijn zwak vervallen, te magtig te zijn' (Brieven I, 224).

opvattingen, die, had hij ze in praktijk gebracht, hem behoed zouden hebben voor de meeste van de genoemde fouten. Immers zegt hìj ergens[1]: '"Je n'enseigne pas, je raconte", heeft een groot man gezegd: zal men het niet verwaand noemen, zoo ik zijne woorden de mijne maak?' Elders[2] laat hij zich aldus uit: '.... schoon wij in het algemeen geene vrienden van toepassingen zijn, - in leerredenen moet de spreker die maken; in opstellen van anderen aard late men dit den lezer ovér....' En bij een ander zag hij wel degelik de verdienste: 'Scribe schijnt zich te vergenoegen met de zekerheid, dat elke ware en fraaije schildering van eenen menschelijken toestand zedelijke gevolgen hebben kan en moet; vandaar, dat zijne stukken zulken opgang maken.'[3] Als Potgieter dus zo goed de theorie kende en zelf z'n fouten zag, is er des te meer reden voor onze vraag: hoe kwam het, dat hij in de praktijk zozeer te kort schoot? Het antwoord hierop is niet met één woord te geven.

Vooreerst ontbrak hem nu eenmaal de gave, een goed werk te componeren. Deze verklaring mag misschien zelf weer een verklaring behoeven, en de toekomstige eeuw der psychologie zal die misschien kunnen geven, voor onze tijd is dit even afdoende als wanneer men van iemand zegt: hij is niet muzikaal, of: hij heeft geen smaak. Natuurlik is niet bedoeld, dat hij die gave ten enenmale miste. In z'n *Rijksmuseum* en (om even buiten ons bestek te gaan) in *Gedroomd Paardrijden* heeft hij getoond, hoe meesterlik hij de vorm beheersen kon. Maar de vorm in die stukken is meer een logiese, een verstandelike; de intuitie van van Lennep bijv. ontbrak hem. Doch ook al is die gave in beginsel aanwezig, dan moet ze nog ontwikkeld worden, en dat heeft hij niet gedaan. Hoewel met de klassieken niet onbekend, had hij geen klassieke opvoeding gehad; daardoor had niet van jongs

1) *Drie Schoolmakkers*, een hierboven niet behandeld stukje van 1838, met weinig verdiensten en vrijwel alle genoemde gebreken. (Anders oordeelt Groenewegen, *E.J. Potgieter*, p. 152).
2) *De letterkundige bentgenooten te Parijs*, p. 167.
3) Ib. p. 164.

af op hem ingewerkt de soberheid, de strakheid van lijnen, welke de stijl van Geel zozeer bezat en die we ook zien in *Een ezel* van van Limburg Brouwer. Maar hij was romanticus en humorist, en daardoor afkerig van elke band.

Een romantiese liefhebberij is het ook, zichzelf op de voorgrond te plaatsen en eigen beschouwingen er tussen door te strooien. Dit doet bijv. De Genestet vlijtig in z'n *St. Nicolaasavond*; en Van Lennep en Bosboom-Toussaint in hun historiese romans. Evenzo is het moedwillig verstoren van de illusie een romantiese karaktertrek; het is onnodig aan Heine te herinneren. Dit alles kenmerkt dus een groot deel van Potgieters werk als romanties en stelt het recht tegenover het klassieke. Maar met de jaren verzaakt de mens z'n jeugdige buitensporigheden en gaat hij kalmer zijns weegs; dit geschiedt ook bij Potgieter. Later is hij eenvoudiger geworden[1)] en dat is aan de compositie van z'n laatste stukken duidelik merkbaar.

De lust tot uitweiden is ook nog anders te verklaren. Potgieter is, altans in z'n eerste tijd, in zekere zin moralist, niet als Cats, die deugd, godsdienst en het prakties nuttige predikte, maar hij bewondert hartstochtelik schoonheid en karaktergrootheid waar hij ze vindt, en spoort ieder bij wie hij ze mist tot zoeken aan. Daarbij weet hij veel en z'n kennis wordt steeds meer omvattend; z'n fantasie is elk ogenblik gereed en opent hem steeds nieuwe vergezichten. Dit alles maakt, dat hij altijddoor nieuwe gedachten, andere verschieten vindt en hij kan de verleiding ze te uiten niet weerstaan.

Daar echter Potgieter, blijkens z'n uitlatingen, toch z'n fout wel voelde, zou hij misschien reeds eerder naar verbetering hebben gestreefd, als er niet wat anders was bijgekomen. Hij had het in de tijd dat hij z'n meeste novellen schreef, verbazend druk. Z'n makelaarswerkzaamheden namen veel tijd in beslag. Als redacteur van *De Gids* rustte op hem het meeste werk; waren de bijdragen niet goed, dan verbeterde hij ze, of, zo ze niet te redden waren, schreef hij zelf stukken; z'n medewerkers lieten het gewoonlik op hem aankomen. Daarbij had hij een paar jaar de redactie van *Tesselschade*. Geen wonder dus, dat hij, zoals Busken Huet zegt, werkte à bâtons rompus en met de drukkersjongen achter zich[2)]. Is het dan te verwonderen, dat hij niet

1) Vgl. VERWEY, *Gedroomd Paardrijden*, Inl. p. 19.

2) *Litt. Fant. en Krit.* XIII 36. Zie ook z'n eigen getuigenis (*Brieven* aan BUSKEN HUET I 29): 'waar bleef de tijd, toen, om Kerstmis, uit gebrek aan kopy, al de gekheid van het *Weeuwtje van Holland* geboren werd, - *the printer's devil waiting*, in het kleine gangje onzer vogelkooi op de Westermarkt, naar de proef en nog wat kopy?' Vgl. ook GROENEWEGEN p. 320, en ZIMMERMAN, Narede p. 433.

met die rust schreef, welke nodig is om van te voren het geheel te overzien? dat hij misschien zelfs wel begon te schrijven, blij dat een aflevering op tijd klaar was en in de hoop, later wel het juiste vervolg te vinden?[1)]

Er is nog een antwoord op de gestelde vraag. Potgieter bezat een fors karakter, een onverzettelike wil. Busken Huet, die hem zo goed gekend heeft, getuigt: 'Nooit heb ik onverzettelijker man ontmoet.'[2)] Hij was heerszuchtig. Niet in de lagere betekenis van het woord, dat zijn haan altijd koning moest kraaien. Maar hij bezat de heerszucht van het genie. Onder z'n tijdgenoten in de literatuur facile princeps, door z'n ijzeren geheugen, z'n goede methode van werken, z'n onverdroten werkzaamheid, en zeker ook door z'n sterke gezondheid, wist en kon hij meer dan alle anderen. Aldus werd *De Gids* zijn werk; vrijwillig lieten de anderen hem de leiding, stilzwijgend erkenden ze z'n meerderheid[3)]. Het sukses van z'n tijdschrift en de lof die vriend (en vijand) hem gaf, versterkte z'n gevoel van eigenwaarde. Daardoor raakte hij er aan gewend, vooraan te staan, steeds leiding te geven. Die geest zit achter z'n beschouwingen. Wat een oppervlakkig lezer of wie hem niet kent opdringerig, aanmatigend zou noemen, is niet anders dan de uiting van een man die gewend is, dat naar hem geluisterd wordt.

Eindelik is er nog een verklaring voor Potgieters zwakke composities. De boven uitgesproken mening, dat hij zelf z'n uitweidingen als fouten beschouwde, is maar gedeeltelik waar, want menigmaal schreef hij met de duidelike bedoeling om beschouwingen over kunst, volkskracht en andere zaken te geven en was voor hem de intrige slechts bijzaak, zozeer bijzaak, dat hij niet eens moeite deed om haar behoorlik aan te kleden[4)]. Nu is een dergelike opvatting

1) Deze opvatting wordt gesteund door J.H. GROENEWEGEN in diens biografie, als hij (p. 325) zegt, dat de werken welke P. schreef na z'n uittreden uit de Gids-redactie daarom zo goed zijn, omdat hij toen niet meer verplicht was iets op tijd gereed te hebben en zich dus geheel kon wijden aan wat hij onder handen had.
2) *Lit. Fant. en Krit.* XIII 9.
3) Dat die leiding wel eens drukkend werd gevonden, is op te maken uit een brief van mevrouw BOSBOOM - TOUSSAINT (zie POTGIETERS Brieven aan B. HUET I 143).
4) Vgl. B. HUET, *Litt. Fant.* XIII 31: Om afwerken bekommerde hij zich dikwijls niet. Vond hij een slot, dan gaf hij het; vond hij het niet, dan liet hij het achterwege: zich bewust dat gelijkmatigheid van inkleeding tot de lagere sferen der kunst behoort.

voor een deel wel te billiken. Naarmate we ouder worden en meer belezen, bekommeren we ons bij de lectuur van een roman minder om het ‘geval’ en de afloop dan om de inkleding, de motivering, de karaktertekening, de stijl en de gedachte welke door de schrijver wordt uitgesproken. In zover gaan we dus met Potgieter mee, als hij de intrige als bijzaak beschouwt. Maar we kunnen hem niet volgen, als hij deze geheel verwaarloost. Wil hij een vertoog schrijven, we willen het gaarne lezen, wetende dat wat hij zegt steeds belangrijk is. Schrijft hij een novelle met of zonder strekking, we lezen ook die gaarne. Maar wij willen niet, dat hij ons een slechte vermenging van die twee geeft; dat hij ons onder het mom van een novelle een vertoog in de hand drukt. Daarom behoren *Albert* en *Salmagundi* tot de minst geslaagde van z'n stukken, want deze zijn feitelik zuiver didacties. Voor de zwakke compositie van *Salmagundi* komt daar nog een bijzondere oorzaak bij. Dit is geschreven naar een voorbeeld van Washington Irving. Aanvankelik bestond het voornemen, dat alle redacteuren zouden bijdragen tot een novelle, waarin men krities wilde handelen over een vak van wetenschap of kunst, door ieder der schrijvers beoefend. Het stuk zou dus een aantal beschouwingen bevatten, door bevoegden uitgesproken en door bekwame personen gegroepeerd tot een boeiend geheel. Van die samenwerking kwam in de praktijk niet veel en Potgieter schreef vrijwel alles. Maar uit deze opzet en uit de didaktiese strekking is voldoende het legkaartachtige te verklaren[1)].

In de laatste stukken is, zoals we zagen, de compositie beter. De verklaring daarvan ligt voor de hand. Een uiterlike oorzaak was, dat hij meer tijd had, dus rustiger kon werken. Doch grotendeels lag de oorzaak in hemzelf. Hij had meer gewild dan alleen literatuur geven, hij had willen hervormen en verbeteren. Maar z'n pogingen hadden weinig onmiddellik sukses gehad, zelfs zag hij in de liberale partij inzinking in plaats van opleving. Dit doofde z'n propaganda-vuur, zoals blijkt, wanneer we *Het Rijksmuseum* vergelijken met *Gedroomd Paardrijden*. Beide zingen de lof van onze gouden eeuw, maar alleen het eerste spoort aan tot navolging en verbetering. Door die verandering van gemoedstoestand verdween bij hem de neiging om eigen inzicht op

1) Zie GROENEWEGEN p. 235 vlgg. De mederedacteuren schijnen van het idee nogal verrukt te zijn geweest; een anonymus echter schreef aan de redactie, dat het een stuk was van iemand die tonen wilde, in omni scibili thuis te zijn.

de voorgrond te plaatsen. Tevens werd hij eenvoudiger, rustiger; legde hij het grillige van z'n 'humoristiese' tijd af en kon hij in twee-erlei betekenis van zichzelf getuigen: 'Als ik schrijve heb ik al den tijd'[1]. Daardoor won z'n werk aan eenheid, en het is bevreemdend, dat z'n latere stukken veel minder bekend zijn gebleven dan z'n vroeger werk.

De zwakke compositie is niet de enige, zelfs niet de voornaamste oorzaak van Potgieters impopulariteit. Reeds bij de eerste kennismaking schrikte z'n kernachtigheid, z'n 'duisterheid', de meeste lezers af. Maar men onderschatte de nadelen van een slechte compositie toch ook niet. Hoezeer een goede compositie er toe kan bijdragen dat een schrijver gelezen wordt, bewijst de opgang van een boek als de *Camera Obscura*. Ik wil niet beweren dat dit daardoor alleen die opgang gemaakt heeft, evenmin dat de compositie zo rijk en breed is; maar die opgang zou heel wat minder geweest zijn als Hildebrand niet de kunst verstaan had van vertellen en groeperen. De Camera is wel eens een huiselik boek genoemd[2]; maar komt die huiselikheid niet grotendeels voort uit het talent, waarmee de schrijver een familiekring schildert? Het zou misschien onbillik zijn, het avondje van Jan en Jannetje te vergelijken met dat van de familie Stastok. Maar ook in z'n overige stukken groepeert Hildebrand steeds een geheel gezelschap zo, dat we allen tegelijkertijd zien: op de verguldpartij, het concert van Henriette Kegge, het feestje ter ere van Gerrit Witse. En hij bezit een andere eigenschap, die Potgieter ook mist: hij dringt zich zelf minder op, hij is objectiever. Wie nu nog menen mocht, dat het niet zo erg is, dat Potgieter zich telkens tussen de lezer en het verhaal plaatst, denke aan de fijne kritiek van Busken Huet: 'De Camera Obscura wint het hierin van Max Havelaar, dat zij, *in weerwil van Hildebrand's zich te vaak op den voorgrond stellenden persoon*, objectiever is'[3]. Zo er dus reden is, Hildebrand z'n betrekkelik weinig voorkomend verzuim reeds als een fout aan te wijzen, hoeveel te meer geldt dit dan voor Potgieter. Indien deze eens had beschikt over de compositiegave van Hildebrand; indien hij tevens (want er bestaat tussen deze twee zaken een nauw verband) diens objectiviteit had bezeten, hoe zou zijn werk er bij gewonnen hebben en z'n invloed vergroot zijn. Maar dit te verlangen is het onmogelike wensen, want Potgieters karakter scheen zich juist moeilik

1) *Brieven* aan B. Huet III 40, 98.
2) B. HUET, *Lit. Fant.* II 204.
3) Ib. p. 203.

met dat van Hildebrand te verdragen. Wel waardeerden ze elkander, maar Beets getuigt van zich zelf, dat hij zich tegenover Potgieter steeds weinig op z'n gemak gevoelde[1)], en z'n herinneringen aan deze bewijzen, dat hij in de grond weinig sympathie voor hem bezat. Zo zou dus Potgieter blijkbaar niet een talent van Beets hebben kunnen overnemen zonder tevens z'n diepere wezen te veranderen, en dit zou hij zeker niet hebben gewild, en wij evenmin. Want hij moge te kort zijn geschoten bij de samenstelling van z'n werk, hij bezit andere eigenschappen, waardoor hij steeds tot de grootste schrijvers van ons land zal blijven behoren. Deze hier op te noemen ligt niet op mijn weg; ik wil slechts op één ervan wijzen, de voornaamste. In *Het Rijksmuseum* zegt Potgieter, van Huygens sprekend: 'Vraagt gij ons, waarom wij Huygens tegelijk zoo hoog vereeren en zoo hartelijk liefhebben, wij antwoorden u, dewijl zijn tijd geen volkomener voorbeeld aanbiedt, dat gemoedelijke godsvrucht gepaard kan gaan met talent van allerlei aard.' En in hetzelfde stuk zegt hij: 'en zoo we bevredigd den blik elders wendden, wij waren het, dewijl de meening veld wint, dat hij tot de slechtste burgers behoort, die naar de bevrediging der behoeften des volks, naar den vooruitgang van allen ter goeder trouw niet streeft.' Met deze maat wensen wij ook Potgieter te meten. Weinigen hebben zo grote gaven en een zo rijk gemoedsleven bezeten; weinigen hebben hun land en hun volk zo hartstochtelik liefgehad als hij en zozeer hun krachten ingespannen om dat volk stoffelik en geestelik te verheffen. Deze geest zoeken wij in zijn werk; dit verlangt hij zelf, immers hij heeft geschreven[2)]: 'Ik wil liever wenschen, dat eerlang de tijd aanbreke, waarin het den kunstregters zal invallen, het voor de uitmuntendste eigenschap van een werk te houden, dat het van een mannelijken, fieren, krachtigen geest getuigt, die in harmonie is met zijn gemoed.' En aan het einde van z'n leven dacht hij nog evenzo, toen hij schreef: 'Door de meer algemeene veelzijdigheid der volksontwikkeling zijn wij misschien in talent niet gedaald, maar karakter schijnt voor goed afscheid van dit geslacht te hebben genomen', en toen hij van een schrijver eiste, dat z'n werk zou zijn 'een hulde aan de waarheid, het eenige hooge en heilige hier beneden'[3)].

Zouden deze woorden niet ook voor onze tijd geschreven zijn?

Deventer.

W.H. STAVERMAN.

1) N. BEETS, *E.J. Potgieter. Persoonlijke herinneringen* p. 13.
2) *De letterk. bentgenooten* p. 175.
3) *Brieven* aan B. Huet III 310, I 267. Zie ook III 29, 349.

Granida vss. 563-697.[1)]

In zijn tiende stelling vestigt Dr. A.A. VERDENIUS (zie zijn proefschrift: *Jacob van Maerlant's Heimelijkheid der Heimelijkheden*) de aandacht op het kunstige rijm in de rede van Tisiphernes (vss. 641-678). Ook mij was bij een klassikale behandeling van dit herdersspel die eigenaardigheid opgevallen en 't had me verwonderd, dat J.H. VAN DEN BOSCH in zijn inleiding (*Zwolsche herdrukken* n°. 2) daarop niet opmerkzaam maakte. 't Was vooral de lezing van BALDESSAR CASTIGLIONE'S *Il libro del Cortegiano*,[2)] die mij de verzen 563-697 in een nieuw licht deed zien. Gelijk men weet schildert CASTIGLIONE in dat werk de gezellige omgang aan 't hof te Urbino, waar de beste geesten van het Italië uit het eerste kwartaal der 16^{e} eeuw elkaar ontmoetten. Die vormden daar dus een soort academie, zoals er vele tijdens de Renaissance in Italië ontstonden.[3)] Daar te Urbino kwam men 's avonds bijeen in 't vertrek der hertogin ELISABETH GONZAGA en ieder moest op zijn beurt een onderwerp ter bespreking opgeven. Een van die onderwerpen nu is: aan welke eisen moet de hoveling beantwoorden? Die vraag vinden allen zo belangwekkend, dat aan de beantwoording er van enkele avonden besteed worden. Niet alleen moet de hoveling uitmunten in lichaamsoefeningen, maar bovenal moet hij door geestelike ontwikkeling zich onderscheiden. Hij moet zijn gedachten zowel mondeling als schriftelik vaardig en sierlik kunnen uitdrukken. Bovenal moet hij streven naar harmoniese ontwikkeling, op zedelik gebied; hij moet zijn hartstochten leren

1) Uitg. STOETT.
2) Dit werk is door LAMBERTUS VAN DEN BOS in 't Nederlands vertaald onder de titel *De volmaeckte Hovelinck* en in 1662 te Amsterdam verschenen met een opdracht aan JOAN SIX. De vertaling is evenwel niet erg nauwkeurig.
3) De Nederduytsche Academie van COSTER, 't 'Saligh Roemershuys', de Muiderkring waren gelijksoortige instellingen. Ook het genootschap '*Nil volentibus arduum*' was gesticht op voorbeeld 'van de Italiaensche ende Fransche academiën' (zie 'Copye van de Privilegie' in: *Q. Horatius Flaccus Dichtkunst, op onze tijden, én zéden gepast; door* A. PELS), en dus een instelling zoals VONDEL bedoelde in zijn *Aenleidinge ter Nederduitsche Dichtkunste*.

beheersen. De middeleeuws-ridderlike ruwheid wordt veroordeeld. Deze denkbeelden worden ontwikkeld onder de critiek van het gezelschap, waarvan ieder het recht heeft op- en aanmerkingen te maken.

Zien we nu, wat er plaats heeft tussen de coning, Ostrobas en Tisiphernes: de coning kan 't met zich zelf niet eens worden, aan wie hij zijn dochter Granida zal schenken. In plaats van op middeleeuwse wijze de mededingers met elkaar te laten strijden wil hij, dat ze met elkaar zullen redeneren:

> ‘Een yder doe den andren blijcken sijne reden,
> De bestgegrondste win, de swackste willich wijck,
> Of dat het lot u schey sijn uwe reên gelijk.’

En dat twistgesprek zal gehouden worden ten aanhore van de koning en *een raad*, die alleen bij deze gelegenheid in 't stuk .... optreedt? Nee, dat niet, hij wordt slechts genoemd. Ostrobas vindt n.l. zo'n wijze van beslissen beneden de waardigheid van een vorst: hij wil er om vechten. HOOFT heeft hier waarschijnlik zo'n renaissance-gezelschap, zo'n academie voor de geest gestaan, die zou optreden als scheidsrechter en uitspraak doen in een erezaak. HOOFT heeft door het meer of minder kunstige rijm al de graad van welgemanierdheid, van geestelike ontwikkeling willen aangeven: terwijl 't hele stuk door de gesprekken gevoerd worden in gepaard rijmende alexandrijnen, begint de coning hier al dadelik te spreken in verzen met omarmend rijm, Ostrobas spreekt in de gebruikelike rijmtrant, maar Tisiphernes spreekt het allermooist in zeer kunstig rijm (a a b a bb c b c c d c enz.)[1)]

> ‘Wanneer 's moeds buyen dul des redens toom ontslippen,
> Gelijck de storm, dien ghij blaest wt verwaende lippen,
> Ist onbesuisde windt die vaeck het minste schaedt,
> Maer scheurt sijn eigen kracht op onbeweechde clippen;
> Soo doet u raserij op Coning, Mij en Raedt.
> Die rij van Prinssen oudt, wt welcker brave saedt
> Ghij u gesproten roemt, en wort hier niet versmeten;
> Maer dat ghij d'eer van mijn doorluchtich huis versmaedt,
> Omdat een oppervoocht is boven mij gezeten,
> Ick en dees Persen al u bittren ondanck weten’ enz.

En nadat Ostrobas geantwoord heeft in paarswijs rijmende verzen, komt Tisiphernes weer aan 't woord en spreekt in de boven aange-

1) In dit rijmschema had HOOFT al vroeger gedicht: Het 3e deel van *Theseus ende Ariadne* opent met een alleenspraak van Theseus in evenzo gebouwde verzen, waarin hij zijn dank uitspreekt tot de Goden, die hem kracht gaven om het monster te verslaan.

geven versbouw. De coning heeft dan 't laatste woord en spreekt dat uit in verzen met hetzelfde kunstige rijm, waarin Tisiphernes sprak.

Dat een koning geestelike ontwikkeling op prijs moet stellen, wordt al uitgesproken in de Heimelijkheid der Heimelijkheden (vss. 2091-2108), waar de vorst aangeraden wordt om lieden in dienst te nemen, die de wensen van de vorst in schone woorden weten te vertolken:

> Nu betaemt wel elken heere,
> Die bewaren wille sine eere,
> Dat hi scrivers met hem houde;
> Vroede liede, jonghe ende oude,
> Die scone ende wel connen dichten,
> Entie met sconen worden verlichten
> Connen, wat sijn heere wille;
> Entie connen decken stille
> Eens lants heeren heymelichede.
> Want ghelijc dat smeinschen lede
> Scoenre sijn ghecleet dan naect,
> Daer men der waerheid niet uut en gheet,
> Ende mense met sconen worden cleet,
> So wert die heere daer omme ghepriset,
> Dat hi lieden, so wel ghewiset,
> Hevet tsire heimelichede,
> Ende wert te meer ontsien oec mede.[1)]

Maar nieuw, getuigend van een nieuwe geest, was de eis, dat *de vorst zelf* goed moest spreken, beter dan zijn onderdanen. Een der eersten, die deze eis aan de vorsten stelde, was BRUNETTO LATINI in zijn *Tesoro*, een werk, dat voor de 13e eeuw (BRUNETTO leefde 1230-1294) ook merkwaardig is, omdat de Florentijn het in 't Frans heeft geschreven. Dat deed hij: ‘parce que cette langue est plus délicate et plus commune à toutes gens et court parmi le monde’. BRUNETTO wil in zijn *Tesoro*, dat niet alleen de vorst zich zal onderscheiden door wijsheid en zedelike grootheid, maar ook de adel moet zich zijn naam waardig tonen door waarachtige deugd en edele daden.[2)] Men mag aannemen, dat HOOFT met zulk een opvatting omtrent vorst en adel bekend is geraakt op zijn Italiaanse reis. Als hij die al eerder gekend heeft, dan heeft hij toch in Italië *kunnen opmerken*, hoe grote waarde in de hoge wereld gehecht werd aan sierlik spreken, en hoe zeer men er op gesteld was, dat een krijgsman

1) Dr. A.A. VERDENIUS: *Jacob van Maerlant's Heimelijkheid der Heimelijkheden.*
2) Dr. LUDWIG GEIGER: *Renaissance und Humanismus in Italien und Deutschland.*

nog iets meer kon dan vechten. De humanistiese paus PIUS II trok de neus op voor de soldatentaal van FRANCESCO SFORZA, de condottiere, die zich in Milaan van 't gezag meester had gemaakt en zich op een congres uitdrukte ‘met een militaire welsprekendheid en vaderlandslievende woorden.[1] En CASTIGLIONE, in 't eerste boek van zijn *Cortegiano*, verhaalt van een dapper krijgsman, die aan een dame een dans weigerde, geen muziek wilde horen en “molti altri intertenimenti” afwees met de opmerking, dat dergelijke nieuwe snufjes (novelluzze) niet tot zijn beroep behoorden, dat deze soldaat door de aanwezigen werd bespot en uitgelachen. Zo'n soldaat is Ostrobas; die spreekt als een Italiaanse condottiere en scheldt Tisiphernes voor een “halve-vrouw” en voegt hem smalend toe:

> “Ghij vindt wel ander vrouwen
> Waer mee ghij oeffenen de troetel-cunste meucht
> Daer ghij u op verstaet”.

Hij zelf beroemt zich, opgevoed te zijn

> “Onder 't gekners van 't stael, 't geberst van helm en swaerden,
> 'T gekrijs van 't oorloochs-volck, en 't briesschen van de paerden;
> De dulle trommel, en d' opstokende trompet
> Sijn (s)ijn dertelste spel, d' hard'aerd', als 't nauwst, (s)ijn bedt”.

En iemand, die zich met hem gelijk wil stellen,

> “Moet daer geen proef van doen door lot of *praterij*,
> Maer door de deucht alleen: dat vroomheit in het vechten
> Sich tegens vroomheit stel om ons geschil te slechten”.

Ostrobas lijkt dus veel op “een sot hovelingh”, waarvan HUYGENS zegt:

> “Hij kent alleen het Stout, en meint het maeckt den Man,
> Slaet van hem als een henghst, raeckt waer hij reicken kan”,[2]

zonder evenwel een Snijder met de tongh, een Wever met de beenen’[3] te zijn; terwijl Tisiphernes trekken vertoont van ‘een wijs hovelingh’, die den brenger van ‘'t moorder Briefken’, de uitdaging tot een duel, het volgende antwoord meegeeft:

> ‘Gaet, vriend, en seght uw' vriend, ick leerde nemmer wijcken
> Als voor de Redens kracht; die sal mijn recht doen blijcken
> Daer 't Eer en Reden zij’.[4]

Tisiphernes evenwel neemt het duel aan.

A. ZIJDERVELD.

1) SÖDERHJELM: *De Italiaansche Renaissance*.
2) Een sot Hovelingh 27-28.
3) Ibid vs. 8.
4) Een wijs Hovelingh 319-321.

Eenheid.

Daar ligt 'n appel voor me, alleen, op 'n bord. Dat vind ik nu 'n echte eenheid, 'n goeie aanleiding om te schrijven over ‘enkelen meervoud’.

BOEKMAN. Ik zou 'n minder banaal uitgangspunt nemen, b.v. iets van Rafaël of Rubens. Prachtig, die eenheid in de veelheid! echt klassiek!

TAALMAN. U bedoelt de Grote Stijl. Ik zie ook graag een stilleventje, b.v. 'n appel, of 'n stukje van Vermeer, alledaagse onderwerpen, maar opgeheven in de sfeer van schone aanvoeling. Zo lees ik ook graag 'n aktuele roman met dialogen in de omgangstaal; daarin ook vind ik materiaal voor mijn taalstudie.

BOEKMAN. Maar dan zult u zeker alle gedachten aan de eenheid in artistieke zin hebben prijs gegeven: wat is er nu platter, ik zou haast zeggen ploertiger dan die omgangstaal! 't is Holland op z'n smalst, de middelmaat op z'n burgerlikst, 't is....

TAALMAN. U bedoelt dat de middelmaat noodzakelik middelmatige praatjes moet leveren, dus middelmatige taal. Maar dat laat ik in 't midden, want ‘taal’ betekent hier ‘tekst’ en daarmee bedoelt 'n mens de uiting van z'n bewustheden. Mijn studie richt zich op taalelementen, in zover de mens daarin zonder erg verklapt wat er in z'n on- en minder bewust innerlik omgaat. In onbewustheden nu is de middelmaat zeker niet zo slecht als u meent. Passen ze bij 't struikelen niet even goed de evenwichtswetten toe als 'n mechanicus? en zijn ze in d'r spontane spreken niet even gevariëerd ritmevol als 'n schrijver?

Voornaamwoord en naamwoord.

Daar ligt 'n appel voor me, alleen, op 'n bord. Dat is ook 'n eenheid in de veelheid, ik durf haast zeggen: klassiek! ‘Klassiek’ betekent voor mij: ‘'t algemeen-menselike, in treffende vorm weergegeven’. Mij treft b.v. 't algemeen-menselike dat in die appel zit en hoe dat zo goed in alledaagse vormen kan weergegeven worden. In 'n appel zit iets dat alle mensen hebben; iets dat 'n bestaansvoorwaarde voor hun persoonlikheid is, voor hun

ik; dat iets is: de eenheid in de veelheid. Ik heb 'n hoofd, armen en handen, voeten, kleren, ogen; en buiten mij zijn bomen, huizen, mensen, paarden, auto's; en dat alles, die hele veelheid, groepeer ik tot 'n kleinere veelheid, 'n vijfheid, die ik zie, hoor, voel, smaak, ruik; en die vijfheid is in z'n geheel dienstbaar aan mij, aan mijn eenheid, aan 'Ik'.

En zo fier zou ook mijn appel kunnen spreken, terwijl ie daar zo ligt: 'Onder tegen me aan zit 'n steeltje, boven op me 'n kroontje, om me 'n schil, alles dienstig aan mij; links 'n wang, rechts 'n wang; die stelden me, dank zij d'r ronde vorm, zo veel mogelik bloot aan de omtrekkende zon, ook al dienstbaar aan mij; kortom de hele veelheid is slechts 'n genuanceerde sfeer om de ene kern "ik", als 'n planeteschaar om z'n zon, als 'n schaar van jofferen om de vorstin, als 't dozijn paladijnen om de éne grote keizer.' Maar de appel kan niet spreken. Is 't dus allemaal maar illusie? Zeker, in onze bewuste taal zeggen we dat die algemene-menselikheid van die appel maar verdichting is, 'personifikatie'; maar indirekt, zonder erg, gaan we toch op de illusie in, door de woorden van die appel in onze mond te nemen, 'ik' in 'hij' te veranderen en dan te zeggen: 'hij heeft 'n steeltje, hij heeft 'n kroontje, hij heeft bolle wangen', kortom we vermelden allerlei verscheidenheden van de ene 'hij', de eenheid in die veelheid.

We hadden ook kunnen zeggen 'm'n *appel* heeft 'n steeltje', 'die *appel* heeft 'n schil' enz.; de ik-eenheid komt dus behalve in 't voornaamw. ook in 't zelfst. naamw. tot uiting, wel niet zo echt, want ik noem me zelf nooit met 'n naamwoord; maar 't gaat toch, ook het zelfst. naamw. is 'n eenheidswoord, maar.... 't is tegelijk 'n veelheidswoord.

Soms komt die veelheid duidelik tot uiting in 'n veelheid van woorden, als ik, zoals boven, allerlei appelbiezonderheden vermeld, b.v. 'die appel is rond, rijp, geschild'; dan is de appelveelheid uiteengevallen in 'n zin, waarin enige elementen van die veelheid in 'n apart predikaat worden afgezonderd, omdat ze me op 't ogenblik meer dan iets anders ter wereld interesseren. Die veelheid kan ook uiteenvallen in 'n zins*deel*, b.v. ''k heb '*n grote, rijpe appel* meegebracht'. Iets dergeliks is ''n stoofappel'. In al zulke gevallen ben ik min of meer openhartig omtrent de biezonderheden van m'n appel; maar in 'ik zal '*n appel* meebrengen' ben ik wel wat geheimzinnig, en voor de hoorder is dat ''n appel' meer 'n samenvatting van de appeldingen in z'n eigen hoofd dan van die in 't hoofd van de spreker. Soms is die openhartigheid van 't samengestelde woord omtrent z'n

veelheidsinhoud maar schijn. 't Woord ‘boterham’ b.v. vertelt volstrekt niet altijd dat de spreker aan boter heeft gedacht en zeker niet aan ham. De term ‘samengesteld’ is in zulke gevallen louter 'n historiese aardigheid en de historiese schrijfwijze voor onze tijd meer anekdoties dan zakelik. We blijven hier jong, als studenten die d'r historiese wijsheden nog niet weten te plaatsen en zoveel aan etymologiese spelling hechten. ‘Boteram’ is 'n even weinig geprononceerde veelheid als ‘appel’ en bij ‘'k zal 'n boteram (of 'n appel) meebrengen’, kan iedereen zich dan ook de boterambiezonderheden en de appeldingen denken die ie zelf wil; dat hangt veel van de persoonlikheid en de omgeving af; maar zeker is, dat ‘'n appel’ in bovenstaande zin *iets* is mèt *allerlei vaag of helder gedachte appeldingen of -kwaliteiten*: in dat ‘*iets*’ komt nu weer, net als boven in ‘hij’, de eenheid uit, in ‘appeldingen’ de veelheid. Alzo, al zit in ‘'n appel’ eenheid-in-de-veelheid, 'n speciaal woord voor enkel die eenheid, iets als ‘ik’ en ‘hij’ is ‘'n appel’ niet; maar wèl is dat: '*n*, vóór ‘appel’. Dit zullen we nu aantonen.

't Lidwoord 'n.

Ik stel me voor, dat ik die appel in vieren snijd, met wat water op 't vuur zet en laat verkoken tot....

BOEKMAN. Helemaal niet nodig. 't Is de gewone omslachtige manoeuvre! Jongelui willen zelf ontdekken en na jaren omdwalen komen ze.... tot dezelfde konklusies als die ze van de Ouden pasklaar hadden kunnen overnemen. Wat 'n tijdverlies! Neem uw pannetje maar gauw weg en lees in dit kleine boekje, 'n schoolspraakkunst: ‘*'n* komt van 't telwoord *één*’. Met die oude wijsheid toegerust kan 'n kind wel zien dat in *'n* de eenheid speciaal is uitgedrukt; *'n* is eigenlik *één*.

TAALMAN. Dus als ik zeg ‘'n Appel vind ik lekker’, moest ik eigenlik zeggen ‘één appel vind ik lekker’? In zo'n geval zou ik dat ‘één’ niet zo luid zeggen.

BOEKMAN. Neen, maar ‘eigenlik’ betekent hier ‘vroeger’, ‘etymologies’ noemen we dat in ons vak.

TAALMAN. En spreekt uw etymologie dan niet van betekeniswijziging?

BOEKMAN. Natuurlik! zelfs van ‘faktoren van betekeniswijziging’; wij behandelen een zaak altijd kausaal: dat geeft er 't wetenschappelik karakter aan; enkele van die faktoren zijn beperking.... en.... verruiming....

TAALMAN. Bedoelt u dat die beperking en die verruiming idees zijn die als zodanig in de spreker werkten en zo de betekeniswijziging

beïnvloedden? of werken die idees maar in 't hoofd van de taalwaarnemer als 'n middel om de talrijke semantieke gevallen te kunnen sorteren, omdat 'n mens nu eenmaal graag wat te doen heeft, zo niet als taalkundige dan toch als mens? In dat geval is er eigenlik niet van ‘faktoren’ sprake, maar van soorten. Maar u hebt gelijk: 't woord faktoren maakt 't cachet van wetenschappelikheid wat duideliker. En staat bij die faktoren ook ‘verzwakking van de bewustheid’?

BOEKMAN. Dat herinner ik me niet; maar dat hindert niet; met idioten heb ik niets te maken.

TAALMAN. Toch wel! u is zelf 'n idioot; ik ben 't ook; iedereen is 't, ten dele ten minste. 't Meest idioot zijn we als we op bed dromen, en ook idioot, maar heel wat minder, overdag, als we soezen, zelfs tussen ons scherpste denken door, d i.o.a. in de minder bewuste elementen van onze taal. Dat is niet erg, vooral niet in ons geval. Idioten zijn als kinderen en gekken: ze zeggen de waarheid; in de onbewuste taalelementen openbaren we de waarheid omtrent ons on- en minder bewuste leven, ons ‘intuïtieve leven’ zoals dat soms heet of ook wel ons ‘gevoelsleven’. De onbewuste taalelementen zoals *'n, de, 't* hebben dan ook meer 'n gevoelsinhoud, tegenover de bewuste zoals *één*, of *vader* of *paard*. De verandering van *één* in '*n* is dus meer dan 'n wijziging, 't is als 'n omwenteling. Dat *één* is 'n *rekenkundige* eenheid, de eenheid van de bewustheid, van 't scherp denkgezicht, reeds gepreoccupeerd door 'n sterke gedachte aan twee of meer. Maar 't kan zijn dat dat vele me op 't ogenblik niet te pas komt: ‘'t moet één zijn’ zeg ik; 't is hier een kras pro en contra, 'n wakkere strijd, die de mens pienter maakt en o.a. leert tellen, in de bestaansstrijd. Allemaal heel mooi! tot aan de grens! over de grens wordt 't lelik. Er zijn plaatsen en tijden waarop niet pienter geteld wordt, maar dom gedroomd. Heilige dwaasheid noemt men dat soms! Veel van die idiote dingen zijn door Erasmus z'n ‘lof’ vereeuwigd, 'n lachende kapitulatie van de intellektueel die heeft ingezien, dat levensvreugd 'n mengeling is van verstandelikheid en dwaasheid. Veel van die onlogiesheden worden door poëties voelende naturen onder de naam van tropen hooggewaardeerd, of door nuchtere geesten in hoekjes van weekbladen belachen onder de naam van confetti en zo. Dergelike dwaasheden blijven 'n onmisbaar bestanddeel in de taal, en zijn als zodanig dan ook geen domheid meer in degene die ze als zodanig tolereert. Tot die schijnbaar domme onbewustheden behoren ook de pro- en enklitiese taalelementen, door 't gros van de taalkundigen steeds als ongedierte vervolgd en, *als 't kon*, door edeler soort vervangen. Van de *t* in *leest* maakt niemand iets beters,

van -*er* in *lezer* maakt niemand -*aar*, maar '*n* is, goed bedacht, *een; ene* of *enen* is nog beter bedacht, en *den* voor *de* is ook zo knap doordacht: allemaal bewustheden! één doorlopende strakke lijn langs de ijzeren liniaal in plaats van de bevend golvende lijn, die de levenslijn is, met z'n bewustheidsheffingen en bewustheidsdalingen. Staat daarvan ook iets in uw boekje?

- -

De geschilde gevierendeelde appel is verkookt tot appelmoes, niet ''*n* appelmoes', zoals ''*n* appel'; appelmoes is ook minder 'n eenheid dan 'n appel.

BOEKMAN. Wij zeggen scherper: *appelmoes* is 'n stofnaam, *daarom* mist 't 't lidw. '*n*'. Dat is 't nut van onze wetenschappelike termen: ze verklaren tegelijk.

TAALMAN. En dan: 'goedheid is edel'? zonder '*n*; ook 'n stofnaam?

BOEKMAN. Dat heeft '*t karakter* van 'n stofnaam, zeggen wij dan. Zo zeggen wij ook, dat 'geweten' 't karakter van 'n stofnaam heeft, b.v. 'Hij heeft karakter en geweten'; maar als ik zeg 'hij luistert naar z'n geweten', dan heeft 'geweten' 't karakter van 'n voorwerpsnaam[1)]. Aan de onderscheiding van de verschillende karakters kent men 't psychologies karakter van onze moderne wetenschap. Eigenlik is 'goedheid' 'n hoedanigheidsnaam en 'geweten' de naam van 'n onzinnelike zelfstandigheid. U kent onze indeling nog? *a.* zinnelike zelfstandigheidsnamen, *b.* onzinnelike, *c.* hoedanigheids- en werkingsnamen, *d.* betrekkingsnamen. Maar toch zijn *b., c.* en *d.* eigenlik òf voorwerps- òf stofnamen; en zo is 'goedheid' hier 'n stofnaam, d.w.z. het karakter er van. Kijk maar: 'goedheid is edel': 'goud is kostbaar', je voelt de parallel!

TAALMAN. Jawel! maar waarom zegt u niet omgekeerd, dat 'goud' net als 'goedheid' 'n hoedanigheidsnaam is, d.w.z. 't karakter er van. Ik vind die karaktertoekenningen vreemd. Ik herinner me 'n student. 'Waarom noemt u dit ('t skelet van 'n konijntje) nu 'n marmot?' vroeg de examinator. 'Omdat ie zo'n grote snijtanden heeft,' zei de student. 'En dan dit?' vroeg de examinator en hij liet de student 'n rat zien. 'O, maar die heeft dan toch *'t karakter* van 'n marmot,' zei de student. Die had, moet je weten, als jongen, marmotjes gehad, en die eenzijdige belangstelling drong alle knaagdieren binnen de beperking 'marmot'. Ik begrijp nu de fout van uw taalkunde. Stoffen en voorwerpen horen bij de zinnelike zelf-

1) Hier en verderop houdt BOEKMAN zich aan DEN HERTOG; dat brengt toevallig z'n schoolpraktijk mee.

standigheden en die zijn 't vooral waartussen de meeste mensen druk verkeren. En die eenzijdige belangstelling in 't zinlike drijft alle zelfstandigheden ten slotte toch binnen de beperking ‘zinnelike zelfstandigheden’ (i.c. stoffen en voorwerpen) al heeft men te voren anders gesorteerd. Maar die *on*zinnelike zelfstandigheden en die hoedanigheden en betrekkingen zijn ook zo'n subtiele dingen, ze raken 't meest ons onzichtbaar innerlijk, de plaats van onze eenheid; de studie van die dingen eist enig talent en nog wel 'n talent van weinig marktwaarde. Vooral zo'n soort talent eist, volgens een bekend gezegde, stilte, eenzaamheid. Was uw auteur misschien 'n verdienstelik man? d.w.z. zeer aktief in 't publieke leven? Daar is volgens 'tzelfde gezegde de plaats voor een karakter. In z'n drukke omgeving had uw auteur meer behoefte aan *strakke* gedachte*stylering* dan aan *weifelende* gedachte*analyse*. Kent u de omgeving van zelfpeinzers als Descartes, Spinoza, Rembrandt?

BOEKMAN. Maar onze spraakkunst is toch erg gewild; zelfs de universiteit citeert 'm.

TAALMAN. Dat bepaalt de waarde niet; dat doet de historie.

BOEKMAN. Dus u verwerpt onze indeling?

TAALMAN. Dat deed u zelf in de praktijk. Dat kon niet anders, want uw indeling was niet taalkundig. Door welke *vorm* b.v. onderscheidt de ‘stofnaam’ zich van de namen die dan geen ‘stofnaam’ zijn? Taalwaarneming die niet bij vormverschil blijft, wil over de elektriese draad en doodt zich zelf. Ik zeg zo, zonder termen: Vóór ‘appelmoes’ gebruikt men niet 't lidw. *'n*, omdat stoffen te weinig 'n eenheid zijn om vóór d'r naam 't eenheidsstempel '*n* te dragen. Neem daarentegen m'n appel. Met z'n kranig kontoer houdt ie heel de appelinhoud in bedwang, zoals mijn vuist een greep beweeglike erwten, zoals 'n diktator alle uiteenlopende volkselementen. 't Bovenste deel houdt zich rustig tegenover 't onderste, links tegenover rechts, kern tegenover schil. Laat die appel rollen alsof er 'n storm van revolutie over ging, alles blijft in dezelfde verhouding tot elkaar. Maar laat die appelmoes eens rollen: 't wordt 'n vloeien, met mogelik totale verandering in de onderlinge plaatsing van de gedeelten, in de vorm van 't geheel. 't Gaat als in 'n land zonder grenzen, zonder Bestuur, zonder.... kracht, naar binnen noch naar buiten: elk potje of pannetje vervormt 't naar zijn wil. Eenheidsgemis is krachtgemis. Met dat woord ‘kracht’ ben ik op de bodem van ons onderwerp afgedaald. Dit zal ik nu aantonen.

In het sterkst bewuste geval zagen we ‘eenheid’ als synoniem van ‘éénheid’; dat was de rekenkundige betekenis, daarmee waren we

nog maar aan de oppervlakte van ons onderzoek; in 'n zwakker bewust geval betekende ‘eenheid’ ‘samengevatheid’, ‘omslotenheid’; dat was als 't ware de artistieke betekenis. Maar in z'n zwakst-bewust karakter nadert ‘eenheid’ de betekenis van ‘kracht’: kracht is op z'n zuiverst als ie dom is, zoals bij 'n beest, 'n waanzinnige; ‘eenheid’ wordt dan weinig meer dan gekoncentreerde levensuiting, dat is a.h.w. de biologiese betekenis van 't woord.

Met de gelijkstelling van ‘eenheid’ als 'n soort ‘kracht’ blijven we ook 't meest vastzitten aan de wortel van 't eenheidsbesef, de eenheid van ons zelf. Die is ons ook doorlopend maar zeer zwak bewust, al doet ie zich misschien des te krachtiger gelden. Ook de veelheid van de verschijnselen waartegen we onze eenheid zo krachtig handhaven, zijn we ons al zodanig maar zeer zwak bewust. We zeggen niet: ‘Ik heb 'n hoofd, dat is één; ik heb handen, dat is twee; ik heb eetlust, dat is drie; ik heb plezier, dat is vier; en tegenover die vier en nog meer dingen blijf ik steeds de waarnemer, de éne denker, de éne voeler, de éne bezitter, ik.’ Neen, dat zou ons veelheids- en eenheidsbesef op de spits gedreven zijn, op 'n onnatuurlike hoogte, goed voor 'n enkel ogenblikje tijdens de wijsgerige beschouwing, om die specifiek menselike eenheid aan jonge mensen eens goed te laten zien. Maar als ze 'm eenmaal gezien hebben, kunnen ze 'm op lagere plaatsen ook wel terugvinden; daar is 't ook wat gemoedeliker, minder bewust, schemeriger. Gewoonlik komt ‘ik’ dan ook maar in 'n enkel zinnetje voor, b.v. ‘'k ga naar huis’. Dat ik 'n andermaal gezegd heb dat ik naar buiten ga of moe ben, daar denk ‘ik’ op 't ogenblik niet aan: die veelheid van predikaten omtrent 'tzelfde ‘ik’ herinner ik me meer in 't gevoel dan in de geest en die nagevoelde veelheid heeft als tegenstelling ook maar 'n *zwak bewuste* eenheid, maar een te ‘krachtiger’ *gevoelde* eenheid. Zo zeiden we boven met 'n goede woordkeus, dat stoffen 'n ‘zwakker’ eenheid zijn dan voorwerpen en dat 't lidw. '*n* wijst op eenheids ‘kracht’.

BOEKMAN. Maar van 'n zelfde stuk hout zegt men de ene keer ‘Ik nam 'n *hout* en sloeg er op’, en 'n andere keer ‘Hier heb je *hout* voor de kachel’; 'n zelfde stuk hout heeft 'n zelfde mate van eenheidskracht; 't al of niet '*n*-gebruik zit 'm dààr dus niet in. Uw terminologie faalt hier, terwijl ik weer klaar ben met de verklaring: ‘hout’ is 'n stofnaam en ‘'n hout’ is 'n voorwerpsnaam.

TAALMAN. Maar hoe komt 't dan dat men hetzelfde water de ene keer ‘water’ en de andere keer ‘'n rivier’ of ‘'n zee’ noemt? Omdat datzelfde water op onze mentaliteit verschillend kan werken. Zoals nu ‘water’ zonder '*n*, kan worden tot ‘'*n* rivier’, zo kan

‘hout’ worden tot ‘'*n* hout’, als we n.l. in de eenheid *meer erg hebben*.

BOEKMAN. Maar dan zou ik toch weleens in de zwakke eenheid van de appelmoes zo'n erg willen krijgen dat 't '*n* appelmoes werd.

TAALMAN. Ja maar, in 'n puntje kunnen we nooit zoo'n erg krijgen dat 't 'n aardbol wordt, m.a.w. niet alleen onze attentiegraad maar ook de aard van het onderwerp zelf is van belang. Appelmoes is *te* zwak in eenheidsopzicht. Zo hoort men ook nooit spreken van '*n* pap, '*n* melk, wel van '*n* ijzer, '*n* steen. Zit 'm dat niet in 't konstante kontoer van vaste stoffen? Dat missen de vloeistoffen.

BOEKMAN. Maar dan koper! ‘Ik nam '*n* koper’ klinkt toch nooit.

TAALMAN. Maar hoe zelden wordt 'n onbewerktuigd stuk koper gebruikt om te steunen, te verbinden, te belasten, te werpen; aan die menselike aktie doet 'n steen, 'n ijzer, 'n hout veel dikwelder mee.

BOEKMAN. Aktie is geen eenheid. Uw ‘eenheid’ verklaart dus ook niet alles.

TAALMAN. Neen, nog niet 't zesde part. Aktie verklaart ook niet alles. Wie de wereld wil zien, moet zich voortdurend verplaatsen. Zoals de wereld is de mens, en zoals de mens is 'n stukje van z'n taal: één oogpunt is onvoldoende voor volledige waarneming. Ons oogpunt is op 't ogenblik de tegenstelling ‘eenheid - veelheid’; andere oogpunten zijn b.v. ‘aktie (veel of weinig)’, ‘individu - gemeenschap’, ‘subjekt - objekt’, ‘mannelik - vrouwelik’, ‘meer of minder duidelikheid’ enz.[1)] Systeembouwers in de taalkunde, die eigenlik architekt hadden moeten worden, kennen maar één oogpunt en wringen zich om alles (ten minste in theorie) vandaar uit waar te nemen. En bij 't verhaal van wat zij allemaal menen gezien te hebben, is 't hun niet op de eerste plaats om heldere waarheid, maar om 'n grandioos effekt te doen, zo iets als 'n kerktoren.

Om op dat ‘'*n* rivier’, '*n* zee terug te komen, zou niet 't konstante kontoer dat de landkaart aangeeft, niet de eenheidsindruk van die vloeistof in de hand werken? of 't kontoer van de oevers als we die zien op 'n afstand, vooral op 'n hoogte? Soms is die vaste omlijning maar kortstondig zoals bij ‘'n glas bier’; dat ‘'n glas’ is dan ook voor 't eenheidsidee veel noodzakeliker dan de toevoeging ‘'n stuk’ vóór ‘hout’. In de kellnerroep ‘één bier!’ heeft de vloeistof de toevoeging ‘'n glas’ niet nodig om 'n sterke eenheid te zijn; maar in deze bewustheidstoestand is de eenheid weer 'n tel-eenheid en dus niet de normale eenheid.

1) Uit 't oogpunt van duidelikheid is het ‘getal’, met ‘geslacht’ en ‘naamval’, bekeken in *Perspektief* (contra *Projektie*) in Jaargang VIII, 24.

BOEKMAN. Nu denk ik ineens aan ‘'*n* sprong’, ‘'*n* greep’, ‘'*n* val’, ‘'*n* stap’, allemaal met 't lidw. '*n*. Teken eens zo'n sprong! niet 'n springend paard, maar de sprong zelf, liefst met 'n rake lijn er omheen! Waar blijft nu 't kranig kontoer van uw appel? 'n hout, 'n ijzer, dat leek er ten minste nog op; maar zo'n vluchtige, abstrakte sprong! Met dit geval eindigt de suggestie van uw schildering van die appel op 'n bord en die appelmoes in 'n pannetje.

TAALMAN. De wending die u nu aan onze beschouwing geeft, is even verrassend als de mobilisatie in 1914. Boven wees ik al op de aard van 'n verschijnsel als faktor bij z'n eenheidsindruk. En nog groter als daar daar 't verschil bleek tusschen vloeibaar appelmoes en vast hout, is nu 't verschil tussen al die besproken dingen enerzijds en 'n sprong, 'n greep, 'n knal, anderzijds: 't eerste was iets van de vrede, 't tweede is iets van de oorlog, 't eerste iets van de rust, 't tweede van de beweging. A la guerre comme à la guerre, en zo heeft ook de bewegingseenheid een heel ander karakter dan de rusteenheid. 'n Appel en appelmoes en gas zijn eenheden in de ruimte, 'n sprong, bloei en goedheid zijn eenheden in de tijd: 'n sprong begint en eindigt, niet alleen zoals 'n appel aan z'n linkerwang begint en aan z'n rechterwang eindigt (in zover is ook 'n sprong 'n *ruimtelike* eenheid), maar 'n sprong begint en eindigt ook zoals 'n gedachte of zoals schrik begint en eindigt, zoals bloei en goedheid begint en eindigt. Merk op, hoe ‘bloei’ en ‘goedheid’ niet zoals ‘'n sprong’, ‘'n knal’ 't lidw. '*n* hebben. Zou in die temporale eenheden ook eenheids*graad* zitten? 'n Sprong, 'n knal, waarvan de duur makkelik te overzien is, krijgt daardoor 'n omslotenheid als 't kontoer van 'n appel en is daardoor 'n even sterke eenheid als die ruimtelike model-eenheid; ook zo '*n* greep, '*n* stap, '*n* schop. Maar in bloei en goedheid is 't bewegingselement zo zwak of nihil en de tijdduur daardoor zo onbepaald, dat ze in de tijdruimte als vervloeien en vervliegen, zoals appelmoes en geur en gas in de plaatselike ruimte: bloei en goedheid zijn daardoor zwakke eenheden en missen voor d'r naam 't lidwoord '*n*, net als appelmoes en geur.

BOEKMAN. Zièt u nu wel, dat ‘goedheid’ 't karakter heeft van 'n stofnaam?

TAALMAN. Neen, de goedheid zelf (niet de naam) en appelmoes zelf (niet de naam) hebben wat de eenheidsgraad betreft, 'n zelfde karakter. Met dat karakter van die dingen zelf hangt 't niet-gebruik van 't lidw. samen, maar niet met de *naam* van die dingen. Als u uw geloof aan de verwantschap tussen zelfstandig naamwoord en lidw. of tussen zelfstandig naamw. en voornaamwoord niet opgeeft,

verheft uw taalkunde zich nooit uit vormeleer tot vormebegrip; dit begrip rust op de *inhoud* van de woorden, d.i. op het karakter van de dingen zelf, niet op d'r namen. Daarom begrijpt u ook 't taalkundig geslacht niet: u meent dat de z.g.n. mannelikheid en vrouwelikheid alleen maar iets van de namen is, niet van de dingen zelf.

BOEKMAN. Maar wij modernen gaan niet terug tot GRIMM! Wij zijn realisten, geen romantici, en zeker geen obscure fantasten als BILDERDIJK; wat 'n onzin! Daar doe ik nooit aan mee!

TAALMAN. Maar u is toch niet celibatair, al zijn er die in de liefde nog doller deden dan BILDERDIJK in z'n geslachtstheorie. Maar nu weer onze oorlog en onze vrede of onze beweging en rust. Er is tussen die twee nog 'n ander verschil als tussen hun ruimtelik en hun temporaal karakter. De beweging is 't vooral die 't gevoel bewerkt: dat verklaart de macht van de dramatiek, dat verklaart waarom nuchtere naturen heftige gemoedsbeweging ‘maar Jan-klaassen’ noemen; dat verklaart de radeloze poging om door draaiende handen, slingerende voorwerpen, knikkende hoofden, 't gevoel van 'n weerbarstig wiegekind meester te worden. Zo is de werking iets dat, meer dan 'n appel, direkt ons innerlik raakt, onze onzinnelike helft. Dit bleek ook al daaruit dat u 'n sprong iets abstrakts noemde, en ook daaruit dat ik 'n sprong op één lijn bracht met 'n gedachte, met schrik. Dit onzinnelik karakter vooral is 't, dat tussen werkingen 't verschil in eenheidsgraad soms moeielik te begrijpen maakt, m.a.w. dat dan 't al- of niet-gebruik van 't lidw. '*n* moeilik te verklaren is; (ook zo 't verschillend gebruik van de vnw. *ie, ze* en '*t*): 't onzinnelike is uiteraard moeilik definiëerbaar, te meer omdat 't noodzakelik vermengd is met 't zinnelike: Als ‘water’ wordt tot ‘'n rivier’, dan zijn er oevers in 't spel of 'n bedding, en als we 't over 'n werking hebben, b.v. over verandering, dan zijn er tegelijk dingen (konkreetheden noemt u dat) die bij de verandering zijn betrokken. B.v. ‘'*n* verandering op de onderste regel’ kan in een of meer letters bestaan, en letters zijn duidelik 'n voorwerp net als 'n appel: vandaar misschien dat men dan zegt ‘'*n* verandering’. Maar in 't zelfde geval kan men zeggen ‘verandering is nog geen verbetering’. Betekent dit ‘verandering’ meer de veranderde *toestand*? en betekent 't spreekwoord dan zoveel als ‘andersheid is nog geen beterheid’? Dan staat ‘verandering’ op één lijn met ‘goedheid’, zonder 't lidw. '*n*. Wie zal zich in deze versmelting van voorwerp, werking en toestand 'n beslist oordeel aanmatigen? Dat zou zoveel zijn als de wereld aan z'n einde brengen, als levend en tegelijk dood te willen zijn.

BOEKMAN. Maar dan vind ik onze verklaring toch veel scherper:

‘*'n* verandering’ heeft 't karakter van 'n voorwerpsnaam en ‘verandering’ van 'n stofnaam: alle beweeglike twijfel is hier opgelost in 'n rustige zekerheid. U is toch ook meer 'n rustige werker als 'n rinkelende huzaar? Ik wed dat ik hier ook de pedagogen en de autoriteiten op mijn hand heb: wat moet 'n kind met uw vlottende kategorieën beginnen, en wat 't grote publiek met uw geleerd doende taalkunde?

TAALMAN. Welnu, dan moet men de taalkunde maar voor 'n goed deel uit de school en uit de handen van 't publiek laten: de praktiese kennis van de moedertaal is iets voor 't algemeen, de theoretiese is iets voor weinigen. De geneeskunde, al is die tegenwoordig nog zo sociaal, is toch ook niet meer in handen van de eerste de beste dorpsbarbier of menslievende baker! 't Menselik organisme is tegenwoordig in 'n studie betrokken, die met de ingewikkeldheid er van rekening houdt.

BOEKMAN. Dus u zoudt de meeste mensen alleen maar iets gemakkeliks willen vertellen, b.v. dat ‘'n appel’ 'n voorwerpsnaam en dat ‘appelmoes’ 'n stofnaam is en daarom 't lidw. '*n* mist.

TAALMAN. Neen, omdat appelmoes 'n stof is, of ook eigenlik daarom niet, maar omdat appelmoes 'n zwakker eenheid is, of misschien zelfs ook daàrom niet.

BOEKMAN. Waarom dan wèl?

TAALMAN. Dat weet ik niet.

BOEKMAN. Hoe heb ik 't nu? Heel uw betoog was 'n verkapte bewijsvoering dat u alles beter wist dan wij....

TAALMAN. ... dat ik 't minder slecht wist.

BOEKMAN. Zulk scepticisme ondergraaft de wetenschap, die op stelligheid rust. Maar in-de-grond is u zo scepties niet: uw schildering van die appel met die revolutie er over heen en dat krachtig inwendig bestuur, neen, die woorden gingen vlot en stellig als uit 'n machinegeweer.

TAALMAN. Toen was ik 'n mens en niets menseliks hoeft aan de taalwaarnemer vreemd te blijven, ook niet 'n menselike bewerking van z'n materiaal, maar strikt-taalkundig is dat daarom niet; dikwels integendeel.

BOEKMAN. Ik begrijp uw verschil tussen menselikheid en taalkundigheid niet. Boven, bij de betekeniswijziging, had u 't er ook al over.

TAALMAN. Toen ik 't al- of niet-gebruik van 't lidw. '*n* alleen in verband bracht met veel of weinig eenheidskracht, toen was ik bijna volmaakt-taalkundig. Helemaal volmaakt zou ik geweest zijn, als ik... gezwegen had.

BOEKMAN. Dan zou u juist zo onvolmaakt mogelijk geweest zijn.

TAALMAN. Ja, de uitersten raken elkaar; door op die uitersten

verder in te gaan, zou ik als scepticus toch niet duideliker worden tegenover u, die 'n man van overtuiging is.

Toen ik 't gebruik van 't lidwoord '*n* in verband bracht met eenheidskracht, was ik ook 't dichtst bij de kern van de kwestie gekomen, bij de menselike eenheid, die als uitgesproken begrip 'n abstraktie, maar als onuitgesproken gevoel de konkreetheid zelf is. Van die kern ging ik me nu al enigzins verwijderen, toen ik, als intellektueel, onderscheid ging maken tusschen ruimtelike eenheden en eenheden in de tijd of zinnelike en onzinnelike zelfstandigheden; en toen ik die ruimtelike of zinnelike eenheden ging onderscheiden in stoffen en voorwerpen, toèn, in dìe sfeer van scherpe logika, was onze kern zo ver en zo onzichtbaar van onze aandacht af komen te staan als 'n slak die voor scherp zout terugkruipt in z'n huisje.

BOEKMAN. En toch hebt u met plezier over die stof ‘appelmoes’ en dat voorwerp ‘appel’ gesproken!

TAALMAN. Met zekere wellust zelfs: ik ben kopje-onder-gegaan in dit bad van menselikheid, als 'n dievehand in 'n juweliersvitrine, als 'n verliefd paar op 'n eenzame hei bij zomernacht. Maar dat is nu juist 't verschil tussen uw bedrijf en 't mijne: ik weèt 't, als ik kwaad heb gedaan, u in uw onschuld weet 't niet. Maar daarom kunt u omgekeerd niet menskundig trachten naar 't goede, omdat dit slechts werkelik gekend wordt als tegenstelling tot 't kwade, ook op 't terrein van taalwaarneming. Zodra mij gevraagd wordt om 'n taalkundige konklusie na mijn menselike taalbespiegeling, dan ontwaakt m'n geweten en dan vat ik weer op de eerste plaats de kern in 't oog, wil dan zwijgen en spreek alleen voor de gezelligheid, maar dan ook alleen als scepticus. Ik krijg dan dit schema:

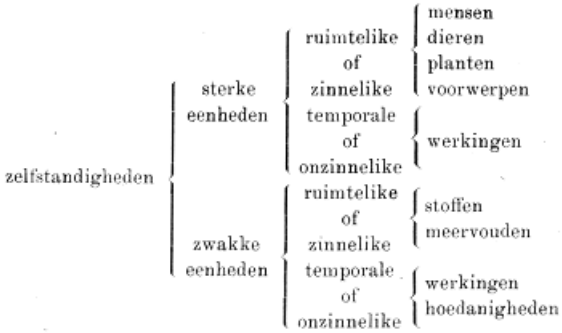

Dit schema is niet kompleet, maar 't is al vast voldoende om te vergelijken met 't uwe, dat in de praktijk zo is:

Wat bij mij achteraan kwam, n.l. de verst doorgevoerde logiese splitsing, dat plaatst uw indeling vooraan. Dat verraadt gemis aan taalkundig geweten, niet omdat u slecht ben, maar omdat u geestelik nog zo jeugdig ben, niet zoals ik 'n verre nakomeling van de Ouden, maar 'n eigen zoon van de een of andere historiese Griek, meer 'n sterk akademies filosoof dan 'n radikaal taalwaarnemer.

BOEKMAN. Ik had nooit gedacht dat u de dingen zo goed inzag en dat u zo met de Grieken sympathiseerde. Ze verdienen 't ook wel, om d'r onnavolgbare kunstsmaak, vindt u niet?

TAALMAN. Ja, in artistiek opzicht zijn ze, voor ons, model, als 't de benadering van 't algemeen-menselike betreft, o.a. bij onze studie van de zwak besefte maar sterk gevoelde eenheid in onze zelfstandigheidswoorden. Om op onze indeling terug te komen: alles wat ik na de verdeling in sterke en zwakke eenheden nog achter die verdere akkoladen zette, dat ging me niet meer van harte. Immers voor die logiese kategorieën is geen aparte taalvorm, dus zijn ze voor mij, *als taalkundige*, kontrabande in 't systeem. En om ze *als mens* in dat systeem op te nemen, och, daarvoor zijn ze me dàn te theoreties: de juwelen schitteren niet meer, 't zijn nog maar namen op 'n inventarislijst, en de duistere weelde onder de heidehemel is 'n duidelike plattegrond geworden op 't kadaster. Wat ik in eerste instantie besprak, n.l. de sterke en zwakke·eenheid, dat blijft bij mij, in deze beschouwing, 't ene nodige: alle voorkomende substantieven zijn daar onder te brengen, naar gelang 't al- of niet-gebruik van 't lidw. '*n* (of naar gelang 't gebruik van de vnw. *ie, ze* en *'t*; maar daarover apart!) U spreekt daarentegen eerst in laatste instantie, als 't wat ijl wordt, 'n enkele maal over de eenheid, maar niet als lid van 't systeem. U wil langs 'n trap van logiese kategorieën naderen tot de quintessens van de wijsheid, uitgesproken in laatste instantie als door 'n Hoge Raad; ik tracht direkt, zonder omhaal van menselike klassifikaties, direkt 't oordeel te vernemen van 't Leven zelf, waarvan

de kern wel aan allen gegeven, maar slechts aan weinigen en dan nog maar ten halve, ontdekt werd.

BOEKMAN. Nu spreekt u net als 'n artiest, zo'n onmaatschappelik mens, zo'n ‘wilde’.

TAALMAN. 't Karakter van ons onderwerp eist dat. Als ik aan taalkunde dee in hoedanigheid van tekstkenner of als bibliothekaris, dan zou ik anders spreken.

BOEKMAN. Maar wat geeft 't nu, of iemand in eerste of in laatste instantie die ‘eenheid’ ontdekt, als ie toch in de praktijk, u zowel als ik, de trap van logiese kategorieën op- of afgaat, 'tzij als taalkundige, 'tzij als mens.

TAALMAN. Dat geeft zòveel, dat u van die eenheid tot nog toe maar weinig werk maakte.

BOEKMAN. Maar des te meer van meer-onderscheidende kategorieën. Zo splitsen wij b.v. de zinnelike-zelfstandigheidsnamen in drieën; waarom noemde ook u behalve de stof- en voorwerpsnamen de verzamelnamen niet? b.v. ‘volk’? Had na die peroratie over 'n appel en appelmoes b.v. eens gesproken over 'n volk bij hetwelk de appel in hoge ere is!

TAALMAN. Door welke vorm onderscheidt zich ‘volk’ van ‘appel’ of ‘appelmoes’? De woorden ‘*ge*berg*te*’, ‘*ge*vogel*te*’, dat zijn ‘verzamelnamen’, maar niet op grond van 't lidw.-gebruik.

BOEKMAN. Maar waar brengt u dan in uw systeem 't woord ‘volk’ thuis?

TAALMAN. Zowel bij de zelfstandigheden met zwakke als bij die met 'n sterke eenheid, naar gelang men spreekt van ‘volk’ of van ‘'*n* volk’. Voor verdere klassifikatie vind ik geen aanleiding in de vorm en ook m'n vrij zijn van systeemdwang laat geen verdere klassifikatie van 't woord ‘volk’ toe.

BOEKMAN. U moet toch wel steeds met veel tegenzin klassificeren, ook in de duidelikste gevallen, b.v. als wij zeggen dat ‘appelmoes’ 'n stofnaam is.

TAALMAN. Dan zeg ik dat ‘appelmoes’ *de naam van 'n stof* is.

BOEKMAN. Dat komt op 't zelfde neer.

TAALMAN. Ja, op 't ogenblik wèl, tussen ons, maar op den duur niet, tegenover anderen. Immers 't woord ‘stof’ en ‘voorwerp’ en ‘werking’ zijn woorden uit 't dageliks leven; maar ‘stofnamen’, ‘voorwerps- en werkingsnamen’ zijn termen uit uw vakkring; die zouden bij onoordeelkundige mensen de taalstudie enigzins af kunnen snijden van z'n voornaamste bron, 't algemene menseverkeer; daarbij, vaktermen hebben de eigenaardigheid dat ze de vaklui veel zeggen

en daardoor licht als verklaring gaan dienst doen; daarbij, 'n vakman is te kennen aan z'n terminologie en loopt daardoor gevaar 'n type te worden, en ten slotte, geen speciale taalvorm geeft 't recht ‘appelmoes’ taalkundig 'n stofnaam te noemen.

(*Wordt vervolgd*.)

D. HAAGMAN.

Spraakkunstonderwijs.

De Nederlandsche Taal in al haar uitingen en gedaanten. Handboek voor Gymnasia, Hoogere Burgerscholen en Lycea door Joh. Vorrink, Leeraar aan het Gymnasium en de Vijfjarige Hoogere Burgerschool te Kampen. Eerste deel, eerste en tweede stuk. Amsterdam, S.L. van Looy, 1917.

De Nederlandsche Taal in al haar uitingen en gedaanten! Een titel, in zich zelf aantrekkelik en veelbelovend, omdat hij getuigt van ruimte van blik bij de beantwoording van de vraag, wat het voorwerp van de studie der moedertaal aan onze middelbare scholen behoort te zijn. Ook een titel die op zich zelf een zekere voldoening geeft, als men terugdenkt aan een vijftig jaren geleden, toen de leerlingen als hulpmiddel bij die studie een spraakkunst in handen kregen (sedert zes maal herdrukt) die naar eigen getuigenis diende ‘om de *schrijftaal* zooveel mogelijk te leeren kennen, begrijpen en gebruiken,’ en waarin de ‘beschaafde spreektaal’ zich mocht vergenoegen met de genadige aanduiding als ‘een tongval die zich zooveel mogelijk naar de beschaafde schrijftaal richt.’ Sedert is er veel veranderd - altans in de boeken. De oude indeling in ‘etymologie’, waaronder men destijds klankleer (dat was te zeggen spelling), de leer der rededelen en der woordvorming samenvatte, en ‘syntaxis’, de leer van de zin, werd te eng, toen de vorderingen der taalwetenschap een verruiming van horizon hadden veroorzaakt, waarvan de sedert verschenen spraakkunsten min of meer duidelik de bewijzen vertonen. De uitsluitende waarneming van onze goede schrijvers uit het begin en midden der 19de eeuw moest wel als te beperkt worden begrepen toen de literaire taal zich in later tijd o.a. naar het beschaafd gesproken Hollands ging vervormen. Het verhelderd besef van het wezen der taaluiting ging zich weerspiegelen in een logiese gang van de taalontleding, die uitgaande van de beschouwing van de zin tot die van het woord en van het woord tot de klank voortschreed. Klankleer bleef niet langer

de naam voor een min of meer uitvoerige uiteenzetting van de spelregels van DE VRIES en TE WINKEL, maar werd een wezenlike behandeling van de klanken, nu waargenomen met het oor, en werd èn om zich zelf èn als grondslag voor de praktiese en kritiese behandeling van de spelling in de leerboeken ingevoerd. Bij het doordringen van de kennis der oudere taal en der dialekten ging de wisselende betekenis der woorden groter aandacht vragen, zodat men een opzettelike behandeling van de betekenisleer binnen de kring der grammatica bracht. De oren zijn opengegaan niet alleen voor de klanken als abstrakte elementen der woorden, maar ook voor de gang van het rytme in al zijn verscheidenheid, en de noodzakelikheid is gevoeld van een behandeling van het accent, o.a. in verband met de modaliteit. Dit zijn enige aanwinsten van betekenis, die men kan konstateren als men de lange reeks van de sedert verschenen Nederlandse spraakkunsten de revue laat passeren. Of het inzicht, daar waar dat het geval moest zijn, wel altijd in evenredigheid met die aanwinsten is verhelderd, is een andere vraag. Wie soms uit de mond van nieuwaangekomen leerlingen meningen gehoord heeft als: ‘dat een dialekt een verbasterde vorm is van de goede taal’ - een bewering die de bovenbedoelde oude spraakkunst toch niet op zijn geweten heeft - weet wel dat er nog altijd zijn voor wie die nieuwere werken vergeefs zijn geschreven. Des te meer moet de genoemde titel als een waarschuwende wegwijzer worden gewaardeerd. Als we willen dat onze leerlingen de school zullen verlaten niet in de eerste plaats met een dosis grammaticale regels in het hoofd, maar met een enigszins onbevangen gehoor, met een beetje verstand van taal, een beetje oordeel in taalkwesties, dan moeten we de richting uit, die deze wegwijzer afbakent.

Nu ik het boek, dat deze sympathieke titel draagt, heb aan te kondigen, doet zich de vraag voor of het, vergelijkenderwijs, in de rij der bestaande grammatica's mag worden geplaatst. ‘Om de Nederlandsche Taal in al haar uitingen en gedaanten te beschrijven’, zegt de schrijver in zijn Inleiding, ‘moeten we nagaan h o e ze geuit, w a t er geuit en d o o r w i e ze geuit wordt;... hoe men in het algemeen zijn gedachten en gevoelens uit en hoe de dichter het in schooner vorm doet’... ‘Bovendien is een inzicht, op welke wijze taal, en vooral onze Nederlandsche taal gegroeid is tot wat ze tegenwoordig is, niet te versmaden. Vandaar de verdeeling van de te behandelen stof in vijf hoofdstukken; die van *den zin, het woord, de klank, de taal* en *de kunst*...’ Van deze vijf hoofdstukken vindt men de drie eerste in het tot dusver verschenen eerste deel. ‘Het woord’ is weer verdeeld

in vier onderhoofdstukken: ‘de soorten’, ‘de vormen’, ‘de beteekenissen’ en ‘de vorming’, zodat we in dit deel in hoofdzaak de stof terugvinden, die onze meeste spraakkunsten behandelen. Enigszins ter kenschetsing van de inhoud kan misschien dienen een globale vergelijking van de omvang der hoofdstukken met de ruimte, die deze respectievelik bij DEN HERTOG (De Nederlandsche Taal), HOLTVAST en VAN WIJK innemen, al moet men daarbij in het oog houden dat dezelfde vlag niet altijd dezelfde lading dekt, zodat b.v. opmerkingen over de naamvallen bij de een onder Woordsoorten, bij de ander onder De Zin voorkomen. Het blijkt dan, dat de leer van de zin bij VORRINK niet meer dan 15 % van de hele inhoud beslaat, een beknoptheid waarin alleen HOLTVAST, die er 10 % voor over heeft, hem overtreft, terwijl de beide anderen er ongeveer 30 % voor inruimen. In de behandeling der woordsoorten (onderscheiding der soorten en buiging) heerst tamelike gelijkheid. Typies is het verschil bij klanken en spelling: aan de klanken besteedt DEN HERTOG 3, VORRINK 14 %, aan de spelling DEN HERTOG 11 % en VORRINK 2; HOLTVAST geeft 5 % aan de klanken en 16 % aan de spelling, VAN WIJK aan klank en spelling samen 14 %. Het verschil tussen VORRINK en HOLTVAST vloeit hieruit voort, dat de eerste de praktiese behandeling van de spelling eigenlik geheel aan de lagere school overlaat, terwijl HOLTVAST dit blijkbaar op de H.B.S. geen overbodige weelde acht. Aan de woordvorming eindelik besteedt VORRINK evenals DEN HERTOG 23 %, maar hij neemt bovendien 10 % voor de betekenisleer, die DEN HERTOG niet afzonderlik behandelt. Bij HOLTVAST nemen betekenis en woordvorming samen 12, bij VAN WIJK 10 % in. Ook dit verschil is te begrijpen, als men bedenkt dat HOLTVAST en VAN WIJK de historiese taalbeschouwing zooveel mogelik buiten hun boek houden, terwijl VORRINK daar (ook in zijn andere hoofdstukken, met name bij de buiging) veel aan doet. Trouwens in zijn Voorbericht noemt hij onder de beginselen die hem hebben geleid: ‘taalvergelijking in de breedte en in de diepte’, waaronder we blijkens zijn toelichting respektievelik hebben te verstaan: vergelijking met gelijktijdig gesproken dialekten en moderne talen en met de vroegere taal. Hierover aanstonds meer.

In zijn zo even aangehaalde beginselverklaring belooft de schrijver zich te zullen bezighouden met ‘beschouwing van de algemeen beschaafde taal’. De vraag of hiermee de algemeen beschaafde *omgangs*taal is bedoeld, schijnt bevestigend beantwoord te worden door een uitlating op blz. 121, ‘dat het de taak der grammatica is zich enkel en alleen te richten naar de algemeen beschaafde spreektaal’, wat

men in die vorm wel niet zal willen aanvaarden (waarom zou men zich het schrijven der grammatica van een andere taalvariëteit niet tot taak mogen stellen?), maar waarvan men de goede bedoeling zal willen aannemen. Nu is naar mijn overtuiging het kiezen in de eerste plaats van de beschaafde omgangstaal als object van taalwaarneming van uitnemende paedagogiese waarde. Al kan men niet zeggen dat de leerlingen die taal volkomen beheersen, ze kunnen toch geacht worden ze voldoende te verstaan. Die omgangstaal is eenvoudig, vergeleken bij de literaire taal, die we ze ook willen leren begrijpen, en het is altijd goed om van het eenvoudige uit te gaan. De studie van het algemeen beschaafd zal hun het wanbegrip ontnemen dat die omgangstaal niets is dan een verbasterde schrijftaal, 'dat je dit of dat wel zo zegt, maar dat het eigenlik toch anders moet wezen'; het zal hun leren dat deze taal in zich zelf goed is en hun de moed geven zich er van te bedienen. Zeker is ook het aanhalen van voorbeelden uit andere taalkringen nuttig en nodig, mits dan ook steeds op het verschil in kleur wordt gewezen. Daardoor kan de grammatica-les ten goede komen aan het begrijpen van literaire taal, in zoverre dat de aandacht voor nuance-verschillen wordt gescherpt. Dat VORRINK het merendeel van zijn voorbeelden aan de beschaafde omgangstaal ontleent, lijkt mij daarom voortreffelik; waar hij af en toe van deze gewoonte afwijkt, zou hij goed hebben gedaan daarop uitdrukkelik te wijzen. Zinnen als 'Wilson is president *der* Vereenigde Staten', 'Oldenbarneveld werd als een vijand *zijns vaderlands* uitgekreten', 'Hij *moge* rijk zijn, hij is toch niet gelukkig' kunnen in verband met andere worden behandeld, maar ze moeten als biezondere taal worden gesignaleerd. En waarom als eerste voorbeeld van zinsontleding juist een passage uit VAN DER PALM gekozen?

Bij de beoordeling van dit boek mag men niet over het hoofd zien dat het als 'handboek' wordt aangeboden. Als ik het goed begrijp is dus de bedoeling deze: dat de leerling het vooral zal gebruiken om het op school besprokene er in na te lezen of te bestuderen, niet om er lessen uit te leren. Waarin nu echter een dergelijk werk ook van een kort-zakelik overzicht zal mogen verschillen (b.v. door uitvoeriger betoogtrant en groter leesbaarheid, verwachtingen waaraan VORRINK over het algemeen wel beantwoordt), het zal in ieder geval niet bij een meer beknopte spraakkunst mogen achterstaan in helderheid van taal en strengheid van formulering. Het zou onredelik zijn hier het vertonen van hogere stijlkwaliteiten te vergen, maar aan ieder studieboek, vooral voor jeugdige leerlingen, mag en moet men als eis stellen, dat het zal uitmunten door duidelikheid en zuiverheid

van uitdrukking, niet alleen omdat het de leerling niet in de war mag brengen in zijn opvatting van wat de schrijver wil zeggen, maar ook omdat hij in zijn studieboeken voorbeelden van stijl onder de ogen krijgt, waarnaar hij zich onbewust in zijn eigen manier van uiten zal richten. Als men dit boek echter leest en herleest, stelt het op menige bladzij te leur door een slordigheid, die de leraar wel in de verzoeking moet brengen het af en toe als kakografie te gebruiken, aangezien hij er telkens en telkens zinnen en wendingen in ontmoet, die hij als niet genoeg doordacht, als niet beantwoordende aan de gedachten die ze moeten vertolken, in de stijlproeven van zijn leerlingen zelf zou moeten veroordelen. Gedurig stuit hij op een zekere slapheid of onbeholpenheid, alsof men zich de tijd niet gegund heeft om hetzij naar de eenvoudigste uitdrukking, hetzij naar de beste ordening van de woorden of zelfs naar de juiste woorden te zoeken. Of is dat niet het geval in zinnen als: 'Er zijn gevallen waarin *het*[1)] onmogelijk of overbodig *is dat* er een onderwerp *is*' (I^{ste} stuk blz. 10); 'ook in deze·gevallen is de betrekking dus aangeduid *en de betekenis der zinnen zelf door de woordorde*' (I 44); 'men zou b.v. kunnen onderscheiden *woorden die zelfstandigheden noemen, hoedanigheden of werkingen*' (I 46); 'in vormelijke taal komen nog voornaamwoorden *met hoofdletter geschreven* voor' (I 68); '*wat* de deelwoorden als werkwoordvormen *betreft*, moeten we ook *hiervoor* weer verwijzen naar hetgeen we daarvan schreven' (I 120); '*waar* we vroeger de persoonsvorm de kern van den zin noemden waarom de andere zinsdeelen zich schikken, *daar* verstaat men onder den samengestelden zin er een' enz. (I 30) en een andere zin met de fraaie wending 'waar - daar' op blz. 15. Tot misverstand aanleiding geeft een zin als '*Waar* (inpl. daar) tot een hoogte verheffen een figuurlijke uitdrukking is, wordt die niet nader ontleed' (I 41), en de werkelike bedoeling is wel te gissen maar niet te lezen uit 'De metonymia of figuurlike beteekenis van een woord ontstaat *zoodra men de betrekking, den samenhang uitspreekt* die er bestaat tusschen verschillende zaken' (II 13). Een antwoord dat niet slaat op de vraag: 'Wat is nu *het merkwaardige* hierbij, waarop goed dient gelet te worden? *Het goed leeren onderscheiden* van zinsdeelen' (I 18). Gewoon foutief is deze formulering, die nog wel in de beginselverklaring voorkomt: 'Het wijzen op de overeenkomsten die er bestaan tusschen het hedendaagsche Nederlandsch *en de taal in den volksmond* (is dat geen hedendaagsch Nederlandsch?) en *van* de dialecten', waar

1) Cursiveringen van mij.

blijkbaar wordt bedoeld: ‘de overeenkomst die er bestaat tussen het hedendaags beschaafd en de dialekten’. Erger nog is het dat deze slordigheid herhaaldelik ten gevolge heeft, dat onzuivere definities uit de tekst zijn af te leiden. Op blz. 10 (II) is het alsof alleen een bepaalde kategorie van bijwoorden ‘modewoorden’ kunnen heten; op II 35 wordt van ‘*vreemde* nieuwe woorden *of* neologismen’ gewaagd (in een verband waar met ‘vreemde’ bedoeld moet zijn ‘aan vreemde talen ontleende’); uit een plaats I 5 zou zijn af te leiden dat van ‘samentrekking’ alleen wordt gesproken ‘waar twee of meer zinsdeelen worden samengetrokken op den persoonsvorm’. I 22 heet het: ‘Wanneer er van andere naamduiding sprake is, noemt men de bepaling een bijstelling’, waar dus b.v. de ‘bepalingen van gesteldheid’ mede onder gevangen kunnen worden. I 5 worden de benamingen ‘onvolkomen zin’ en ‘ellips’ zonder meer gelijk gesteld. Wat te denken van ‘*woorden* die *als betrekking* dienst doen’ (I 46), ‘onder *vormen* verstaat men de *veranderingen* der woorden’; ‘de *betrekking* van bezit of afkomst die er bestaat tusschen twee zelfstandige woorden noemt men *den* 2*den naamval*’; ‘den eersten vorm noemt men het actief d.i. dus de *toestand* waarin het *onderwerp* van den zin *handelend optreedt*’ (I 93). Woorden en begrippen worden hier dooreengehaspeld, evenals in: ‘Een *zelfstandigheid* kan evengoed een hoedanigheid noemen, b.v. zwaarte, of een werking, b.v. eten. Daarnaast zijn er *hoedanigheden* die tevens een zelfstandigheid *voorstellen*, b.v. een gek, en *werkingen* die een hoedanigheid *noemen*, b.v. witten’ (I 46); ‘de *zelfstandigheid* is te vervangen door een *bijwoord*’. Op dezelfde wijze wordt omgesprongen met logies en grammaties onderwerp, waar van de zin ‘er wordt gerookt’ wordt gezegd: ‘er is wel een onderwerp te noemen: men rookt.’ En deze aanhalingen zou men maar al te gemakkelik met vele kunnen vermeerderen!

Dat de leer van de zin, zoals ik reeds opmerkte, in betrekkelik weinig bladzijden wordt afgedaan, brengt mee dat de schrijver zich tot hoofdzaken bepaalt, maar hoeveel duideliker had hij die hoofdzaken kunnen behandelen bij meerdere zorg voor de helderheid van zijn betoog. Als voorbeeld neem ik wat hij over de voorwerpen schrijft. Aan de ene kant bevredigt de daar gegeven beschouwing als geheel genomen, omdat ze niet de indruk geeft dat de zinsdelen, die we onder die naam samenvatten, altijd met zekerheid te onderscheiden en met wiskunstige juistheid in drie soorten te verdelen zouden zijn. Een negatieve kwaliteit, zal men zeggen, maar van waarde tegenover de oppervlakkigheid van al te positieve taal-indelers, omdat de schrijver het begrip bijbrengt van het onophoudelik wisselende, het vluchtige

en voor scherpe begrenzing der kategorieën wegduikende karakter van de grammatiese bouw. Aan de andere kant bevredigt de beschouwing niet, omdat ze, nu toch een verdeling beproefd moet worden, te weinig vasthoudt aan vooropgestelde principes en al weer lijdt aan onnauwkeurigheid van uitdrukking. Eerst worden de voorwerpen ‘noodzakelike vermeldingen van zelfstandigheden bij het werkwoord’ genoemd. In verband daarmee was op blz. 15, waar we lezen: ‘in sommige gevallen wordt geen lijdend voorwerp genoemd of acht men het overbodig’, een toelichting nodig wat dan eigenlik met ‘noodzakelike vermelding’ was bedoeld. Volgt de onderscheiding der verschillende voorwerpen ‘naar den aard der betrekking’. Deze is ‘lijdelijk in het geval dat er slechts een eenvoudige vermelding van de zelfstandigheid plaats heeft, b.v. Ik zie den man’ enz.; wat er volgt is duidelik, maar wat heeft men onder een ‘eenvoudige vermelding’ te verstaan? Ook uit het vervolg, waar een paar keer van ‘noodzakelijke vermelding’ wordt gesproken, is mij de bedoeling niet helder geworden. ‘Behalve uit de beteekenis blijkt de aard der betrekking tusschen gezegde en lijdend voorwerp ook wel eens uit den vorm der vergezellende woorden’. Met ‘beteekenis’ schijnt de betekenis van het werkwoord en van het zelfstandig woord te zijn bedoeld. ‘Deze (lees “de”) betrekking tusschen gezegde en lijdend voorwerp werd vroeger heel dikwijls door een vorm van het woord-zelf en zijn gezellen uitgedrukt.’ Dat is waar, maar de vorm kan onmogelik als herkenningsmiddel voor het lijdend voorwerp dienen, immers zelfs niet voor het voorwerp in het algemeen, want men vindt die vorm evengoed in de bijwoordelike bepaling. ‘Die betrekking heet vierde naamval of accusatief’ - maar dat is niet waar! de *vorm* heet accusatief! Na deze behandeling van een vaag betekeniscriterium en van een criterium dat er geen blijkt te zijn, komt de schrijver dan tot de omzetting van de zin in de lijdende vorm. Ten slotte: ‘Met een eenvoudige vraag wat? kunnen we het lijdend voorwerp dat daarop antwoordt, soms vinden in een zin met meerdere zinsdeelen.’ De voorbeelden helderen dit middeltje op, maar zoals men merkt is het verkeerd geformuleerd (Het huis bevat tien kamers. - Wat bevat tien kamers?). Bij het ‘deelnemend voorwerp’ wordt op dezelfde manier als boven over de vorm gesproken en naief er bij gevoegd: ‘welke vorm meestal gelijk is aan dien van het lijdend voorwerp’. Het in veel gevallen wezenlik uiterlik verschil tussen lijdend en belanghebbend voorwerp, de plaats in de zin, wordt niet besproken.

In de behandeling van het gezegde hindert dezelfde onduidelikheid.

Dat de persoonsvorm onmogelik uit de volzin kan worden weggelaten, is waar, als men onder volzin een zin met een persoonsvorm verstaat, maar zo draait men in een kringetje rond. ‘Wanneer we den persoonsvorm als deel van een zin beschouwen, noemen we hem het gezegde’. Daarmee klopt niet: ‘Wordt de persoonsvorm vergezeld van een of meer woorden, m.a.w. bestaat het *gezegde uit nog andere deelen dan de persoonsvorm alleen*, dan heeft men altijd met een persoonsvorm van het werkwoord zijn enz. te doen’, en ‘De werkwoorden zijn enz. noemt men koppelwerkwoorden, omdat ze den persoonsvorm *met nog andere woorden* koppelen tot het gezegde’.

Met genoegen zal men konstateren dat er afzonderlike paragrafen gewijd zijn aan de woordorde en aan de betrekkingen. Van het laatste onderwerp was echter m.i. meer te maken geweest en de behandeling van het eerste treft door onvolledigheid. Dat er slechts één vaste regel te trekken is voor de zelfstandige of onafhankelike zin, n.l. dat het onderwerp en de persoonsvorm steeds in elkaars onmiddelike nabijheid staan, is niet waar: bovendien geldt dat de persoonsvorm steeds de tweede plaats in de zin inneemt. Een woordorde als in ‘Een huis kocht zijn vader’ is mogelik, maar mocht niet als gelijkwaardig naast ‘Zijn vader kocht een huis’ worden vermeld. Wensende zinnen als ‘Leve de koning’ of ‘Was het maar waar’, met de persoonsvorm voorop, worden niet eens genoemd. In de bespreking van de woordorde van de bijzin is verzuimd er op te wijzen dat de persoonsvorm niet alleen gescheiden van het onderwerp, maar ook steeds achteraan geplaatst wordt.

Ik keer nog eens terug tot de principes, door de schrijver vooropgesteld en wel tot de reeds aangehaalde ‘taalvergelijking in de breedte en in de diepte’, waaronder hij dus vergelijking met de tegelijkbestaande dialekten en historiese vergelijking verstaat. Beide leiden tot hetzelfde doel: het ontvankelik maken van de geest voor allerlei taalmogelikheden, waartegenover men de leerling onbevangenheid van oordeel wil meegeven. Inderdaad zou een spraakkunst, die alleen en uitsluitend zou zijn een konstateren van het nu voorkomende, zonder ooit een historiese terugblik te wagen, uitmunten door onvolledigheid, en zou het geven van een inzicht in de onophoudelike verandering der taal een noodzakelike factor van het moedertaalonderwijs moeten zijn ook al zou de voorbereiding tot de lezing der oudere schrijvers daar niet toe dwingen. Het wijzen op veranderingen die hebben plaats gehad moet de overtuiging wekken dat zulke veranderingen ook voortaan mogelik zullen blijven en de van nature in taalaangelegenheden konservatieve leerlingen van voor-

oordeel tegen mogelike latere ontwikkelingsverschijnselen vrij houden. Trouwens de 'levende' taal is zo vol archaïsmen in grammaticale zin, kent als gelijktijdig bestaande vormen er zo vele, waartussen een histories verband bestaat, dat men vanzelf tot taalhistorie komt. Juist zulke gevallen moeten dan ook de beste voorbeelden leveren, waaraan de ontwikkeling is aan te wijzen, want met historiese vergelijking moet men uiterst voorzichtig zijn als men niet wil dat het besprokene als ijdele geleerdheidsklinkklank in het geheugen blijft hangen (wat erger is dan dat de leerlingen het helemaal vergeten). Ieder zal daarom het best doen met voorbeelden uit zijn eigen omgeving aan te halen, waarmee hij binnen het waarnemingsveld van zijn leerlingen blijft en hun toch inzicht geeft in merkwaardige verschijnselen van taalvervorming. Een straatroep in Den Haag van '*spinazie zoveel centen de mande*' geeft gelegenheid om er op te wijzen dat in dialekt de oude vorm op -*e* is blijven bestaan, en het meervoud *mandes* geeft o.a. stof tot vergelijking met andere soortgelijke meervouden in het beschaafd. Door de bespreking van zulke woorden en vormen kan men tegelijk iets wegnemen van de meelijdende spot waarmee, dialektiese eigenaardigheden zo dikwels vooral door leerlingen worden beoordeeld. Dergelike voorbeelden worden door VORRINK dan ook wel aangehaald, b.v. waar hij de werking der analogie aan een dialekties 'we wazze' naast 'ik was' demonstreert, en daar is hij op zijn best, evenals waar hij een stel Gotiese of Latijnse buigingsvormen met de onze vergelijkt. Maar waar hij de hele ontwikkeling van *havjo, havit* en *habda* tot *hebbe, heeft* en *had* overhoop haalt, gaat hij mij altans veel te ver, en zijn conclusie 'men ziet dus dat het verloop der geschiedenis heel regelmatig is' lijkt mij voor een boek als het zijne van geen waarde. Hij had hier kunnen beweren wat hij wilde, de jongens zouden het slikken, maar niet verteren! En wat moet de leerling denken van 'een wortel *ki* of *ski*' bij de behandeling van het woord *heer*?! of wat heeft hij aan problematiese vormen als '*kinnen', 'skelen', 'magen*' en '*maten*', die naar de schrijver beweert misschien de oorspronkelike infinitieven van *kunnen, zullen, mogen* en *moeten* zouden zijn geweest? Ook zijn de gegeven etymologiese 'ophelderingen' soms verre van juist. Om van 'verscherping' van 'stamslotconsonant' (*k* is al zo scherp!) te spreken bij *zocht* uit *zoeken* lijkt mij wat zonderling, evenals te zeggen '*mocht* staat voor *moogde*'. Is het wel zeker dat *dorst* bij *durven* ontleend is aan *dorren*? Kan men zeggen dat 'hij zeit' (klankwettig te verklaren uit *zeget*) 'ook al in het praesens is doorgedrongen?' Mag goties *im* als vorm van dezelfde stam als *ben* worden opgegeven?

Is de tweede lettergreep van Brab. *wilde, wilde ge* een overblijfsel van *du*? En wie heeft ooit gehoord van ‘het oude *mee*, dat groot of machtig beteekende’, en waarnaast *meer* en *meest* zouden zijn gevormd?! Wat de aan dialekten ontleende opmerkingen betreft, *wullie* en *hij wascht 'm* of *hij wascht z'n eigen* mogen niet als beschaafd Hollands worden vermeld. Of een constructie als ‘Wij deelen u mede de goederen zijn afgezonden’ juist is gekarakteriseerd als ‘een afschuwelijk (sic!) anglicisme dat uit de handelskringen in onzen briefstijl is doorgedrongen’, is twijfelachtig, en een vraagteken zou ik ook willen plaatsen bij de opmerking op blz. 79: ‘In de middeleeuwen zei men b.v. Daar ghingen twee ghespeelkens zoet’, waar men vermoedelik met een literaire mode te doen heeft. In ieder geval mag men de schrijver de raad geven, zijn etymologiese illustraties nog eens grondig te herzien.

Over het algemeen zal men het hoofdstuk over de woordsoorten met meer genoegen lezen dan dat over de zin, al gelden de boven ontwikkelde bezwaren ten dele ook hier. Eenvoudig en duidelik is b.v. het overzicht over de soorten van werkwoorden en als een van de best geslaagde paragrafen moet men die over het lidwoord beschouwen. Verwarring van oorzaak en gevolg vind ik in de opmerking op blz. 66 ‘dat we bij de persoonlike voornaamwoorden vormen vinden zonder klinker en *dientengevolge* (ik curs.) ook proclitisch en enclitisch gebruikt’. Met de beschouwing over *zelf* op blz. 73 kan ik me niet verenigen; in al die zinnen kan *zelf*, onverschillig waar het staat, ook op het onderwerp slaan; het verschil zit niet in de klemtoon van *zelf*, maar van het woord waarbij het behoort. Zonderling uitgedrukt is weer op blz. 78 ‘die samen met den werkingsnaam overeenkomen met het bijwoord dat bij het met het substantief overeenkomende werkwoord behoort’ (lees voor ‘samen met’: ‘gevoegd bij’). ‘Zijn leven lang’ is geen voorbeeld van een attributief gebruikt adjectief. Wat de betekeniswijziging met attributief of praedicatief gebruik te maken heeft is mij niet duidelik. Aardig en bevattelik is de grafiese voorstelling van de betekenis der werkwoordelike tijden, maar de bewering aan het slot, dat we dus eigenlik één tegenwoordige, één toekomende en zes verleden tijden hebben, lijkt me niet op een zuivere redenering te berusten, omdat dan immers ‘verleden’ beurtelings met betrekking tot de plaats van het uitgangspunt in de tijd en tot de beschrijving van de handeling van uit dat punt wordt gebezigd. Spreek ik nu met betrekking tot dat uitgangspunt van ‘tegenwoordig’, ‘verleden’, ‘toekomend’ en ‘verleden-toekomend’ (d.w.z. wat toekomend was in het verledene), en met betrekking

tot de beschrijving van de handeling van ‘durend’ en ‘afgelopen’, dan krijg ik telkens twee tegenwoordige, verleden, toekomende en verleden-toekomende tijden en van die twee telkens één durende en één afgelopen tijd. De fout is dat de ‘afgelopen’ bij de ‘verleden’ tijden zijn gerekend, maar zo meet men met twee maten.

De betekenissen zijn door VORRINK blijkbaar met voorliefde behandeld. Hij brengt hier allerlei interessante kwesties ter sprake en menige bladzij munt uit door een heldere uiteenzetting en gelukkige keuze van voorbeelden; ik wijs op de behandeling van het woord *pen*, op de bespreking van het verschijnsel der isolering, op de opmerking dat de voor ons meest gewone betekenis van een woord niet altijd de oorspronkelike is, op de bespreking van ironie en overdrijving, gunstige en ongunstige betekenis, het ontstaan van eigennamen en van appellativa. Jammer vind ik het echter dat hij geen of niet genoeg gebruik heeft gemaakt van de uiteenzéttingen die DE VOOYS naar aanleiding van WUNDTS onderzoekingen in dit tijdschrift heeft gegeven. Uitgaande o.a. van de opmerking dat iedere woordbetekenis feitelik een complex is van betekeniselementen, van welke nu eens dit, dan weer dat in de voorstelling overheerst, en dat bovendien voorstellingen kunnen worden geassocieerd, die oorspronkelik door het woord niet worden gewekt, heeft hij daar een verrassend inzicht gegeven in allerlei verschijnselen, die bij VORRINK eenvoudig als nu eenmaal voorkomende worden meegedeeld, zonder dat een verklaring wordt beproefd. Beperking, verruiming, metafoor, metonymia, overdrijving, ironie, het naar voren treden van een bijbegrip worden nu in die volgorde als gelijkwaardig naast elkander vermeld, terwijl het geven van een perspectief mogelijk was geweest. Het geheel afzonderlik karakter van de metafoor als berustende op vergelijking had duideliker moeten worden in het licht gesteld. Overdrijving, euphemisme en ironie, als voortvloeiende uit biezondere geestesgesteldheden, hadden gescheiden moeten worden behandeld van de andere meer onwillekeurige betekenisveranderingen. Bij zo'n behandeling zou ook ‘het naar voren treden van een bijbegrip’ besproken zijn in verband met de ‘verruiming van betekenis’ en met de metonymia, terwijl ze nu van elkaar gescheiden zijn alsof ze niets met elkaar hebben uit te staan. Duideliker en vaker had moeten zijn aangetoond, dat bij hetzelfde woord achtereenvolgens verschillende veranderingen in betekenis hebben plaats gehad; een geval als *een gouden oorijzer* had toch niet gegeven moeten worden als voorbeeld van beperking alleen, maar van beperking, later gevolgd door het ‘op de voorgrond treden van een bijbegrip’. Bij een woord als *snijder*, ‘oorspronkelijk natuurlijk ieder

in wiens beroep snijden - knippen - hoofdzaak is', wordt uit het oog verloren dat de beperking van betekenis zal hebben plaats gehad tegelijk met de naamgeving, juist zoals op blz. 4 naar aanleiding van *kijker, vlieger* enz. te verstaan wordt gegeven. Minder gelukkig is het denkbeeld geweest om alle appellativa, die toch alleen in vormingswijze overeenkomen, hier in één rubriek te behandelen en nog wel als biezonder geval van 'het naar voren treden van een bijbegrip', wat onjuist is; bij woorden als *Amsterdammer* en *amersfoorter* (tabak)' is hiervan geen sprake, wel van beperking, en *een brave Hendrik* hoort onder de metafora. Bovendien worden hier afgeleide en werkelik van betekenis veranderde, maar in vorm onveranderd gebleven woorden dooreen behandeld, hoewel bij de eerste niet de betekenisverandering maar de betekenisverhouding tussen grondwoord en afleiding de eigenlike kwestie is. De overstelpende lijst voorbeelden verloopt in een verzamelìng taalcuriositeiten. Ik voor mij zou er de voorkeur aan hebben gegeven er een keuze van sprekende en gemakkelik verklaarbare gevallen uit te doen, waarbij men zich ten volle rekenschap van de betekenisverandering kan geven; de geschiedenis van veel van die woorden op zich zelf biedt immers nog weer ingewikkelde problemen.

Hetzelfde bezwaar, n.l. dat verschijnselen van verschillende aard ten onrechte onder één dak zijn samengebracht, voel ik in nog sterkere mate tegen het hoofdstuk 'grammatische figuren'. Op traditionele wijze zijn hier een aantal gevallen van klankverandering naast elkaar geplaatst, waarvan de groepering in 'weglating', 'bijvoeging' enz. resp. aan 't begin in het midden en aan het eind van een woord, voor de tegenwoordige wetenschap niet meer is te verantwoorden. Nu van een aantal van die gevallen aannemelike verklaringen zijn gegeven, heeft het weinig zin om bij elkander te voegen wat alleen uiterlike gelijkenis vertoont en b.v. het ontstaan van *naarstig* uit *ernst*, het bestaan van *tachtig* in plaats van *achtig* en de opkomst van *herinneren* voor *erinneren* samen te vatten onder de naam 'voorvoeging', of het voorkomen van de *d* in *wijden* en in *diender* over één kam te scheren door beide gevallen met de naam 'epenthesis' te betitelen. Het was immers heel goed mogelik geweest om b.v. enige eenvoudige gevallen van analogie, van assimilatie, van sandhi, van invloed van het accent op de waarde der klinkers enz. op grondige wijze te bespreken en de rest van de zgn. grammatiese figuren te laten voor wat ze zijn? Ik zeg dit omdat het mij een raadsel is, hoe de schrijver op het ene ogenblik in dergelijke dingen zo ver te kort schiet, terwijl hij op het andere, zoals juist ook weer

blijkt in het hoofdstuk over de klank, de bewijzen geeft zelf zo veel voor een betere behandeling te voelen, zijn leerstof op bevattelike en onderhoudende wijze weet voor te dragen en daarbij ook wel tot de kern van de zaak weet door te dringen. Het inleidend paragraafje over de grammatiese figuren, hoewel er voor leerlingen niet duidelik in gezegd is, wat eigenlik onder grammatiese figuren wordt verstaan, bevat de kern van een behandeling in de geest zoals ik aangaf, en ik weet het alleen aan een enigszins vluchtige en haastige manier van werken, aan een gebrek aan zelfkritiek toe te schrijven, dat hij het met hetgeen er volgt niet tot iets beters heeft verwerkt. Hoe zeer hij overigens getracht heeft volledig en 'bij' te zijn, bewijst wel dat hij in dit hoofdstuk niet alleen een duidelike, door figuren opgehelderde uiteenzetting van het ontstaan der spraakklanken geeft, maar ook een afzonderlik stuk wijdt aan het accent en een aan de rompstanden. Bij het overzien van dit hoofdstuk in zijn geheel bevreemdt het mij nog dat hij 'modaliteit' als een onderdeel hiervan behandelt, te meer daar hij zelf bij de opsomming van de middelen om modaliteit uit te drukken, het accent als slechts één uit vele, zij het dan ook een belangrijk middel opnoemt. Dat hij kort is over de spelling, is boven al aangestipt; zeer terecht geeft hij evenwel (niet onder 'spelling' maar aan het begin van het hoofdstuk) een kijkje op de verschillende wijzen waarop verschillende volken in allerlei tijden bij het aanduiden van klanken zijn te werk gegaan.

In die gedeelten van het boek, die in bovenstaande bladzijden niet zijn besproken, vind ik nog menige plaats, waar ik op onderdelen met de schrijver van mening verschil of wel mij met zijn wijze van uitdrukking niet kan verenigen. Dit alles te behandelen ligt niet in mijn bedoeling. Alleen nog dit: de ruimte aan het hoofdstuk Woordvorming toegemeten lijkt mij b.v. in tegenstelling met die aan de behandeling van de zin gegeven wel wat onevenredig groot. Overigens meen ik genoeg te hebben gezegd om mijn bezwaren in grote lijnen aan te geven en ze met bewijzen te staven. Mocht ik die bezwaren wat breed hebben uitgemeten, dan is dit omdat ik ze inderdaad nogal van belang vind, niet omdat de schrijver een veroordeling van zijn werk zonder meer verdient. Trouwens, ik heb ook niet nagelaten op goede eigenschappen te wijzen. Het boek bevat werkelik heel wat bladzijden die te prijzen zijn om hun duidelikheid en levendigheid van voorstelling. Daaronder reken ik er b.v. een die men aan het hoofd van de paragraaf over leenwoorden vindt. Hij schrijft daar:

'Wanneer we den volgenden zin eens wat nauwkeuriger beschouwen,

zullen we tot verrassende uitkomsten geraken: “In de krant van Zaterdag stond een brief van den Haagschen medewerker vol geestige opmerkingen over de politiek van Regeering en Tweede Kamer.” Zoo oppervlakkig beschouwd is de zin geheel en al zuiver Nederlandsch en het eenige vreemde woord hier: *politiek*. Maar het is voor het grootste deel van ons volk niet vreemd meer; het is geheel en al ingeburgerd, getuige b.v. een afleiding als politieker, persoon, die van de politiek een “vak” maakt. Als vreemde woorden, d.w.z. die niet van ouder tot ouder zuiver Nederlandsch, maar uit andere talen tot ons overgekomen zijn, moeten we noemen: *krant, Zaterdag, brief, geestig, politiek, regeering, hamer*, dat zijn er liefst zeven! Zie maar eens: *krant* is uit courant en dit uit Fransch: courante nouvelle (= loopend nieuws); *Zaterdag* is half vertaald en half ontleend uit Lat. Saturni dies (= Saturnusdag); *brief* uit Lat. breve scriptum (= een kort schrijven); *geestig* is een - goede - navorming van Fransch: spirituel; *politiek*, door het Fransch heen aan het Latijn: politicus (= staatkundig) ontleend, en dit had het weer uit het Grieksch: politikos van polis (= stad); *regeering*, van regeeren, en dit is ontleend aan het Lat. regere, of aan Fr.: régir; *kamer*, ontleend aan Lat. camera, dat voor de tweede maal werd ontleend aan het Latijn, maar in zijn oorspronkelijken vorm gehandhaafd bleef en met andere beteekenis (fotografietoestel).’

Wat men in andere opzichten van zo'n stukje zal denken daargelaten, ik meen dat hier toch wel een aardige kijk op de gemengde afkomst van onze woordvoorraad is gegeven. Verder wil ik hier aan het slot konstateren dat bij de bespreking van allerlei onderwerpen overeenkomstige en afwijkende verschijnselen in andere talen, moderne en klassieke, dikwels met oordeel ter sprake zijn gebracht. En eindelik, en dit acht ik een niet geringe lof: het moet erkend worden dat de schrijver altans in dàt opzicht de beginselen van het moderne taalonderwijs goed heeft begrepen, dat hij geen taalregels opdringt, maar ze demonstreert. Als algemene indruk hoop ik met mijn bespreking dan ook deze te hebben gevestigd, dat zijn tekortkomingen minder te wijten zijn aan de principiële opzet van zijn werk dan aan de vorm waarin hij dit heeft laten verschijnen. En hiermee neem ik afscheid van dit eerste deel, benieuwd naar wat het tweede zal brengen.

D.C. TINBERGEN.

Boekbeoordelingen.

A.G. van Hamel, Inleiding tot de Keltische Taalen Letterkunde. (Neophilologische Bibliotheek n°. 1; Groningen - J.B. Wolters - 1917). Prijs ƒ1.90.

Tweemaal heeft de Keltiese literatuur grote invloed uitgeoefend op de Europese en daardoor ook op de Nederlandse, de eerste keer door de Arthurromans, de tweede keer door de poëzie van OSSIAN, en ook onze tegenwoordige schrijvers (b.v. COUPERUS, A. ROLAND HOLST) kunnen zich aan die toverban niet onttrekken. Daarom mag degeen, die de hierop betrekking hebbende problemen van Kelties standpunt behandelt, op de belangstelling ook van neerlandici rekenen, vooral wanneer het een zo voortreffelik boek geldt als het bovengenoemde.

Bij de Arthur-romans is het de grote vraag, hoe de Franse werken, die het voorbeeld waren voor de Middelnederlandse, ontstaan zijn; een vraag die tot op onze dagen de gemoederen in vaak heftige beweging brengt.[1)] Terecht stelt VAN HAMEL de eis, dat alleen hij, die in de geest der Keltiese literatuur is doorgedrongen en zich met de produkten er van in de oorspronkelike taal vertrouwd heeft gemaakt, over deze kwestie zal meespreken. Zelf schetst hij ons in grote lijnen de wordingsgeschiedenis, waarbij hij het zekere en onzekere scherp scheidt, en hoewel de opzet van zijn boek hem geen gelegenheid geeft zijn opvattingen wetenschappelik te dokumenteren, voelen wij overal, dat hier iemand met zelfstandig oordeel aan 't woord is. Hij zoekt de oorsprong van de Arthurverhalen in een bij Ieren en Britten voorkomende sage van de grote jager Arthur en zijn heldenschare; later werd deze Arthur vereenzelvigd met de historiese held der Britten, die ± 500 tegen de Saksen streed; beide figuren vindt men reeds bij NENNIUS (Historia Brittonum) tot één samengesmolten. In de oudere delen van het grote Britse kompilatiewerk de Mabinogion vindt men dan ook duidelik Arthur als de grote jager; de

1) Vgl. b.v. het onlangs verschenen artikel van BRUGGER ZS. f. franz. Sprache und Literatur 44 (1917).

jongere delen daarentegen (de drie Arthurromans van Peredur, Owain en Geraint) tonen ons een hoofse Arthur, welke nader tot die van de Franse dichters (CHRESTIEN DE TROYES) staat: Arthur met zijn jachtstoet is de koning van de tafelronde geworden. De drie genoemde Britse en de Franse romans berusten dan ook op een gemeenschappelik niet-Kelties origineel, n.l. een in Anglo-normandies geschreven tekst, welke vermoedelik in Cornwallis ontstaan is en zelf weer op Kymriese sagen berust: immers in Cornwallis stonden reeds in de 9de eeuw Anglies en Kelties, later ook Frans als gelijkwaardige talen naast elkaar. Dat van die Anglo-normandiese tekst niets bewaard of bekend is, is, meen ik, het zwakke punt in het betoog. In verband met deze opvatting wordt de betekenis van GEOFFREY VAN MONMOUTH (Historia Regum Brittanniae, ± 1135) voor de Kymriese literatuur vrij laag aangeslagen; diens bewering, dat hij uit 't Bretons zijn werk vertaald heeft, geldt als verzonnen en de kwestie van de invloed van Bretagne wordt niet verder besproken.[1] Ook mis ik een bespreking van de graalkwestie.

Een andere Ierse jagersage was die van Finn en zijn zoon Oisín, welke door de Schotland bevolkende Ieren naar dit land werd overgebracht en daar door hun nakomelingen werd gelokaliseerd; daarbij werd in jongere tijd *Finn Gaedhel* (= Finn de Ier) verbasterd tot *Fingal*. Onder invloed van deze Schotse balladen maakte MACPHERSON zijn zgn. Ossiaanse zangen (eig. poëties proza), waarvan het eerste fragment[2] 'Autumn is dark on the mountains; grey mist rests on the hills' in 1760 verscheen. Was de stof altans ten dele Kelties, de wijze van behandeling was het geenszins; het overwegend epies karakter der balladen maakte plaats voor lyriek, en zowel 'the joy of grief' als het geheimzinnig-pathetiese, waaraan MACPHERSON'S poëzie zijn sukses te danken had, zijn onkelties. Zo verschillen deze zangen niet minder van hun voorbeeld dan dit de neo-Ossiaanse verzen van A. ROLAND HOLST[3] doen.

1) De schrijver is in 't algemeen wel wat karig met zijn mededelingen over 't Bretons.
2) Uit Carric-Thura.
3) Zie b.v. diens 'Tusschenzang' in de 'Belijdenis van de Stilte'. Interessant is ook een vergelijking van het Ierse verhaal uit de Ulstercyclus 'De verbanning van de zonen van Usnech' en MACPHERSON'S 'monstrous fabrication' Dar-thula met R. HOLST'S vertelling 'Deirdre en de zonen van Usnach' (Gids 80 II 302 v.v.) R. HOLST volgt de stof van het Ierse verhaal vrij nauwkeurig (al is het uiteinde van Deirdre geheel anders), maar ook bij hem treedt het yriese element op de voorgrond. Of heeft hij soms uit jongere bronnen geput?

Hoewel er meer voorbeelden van literair kontakt te geven zijn (men denke aan de heiligen-[Brandaen] en de visioenenliteratuur), wil ik liever er nog op wijzen, hoe ook de linguist nutte lering in het boek vinden kan. Ook ons land was eens, altans in het zuiden, door Kelten bewoond en, nadat ze door de Germanen verdrongen waren, ondergingen deze later de invloed van de Gallo-romaanse kultuur. In onze dagen kan men de sporen er van vinden in de oudere laag van rivier- en de jongere van plaatsnamen,[1] met behulp waarvan de diepte en breedte van die invloeden vast te stellen is. Maar behalve met het oog op deze meer of minder direkte inwerking, is het wenselik het hoofdstuk over de Keltiese talen te lezen, daar vreemde-taalfeiten plotseling een nieuw licht op de eigen taal kunnen werpen. Zo beschouwen wij te vaak de, woorden als afzonderlike elementen; in de Keltiese talen daarentegen is zeer duidelik de zin de eenheid en veranderen de aanvangsklanken van de woorden onder invloed van de slotklanken der voorafgaande woorden evenzo als wanneer zij in 't midden van de woorden staan; vooral in 't Kymries wordt dan dit foneties verschil tot een syntaktiese onderscheiding. VAN HAMEL zelf is door de studie van de Keltiese talen vroeger reeds op 't idee gekomen om de wisseling van *v* en *f* in b.v. *volk* en *tfolk* uit dergelike sandhi te verklaren, waarbij dan de *f* de primaire konsonant zou zijn.[2]

Maar genoeg om het belang van dit boek, dat naast de overzichten van ZIMMER, MEYER, STERN een eervolle plaats inneemt, ook voor de neerlandici, aan te tonen; onze gelukwens aan de redaksie van Neophilologus met dit eerste werk, dat in haar bibliotheek verschijnt.

H i l v e r s u m .

M. SCHÖNFELD.

A. Meillet, Caractères généraux des langues germaniques. Paris, Hachette & Cie 1917. XVI, 222 p. 3.50 francs.

De meest gebruikelike wijze van historiese beschrijving ener taal is deze: dat men de verschillende klanken en flexievormen, eventueel ook syntakties en lexikologies materiaal, zoals dit alles in een zekere

1) Het enige voorbeeld, dat de schrijver hiervan geeft: *Loosduinen* (blz. 4), is m.i. minder gelukkig.

2) Handelingen van het 8ste Ned. Philologen-congres 119 v.v.; vgl. nu ook PAUL-BRAUNE Beitr. 42 (1917), 296 ff.

periode der taal voorhanden is, vergelijkt met de klanken, vormen, enz. van een vroegere periode, die er aan beantwoorden. Gewoonlik gaat men dan uit van de oudere periode en niet van de jongere: zo zal de beschrijver van de Angelsaksiese of Nederlandse taal achtereenvolgens nagaan, hoe de Westgermaanse *a, ā* en andere klanken in de speciaal door hem beschouwde taal optreden; naast de klanken zal hij ook klankverbindingen behandelen, - verder flexievormen, en, al naar hij meer of minder uitvoerig is, ook woordvorming, syntaxis, vokabulaar.

Natuurlik kan het zeer licht gebeuren, dat een dergelijke taalbeschrijving, die de afzonderlike taalverschijnselen ener periode niet zozeer in hun onderling verband als wel los van dat verband beschouwt, een slecht beeld geeft van het gehele komplex van vormen, klanken, enz., dat de taal vormt, die men beschrijft. Vragen wij: hoe verhoudt zich die taal, als een geheel beschouwd, tot de oudere taal, waaruit hij voortkwam, dan is minder van belang de geschiedenis van de *a* en de *ā* en de *g* enz. enz., dan wel de ontwikkelingstendensen, waaraan de afzonderlike details moesten gehoorzamen, en de grote lijnen, karakteristiek voor het beeld der taal in de twee ontwikkelingsperioden, die met elkaar worden vergeleken. Liggen die perioden ver van elkaar af en is de taal in die tijd aan sterke invloeden van buiten of aan andere omstandigheden, die snelle evolutie bewerken, onderworpen geweest, dan zullen wij zien, dat menigmaal het beeld der jongere taal geheel andere trekken vertoont, dan dat der oudere, al is dan ook het woordmateriaal regelrecht door een nooit onderbroken band verbonden met dat der oudere periode.

In het boekje, dat hier aangekondigd wordt, heeft de grote Franse geleerde MEILLET - die steeds meer oog heeft voor de grote lijnen dan voor de details, al onderschat hij hun waarde dan ook niet - klaar uiteengezet, hoe het Germaans, hoewel een Indogermaanse taal en volgens vaak duidelik zichtbare ontwikkelingswetten uit de Indogermaanse moedertaal ontstaan, in menig opzicht totaal andere eigenschappen vertoont als het Indogermaans - beginbetoning en daarmee samenhangende reduktie van uitgangen zijn hierbij faktoren van betekenis geweest! - en hoe de ontwikkeling in de eenmaal ingeslagen richting nog steeds voortgaat, in de ene taal sneller, in de andere langzamer: zo is in 't algemeen het Hoogduits konservatiever dan het Engels, dat geleidelik, onder meewerkende invloed van zijn uiterlike geschiedenis, een taal ongeveer zonder flexie geworden is, daardoor in het scherpst mogelike kontrast staande tot het Indogermaans, met zijn rijk ontwikkeld kasus- en persoonsvormen-systeem.

Het boek is zeer royaal gedrukt: korte regels en weinig regels op de bladzij. Het geeft dan ook meer multum dan multa. Soms zouden wij wel wat meer wensen: zo komen de moderne Skandinaviese talen er in vergelijking met Duits en Engels vrij mager af:[1] zelfs ontbreken bij de bibliografie naast werken als WILMANNS' Grammatik en JESPERSEN'S Growth and Structure of the english language de niet minder belangrijke geschriften, aan de Zweedse taal gewijd, van KOCK en NOREEN. - En niet altijd zullen wij het met MEILLET eens zijn: zo meen ik niet te veel te zeggen, als ik beweer, dat de 'umlaut' van *i* tot *e* niet zonder meer als een Westgermaans verschijnsel mag worden beschouwd (MEILLET blz. 63 v.): wat in 't Hoogduits regel is, is in 't Angelsaksies een tot een paar woorden beperkte uitzondering.

Doch het heeft m.i. weinig zin, om op dergelijke onjuistheden en op de veel talrijker gevallen van meningverschil, zonder dat van fouten sprake kan zijn, telkens de aandacht te vestigen: MEILLET is het meer om het bos te doen dan om de bomen, - en zijn schilderij is schitterend overeenkomstig het plan uitgevoerd; zowel de vakgeleerde als ieder, die zich voor taalwetenschap interesseert, zal het met vrucht gebruiken: in dit boek, zoals ook elders, toont de grote geleerde MEILLET tevens de kunstenaarsgaven van originele groepéring en klare expositie te bezitten.

N.V. WIJK.

Vondel en de Regeerders van Amsterdam, door Dr. A.J.M.H. Schillings. - A.H. Kruijt, Amsterdam, 1917. (Amsterdams Proefschrift).

Dit proefschrift kunnen wij niet voorbijgaan, zonder er enige bedenkingen tegen in te brengen.

Voor iemand die uit de gehele VONDEL een stuk karakteristiek naar voren wil brengen, is de keuze van een onderwerp als 'Vondel en de Regeerders van Amsterdam' verre van ongelukkig. Evenmin kan gezegd worden, dat de schrijver, binnen het bestek, dat hij zich heeft gesteld, de gegevens, welke de werken van VONDEL hem aan-

1) Dat het Nederlands weinig vermeld wordt, is minder kwalik te nemen: immers het karakter onzer taal houdt het midden tussen dat van Engels en Duits; en onze taal is Westgermaans evenals zij beide. De Skandinaviese talen zijn echter Noordgermaans; van een tussenstandpunt is hier geen sprake; zij staan n a a s t de Westgermaanse talen.

bieden, heeft veronachtzaamd, terwijl hem de lof niet onthouden kan worden, dat hij zich er voor heeft gewacht, al te zeer op details in te gaan en de gestelde grenzen onevenredig te verwijden;[1] fouten, tegen welke dergelijke wetenschappelike geschriften zich niet altijd weten te vrijwaren. Natuurlik zijn er bij de eenmaal vastgestelde indeling moeielikheden gerezen. De aanvankelik opgezette chronologiese volgorde: I n l e i d i n g . VONDEL'S verhouding tot de Amst. regering (1620-1648). H o o f d s t . I. VONDEL en de Vredevaders. H o o f d s t . II. VONDEL en het Verzet van Amst. tegen Willem II, en (desnoods) alsnog H o o f d s t . III. VONDEL en de Staatkunde van Amsterdam (t.w. in haar verhouding tot de buitenlandse groeperingen) kon niet in allen dele worden gehandhaafd in H o o f d s t . IV, VONDEL'S Lof van Amsterdams Grootheid, en H o o f d s t . V, VONDEL'S Verheerlijking der Patricieërs, al zou ze kunnen worden besloten met H o o f d s t . VII, VONDEL als Stadsambtenaar. Beter ware wellicht een indeling tot zijn recht gekomen, waarin getracht was, de *bestelde* poëzie van de *vrijwillige* toewijdingen, de gedichten uit *vriendschap* van die uit *eerbetoon* te scheiden. Dat de grens tussen deze categorieën moeilik is te trekken, geven we gaarne toe. Eén ding is zeker, - en het komt ook in dit proefschrift telkens uit - dat VONDEL, bij al zijn lof aan Amsterdam en aan hen die Amsterdam op 't Raadhuis vertegenwoordigden, in verschillende verhoudingen tot de bewindvoerders zelf heeft gestaan. Die verhoudingen zullen trouwens niet altijd tot dezelfde personen dezelfde zijn gebleven; ook verliest hij vertrouwden na zijn overgang; HOOFT had hem reeds te voren veronachtzaamd: van de BAECKS hoort men voortaan evenmin. Doch andere geslachten blijven bij voortduring het voorwerp van zijn waarderende vriendschap en van zijn verering, met name de DE GRAAF'S, de HINLOPENS, de BICKERS en de VLOOSWIJCKS.

Inmiddels had de proefschrijver, onder het opzet van zijn geschrift, in 't oog moeten houden, dat hij VONDEL, ook al met de bedoeling, hem als enkel Amsterdammer te beschouwen, minstens heeft moeten halveren. Regenten-families hebben nu eenmaal ook hun parentages, en de neven en magen van een Burgemeester kunnen niet altijd tevens bewindsmannen zijn. Nochtans mochten deze vanwege de vooropgezette taak van de schrijver, hier niet worden genoemd. Wij spreken nog niet eens van de families, welke, door in wetenschappelike en litteraire richting de geestelike verheffing van Am-

1) Daarentegen is zijn arbeid wel wat al te sober gedokumenteerd.

sterdam te bevorderen, eveneens de tal der bewondering van de zijde van VONDEL hebben mogen inoogsten. We moeten dus afzien van combinaties als de VOSSIUSSEN - JUNIUSSEN, VAN BAERLE - BRANDT, OPMEER - SASBOUT, de SWEELINCKS en dergelijke. Maar tevens moeten worden geschrapt de relaties ANSLO - SCHOUTEN - BLOK (ofschoon geparenteerd aan de HOOFT'S en de PANORAS'), al de BASSEN, de REAELS, de OETGENS - SPIEGELS (alhoewel met de SCHAAPS vermaagschapt), LE BLON, de WUIJTIERS, ondanks hun bloedverwantschap met de BANNINGH'S en de BAECKS, de VAN GERWENS met hun breedvertakte stamverwantschap, o.a. met de VAN DE POLL'S, om nog niet te spreken van het groot aantal elkander afwisselende geestelike verwanten, van af DANIEL DE BREEN tot en met MARIUS toe.

Doch ook al had de schrijver zich deze concessie veroorloofd en VONDEL geheel laten opgaan in het wereldlik en geestelik Amsterdam, dan nog zou hij opzettelik het oog hebben moeten sluiten voor het feit, dat VONDEL, overal waar hij na omstreeks 1635 de Amsterdamse regenten-politiek in zijn verzen gedenkt, deze politiek wenst te beschouwen als die van het Gemenebest, welke dan allengs een aanwijzing en leiding wordt van een te volgen Wereldpolitiek. Immers, in een proefschrift als 't onderhavige ontkomt de bewerker het gevaar niet, om de universele VONDEL, met zijn blik op het beloop van het wereldprogram, te verdoezelen. Want dit wereldprogram geven nu juist niet de gedichten, welke al te nabij de specifieke huis- en stadsbelangen van de regerende families ten doel hebben, maar veelmeer de Oranjeliederen, de Interventies en Staatswisselingen, voor zover bezongen, en de Heldendaden der onzen en van hun Bondgenoten, in de Oostzee en aan de Middellandse kusten. Hier vinden wij VONDEL in 't groot, in de lengte en in de breedte; hier is hij de heraut van de krijg, die het einde der volkeren beroeringen en 't begin van het Vrederijk brengt; hier is hij de profeet van het eenmaal te stichten en 't vurig verhoopte Godsrijk. In deze taak is het Gemenebest der Nederlanden het middel, de Amsterdamse Regentenrij, naar zijn ingebeelde hoop, de beleidvol beschikkende agent.

Dit alles neemt niet weg, dat, ook zonder VONDEL en zijn verhouding tot de Amsterdamse regeerders uit het boven aangeduide gezichtspunt te beschouwen, de meer rechtstreekse betrekkingen tussen de dichters en de toonaangevende geslachten, 't zij uit nabuurschap en vriendschap, 't zij uit persoonlike hoogachting of bij overeenstemming van inzichten en aspiraties, in een geschrift als van Dr. SCHILLINGS tot

haar waarde kunnen komen. Maar naast en boven 't persoonlike staat dan toch het tendentieus-historiese en zelfs actueel-propagandistiese element. En het ijverig-warme en vurig-aangezette in deze verstrekkende Opdrachten en Vrede- en Zegezangen is niet recht te verstaan, wanneer slechts aan plaatselike omstandigheden en aan enkel voor Amsterdam geldende desiderata wordt gedacht. Ze zijn eerst te goed te herkennen en op de volle waarde te schatten, wanneer er tevens bij in 't oog wordt gehouden, dat de Amsterdamse VONDEL, na zijn Gijsbrecht, de eerste manifestatie van zijn breedste Katholiciteit, steeds is en blijft de propagandist van een Godsrijk, die op aarde afspiegeling verlangt in één universeel wereldlik gebied, waarin een plaats is voor de te bekeren Heidenen, en waarin, tegenover de elementen, die door dwang en rechtsverkrachting de nadering van de dag des Lichts op goddeloze wijze vertragen, aan de Nederlanders een plaats is toegewezen om als voorvechters de komst van het Rijk der Vrede en van een evenwichtige Vrijheid te dienen. J.K.

Dichters uit Zuid-Afrika. Bloemlezing voor Groot-Nederland. Met inleiding en woordverklaring door E.C. Pienaar. B.A.) (Amsterdam - J.H. de Bussy - 1917).

Hoewel uitgaven van hedendaagse dichters in dit tijdschrift meestal niet aangekondigd worden, maken we voor deze *Bloemlezing* een uitzondering. De opbloei van deze ‘nieuwe loot van de Nederlandse stam’, zich openbarend in Afrikaanse poëzie van eigen karakter, is van verschillende zijden als verheugend verschijnsel begroet. Proeven van deze jonge kunst vonden reeds een weg naar bekende schoolboeken. De originele uitgaven kwamen intussen nog niet binnen ieders bereik. Het was dus een goede gedachte van de heer PIENAAR om een ruime en goede keuze in één bundel te verenigen. Behalve reeds bekende dichters - sommigen, als LEIPOLDT, door nog niet gebundelde gedichten vertegenwoordigd - vonden hier ook enkele van de jongsten, als A.D. KEET en THEO WASSENAAR, een plaats. Een beknopte inleiding en een woordelijst met de nodigste woordverklaring verhogen de waarde van dit boek. Wij wensen dit boek een ruim debiet, en hopen dat de Afrikaner dichters er nieuwe vrienden door mogen verwerven.

C.D.V.

Uit de tijdschriften.
(November - December).

De Gids. Nov.

P. VALKHOFF schreef een studie over *Justus van Effen en de Franse letterkunde*, waarin hij opkomt tegen de geringschatting van VAN EFFEN'S Franse geschriften, door de geschiedschrijvers meestal slechts besproken als een bewijs van de achttiendeeeuwse ‘verfransing’. ‘Een aandachtige lezing heeft mij de aangename verrassing bezorgd van de kennismaking met een Hollandse LA BRUYÈRE, die in veel achterstaat bij zijn grote voorganger, maar die toch, door zijn inzicht in de menselike geest en ziel, door zijn tekening van verschillende karakters, ook buiten onze grenzen gewaardeerd zou kunnen worden, en die, zoals ik hoop aan te tonen, in sommige opzichten ruimer en milder denkt dan LA BRUYÈRE.’ Daarnaast viel VAN EFFEN'S Nederlandse stijl de schr. tegen: wellicht is de betekenis daarvan overschat. Eerst wordt dan nagegaan welke Franse schrijvers VAN EFFEN bewonderde en tot voorbeeld koos, en onder welke invloeden hij in Holland zich ontwikkelde, waar hij ‘leefde in een kring die vrijer en ruimer verschillende literaire, sociale en morele problemen behandelde dan dit in Frankrijk 't geval was.’ Daarna worden de verkondigde ideeën nagegaan: in 't biezonder trekt de schrijver de parallel met LA BRUYÈRE, de ‘pessimistiese psycholoog’. Ook bij Franse geschiedschrijvers die de Franse litteratuur buiten Frankrijk behandelden, nòch bij SAYOUS nòch bij ROSSEL, heeft VAN EFFEN de plaats gekregen die bij verdiende.

Des.

In het *Overzicht der Nederlandsche Letteren* bespreekt C. SCHARTEN onder de titel ‘De uitbloei onzer poëzie’ een lange reeks dichtbundels, waarin hem vooral ‘de onwezenlijke leegten dezer kunst’ getroffen heeft, die ‘zwelgt in geheimzinnige verfijningen’ en ‘zich om geen verstaanbaarheid bekommert.’ Daartegenover worden RENÉ DE CLERCQ en A. VAN COLLEM geprezen.

De Beweging. Nov.

J. ISRAËL DE HAAN vervolgt zijn studie over *Strafrechtelijke significa*, waarin hij enige bewegingswerkwoorden uit het Wetboek van Strafrecht behandelt, met de bedoeling ‘vooral de

signifische verschijnselen dier werkwoorden te doen uitkomen, opdat de wetgever en de rechter zullen kunnen zien, hoe men eene soort van werkwoorden leert beheerschen.' - KINNIE schrijft een uitvoerige beschouwing *Over 'Pallieter' van F. Timmermans*.

Des.

J. ISRAËL DE HAAN geeft het slot van bovengenoemde studie. - In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* karakteriseert ALBERT VERWEY onder het opschrift *Individu en Norm* het talent van WILLEM VAN DOORN, die zijn gedichten verzamelde in de bundel: '*n Tuin op 't Noorden*. In het tweede gedeelte komt deze behartigenswaardige opmerking voor: 'Alle goede gedichten moeten gesproken worden. Zij zijn alleen goed, in zooverre zij als gesproken taal uitmunten. Weinig lezers weten dat. Hun oogen nemen de lettergroepen op, hun gedachte verwerkt de voorstellingen, maar kun gehoor blijft er buiten. Hun gevoel wordt dientengevolge niet onmiddelijk aangedaan, en hun verbeelding wordt niet krachtig bewogen.' De beoordelaar meent evenwel, dat de dichter niet - als VAN DOORN - individuele eigenschappen van zijn spreken ook van de lezer mag eisen. Het wezenlike geluid van een gedicht, de 'innerlijke dichterstem', wil hij onderscheiden van de toevallige 'stemklank' bij de dichter. Die 'gedroomde' stem, ook de lezer die oor voor verzen heeft hoort ze, want haar wezen is niet individualiteit, die andere individualiteiten zou uitsluiten, maar normaliteit die tal van natuurlijke stemmen binnen de ring van haar gemeenschap trekt.

Onze Eeuw. Nov.

P.D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE opent de aflevering met een biografie van *George Frans Haspels*, die ook in de Levensberichten van de *Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde* afgedrukt is.

Des.

In een artikel *Ruusbroec in 't Nieuwnederlandsch* bespreekt J.W. MULLER het opmerkelike feit dat de belangstelling in Middeleeuwse mystiek in onze eeuw zozeer verlevendigd is, vooral naar aanleiding van MOLLER'S Ruusbroec-vertaling (*Alle de werken van Jan van Ruusbroec, de wonderbare, in nieuwere taal overgezet* I, 1914). De moeielikheden van een dergelijke omzetting acht hij niet gering, vooral wegens 'het gevaar, eigen aan alle paraphrase van poëzie, dat alle geur er uit vervliegt en alle kleur er van verschiet', waarbij dan komt 'de moeilijkheid om de middeleeuwsche mystieke terminologie te vervangen door eene vaste, gelijkwaardige en verstaanbare.' Tegen de uiterlike vorm ontwikkelt hij het bezwaar dat MOLLER in zijn taalbehandeling te zeer 'particularist' en 'modernist' is, wat aanleiding geeft tot 'wanstaltige druksels', en soms voortkomt uit

‘een bedroevend gemis aan stijlgevoel.’ De schrijver besluit met een beschouwing over Ruusbroec's mystiek, zijn stijl en zijn taal.

De Nieuwe Gids. Nov.

TH. E.C. KEUCHENIUS schrijft een paar bladzijden over *Pieter Vlaming als natuurdichter*. In zijn buitenplaatsgedicht *Hogerwoert* (1710), op 22-jarige leeftijd geschreven, treffen ons vele aardige en frisse trekjes: hij overtreft LUIKEN en POOT in de waarneming en uitbeelding van het landschap en zijn onderdelen, van planten en dieren. Toch blijft zijn werk als geheel ‘weinig belangrijk.’

Des.

J.R. VAN STUWE HZ. publiceert een Engelse voordracht over *Dutch Literature*, gehouden voor de ‘University of London’ op 5 Febr. 1917: zijn overzicht, door vertaalde proeven geïllustreerd, eindigt met VONDEL'S dood.

Groot-Nederland. Des.

Het laatste woord van het individualisme schrijft FRANS COENEN boven een bespreking van *Louteringen*, door J. VAN OUDSHOORN.

De Beiaard. Des.

JOS. SCHRIJNEN geeft als voorproeve uit zijn *Handleiding bij de studie der vergelijkende Indogermaansche taalwetenschap*, die aan het verschijnen is, een paragraaf over *De eenheidstaal*.

Den Gulden Winckel. Nov.

D. FULDAUER schrijft een feestartikel voor *Prof. Dr. Jan te Winkel*, waarin hij een overzicht geeft van het leven en de werken van deze veelzijdige en onvermoeide geleerde.

Elseviers Maandschrift. Nov.

HERMAN ROBBERS neemt de romanschrijfster MARIE METZ-KONING stevig onderhanden over haar zelfverheffing en haar ‘onbenullige’ roman *De Bannenburgh*. - De schetsenbundel *De Kindsheid van Harlekijntje* van JOH. DE MEESTER is heterogeen van inhoud, maar bevat veel prijzenswaardigs.

Des.

De *Kroniek* van HERMAN ROBBERS bevat een vrij ongunstig oordeel over *De Zuivere Eros* van LOUIS CARBIN; twee andere boeken, de *Typen en Curiositeiten uit Italie* van C. en M. SCHARTEN-ANTINK en *In 't Gedrang* van MAURITS SABBE, blijven volgens deze beoordelaar, beneden het talent van de schrijvers.

Nederlandsch Archief voor Kerkgeschiedenis XIV, afl. 2.

F.W. GROSHEIDE levert een nieuwe bijdrage tot de geschiedenis van onze bijbelvertalingen in een artikel *Het Nederlandsche Nieuwe Testament, uitgegeven te Embden in* 1559. Dit blijkt afkomstig van een tot nu toe onbekende vertaler, JOHANNES DYRKINUS, waarschijnlik

een Gents advokaat en predikant uit de kring van UTENHOVE. Hij ging bij het vertalen zelfstandig te werk ‘onder beslist Gereformeerde invloed’, n.l. met hulp van de Franse vertaling van Genève en BEZA'S Latijnse vertaling. Zijn werk is daarom van zoveel belang, omdat het opgenomen werd in de Deux-aes-bijbel, terwijl het N.T. in de latere Statenvertaling ‘wellicht een herziening genoemd mag worden van den Deux-aes-bijbel.’

Onderwijs en Opvoeding. Bijblad voor taal en letteren V, No. 2 en 3.

H.H. KNIPPENBERG vervolgt de reeks *Letterkundigen uit Limburg* met een opstel over de Maastrichtenaar LODEWIJK PASCAL DELRUELLE, wiens gedichten ‘voor de kennis van het Maastrichtsche volksleven tegen het einde der 18e eeuw en voor de studie van het Maastrichtsche taaleigen van onschatbare waarde zijn.’ - P. MAXIMILIANUS geeft een esthetiese beschouwing over *Vondel's Vertroosting aan Geraart Vossius* - ANDRÉ SCHILLINGS vertelt niet veel nieuws in een *Aanteekening over Vondel als echtgenoot, vader en grootvader*. - H.H. KNIPPENBERG bespreekt *De Sint Geerten minne* (de Middeleeuwse dronk bij het afscheidnemen), vooral naar aanleiding van het bekende verhaal bij Willem van Hildegaersberch. - P. MAXIMILIANUS toont weinig sympathie voor *De Bloeiende Bongerd*, ‘die de leeraars tot eigen leering met nut kunnen doorwerken’, maar waarvan de loutere-schoonheid-verering van Katholiek standpunt te verwerpen is.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XXXVI, afl. 3 en 4.

De aflevering begint met een nagelaten bijdrage van H. KERN *Over een paar Zwitsersche en tevens Nederlandsche verkleiningsvormen*, n.l. *ji* of *je* en *ti*. - M. SCHÖNFELD behandelt *De Nederlandse plaatsnamen op -ik*, die hij met de Keltiese oorsprong in verband brengt. - W. DRAAIJER onderzoekt de *Persoonsnamen voorkomende in de cameraarsrekeningen van Deventer van* 1337-1393, en bracht een rijke verzameling bijeen, die hij zoveel mogelik groepeert en verklaart. Ze geven soms een aardig kijkje in de veertiende-eeuwse maatschappij. - Een uitvoerige studie schreef G.S. OVERDIEP *Over het Nederlandsche participium praesentis* in hedendaagse letterkundige taal. Hij onderscheidt drie typen van syntaktiese verbinding, elk met drie varianten, en gaat in vijf bekende auteurs (AUGUSTA DE WIT, JAC. VAN LOOY, INA BOUDIER-BAKKER, ARTHUR VAN SCHENDEL en LOUIS COUPERUS) op 100 blz. deze verbindingen na, zodat hij tot een statisties overzicht komt, waaruit blijkt welke typen het meest voorkomen en welke voorkeur er bij een bepaald auteur bestaat. - Een nagelaten verhandeling van J.S. SPEYER is getiteld: *Iets over de herkomst van het*

verhaal van Aristoteles rijpaard eener vrouw. Uit de dïsjecta membra van dit verhaal in de Westerse litteraturen reconstrueert de schrijver het oorspronkelike Indiese verhaal. - In een artikel *De oudste Geuzenlicdboeken* geeft E.F. KUIPER een bibliografiese aanvulling van zijn artikel in *Onze Eeuw*. Een onderlinge vergelijking der oudste uitgaven (1581 en 1588) leidt hem tot het resultaat dat er een uitgave van 1574 bestaan moet hebben, die J.F. WILLEMS wellicht kende, maar die sedert nergens gevonden is. - M. SCHÖNFELD en G.J. BOEKENOOGEN komen terug op de persoonsnamen *Walewijn* en *Walewein*, in verband met de populariteit van de Britse romans: de eerste meent te kunnen bevestigen, de tweede betwijfeld dat 'die 12de- en 13de- eeuwsche *Walewijns* petekinderen van den neef van Koning Arthur zijn geweest'. - J. PRINSEN JLz. schrijft *Eenige aanteekeningen bij den Spaanschen Brabander*, ter aanvulling en verbetering van de editie-TERWEY - DE VOOYS. - K. KOOIMAN bespreekt *Een oude critiek op Hoogstratens geslachtslijst*, uitgaande van de Dokkumer rectorboekhandelaar Johannes Hilarides († 1726), schrijver van *Niewe Taalgronden der Nederduytsche Taal; weegens het gebruijk der Voorleedekens de, den, die, deeze, dit, dat, het*. 'Het is zijn grote verdienste, dat hij duidelik beseft heeft, waarin zijn reglementerende tijdgenoten te kort schoten en er op gewezen heeft, dat ze geen grond onder de voeten hadden'. In deze kritiek was hij zijn tijd vooruit; hij werd dus door de tijdgenoten als een zonderling ter zijde geschoven, als 'een revolutionair, die het Nederlandse Renaissance-taalpaleis, waaraan ieder zijn steentje behoorde bij te dragen, dat opgetrokken, "verrijkt en versierd" moest worden, trachtte te slechten'. Vandaar dat hij uitgemaakt werd voor 'een botterik in Vriesland', 'een Knipperdolling'. Een tekortkoming zijnerzijds is 'dat hij de belangrijkheid van het Hollands dialect onderschat, hetzij uit onpartijdigheid, hetzij uit antipathie tegen Hoogstraten'. - A. VAN HERK tracht de bekende bezweringen in de sotternie van *Nu noch* (vs. 155) daaruit te verklaren, dat 'de duivelbanner zich moest vergewissen van den naam, den aard, het doel en de herkomst van den duivel.'

Levensberichten van de Maatsch. der Ned. Letterkunde 1916-17.

P.D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE geeft een met zorg en liefde geschreven biografie van G.F. HASPELS, waarin deze predikant ook als litterator in zijn ontwikkeling getekend wordt. Als gewoonlik volgt een nauwkeurige 'lijst der geschriften.'

Het Boek. Nov.

D. FULDAUER eert prof. JAN TE WINKEL op zijn

zeventigste verjaardag door een zorgvuldige bibliografie van zijn geschriften, voorafgegaan door een korte biografiese inleiding.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Okt.

J.W. MULLER behandelt in een artikel *Zum Reinaert* de 'Anmerkungen' die A. LEITZMANN in ditzelfde tijdschrift gepubliceerd had. Hij toont aan dat de Duitse geleerde op dit gebied zeer weinig tehuis is en zelfs de hulp van het *Middelnederlandsch Woordenboek* versmaadde.

Neophilologus III, afl, 1.

G.G. KLOEKE publiceert het eerste gedeelte van een studie (omwerking van zijn 'openbare les') over *De beoefening der Duitsche dialectkunde*, waarin hij het belang van dialektologies onderzoek in 't algemeen uiteenzet: 'de beoefenaars van *levende* talen mogen een zoo bij uitstek *levend* element als de volksdialecten niet van hun wetenschappelijk onderzoek uitsluiten.' Verder wijst hij er op, dat het onderwerp van zijn studie een zoo rijk vergelijkingsmateriaal voor het Nederlandsche dialect- en taalonderzoek oplevert. Een nauwkeurige bibliografie verhoogt de waarde van deze studie.

De Nieuwe School. Nov.

J. THIJSSEN besluit zijn artikel *Het groene hout*, een vinnig afbrekende kritiek van *Uit de levende taal* door T. VAN DEN BLINK en TH. LANCÉE. Hij ziet daarin niets beters dan het oude normaalschool-gepruts, dat met 'levende' taal weinig uit te staan heeft. Van de laatste auteur had hij iets beters verwacht, en 'als *dit* het groene hout is, dan valt het dorre buiten alle menselik voorstellingsvermogen.'

School en Leven. No. 10.

In een artikel *Abraham Kuyper* geeft R. CASIMIR een treffende karakteristiek van KUYPERS biezondere taal en stijl.

No. 12-15.

A. DE VLETTER beoordeelt met grote ingenomenheid VAN GINNEKEN'S brochure *Als ons Moedertaal-onderwijs ooit gezond wil worden* en de daarin aangeduide *Leergang*. Terwijl hij de brochure een 'prachtig pleidooi' noemt, 'gloedvol en overtuigend', dat alleen tè hoge eisen stelt aan de gemiddelde leraar, ontwikkelt hij tegen het eerste deel van de leergang ernstige bezwaren: de schrijver 'schudt de taalgeleerde niet altijd af', wordt niet genoeg 'kind met de kinderen', maar vooral: hij kiest leesstukken

die vaak boven de kinderlike bevatting gaan. Ook met de symboliese tekeningetjes toont de beoordelaar zich niet ingenomen.

C.D.V.

Populaire taalstudie in de zestiende eeuw.

Soldaten in de loopgraven leren uit min of meer handige boekjes vreemde talen om met bondgenoten of gevangenen te kunnen spreken. Medici in de hospitalen maken zich ter wille van de internationale patiëntenrij, die ze onder handen krijgen, het meest nodige van verschillende talen eigen. In 1812 bij de terugtocht der Fransen verstrekte de Russiese regering niet alleen aan de militaire geneesheren, maar zelfs aan plattelandsheelmeesters vocabulaars, woordelijsten. De bedoeling was, dat zij zich met de ongelukkigen van alle naties, die op die ellendige tocht achterbleven, zouden kunnen onderhouden[1)].

Over 't algemeen is evenwel de wens om elkaar te verstaan in vredestijd groter en dan hebben zakenlui en 'plezierreizigers' hun eigen vocabulaars. Bij ons te lande is het o.a. de 'Algemeene Nederlandsche Wielrijdersbond' die zich ook in dit opzicht verdienstelik heeft gemaakt door de uitgave van een zestalige woordelijst: Nederlands, Frans, Duits, Engels, Italiaans, Spaans[2)]. Daaruit kunnen we, behalve een aantal meest gebruikelike woorden, leren hoe we ons in vijf vreemde landen moeten uitdrukken in de trein, aan boord, aan het grenskantoor enz. Zo'n boekje is voor velen een nuttig ding op reis. Er zijn tal van kleinigheden, waarvan we de vreemde naam nooit gehoord hebben. Andere onmisbare benamingen hebben we indertijd in de eerste klasse Gymn. of H.B.S. heel goed gekend, maar zijn we sedert jaren voorbijgestudeerd, zodat we op dat punt een kleine opfrissing wel kunnen verdragen. Zodra we thuis zijn, heeft het boekje zijn dienst gedaan; het interesseert ons niet meer. Het interesseert ons niet, dat zo'n boekje onopzettelik ons en onze hele tijd geeft, zoals we reilen en zeilen, omdat we zelf midden in die tijd leven. Toch staat het vast: het bevat een stuk beschavings-

1) VANWIJN, *La Polyglotte ou Recueil de neuf mille Mots les plus usités dans huit Langues et deux Idiomes*, Belgique 1841. Avertissement.

2) 'Herzien en verbeterd door de Leeraren van de "Cercle Polyglotte" te Brussel.' De zuidelike Nederlanders hebben blijkbaar altijd een voorliefde voor deze wijze van vergelijkende taalstudie gehad.

geschiedenis, belangrijk voor degenen, die niet van onze kring of van onze tijd zijn. Denken we ons een kleine burger, op de een of andere wijze een man in bonis geworden. Hij kan uit het A.N.W.B.-boekje zien wat zich al in een deftig hotel bevindt, waar allerlei zaken voor dienen, kortom hij studeert er beschaving uit. Maar denken we vooral aan het nageslacht. Daarvoor wordt ons boekje een kostbaar document, een belangrijk hulpmiddel misschien bij de reconstructie van 't oude barbaarse Europa van ± 1920.

Al heeft het boekje voor ons geen waarde uit een oogpunt van cultuur, we behoeven nog niet jaloers te zijn op O.W.-ers en nageslacht. We zijn immers zelf nageslacht. Onze voorouders, beweeglike kooplui, hebben veel gereisd; ze verkeerden met vreemdelingen uit alle hoeken van de wereld. Ze hadden, zoals we kunnen verwachten, ook hun woordelijsten, hun vocabulaars. Deze werkjes, waarvan de oudst bekende al van de 14e eeuw dateren, zijn door hun onopzettelikheid prachtige fotografieën van hun tijd[1]. Evenals tegenwoordig speelt natuurlik het hotel, toen eenvoudig ‘de herberge’ een grote rol in het reizigersleven.

Een gast, die zich wat ‘sieckachtigh’ voelt, begeeft zich volgens een gezaghebbend vocabulaar van 1575 en later op de volgende wijze te ruste.

A. Mijn Heeren (*tot het gezelschap*), en belcht u niet: ick ghevoel my wat sieckachtich.

B. (*de waard*). Mijn Heere, ist dat ghy u sieckachtich voelt soo gaet u rusten, u camer is bereet: Tanneken, maeckt goet vyer in sijn camere, ende dat hij gheen dinck van doen en hebbe.

A. Mijn lief, is mijn bedde ghemaeckt? ist goet?

T. Jaet, mijn Heere, t'is een goet pluymbed, ende de slaeplaken zijn seer schoon.

A. Treckt mijn coussen uyt ende vyert[2] mijn bedde, want ick ben seer qualijck te passe: ick beve ghelijck het loof op den boom. Wermt mijnen slaepdoeck, ende bint mijn hooft wel. Hola ghy bint te stijf, brengt mijn oorcussen, ende deckt my wel: schuyft de gordijnen ende speetse met een spelle: waer is den p.. pot? waer is de heymelicheyt?

T. Volght my, ende ick sal u den wegh wijsen: gaet daer boven

1) *Le livre des Mestiers*, publié par H. Michelant, Paris 1875. Hoffman von Fallersleben, Horae Belgicae VII, pag. 5 vlg. Id. IX, pag. 63 vlg. Deze zijn tweetalig, Frans-Nederlands.
2) Maak warm.

al recht uyt, ghy sultse vinden aen de rechter hant, ist dat ghy se niet en siet, ghy sultse wel ruycken. Mijn Heere, en belieft u niet anders? zydy wel?

A. Ja ick mijn lief, doet de keersse uyt, ende coemt wat by my.

T. Ick salse uyt doen, als ick uytter camer ben, wat belieft u, zijdy noch niet wel?

A. Mijn hooft leyd te leeghe, heft een luttel den hooftpeulinck op, ick en soude so leeghe niet connen liggen. Myn lief, cust my eens, en ick sal des te beter slapen.

T. Slaept, slaept, ghy en zijt niet sieck, nu ghy spreeckt van kussen: liever te sterven dan eenen man in syn bedde te cussen, ofte elders. Rust in Gods name, God gheve u goeden nacht ende goeden ruste.

A. Danck hebt schoon dochter.

Alzo wordt ons geleerd door *Colloquia et Dictionariolum octo Linguarum, Latinae, Gallicae, Belgicae, Teutonicae, Hispanicae, Italicae, Anglicae et Portugallicae. Liber omnibus linguarum studiosis domi ac foris necessarius. Colloquien oft tsamen sprekingen met eenen Vocabulaer in acht spraken, Latijn, Francoys, Neerduytsch, Hoochduytsch, Spaens, Italiaens, Enghels, ende Portugijsch: Van nieus verbetert ende vermeerdert van vier colloquien. Amstelodami. Apud Everardum Cloppenburgium* 1631. In hetzelfde jaar verscheen hetzelfde werkje te Middelburg. In 1613 was al een uitgave te Vlissingen bezorgd. De Amsterdamse uitgave was de mooiste: het titelblad is versierd met acht koppen van mannen, die de acht naties moeten vertegenwoordigen. Overigens komen ze, behalve gering verschil in lettertype en spelling volkomen met elkaar overeen.

Vooraf gaan twee voorberichten, beide in het Latijn, één in hexameters, het ander in proza. De lezer behoeft niet op reis te gaan om talen te leren, heet het, nu overal de oorlog woedt. Hij kan ze rustig en veilig thuis bestuderen met behulp van deze gids. En trekt hij toch naar den vreemde, dan zal het boekje hem ook van groot nut zijn. Wie veel talen machtig is of veel landen bereisd heeft, zal het naar waarde kunnen schatten.

Hetzelfde wordt in de tekst ‘Totten Lezer’ nog eens herhaald in acht kolommetjes naast elkaar in acht talen. Nederlanders of buitenlanders, die handel drijven in de ‘landen van herwaarts over’ hebben al deze talen nodig. Wie koopman is, ‘int Hof verkeert’, krijgsman is of een ‘reysend man’, hij wint er een ‘taelmeester’ door uit. Wie kan de vriendschap van verschillende naties winnen, rijk worden, regeren met één enkele taal?

Uit deze woorden blijkt al en het komt bij 'n nadere beschouwing

van de Vocabulaars steeds meer uit, dat men bijna uitsluitend om redenen van praktijk op reis ging. Woorden als ‘museum, schone wandelingen’ e.d. die in onze moderne woordelijsten bovenaan staan, komen niet voor. Reizen was toen geen pretje en het aestheties gevoel was nog niet in die mate ontwikkeld, dat men behoefte had daaraan in een achttal talen uiting te geven.

In de inhoudsopgave, de ‘tafel’ wordt vermeld, dat het boek uit ‘twee partijen’ bestaat. Het eerste gedeelte, het grootste bevat zeven Capittels samenspraken en een achtste ‘om te leeren maken brieven of missiven, obligatien, quitantien, ende voorwaerden’. Sommige hoofdstukken zouden als toneelstukken vertoond kunnen worden. Zo het eerste, dat een maaltijd behandelt en waarin niet minder dan tien personen voorkomen. Ze praten over koetjes en kalfjes, ‘houden veel gemeyne redenen diemen over tafel besicht’.

Om een indruk te geven van de onderwerpen, waarvan naar de mening van die tijd de leergierigen het eerst kennis moesten nemen, zal ik de inhoud der samenspraken in 't kort weergeven. Alleen bij de eerste meen ik iets langer te moeten stilstaan. Dr. BAUDET beschikte voor haar werk over de maaltijd en de keuken in de middeleeuwen uit den aard der zaak vooral over gegevens, waardoor we op de hoogte komen van de gebruiken bij aanzienliken. In ons boekje nu zien we de burgerij aan de dis. Dit eerste gesprek is trouwens ook verreweg het langste.

Jan komt uit school en moet de tafel dekken met d'ammelaken, dat zich binnen op 't tresoor[1)] bevindt. Hij krijgt een standje van zijn moeder, omdat hij weer vergeet het zout eerst op te zetten[2)]; dat heeft ze hem al meer dan twintig keer gezegd. Dan moet hij ‘tellioren, croesen ende servietten’ aanbrengen, vervolgens twee stuivers brood halen, één stuiver wit en één stuiver bruin, alles nieuwbakken. Moeder Mayken heeft nog meer karweitjes voor hem, totdat ze haar man met een neef ziet aankomen. Hij krijgt bevel hun tegemoet te gaan, ‘doet u bonnette af ende nijcht u eerlick’. De neef vindt hem een ‘schoon kint. God laet hem altijt in deuchden prospereeren’ en verneemt op zijn belangstellende vraag, dat Jan school gaat in de Lombaerdstraat en dat hij daar Frans en schrijven leert. Wanneer ze binnen zijn, nog een gast heeft geklopt en binnengelaten is, wordt

1) Buffet.
2) Bij een verhandeling over de uitspraak van 't Frans in een nader te bespreken uitgave van 1530 behoort tot de voorbeelden: mettez le sel premier sur la table.

Jan bevolen de Benedicite[1] te zeggen. Daarop moet hij potagie gaan halen, terwijl zijn broer Fransoys sla en gezouten vlees aanbrengt. Vervolgens komen brood, mosterd en de bierpot ter tafel. Moeder Mayken waarschuwt niet dadelik na de potagie te drinken; dat is ongezond. Er is voor een flinke verscheidenheid gezorgd, men doet zich nog te goed aan pasteien, taarten en gebraad, waarbij wijn geschonken wordt. De groente wordt vertegenwoordigd door 'radijsen, caroten ende cappers'. Als we dan nog gehoord hebben van konijnen, patrijzen en een haas, zegt Mayken: 'maect alle goede chiere ick bidt u', waarop te recht geantwoord wordt: 'hier is wel om goede chiere te maken'.

Het is duidelik, dat het nageslacht zich in vegetariese richting ontwikkeld heeft. Dr. BAUDET heeft hierop reeds gewezen. Trouwens tot voor weinige jaren gebruikte onze plattelandsbevolking maar zeer weinig soorten van groente.

Het goede burgergezin, dat hier getekend wordt, acht het noodzakelik bij een diner Frans te spreken. Een der gasten, Tanneken, geeft op de vraag waarom ze geen goede sier maakt, zo weinig zegt, ten antwoord: 'Wat soude ic seggen! 't is beter te swyghen, dan quaet[2] te spreken; ick en can niet wel Fransoys spreken, daerom swyghe ick.' Ze zou wel twintig guldens willen geven, als ze het zo goed kon als Mayken. Toch heeft de wenk geholpen, want Tanneken begint dan een gesprek met Rogier over zijn goed mes - messen werden bij het maal niet verstrekt -; ze leent het van hem en wordt er ten slotte voor drie stuivers de gelukkige bezitster van. Ook vindt ze het wel wat erg, dat Peter zulke grote kosten gemaakt heeft, want er is wel voorraad voor twintig personen. Peter wil daarvan natuurlik niets horen en drinkt haar toe met deze woorden: 'nu ick brengt u, ende ick bidde u voor alle 't gheselschap, ende inden eersten voor uwen naesten ghebuer: suldy my bescheyt doen?' Zij doet het van ganscher harte, als het God belieft, maar er ontstaat een klein dispuut; ze heeft nl. haar kroes niet leeggedronken en Peter de zijne wel. 't Heet nu, dat het aan de grootte der kroezen ligt, maar ze wil toch niet met P. 'mangelen'. Mayken vraagt, wie zij, Tanneken, toegedronken heeft 'wien hebdyt ghebracht? brenghet my eens? zydy gram op my?' Dit is volgens T. geschied, maar M. heeft het niet gehoord. Aan 't slot van het maal moet Jan de kaars snuiten, nog een andere halen en 't 'fruyt met den keese' brengen. Nieuws

1) Gebed voor 't eten.
2) Slecht Frans.

weet men niet te vertellen, ook niet van de oorlog; Rogier meent dat ‘den peys noch veere te soecken is’. Op de vraag of hij niet vernomen heeft, dat de koning van Frankrijk de strijd tegen de Spanjaarden verloren heeft[1], antwoordt hij: ‘dat heb ick wel hooren seggen, maer men liecht so vele datmen niet en weet watmen ghelooven sal’; ‘waert dat wy wilden met hem pays maken, d'oorloghe en soude niet langhe dueren’. Ten slotte spreekt Jan de gratie[2] uit. Voor het vertrek vraagt Rogier hoeveel wijn de gasten hebben gedronken; ze willen hem betalen, maar daar wil Peter niet van horen, ‘heb ic de middel gehadt u t' eten te gheven, ick salse ooc wel hebben om u te drincken te geven’. Tanneken vermoedt, dat het wel tien uur is, dus tijd om te scheiden. Nadat Mayken dit heeft willen bestrijden, moet Jan de lantaarn halen. De gasten achten dat evenwel overbodig; ze vertrekken zonder lantaarn, omdat het licht weer is.

Cap. II. ‘Om te leeren coopen ende vercoopen’. We horen een koopvrouw ‘loven’, zonder te ‘verloven’[3] naar haar eigen mening. Een klant, die afdingt, noemt ze te ‘vroet’[4]. Daarop is het antwoord: ‘dat ben ick seker.’ Ten slotte betaalt de klant toch, maar met zulk geld, dat Lijntken geen ‘payement’[5] heeft. Ook is het niet gangbaar, ze zou het niet kunnen uitgeven, waarop ze andere munten ontvangt.

Cap. III. ‘Om een schult te eysschen’. Een schuldenaar houdt zich eerst van den domme, maar wordt tot rede gebracht door de bedreiging: ‘maeckt dat ick ghelt hebbe oft ick sal u doen arresteren oft gheeft my borghe’.

Cap. IV. ‘Om na den wech te vraghen, met andere ghemeyne propoosten’. Twee reizigers te paard ontmoeten elkaar op weg naar de ‘Sinxenmerckt’ te Antwerpen. Ze vragen de weg aan een schaapherderin, hopen nog bij dag in de stad te komen, want ‘desen wech is sorchlijck om de straetschenders wille’.

Cap. V. ‘Gemeyne coutingen, zijnde ter herbergen’. Eerst wordt het paard verzorgd, dan komt pas de beurt aan de ruiter: ‘trect

1) Bedoeld wordt waarschijnlik de tweede oorlog tussen Frans I en Karel V. Zie beneden.
2) Dankgebed.
3) Overvragen; zie Verdam, Mnl. Wb.
4) Lat. parcus, Fr. chiche; deze betekenis wordt niet opgegeven in 't Mnl. Handwoordenboek.
5) Klein geld; zie Mnl. Wb.

mijne leersen wt, ende maecktse schoon, dan legter de struyphosen[1] inne'. De waard mengt zich in het gesprek; er wordt naar de waardin gevraagd. Van Frankrijk weten de reizigers niet veel goeds. 'Sy zijn so verhit d'een op d'ander, dat ick eenen grouwel heb daer af te spreken[2]. God bescherme ons van den inlandischen crijch want het is een quade plaghe, maer wy moeten verduldich zijn, wy sullen den peys hebben alst God believen sal'. Het Cap. eindigt met het boven geciteerde gesprek tussen een reiziger en Tanneken.

Cap. VI. 'Coutinghe van het opstaen'. Voor dag en dauw staan de gasten op. De jongen krijgt bevel: 'Droocht myn hembde op dat ick op mach staen' en dan: 'Gaet coopt my een dosijn nestelen, de nestelgaten van mijn coussen zijn ghebroken'. Terwijl het ontbijt gereedgemaakt wordt, gaan ze de stad zien.[3]

Cap. VII. 'Propoosten van coopmanschap'. Dit is een uitbreiding van II. Allerlei waren, vooral stoffen worden opgesomd. Een te schriele klant heet nu weer 'quellijck'. De rampen, die zich bij 't betalen kunnen voordoen zijn menigvuldig: 'Desen Engelot[4] is te cleyne. De sonne croone is te licht. Dese stucken van thien schellinghen zijn gheschroyt. Desen Ducaet en is niet ghewichtich. Dese vlaemsche croone en is niet gangbaer. Desen reael is van slecht gout. Desen daelder en is gheen ghoet silver. Dese spaensche realen en zijn niet goet van alloye'. Maar deze klager is dan ook wel 'quellijc om gelt t'ontfanghen'. Aan 't slot komt de afrekening met de waard. De 'maerte' krijgt 'spelgelt', de knecht drinkgeld.

De uitgave van 1631 te Middelburg en Amsterdam van deze Colloquia zijn vermoedelik wel de laatste geweest. De voorrede in proza voor de Vlissingse van 1613 en deze twee is gedateerd Idib. November 1585. Op dat tijdstip verscheen het werkje voor het eerst in acht talen wordt ons in die voorrede meegedeeld. Vroeger ontbraken Latijn en Engels. Dr. BELLAARD[5] noemt een uitgave van 1586, die nog zestalig was. In de tekst wordt een model van een brief gedateerd 1 Mei 1575 en een model-huurceel draagt hetzelfde jaartal. Van dat

1) Fr. tricque chausses, Hd. uberhosen; niet in 't Mnl. Wb.
2) Bedoeld worden de godsdienstoorlogen voor 1575; zie beneden.
3) Niet dadelik na het opstaan werd ontbeten; zie Dr. Baudet, passim.
4) Munt met engel erop; zie Mnl. Wb.
5) *Gert van der Schuren's Teuthonista of Duytschlender*. 's-Hertogenbosch 1904. Dr. B. geeft in dit werk een mooi overzicht over de lexicographie tot de 17de eeuw.

jaar moet dus ook wel een uitgave hebben bestaan. Mischien is toen het eerst een omgewerkte en vermeerderde druk in zes talen verschenen. In 1530 nl. was hetzelfde werk niet meer dan een vocabulaartje in twee talen: Frans en Vlaams. De titel luidde toen: *Noel van Berlaimont schoolmeester Tantwerpen. Vocabulare van nyeus gheoordineert. Ende wederom gecorrigeert om lichtelic franchoys te leeren lesen scriven ende spreken dwelc gestelt is meestendeel bi personagien*. Daarop dezelfde titel in 't Frans, waarin 'franchoys' vervangen is door 'Francoys et Flameng'. Alleen in 't Vlaams volgt dan nog de mededeling, dat deze vocabularen te koop zijn bij Willem Vorsterman te Antwerpen in den gulden Eenhoorn. 1511. Op grond van gegevens in het werkje zelf kunnen we dit jaartal niet accepteren. Bovengenoemde brief is nu gedateerd 1 Mei 1530; de huurceel handelt over een huur voor 'den termijn van ses iaren ingaende kermisse naest comende int iaer XXIIII'; hier is misschien een bestaand contract tot voorbeeld genomen, man en huis worden genoemd: 'Ick ian van berlaimont kenne ende lijde verhuert te hebben Peeter marscalck een huys gheleghen Tantwerpen op die marct gheheeten inden hase Met een plaetse ende eenen borneput'. De termijn eindigt dus 1530. Dat iemand boven modellen van brieven enz. in 1511 het jaar 1530 zou plaatsen is niet aan te nemen. Bij een dergelijke uitgave in onze tijd zou immers niemand zijn voorbeelden met 1940 dateren. Er moet dus van ons tweetalig vocabulaar een uitgave van 1511 en een van 1530 bestaan hebben.[1)] Ook de uitgave van 1511 was volgens de titel niet de eerste en dat behoeft ons niet te verwonderen. Ik heb al gezegd, dat Frans-Vlaamse woordelijsten bewaard zijn gebleven, die tot in de veertiende eeuw teruggaan. De vraag of het werkje van Berlaimont tot een van de oudere, nog bekende vocabulaars terug te brengen is, moet ontkennend beantwoord worden.

Bij een vergelijking van de tweetalige uitgave van 1530 met de latere bewerkingen blijkt het volgende. Het werkje van 1530 bevat als eerste gedeelte vier gesprekken, de latere uitgaven hebben er zeven (5, 6 en 7 zijn later ingevoegd). De taal is later in verschillende opzichten gemoderniseerd (dit geldt ook voor 't Frans); sommige gallicismen zijn verbeterd; de invloed van de Hervorming is merkbaar. Bij de volgende paren staat de vorm van 1530 telkens voorop:

1) De Vreese noemt op de omslag van de werken der VI. Academie, 1903: *Noel van Berlaimont's Vocabulaire* (a^{o} 1536). Mogen we hieruit de gevolgtrekking maken, dat hiermee weer een nieuwe uitgave bedoeld is? In het door mij gebruikte exemplaar (Maatsch. Ndl. Letterk.) wijst niets op 1536.

die (lidw.) - de; dy - ghi (niet stelselmatig); te sine - te zijn; het waer groote scande - het sou groote schande zijn; wilt God - believet God; brengt eenen stoel - een stoel; die dore - de deure; gaet daer binnen (allez la dedens) - coemt binnen; mijn vader (voc.) - vader; tetene - t'eten; in goede punte (en bon point) - in goeden doene; gaerne - gheerne[1]; badt - beter; die gracie om aflaet te winnen - de gratie (zonder meer); het maect claer weder (il faict cler temps) - het is claer weder; fraude - bedroch; beloof ic - beloove ick (in kwitanties en obligaties); eerwaerdig - eerweerdich[1].

Het tweede gedeelte van de uitgave van 1530 bevat in hoofdzaak een alfabetiese woordelijst. Latere uitgaven hebben de woorden onder S, T, V en W zo goed als alle overgenomen, maar van de voorgaande slechts ongeveer de helft[2]. Om nu de werkwoorden te vervoegen, moet men op de hoogte zijn van verschillende personen en tijden ‘dwelck ghi in ander boecxkens vinden sult, die oock te coop zijn daer ghi dese vint’; zo heet het in 1530. In latere edities ‘de welcke wy tot u profijt, cortelinghe grooter in ses spraken sullen laten wtgaen’. De uitg. van 1530 geeft nog 11 regels op 3 pagina's ‘om perfectelick Franchoys te leeren lesen’ en eindigt met een Pater noster, Ave Maria, de twaalf artikelen des geloofs, de tien geboden op rijm, Benidicite en Gratias (alles Vlaams-Frans).

Daarentegen eindigen de latere uitgaven met de conjugatie van *hebben* en *zijn*[3] in de acht talen en met een kleine verhandeling over de uitspraak van Frans, Italiaans, Spaans en Vlaams.

Het bescheiden tweetalig boekje van het begin der zestiende eeuw is dus aan 't eind van die eeuw en in de zeventiende tot een werk in acht talen geworden. Dat het takje tot zo'n boom kon groeien, is begrijpelik. Het verkeer is steeds toegenomen. Allerlei talen, vooral

1) -*eer* heeft lang voor meer beschaafd gegolden dan -*aar*.
1) -*eer* heeft lang voor meer beschaafd gegolden dan -*aar*.
2) Hierbij gaat de samensteller niet systematies te werk; rijen opeenvolgende lemmata worden weggelaten. Wilde hij het werkje binnen bepaalde grenzen houden, dan kon hij hier het best besnoeien, omdat het Dictionariolum toch niet meer op de hoogte van zijn tijd stond. Maar zo maakt hij 't niet beter.
3) Spieghel in zijn *Twe-spraack* acht het overbodig paradigmata te geven van de vervoeging van *hebben* en *zijn*, omdat ze zo veelvuldig voorkomen in de vocabulaars. Deze waren mij bij het bewerken van mijn dissertatie over de *Twe-spraack* onbekend. Ook voor andere studies over zestiende-eeuwse taal zijn ze niet gebruikt.

van West- en Zuid-Europa werden te Antwerpen gehoord. Daarom is het geen wonder, dat na de val van die stad juist te Vlissingen, Middelburg en Amsterdam herdrukken van het vocabulaar voorkomen. Toen in 1585 behalve het Engels, ook het Latijn was opgenomen, voldeed het werk naar de mening van de uitgever aan alle mogelike eisen. Het was nu tegelijk een prakties en een wetenschappelik werk geworden, bruikbaar voor reizigers en studenten zoals ook in de voorrede van 1585 wordt gezegd. In de Amsterdamse uitgave met de acht bustes op het titelblad wordt het Latijn gerepresenteerd door een jongeling met een boek onder de arm. Zo moest het uitblinken boven allerlei Gemmae en Gemmulae, door de toenmalige kritiek voor minderwaardig verklaard[1)]. Kenden wij het oordeel van Hadrianus Iunius, de schrijver van de geleerde Nomenclator over deze octoling, het zou niet onverdeeld gunstig luiden, maar we kunnen er zeker van zijn, dat het handige werkje in zakformaat (klein octaaf, oblong, ± 400 pag.) menigeen tot profijt gestrekt heeft.

De schrijver of bewerker van het in 1511 uitgekomen vocabulaar is Noel van Berlaimont, schoolmeester te Antwerpen, lezen we op het titelblad. De modelbrief in de tekst, gedateerd 1 Mei 1530 is van Jan van Barlaimont te Brugge, geadresseerd aan zijn vader Peter van Barlaimont te Antwerpen ‘in die hoochstrate naest den gulden scilt’. De dichterlike voorrede voor de latere uitgaven is van L.B.I.B.F. De F. betekent wellicht filius. Het heeft de schijn alsof de familie Berlaimont het boekje is blijven verzorgen en het zijn gedaanteverwisselingen heeft doen ondergaan. Om dit vast te stellen moeten we evenwel over meer gegevens beschikken en het is me niet gelukt nadere aanwijzingen te vinden.

In de boven besproken polyglot wordt verwezen naar andere nuttige werkjes, die meer elementaire stof bevatten als declinaties en conjugaties, vocabulaars voor minder gevorderden dus. Voorafgaande studie was ook nodig voor het *Vocabulaer in seuenderley talen, Latijn, Duytsch, Walsch, Spaens, Italiaens, Engels ende Hoochduytsch, seer profitelyck alle beminders der Talen*, in 1569 verschenen, ook al te Antwerpen, bij Jan van Ghelen en zonder jaartal in dezelfde stad bij Hendrik Peetersen van Middelburg, dus een 20 of 30 jaar vroeger. Hier vinden we niet de gesprekvorm; de samensteller heeft de methode, die o.a.

1) Joannes Servilius zegt voor zijn *Dictionarium Triglotton*, Antw. 1545, dat wij niets hebben (op het gebied van lexicographie) dan wat onmogelike Gemmae en Gemmulae, die met hun vuil het zuivere Latijn besmeuren.

door Hadrianus Iunius gevolgd is: verschillende wetenswaardige onderwerpen worden in een aantal talen naast elkaar achtereenvolgens behandeld. Het eerste gedeelte bevat 55 artikelen b.v. Van God ende van die Driuuldicheyt ende mogentbeyt ende van rijcdommen, Vanden heyligen ende haer namen, Vanden Pater noster ende Ave Maria, Van den duyuel, van de helle, ende van dat vageuier, Van voghelen ende haer generacien, Van visschen, Van schepen ende galeyen, Vande kuekene, Vande camer, Vande schuere ende graen (Cap. 1, 2, 3, 4, 30, 31, 32, 53, 54 en 55). Het tweede deel is een Dictionariolum, waarin 'woorden' (werkwoorden) en 'namen' (naamwoorden) zo goed en zo kwaad als het ging naar hun betekenis gerangschikt zijn. Het bevat o.a. allerlei vormen van voornaamwoorden. Dit even aan te stippen acht ik voldoende. Ook in 't gesprekboekje, dat ik breder behandeld heb, schuilt nog veel belangrijks op allerlei gebied, dat ik niet allemaal kon vermelden.

Kiliaen, Plantijn, Iunius zijn de grote geesten op het gebied van de lexicographie in de zestiende eeuw en de beide eersten altans zijn naar behoren bekend. Wat er bewaard is van het werk van mindere godheden onder de naam van Colloquia, Vocabularia, Dictionariola[1] verdient naar mijn mening, meer dan tot nog toe het geval is geweest, de belangstelling van degenen, die een studie maken van de zestiende eeuw[2].

M i d d e l b u r g .

K. KOOIMAN.

1) 'Vocabulaer' komt voor als algemene benaming en als vertaling van Dictionariolum.

2) Behalve de hier genoemde zijn wij slechts twee meer dan tweetalige woordelijsten bij name bekend: *Vocabulario para aprender Franches Espannol y Flamines* (a^{o} 1520), genoemd door de Vreese t.a.p. en *Dictionarium, Colloquia sive formulae quatuor linguarum*, Belgicae, Gallicae, Hispanice, Italice. Antwerpen, 1558, genoemd door Kluyver, *Proeve eener critiek op het woordenboek van Kiliaan*, pag. 14.

Eenheid.
(*Vervolg van blz.* 37).

De nieuwe taalwaarneming en de synthese er van.

BOEKMAN. Ik heb 'n ernstiger bezwaar dan die termenkwestie; woorden zijn maar woorden. Maar die woorden krijgen waarde in d'r verband, vooral als dat verband hecht is als tussen de stenen van 'n monument, en ook als de opbouw van 'n krachtige synthese getuigt. Maar u met uw verschillende oogpunten krijgt natuurlik telkens andere indelingen, telkens even onaf. Zo krijgt u nooit 'n afgeronde taalkunde, nooit 'n sterke eenheid. Geleerden met meer gezag dan ik, hebben u en die aan u verwant zijn, al meermalen er op gewezen dat u in plaats van de oude synthese geen nieuwe kunt stellen, of, om in uw huishoudelike gezichtskring te blijven, u legt in plaats van de verrotte theorie geen verse, stevige appel, maar 'n dosis onmannelike brei, appel*moes*; uw geluiden worden nooit 'n symphonie, uw kompositie nooit meer dan 'n index.

TAALMAN. Dat ligt ten dele aan uw ogen: krachtige individuen missen soms de kijk op anders aangelegden; onze synthese wordt te zeer anders dan de uwe.

BOEKMAN. 'Wordt'? Dat worden duurt al sinds 1893. *

TAALMAN. Bij u moest 't eigenlik nog veel langer duren.

BOEKMAN. Waarom? En we werken zo samen! Duitsers, Fransen, Engelsen, Amerikanen, ja zelfs 'n Amerikaanse Japanner of 'n Japanse Amerikaan, dat weet ik niet precies meer, alles doet mee; de psychiaters helpen ook.

TAALMAN. Juist omdat uw taalkunde zo geleerd en zo internationaal is, kan 'n syntese die spoedig komt, slechts kunstmatig zijn, te bewust; de echte, de goeie, is organieser, groeit meer vanzelf, maar.... langzaam, als 'n eikeboom, te langzamer, naarmate zoals bij u, de verzamelde feiten en beschouwingen van verschillende naties, heterogener zijn, meer 'n kurieuse kollektie....

BOEKMAN. Die geringschattende taal past u niet, is daarbij onbeleefd; gisteren ontmoette ik 'n autodidakt, maar ik noemde hem geen dilettant....

TAALMAN. Dat woord ontschoot me, in m'n ijver voor 't inheemse, voor de rasaardige afgeslotenheid, tegenover de overstelpende invloed van 't buitenlandse. Ik bedoelde dat 'n synthese maar langzaam groeit uit de vele ervaringen en gedachten: wij kunnen 't zaad zaaien, maar de wasdom wordt gegeven door.... de onbewustheid.

BOEKMAN. Dat is de onnaspeurbaarheid van de werking van de ‘Einfluss des Unbewussten’, als onzichtbare faktor op de gang van onze handelingen in 't leven van alledag....

TAALMAN. Voor mij zijn die buitenlandsche geschriften onleesbaar, ik word duizelig in zo'n draaikolk van abstrakte substantieven; m'n eigen leven geeft me trouwens genoeg te denken. Interessant b.v. vind ik 'n verhaaltje uit m'n jeugd, hoe de kabouters 's nachts 't werk afmaakten dat de kleermaker had laten liggen, en keuriger dan ie 't zelf zou afgemaakt hebben; en ook denk ik er aan, hoe wij als kind 't katechismusboekje, waarin we 's avonds de vragen en antwoorden getracht hadden van buiten te leren, op moeders raad onder 't hoofdkussen legden.

BOEKMAN. Middeleeuwse fabeltjes en middeleeuwse dogmatiek gaan ook hier weer hand aan hand. Maar u dwaalt af.

TAALMAN. Ik bedoel dat 't werk dat we overdag bewust verrichten, wat we overdag op onze manier sorteerden en schikten, dat wordt 's nachts, in onze slaap, herzien, door onzichtbare, wijze handen; en als we 's morgens wakker worden, staan we soms verbaasd over de onverwachte groei en vergroei van ons eigen werk. Wat 's nachts gebeurt, gebeurt ook op wandelingen, bij werktuiglike bezigheden, kortom als we niet bekneld zitten in bewustheidswerk. Heeft u dat proces nooit bij u zelf waargenomen?

BOEKMAN. Welnee, ik ben niet zo subjektief als u! Op uw wandelingen en in uw slaap laat u onbewust allerlei opgedane kennis vallen die moeilik in de eenheid van uw persoonlikheid in te schuiven is....

TAALMAN. ...die 'n wanklank zou zijn in de symphonie....

BOEKMAN. ...en omgekeerd schuift uw fantasie er van alles tussen wat nooit door 'n ander is bedacht; dat is geen wetenschappelike synthese. Maar neem nu eens mijn Aristoteles! die voegde alles samen wat de toenmalige wereld van links en rechts aan kennis had bijeengehoopt, saamgegaard bedoel ik, zoals zijn heer Alexander tuk was op buit, op alle Indiese en Westerse schatten. Nù is de hoop te groot, de massa kennis bedoel ik, voor één mens. Maar we zullen ons beperken tot één vak, elk vak z'n eigen schatkamer, of schathuis, z'n eigen machtige synthese: wij wachten alleen nog maar op de vereiste leeuwenklauw: ex ungue leonem....

TAALMAN. Ik ben niet thuis genoeg in de tijd van Aristoteles om z'n werk als objektieve synthese te beoordelen, maar gegeven de duurzaamheid van z'n werk, duurzaam als eikehout, twijfel ik. U vat de taal van Aristoteles op als de taak van St. Eloy; die kreeg van z'n koning 'n hoeveelheid goud om te verwerken tot 'n kroon, natuurlik àl 't goud, want om ook maar 't kleinste snippertje te laten vallen of te vermorsen, daar was St. Eloy te eerlik en 't goud te kostbaar voor. Goud komt de mensen zò in alle tijden en in alle omstandigheden te pas (alles kun je er voor kopen!) dat ‘goud’ en ‘waarde’ synoniem zijn geworden en goud daardoor 'n waarde op zich zelf is geworden; goud heeft, in uw taal, ‘objektieve’ waarde. Maar kennis, wetenschap...?

BOEKMAN. Ook waarde op zich zelf! Wij zijn ‘de dienaren der wetenschap’, ‘priesters in de tempel *der* wetenschap’, ‘wij brengen de wetenschap vooruit’ zoals de slaven de zegekar van de overwinnaar, wij....

TAALMAN. Maar aan die dichterlike geestdrift doe ik nooit mee.

BOEKMAN. Dat komt omdat u 'n nuchtere Nederlander ben, 'n eigen zoon van vader Cats; 'n Nederlander, zoals JONKBLOET terecht opmerkte, loopt nooit erg warm voor 'n Abstraktie: heerlike zangen op de Liefde, de Schoonheid, de Armoede, moet men in 't Zuiden zoeken; als ik wat meer tijd krijg, zal ik er eens een op de Wetenschap maken.

TAALMAN. Maar is nu uw opvatting van de wetenschap subjektief of objektief?

BOEKMAN. Woorden zijn maar woorden.

TAALMAN. 't Kon geen kwaad als u eens las wat LOD. V. DEYSSEL schreef over de objektiviteit van de wetenschap. *

BOEKMAN. Die man is me te subjektief.

TAALMAN. Mij soms ook; maar daàr is ie toch tamelik nuchter en objektief. Hij is, net als wij, 'n mens, subjektief en objektief, maar in verschillende verhouding, in verschillende omstandigheden. In zake wetenschappelike synthese is u anders subjektief en anders objektief dan ik.

BOEKMAN. Ja, wìj rusten minder op 't hoofdkussen, meer op de statistiek; wìj zien alles in cijfers, niet in toevalligheden. In ‘de toekomstige eeuw van de psychologie’ * zul je iemands verleden-, heden- en toekomstige zielestaat af kunnen lezen aan de hand van enkele gegevens, zoals 'n geldschieter de verschuldigde rente uit z'n boekje met tabellen. Zo ver zijn wij nog niet, maar psychologies zijn we toch al in hoge mate.

TAALMAN. Psychologies zijn de mensen altijd geweest; maar u bedoelt dat uw psychologie meer bewust tot uiting komt, in woorden. Maar hebt u nooit bemerkt, dat onder de mensen, die veel over pedagogiek spreken en schrijven, betrekkelik veel slechte pedagogen zijn? Wie succes heeft met de daad, versmaadt de hulp van 't woord. De vorm van uw psychologie is meer 'n werkwijze dan 'n gaaf; 't een sluit 't andere niet uit, maar 't veronderstelt elkaar ook niet: Menig eenvoudig onderwijzer of dorpsgeestelike kan intuïtief even vruchtbaar werken als de geleerdheid van de Groningse universiteit. En 'n taalkundige met veel psychologiese kennis kan zeer onpsychologies te werk gaan, o.a. door 'n natuurlike synthese op te vatten als 'n beredeneerd register van links en rechts verschenen bijdragen en niet als 'n subjektief ineengegroeid en vergroeid allerlei; o.a. ook, door de synthese van z'n internationale eruditie na te streven met dezelfde ijver en bewustheid als waarmee 'n ongeduldig kind 'n knop aan z'n rozeboompje open pluist.

BOEKMAN. Maar zolang u de oude synthese niet door 'n even volgroeide nieuwe vervangen heb, volhardt de menigte in z'n domheid.

TAALMAN. Van dit vervangen is geen geval sprake: we hebben tegenover de menigte niet met kritici, maar met mensen te doen, die niet uit de oude gewoonten springen, maar er langzaam uit groeien: ze hebben meer behoefte aan 'n nieuwe geest, ingedruppeld door 'n menschkundige hand, dan aan 'n nieuw systeem, afgewerkt door 'n synthetiese natuur. Trouwens, de eenheid die een kunstenaar, 'n geleerde, 'n systeembouwer in z'n werk legt, diè eenheid ontgaat de gemiddelde mens: de sporadiese gedeelten die hem treffen, diè vatten ze als eenheden op, en de herinnering daaraan schuiven ze als 'n deel in hun persoonlike eenheid in. Zoo ontgaat hun ook de eenheid van uw taalkunde. Die synthese als zodanig zou daardoor toch meer 'n leidraad worden voor 'n enkele leider dan voor de menigte zelf, 'n leidraad tot overzichtelike werkwijze, niet tot onontbeerlijk middel. *

Toch vertrouw ik dat die synthese ook onder òns vanzelf zal komen, zoals ik ook geloof, dat alle waarheden van 'n zelfde persoon, 'n zelfde generatie, 'n zelfde land of ras vanzelf één grote waarheid zullen worden, als.... er tijd en rust is. Daarom hoeven de hoofdlijnen van die synthese niet allemaal van begin af gekend te zijn; als 't hoofdkussen en de kabouters die maar kennen! aan hun de eer van 't grandiose effekt, aan ons 't genoegen van wie arbeidzaam zijn en 't geloof van die niet haasten.

Tot zolang zal onze taalkunde als beeld van de mens meer 'n portret

door Rembrandt als door Rubens zijn, rijker aan ondefiniëerbare inhoud als aan definiëerbare vorm, minder rijk aan ‘grote stijl’ in de opbouw dan aan kleine nauw merkbare levenstrilling. De mannen aan wie u gebrek aan synthese verwijt, voorvoelden dat verschil en daarom hebben hun afzonderlike bijdragen als zovele verspreide gedichten meer waarde dan de moderne Overwintering-op-Nova-Zembla, die u graag zou zien verschijnen. Is 'n sonnettekrans soms minder 'n synthese omdat de eenheid meer in 't dichterlik gemoed schuilt dan in de lijnen van de opzet? Maar gedachtewisseling blijft hier moeilik: we zijn te zeer verschillende mensen. Vondel begreep Rubens en omgekeerd, 't waren rasgenoten; Rembrandt stond buiten hun zielskring, was in hun ogen 'n ketter-in-de-kunst, familie van autodidakten en ongeschoolden. U is meer familie van Rubens en de Zuid-Europeeërs.

BOEKMAN. Ja, u zei al terecht dat ik aan 'n Griek geparenteerd was; daarom wil ik ook niet alleen wetenschap maar ook schoonheid.

TAALMAN. Wij ook; onze taalbespiegeling merkt niet op de eerste plaats de waarde en de hoeveelheid van 't goud, maar de warme toon en de vriendelike glans; onze taalwaarneming zoekt minder 't gezelschap van de overladen hamster dan van de zorgeloos spiegelende zwaan, en als 'n kwestie me te troebel wordt, zodat ik er niets meer van me zelf in terugvindt, dan houd ik op en verplaats me.

BOEKMAN. Maar menigeen was dan misschien al eerder opgehouden als u.

TAALMAN. Als u me maar niet telkens voor feiten had geplaatst die ik zelf, in *deze* beschouwing, zou genegeerd hebben. Ik zie te duidelik in, wat voor stof wij voor ons hebben: de poging om er iets van te maken, zal meer verdienstelik zijn door z'n mogelike schoonheid als door z'n daadwerkelik sukses, want 't geldt feiten uit 't on- en minder bewuste leven; dat zijn dingen waar we weinig of niets van kunnen weten, zo ook wat 't onbetoonde lidw. '*n* betreft.

BOEKMAN. Juist! maar onbewuste dingen moet u zich bewust trachten te maken; dat is juist de taak van de wetenschap, zoals b.v. hij de scholing van 't stemgebruik op zangscholen.

TAALMAN. Maar dan is 't onbewuste niet onbewust meer, en dan geef ik als taalwaarnemer aan mijn eigen werk de doodsteek: Ik moet 't onbewuste bewust maken niet om er 'n tegengesteld karakter aan te geven, maar ik moet 't in z'n eigen karakter leren kennen: ik moet van 't lidw. '*n* niet 't telw. *één* maken, maar '*n* laten en toch duidelik trachten te zien. Wie duiveltjes wil waarnemen, ver-

andert ze niet eerst in engeltjes, en wie de duisternis als duisternis wil leren kennen, moet om beter waar te nemen, geen licht aansteken.

BOEKMAN. Op uw standpunt zou ik toch niet graag taalkundige zijn.

TAALMAN. Onze taalwaarneming is worsteling met 't ongrijpbare. Zie eens die moeë trekken van die geleerde bij Rembrandt*: die worsteling is in-de-grond de tragedie van elk menseleven dat iets te betekenen heeft. Toch kan men trachten, net als de meeste mensen, er iets aardigs van te maken, 'n kunststukje, 'n kleine Ilias. Homerus bereikte in dat opzicht 't hoogste: aan 't lelikste ter wereld, de oorlog, gaf ie de mooiste vermooiing, zò mooi, dat we in 't tragiese geen erg meer hebben en alleen met bewondering van ‘helden’ spreken.

De Meervoudsuitgang.

Naast onze appelmoes is 'n dito hoeveelheid komen te staan en nog een dito: die appelmoes èn appelmoes èn appelmoes doe ik bij elkaar en nu krijg ik.... ‘appelmoes’. Onze appelmoes z'n eigen naam bestaat niet meer voor hem, maar voor de hele massa waarvan ie 'n onvindbaar deel uitmaakt. M'n appel, met z'n sterke eenheid, gedraagt zich bij dergelike evenementen heel anders: voeg 'm bij 'n andere appel en nog een dito, en men betitelt de nieuwe toestand als ‘drie appels’. M'n appel als zodanig is gemakkelik uit de nieuwe toestand terug te vinden: ‘eenheid’ wordt hier synoniem van ‘individualiteit’: z'n individualiteit is in de gemeenschap wel verzwakt maar niet verloren gegaan. 't Is waar, de naam ‘appel’ is niet meer apart voor hem zoals toen we spraken van ‘mijn appel en 'n appel èn 'n appel’; maar aan die *s* achter ‘appel’ kan men zien dat de nieuwe eenheid ‘appels’ toch de oude eenheden niet vernietigde: die *s* is 'n bescheiden hulde aan de eenheidskracht van mijn appel, ook na z'n toetreden tot de nieuwe eenheid. Die nieuwe eenheid is er zelf te zwakker door; zo is 'n stad, dichtbij gezien, 'n zwakke eenheid: de torens en daken en gevels dringen zich te brutaal als aparte eenheden op. 't Woord ‘appels’ krijgt dan ook niet 't krachtige-eenheidstempel '*n* voor zich.

BOEKMAN. ‘Appels’ is 'n *veelheids*woord! Waarom maakt u toch zo'n werk van dat ‘appels’ als 'n eenheid?

TAALMAN. Voorlopig alleen als tegenwicht tot uw mening.

BOEKMAN. Maar een woord kan toch niet enkel- en meervoud tegelijk zijn!

TAALMAN. Neen, vooral niet 'n geschreven woord, want dat is nog materiëler dan 't gesprokene; maar de inhoud is iets vlottends, n.l. zowel 'n eenheid als 'n veelheid.

BOEKMAN. Maar op de eerste, op de allereerste plaats 'n veelheid. Da's hier zeer logies! Immers '*n* betekent eigenlik *één* en dus zou b.v. ‘'*n* tafels’ een contradictio in terminis zijn. In ons vak zegt men dan ook zeer juist dat ‘de zelfstandige naamwoorden door een enkelvouds- en meervoudsvorm kunnen uitdrukken of één zelfstandigheid dan of meer zelfstandigheden bedoeld worden’. In zo'n stukje logika komt ons Nederlands 't ideaal nabij, 't Latijn, die ‘gestolde logika’: aan de enkelvoudsvorm beantwoordt één zelfstandigheid, aan de meervoudsvorm mèèr; lekker gaat dat, die konsekwentie! enkelvoud → één, meervoud → meer! 't Is me of ik marcheer, links - rechts! links - rechts! met krachtige tred, in frisse lucht. En als ik dan terugdenk aan uw weifelend gepeuter in die dooreengestrengelde eenheids-veelheidsdingen, neen, akelig word ik dan van die geleerde kamerlucht! M'n natuur zegt me te duidelik dat ik gelijk heb; nu zie ik pas goed in, wat 'n goed ding de intuïtie is.

TAALMAN. Maar ik begrijp dat stukje logika niet goed. Drukt het *zelfst. naamw.* ‘tafels’ uit dat er meer tafels bedoeld zijn zoals u zei? of drukt de *spreker* dat uit.

BOEKMAN. Wat 'n mop! In onze formulering zit metonymia; dat verfraait de stijl; tropen in 't algemeen maken van 'n geschrift 'n kleine Ilias; daar is zeker niets op tegen?

TAALMAN. In ons geval wel; want nu weet ik niet of die bedoeling waar uw formulering van spreekt, iets is van 't zelfst. nw. of van de spreker. Van de spreker?

BOEKMAN. Zeker! dat is *voortgezette* metonymia. Jammer dat we daar niet 'n aparte geijkte term voor hebben; dat zou de gewenste helderheid wat eerder brengen.

TAALMAN. Dus wie ‘tafels’ zegt, heeft de opzettelike bedoeling uit te drukken dat er meer tafels zijn?

BOEKMAN. Dat hindert niet! Gezegd is gezegd, bedoeld of niet bedoeld.

TAALMAN. Dat geeft verschil. Als iemand op 'n bestofte stoel gaat zitten, dan veegt ie tegelijk 't stof eraf, zonder erg. Maar 't meisje, dat de stoelen *bedoelt* af te stoffen, neemt daar 'n aparte doek voor en doet 't ook wel wat sekuurder.

BOEKMAN. Welnu, die *s* is 'n apart middel, de meervoudsuitgang; da's uw stofdoek.

TAALMAN. Maar vindt u dat middel niet wat dunnetjes? zo'n terloopse, nauw hoorbare *s*!

BOEKMAN. Als iemand 'n hoeveelheid meer opzettelik bedoelt, dan

zegt ie tegen 'n bediende, die met één tafel komt aandragen: ‘Heb je me niet verstaan? ik zei “tafèls”!’ -*fels* krijgt dan wat we noemen de retoriese toon en de *s* tegelijk meer artikulatie.

TAALMAN. Ik kan me moeilik voorstellen, dat de oberkellner doorlopend zò zal verduideliken: die taal ontmoet men in hoofdzaak bij sprekers en schrijvers die door lang onderricht volgens uw taalkunde de onbetoonde taalelementen voor opzettelike duidelikheidsmiddelen zijn gaan aanzien en b.v. menen dat de Romeinen op de eerste plaats zo'n duidelike sprekers waren. Voor zulke mensen zijn o.a. ook de uitgangen -*er* en -*ster* soms opzettelike sexe-aanduidingen in plaats van de kwalifikaties ‘mannelike’ en ‘vrouwelike’ of ‘heren’ en ‘dames’; ik vind die ongewone aksentueringen lelik als de scherpe blik van 'n onderwijzer buiten de school. In geen geval is die luide *s* achter ‘tafels’ iets intuïtiefs; intuïtief zegt men in geval van sterk veelheidsbesef: ‘ik moet er *meer* hebben’ of: ‘verschillende’ of ‘enige’, ‘verscheidene’ of ‘'n partijtje’ of ‘twee’ of ‘drie tafels’; en die *s* komt dan terloops achteraan, als op de koop toe, minder uit eerlike bedoeling dan als onvermijdelik gevolg van de éne zwierige beweging bij 't vullen: dat toewicht is goed, 't kan ook wegblijven zoals b.v. in ‘vier *man*’....

BOEKMAN. In 't Hongaars gaat dat altijd zo.

TAALMAN. .... geloof me: de veelheidsaanduiding ‘meer’ of ‘twee’ en ‘drie’ is *bewust* en dan 'n onmisbaar deel van 'n stukje taal als stukje logiká; maar de veelheidsaanduiding -*s* als *onbewust* elementje heeft weinig of niets te maken met scherp denken, met logika.

BOEKMAN. Maar dan in ‘d'r lagen appels op de tafel’, daàr is die *s* toch bij gebreke van 'n telwoord onmisbaar.

TAALMAN. ‘'n Surrogaat’, bedoelt u. In de uitgang van ‘lagen’ hebben we in diezelfde zin ookal zo'n surrogaat; 't niet-gebruik van '*n* is ookal zo'n surrogaat-veelheidsuitdrukking; 't verband met feiten is ookal 'n surrogaat in dit geval: en als we tussen al die surrogaten er niet eentje konden missen, wat zou dan de Duitser met z'n meervoudloze substantieven moeten beginnen.

BOEKMAN. En 't latijn met z'n ‘fructus’ enzo. Maar u sprak van ‘surrogaten’. ‘Surrogaten’!! Dus u zou die *s* willen weglaten?

TAALMAN. Neen, dat ook niet!

BOEKMAN. Daar heb je 't al weer! die tweeslachtigheid past net goed bij uw schommelende eenheids-veelheidstheorie. Een man van karakter verwerpt surrogaten.

TAALMAN. Ik houd ook wel van echte waar, o.a. van echte onderscheiding; zo wil ik onbewuste dingen niet als bewuste voorstellen.

Maar taalelementen die ik als surrogaten in logies opzicht heb leren onderscheiden, kan ik in ander opzicht nuttig vinden, en wil ik daarom niet verwijderen: door mijn ingrijpen zou m'n taal te veel iets militairs worden, links - rechts! links - rechts! ik zie liever dansen, op 'n golvende lijn, op! - neer!, bewust! - onbewust! De onbewuste taalelementen brengen 't bevallige ritme in onze logiese gedachtegang. De *bewuste* elementen zijn meer 't werk van de mens, die grijpt en ingrijpt, snoeit en leidt; de *on*bewuste elementen zijn meer het werk van de natuur en - grijp daar niet in! Wie gaat er nu peuteren aan meeldraad en vruchtbeginsel! En dat nog wel onoordeelkundig, want 't betreft hier de ondefiniëerbare en onnaspeurbare levenstrillingen in de strakke lijn van de bewuste elementen.

BOEKMAN. Jammer dat 't met die natuurlike groei dan zo raar gelopen is! In de dagen van keizer Augustus kon 'n meervoud uitgaan op *a, i, es, is*...; in 'n geval dat de *a* niet duidelik genoeg zou geweest zijn, was 't de *i* of 'n ander. En wat moeten de mensen elkaar toen gemakkelik begrepen hebben! In zulke omstandigheden was 't niet moeilik voor Cicero om beroemd te worden.

TAALMAN. Maar ik heb dikwels horen zeggen dat Horatius zo moeilik te verstaan is! Ik keur die onduidelikheid niet af hoor! integendeel! misschien is ie er des te weelderiger door. Ik heb daarom zo'n idee, dat we hem in 'n vertaling net zo min kunnen nabootsen als ons 'n Romeins avondpartijtje zou afgaan. Ik wil maar zeggen, dat 't die vreemde mensen niet voor alles en steeds om logika en duidelikheid te doen was. B.v., konden die meervoudsuitgangen *a, i* enz. niet evenzeer 'n enkelvoud besluiten?

BOEKMAN. U denkt zeker aan zo'n schoolwoordje als *mensa*. Maar u verwart buigingsuitgangen en stamuitgangen. Zo zouden we in 't gezelschap van de dilettanten verdwalen. Voorzichtig!

TAALMAN. Bedoelt u dilettanten in talenkennis of in taalwaarneming? Hoe zou ‘kinder’ geworden zijn tot ‘kinderen’? Soms omdat die -*er*, zoals u weet, 'n ‘buigingsuitgang’ was? Terwijl de spraakkunstige in de oude tijd 't druk over ‘kind - kin*der*’ had, spraken de mensen over hun kinder zelf: dìe waren hun bewust; daarbij vergeleken was hun de *naam* kinder maar zwak bewust en de uitgang -*er* als uitgang totaal onbewust.

BOEKMAN. En toch hebben ze die uitgang lang als 'n meervoudsuitgang onderscheiden.

TAALMAN. ‘Onderscheiden’? Onbewustheid onderscheidt niet. Water dat in olie zinkt en op kwik drijft, ‘onderscheidt’ geen olie van kwik: als een of andere faktor 't water ook op olie deed drijven,

dan onderscheidden *wij* de olie nog evenzeer van kwik, maar 't water niet; dan deed 't dat eerst ook niet. Water onderscheidt niet omdat 't niet denkt. En zo ‘onderscheiden’ wij in onze onbewuste helft ook niet; de natuur is daar onze ongeleerde en toch wijze zaakwaarnemer....

BOEKMAN. U bedoelt zaakwaarnemerstèr.... onee.... wacht's!....

TAALMAN. .... wijs, nu eens om z'n praktiese zin, dan om z'n schone zwier. En zoals die natuur dikwels boven brengt wat onder is en omgekeerd, zo kan 'n meervoudsuitgang 'n stamuitgang worden, b.v. 't gesproken ‘bloeme’. Onbewuste taalelementen hebben geen duidelikheid*stendens*; de duidelikheid die ze mochten geven, is toeval, al is dat toeval dikwels prakties, omdat de natuur gewend is alles ten slotte op z'n pootjes te laten terecht komen.

BOEKMAN. ‘Toeval’? En dan de vaste wetten, onze taalwetten! 't Is juist de kunst om in wat toeval lijkt, 'n wet te ontdekken. Die groeiende verwantschap met de physika is 't juist, die onze taalwetenschap eindelik heeft geholpen uit de kinderwindselen van scholastiek en....

TAALMAN. Laten we dit begrip ‘wet’ eens voor 'n volgende keer bewaren. Voorlopig dit: ik onderscheid hier geen toeval en wet, maar toeval en opzet. Opzet is vooral in ere bij de moeder van bouw- en werktuigkunde, n.l. bij de rekenkunde: ‘een, twee, drie stenen’; buiten de eigenlike rekenkunde valt ons ‘tàfel - tàfels’. ‘Tafels’ geeft de veelheid slechts als 'n stukje melkweg, in ‘drie tafels’ is de veelheid duidelik als 'n sterrebeeld. Maar vat nu die rekenkundige veelheid niet te zeer als 'n veelheid op: ook de rekenbaas blijft 'n mens, d.i. 'n eenheid in de veelheid, en zoals de waard is, behandelt ie z'n gasten, en zo is ook ‘vier’ maar één woord, 'n samenvatting, 'n eenheid. Zelfs 'n duidelike niet-eenheid als ‘één en tien’ ging vanzelf de kant naar de eenheid uit in ‘elf’.

BOEKMAN. Juist! dat moest eigenlik zijn: ‘eenlif’, en lif is tien; ik ken zoveel van die dingetjes, uit KOENEN, TE WINKEL, PLUIM....

TAALMAN. Het lijkt vreemd, maar de volmaakte veelheid vin je duideliker in de letterkunde dan in de rekenkunde. Een marktventer spreekt niet van drie flesjes, maar: ‘Voor een kwartje geef ik dit flesje en dit flesje èn dit flesje.’ Nu schittert de veelheid als de gordel van Orion bij winternacht.

BOEKMAN. Ha! U bedoelt de Epizeuxis! ‘opeenstapeling’ betekent dat, in de retorica.

TAALMAN. Ja, maar in ons geval is 't meer 'n uiteenspreiding. Zo legt 'n kind, dat drie centen heeft, ze op tamelike afstand van elkaar;

dan lijkt 't meer, niet voor 't verstand, maar voor 't gevoel. Uw Epizeuxis exploiteert dat domme, maar ontvlambare gevoel. Voor dat gevoel is ook de rekenkundige waarheid 1 + 1 + 1 = 3 'n onwaarheid: 't eerste is 'n sterker veelheid dan 't tweede (let wel: ik zeg niet 'n *groter* maar 'n *sterker* veelheid) en zo is 3 'n sterker eenheid dan 1 + 1 + 1.

BOEKMAN. Dus 1 + 1 + 1 is toch nog 'n eenheid? U maakt jacht op tweeslachtigheden.

TAALMAN. U vraagt zelf '1 + 1 + 1 *is* 'n eenheid?' Maar al zei u 'zijn', 'zijn' is ook maar één woord, dus 'n samenvatting, 'n eenheid. Zodra men ergens over gaat spreken, wordt 't 'n zin of 'n zinsdeel, 'n iets van de aandacht, iets dat zich tegenover de spreker stelt als 'n objekt van waarneming; dat wordt daardoor 'n tegen-ik, en, al ware 't dan nog zo'n sterke veelheid, net als 'ik'-zelf 'n eenheid in de veelheid, 'n antithese. Dat is te begrijpen: de mens zelf dankt z'n ontstaan aan de antithese, zijn kinderen ook weer, z'n gedachtekinderen ook. Zo wordt heel in de verte de kwestie van 't spraakkunstig getal net als de geslachtskwestie 'n sexekwestie. Maar in dezelfde wazige verte zal de geslachtskwestie ook blijken een getals- of 'n eenheidsveelheidskwestie te zijn, beter uitgedrukt: in onze onbewustheid loopt ineen, wat in onze bewustheid als geslacht, getal en naamval onderscheiden wordt.

BOEKMAN. Wat 'n verre verten! U wil me in psychies opzicht net zo ver van huis laten dwalen als degenen die *het wezen* van òns spraakkunstig geslacht (romantieser: '*de oorsprong*') meenden te zullen vinden in voorhistoriese tijden of bij verre volken. Maar ik denk niet, aan 'n doel te belanden waar zoveel mannen van gezag vergeefs zijn uitgetogen. Ik zou liever onze kwestie van nu, eens wat duideliker stellen; 'n theorie over vaagheden wordt licht zelf vaag. Kijk eens! als nu b.v. iemand over.... laat ik zeggen over z'n eten praat, dan staan daar buiten in z'n tuin bomen en die schuift ie dan op 't ogenblik niet z'n eigen eenheid in de schoenen, dus dan hebben we toch op 't ogenblik 'n volmaakte veelheid, helemaal geen eenheid.

TAALMAN. Wie hebben dat? wij? En u zegt 'bomen', dat is één woord; en u sprak van 'veelheid', dat is ook één woord, dus in allebei de gevallen hebben we een eenheid.

BOEKMAN. Neen, ik bedoel dat er dan buiten zijn en ons spreken 'n volmaakte veelheid bomen *is, bestaat*.

TAALMAN. Ja, maar wat buiten 't spreken en denken van de mensen *is*, dàt is voor 'n taalwaarnemer niet *de* waarheid, dàt behoort tot

wat men noemt de louter-objektieve buitenwereld en dat is *de* waarheid voor *de handelsman*: die betaalt voor drie bomen net zoveel als voor één boom en één boom èn nog een boom. Hier trappen we boven op 't verschil tussen uw taalwaarneming en de mijne: ik begin met de wetenschap dat ik niet dat objektieve zelf ga waarnemen, maar wat daarvan is geworden in de spreker. In 't sterk bewuste deel van 'm, in z'n koopmansdeel, vin je 't objektieve tamelik wel terug, maar in de onbewuste helft, in z'n kunstenaarsdeel, is 't objektieve voor 'n goed deel, ja soms geheel tot iets subjektiefs verworden....

BOEKMAN. Die verklaring met de antithese ‘subjektief en objektief’ loopt geheel parallel met wat u te voren al zo dikwels zei over ‘onbewust en bewust’. Daarmee had u dus kunnen volstaan.

TAALMAN. Toch voelde u nog behoefte aan meer duidelikheid: de ene antithese werkt meer verhelderend dan de andere naar gelang persoonlikheid en tijdgeest: ik kan me van u begrijpen dat u tegenover mijn ‘toeval’ uw begrip ‘wet’ stelde i.p.v. mijn ‘opzet’, en ook dat u nu op de tegenstelling ‘subjektief - objektief’ aanstuurde. Al viel die buiten de eenheid van mijn plan, ik ging er om uwentwil op in: In u als kunstenaar, wordt de veelheid ‘bomen’ tegelijk 'n subjektieve eenheid, maar u als handelsman, kijkt alleen naar wat in de tuin staat en zegt dan: ‘bomen’ is meervoud; afgelopen! Maar die objektiviteitstaalkunde is voor z'n eenzijdigheid zwaar gestraft: het volk heeft er zich in z'n schrijfpraktijk van afgewend, niet alleen wat 't spraakkunstig ‘getal’ maar ook wat betreft ‘geslacht’ en ‘naamval’; de wortel van de spellingstrijd vertakt zich dan ook door heel uw bestaan.

BOEKMAN. Maar wij winnen 't! das Militär geht vor: links - rechts! en dan wordt '*n* weer overal *een*; en *de* weer *den* en uw appel weer enkel 'n eenheid en appels enkel 'n veelheid. Trouwens, welke *taalvorm* in ‘'n appel’ geeft u 't recht om van 'n veelheid te spreken? Nu merk ik 't opeens! ik had u al lang stop moeten zetten, u hebt al van begin-af-aan aan de elektriese draad gehangen, u haalt uit de taal wat de spreker er niet in heeft gelegd, u raapt eieren waar geen kippen rondlopen.

TAALMAN. Ja, tegen die wondere soort taalkunde heb ik zelf steeds geijverd, maar op één punt ben ik te orthodox geweest. Er gaat n.l. in de spreker veel om, dat ie niet uit, en om nu 't wèl geuite goed waar te nemen, moeten we 't andere, 't verwante, ook zien te ontdekken. Trouwens, ‘bijgedachte in de taal’ is geen nieuw onderwerp. De taalinhoud wordt daardoor voor de sekure mens ten dele iets raadselachtigs, iets onmatematies, dat als 'n ongrijpbare, materieloze

ziel 't bele onderwerp doortrekt: naast onze eenheid plaatst zich niet alleen als bijgedachte steeds 'n veelheid of omgekeerd, maar tussen beiden zijn overgangen en in elk van de twee, graden, met overgangen. Duidelik komt dit ook uit in de z.g.n. onbepaalde telwoorden en voornaamwoorden.

Aantekeningen.

Blz. 76. In 1893 verscheen V.D. BOSCH z'n *Pleidooi voor de Moedertaal*.

Blz. 78. Deze beschouwing over 't subjektief karakter van de wetenschap is getiteld *Uit een Schetsboek* in *Zesde Bundel*.

Blz. 78. 'De toekomstige eeuw der Psychologie' is de titel van 'n rede van Prof. HEYMANS (1909). TAALMAN kan met z'n kritiek niets anders bedoeld hebben dan 't gebrek van z'n deugd te stellen tegenover dat van de geleerde psycholoog.

Blz. 79. TAALMAN vergat, dat er weleens een taalkunde zou kunnen ontstaan, zo menskundig, dat de eenheid er van identiek was met de menselike eenheid en dan ook als zodanig gemakkeliker door de gemiddelde mens zou kunnen begrepen worden.

Blz. 81. Schilderij van 1653, ook wel De Dichter genaamd. Nadere biezonderheden geeft Dr. HOOGEWERF in Oud-Holland, 1917, 3e aflevering.

VERBETERING. Op blz. 28 reg. 17 v.o. moet 't woord *niet* ingelascht worden.

D. HAAGMAN.

Oorlogswinst der Nederlandse taal. (Nalezing.)

De grote menigte weet de Regering van de Staat der Nederlanden voor al haar zorgen in deze dagen op geen waardiger wijze te danken dan door alle waren, die men wil aanduiden als van mindere of slechte hoedanigheid, te voorzien van het voorvoegsel: regerings ....

Dit kon nog wel eens lang het pejoratief bij uitstek blijven.

Sinds een of andere deskundige tegen hooi als vulsel van hooikisten gewaarschuwd heeft, hebben de fabrikanten *kook-kisten* vervaardigd; anderen prijzen hun *hooi-zakken* aan; wie van bakteriënvrees vrij is, kan met deze instrumenten zijn potje koken.

Kleibriketten, noodbrandpersen en *eiken-stobben*[1] zijn tans een ieder bij name altans bekend.

1) De N.R.C. deed, in een advertentie uit Brabant, zijn lezers ook kennis maken met het woord eiken *strobbels*.

Huisbrand en *industriebrand*, ook *voedings-keuken* zijn nieuwe voortbrengsels van administratief genie; dat ook uitgevonden heeft het niet met bonnetjes bedrukte gedeelte *het lichaam der broodkaart* te noemen.

Electricitis noemt een medewerker der N.R. Ct. de zenuwachtige haast waarmee de Hagenaar zijn wens te kennen geeft vooral eerder dan ieder ander zìjn woning aan het elektriese net aangesloten te krijgen, hij mocht eens tot de klasse der *licht-loze* gezinnen vervallen.

Het is niet een ziekte ten gevolge van elektrisiteit, zoals *draadversperringsziekte* het geestelik en zedelik verval heet van geïnterneerden.

Prikverlof noemen soldaten het verlof, dat door sommige kapiteins gegeven is nadat de manschappen met een serum ingespoten zijn; zij mogen dan tuis 'de gevolgen uitzieken'.

Eindelik: *hamsteren*, voorraad opdoen, een zuiver Duits woord[1)], misschien daar ook pas uitgevonden, maar nu druk gebruikt, *Amsterdam-Hamsterdam* in het Alg. Handelsblad - nog tussen welletjes in het Utr. Dagblad van 30 Sept. Tweede Blad in Brieven uit Rotterdam.

Men had het ook mieren kunnen noemen! Maar dit werkwoord is reeds in beslag genomen!

U t r e c h t .

E. SLIJPER

TOEVOEGSEL: *Strandboter* - vertelden de dagbladen - is 'een variëteit van de gewone roomboter, en het merkwaardige is dat ze door de zee op het strand geworpen wordt.'

Kettinghandel (-*handelaar*) is de handel waarbij opgeslagen goederen met spekulatieve bedoelingen telkens van de ene hand in de andere hand overgaan.

Een *dagrantsoenbon* wordt verstrekt aan soldaten die met verlof gaan.

Een *noodkachel* is een tot koken geschikt gemaakte kachel; *eenheidsworst* bestaat volgens regeringsvoorschrift uit 10 % varkensvlees en 90 % rundvlees; een *scheurpremie* wordt door de regering verleend aan boeren die hun weiland 'scheuren.'

Andere vroeger onbekende samenstellingen zijn: *verdedigingsbelasting, schepenvorderingswet*, een *kapverbod* dat *op bomen gelegd wordt, gaspolitiek* in de gemeenteraden, *licht-, warmte- en ontspanningsavonden*, te Utrecht georganiseerd om de bevolking van kleine woningen nuttig en aangenaam bezig te houden.

Distributie krijgt voor velen in deze krisistijd de betekenis van: rantsoenering, beperking, gelijk bleek uit de vraag van een gymnasiast: 'Wanneer krijgen we nu distributie van huiswerk'. C.D.V.

1) De diernaam *hamster* komt wel in Nederland voor, maar het werkwoord *hamsteren* was rechtstreeks Duits import.

Taal en verwante vakken op de hulpakte.

‘Een onderwijzer is iemand, die allerlei dingen weet, waarvan een beschaafd Nederlander nooit gehoord heeft, terwijl hij *die* dingen niet weet, die elk beschaafd Nederlander bekend zijn’.

Dit is een aanklacht, die we nog al eens met verschillende variaties moeten hoeren van menschen, die buiten ons onderwijs staan. Ten nauwste hangt daarmee samen de minachting, die van die zijde aan den dag gelegd wordt voor onze twee examens, vooral dat der hulpakte.

Hoewel de Heer CASIMIR het vorige jaar heeft aangetoond, dat er bij het examen hulpakte wel minder kennis, maar die kennis meer paraat geëischt wordt, dan voor het eindexamen H.B.S, waardoor het heel goed mogelijk is, dat iemand met einddiploma vijfjarige wordt afgewezen op het hulpakte-examen, toch geloof ik, dat de bovengenoemde aanklacht ten opzichte van een paar vakken niet geheel ongegrond is. Ik bedoel de vakken: *Lezen, Uitdrukking van gedachten en Nederlandsche taal*. Wie als opleider of als examinator van nabij kennis heeft gemaakt met deze vakken, zal het, geloof ik, met mij eens zijn, dat we in dit opzicht het volmaakte nog niet hebben bereikt.

Ik wensch in dit artikel een paar wijzigingen van het programma onder de aandacht der collega's te brengen, terwijl ik ook wil trachten aan te toonen, dat ook onder de huidige omstandigheden door examinatoren heel wat kan gedaan worden om aan de bezwaren tegemoet te komen en door middel der examens invloed op de opleidingsinrichtingen uit te oefenen.

Lezen.

Dit vak is thans tweeledig. Allereerst leest een candidaat een stuk proza en poëzie voor en moet daarna blijken geven het gelezene begrepen te hebben. Tegen het tweede deel gaat mijn grief. De candidaat krijgt naar aanleiding van het gelezen stuk allerlei vragen te beantwoorden, die soms met het blijken-geven-het gelezene-te-hebbenbegrepen niets te maken hebben. Zoo licht komt men er toe, als er *kapittel* staat, ook te gaan vragen naar de beteekenis van *kapitool*,

kapiteel, kapitein. Deze vragen hebben toch met het vak *lezen* niet te maken, maar een onderdeel van *taal*, n.l. stijl, wordt tot de helft van het vak lezen verheven, welk cijfer daardoor vaak ongemotiveerd wordt gedrukt of opgeborsteld.

Wanneer de candidaat op de hulpakte moet lezen, zal ieder daaronder toch verstaan, dat de examinator gaat onderzoeken, of de candidaat in staat is in de lagere school voor te lezen. Laten we die stijlvragen gerust over aan het vak *taal*. De candidaat moet enkel en alleen lezen.

Doeltreffender zou het zijn, den candidaat eenige bladzijden te laten nakijken, die hij daarna moet voorlezen met goed-Nederlandsche klanken en den leestoon in overeenstemming met den inhoud van het gelezene. Wanneer hij dit zóó doet, dat de commissie overtuigd is, dat hij straks met zijn voorlezen de klasse zal kunnen boeien, dan is hij klaar. Daarom moet er ook geen te moeilijke stof gekozen worden: POTGIETER en STARING kunnen wel wegblijven. Liefst een paar lessen uit een leesboekje van de hoogere klassen der lagere school. Er moet toch onderzocht worden, of de candidaat geschikt is voor het werk, dat hem wacht, als hij later de school intreedt. Alles wat er meer geëischt wordt, doet ons het doel voorbijstreven en brengt schade toe aan het doel zelf. De resultaten, wat het lezen betreft, bewijzen dit toch duidelijk genoeg.

De examinator, die een flink stuk te lezen opgeeft en daarna een vraag drie, vier doet naar de beteekenis van een paar passages, die niet goed gelezen zijn, die examinator heeft aan mijn verlangen en onder de tegenwoordige omstandigheden ook aan de wet voldaan. Wat goed gelezen is, daarnaar hoeft niet meer gevraagd te worden: de goede voordracht bewijst voldoende, dat het gelezene begrepen is. En vragen buiten den inhoud om zijn mijns inziens bij het vak *lezen* uit den booze.

Dan zal al spoedig bij de opleiding nog meer dan thans op het voorlezen gelet worden en door die verwenschte verklaring niet meer zoo vaak de leesles tot een taalles verknoeid, of tot een grammaticales vermoord worden. Voor de lagere school zal het zijn nut hebben, dat nog meer dan thans de aanstaande onderwijskrachten telkens voor de klasse komen om een flink stuk proza of een lang gedicht voor te lezen. Of is mooi-voorlezen, dat in het leven aan elk beschaafd Nederlander als een aanbeveling wordt aangerekend, is dat voor een onderwijzer soms van minder belang? Als we eens een dag aan het tafeltje bij *lezen* luisteren, zouden we haast meenen, dat er nog opleiders zijn, die deze meening zijn toegedaan.

Uitdrukking van gedachten.

Elk niet-ingewijde in onze examens zal onder dit vak verstaan: de meerdere of mindere vaardigheid in het *spreken*. Op het examen voor de hulpakte krijgt de candidaat voor dit vak ook een cijfer op zijn lijstje, maar er wordt met zijn spreken weinig of geen rekening gehouden. Het cijfer van het opstel, vaak gedrukt door eenige storende taalfouten, of het cijfer voor den stijl van het opstel wordt eenvoudig neergezet voor het cijfer van *uitdrukking van gedachten*. Daar neemt men dus alleen in aanmerking, hoe de candidaat schriftelijk stelt. Dit zou natuurlijk op een examen voor journalisten uitstekend op zijn plaats zijn, maar voor een onderwijzer van 18 à 19 jaar lijkt het me niet precies de beste opvatting voor dit deel van het examen.

Zoodoende toch komt de stijl van den candidaat eerst bij lezen, dan bij uitdrukking van gedachten en eindelijk als onderdeel van taal, dus driemaal in aanmerking, wat voor een candidaat met slechten stijl noodlottig kan worden en een ander met een goeden stijl twee stappen vooruit brengt.

En *de* vraag voor een onderwijzer: ‘Kan hij makkelijk en onderhoudend voor een klasse staan te spreken?’ er wordt op het examen als regel niet naar gevraagd. Wie gelegenheid heeft van nabij met een grooter aantal jonge onderwijskrachten kennis te maken, kan duidelijk de nadeelige gevolgen voor de school van dit verzuim opmerken.

Hoe onder de huidige omstandigheden aan dit gebrek tegemoet te komen? Ik weet er geen ander middel op dan wijziging van het examenprogramma en wel op deze wijze. Het cijfer voor uitdrukking van gedachten blijve op de lijst prijken, maar worde alleen beoordeeld naar het spreken, men versta er onder de makkelijke wijze van spreken en vooral van vertellen. Daarvoor krijgt de candidaat den tijd om een verhaal met veel handeling er in na te lezen en daarna aan den examinator te vertellen. Daarom lijkt het mij zeer aanbevelenswaardig, dat er een afzonderlijke sub-commissie wordt ingesteld voor de vakken *lezen* en *uitdrukking van gedachten* samen. Dat zou op de volgende wijze kunnen: de candidaat krijgt 10 minuten om zich voor te bereiden, daarna is er 10 minuten om hardop te lezen, terwijl hij daarna nog 10 minuten of minder heeft om het verhaal te vertellen met eigen woorden.

Wanneer de zaak zóó ingericht wordt, zal dit direkt zijn invloed doen gelden op de opleidingsinrichtingen, waar men dadelijk zal beginnen den leerlingen gelegenheid te geven zich meer in dit opzicht

te oefenen dan tot heden het geval is. Dit gebeurt nu nog slechts hier en daar, vooral doen *die* opleiders er aan, die om de een of andere reden dicht bij de lagere school staan en die daardoor juist bewijzen, dat ze zien, wat eigenlijk een onderwijzer noodig heeft, zal hij bekwaam zijn voor zijn dagelijksch werk. Als op die wijze geëxamineerd wordt, dan komt naar mijn meening het vak meer dan nu het geval is de lagere school ten goede. Want het is toch maar steeds een kringloop: examen - opleiding - examen: de examinator zegt: ‘Als ik anders examineer dan er onderwezen is, loopt het mis’ en de opleider denkt: ‘Ik moet mij met de candidaten voor dit jaar toch richten naar het examen van verleden jaar’. En zoo blijft men in den kringloop. Toch zijn het in dezen kringloop de examens, die den toon hebben aan te geven en het eerst in aanmerking komen, om in een vak wijziging, of beter evolutie aan te brengen.

Is er met het tegenwoordig programma veel voor de school te winnen wat het vak *lezen* betreft, voor *uitdrukking* zal wel een wijziging noodig zijn.

Nederlandsche taal.

Het mondeling gedeelte van het examen in dit vak is grootendeels, vaak zelfs geheel grammatica, wat bij het beperkte terrein wel aanleiding moet geven tot het opsporen van futiliteiten. Als gevolg zit men op de taalles uur aan uur zich te vermaken met grammaticale eigenaardigheden, die voor de school, waar de onderwijzer straks komt, niet de minste waarde hebben. Wat doet het er toch toe, dat een onderwijzer u weet te vertellen, wat voor soort woordje *wat* in de volgende zinnetjes is:

Wat zijn eerlijkheid betreft, sta ik voor hem in.

Wat een groote koe is dat.

Dat men van hem eischt, dat hij een spelling, welke dan ook, in den grond kent, dat heeft tot op zekere hoogte waarde voor de school: hij zal dan in elk geval op het bord geen fouten schrijven. Maar wat de overige grammatica als brok kennis betreft, zooals wij die jaar aan jaar op de kweek- en normaalscholen onderwijzen, ik kan er de waarde niet van inzien voor menschen, die straks in de lagere school staan les te geven. Wij zitten er eenvoudig mee in een roeibootje, dat getrokken wordt door een rij van stoombooten, waarvan de voorste den naam draagt *Latinica* en waarvan het type in 1584 in de vaart gebracht is door een Amsterdamsche firma onder den naam van *Tweespraek* enz.

Als wij van dit Latijnsche model afkomen en alleen van gramma-

tica dàt vragen, wat noodig kan zijn voor het recht begrijpen van sommige zinswendingen en wat bepaald noodig is voor de eerste studie der moderne talen, dan hebben onze onderwijzers van dit vak genoeg. Dan komt er heel wat tijd open voor nuttiger werk. Want er wordt wat tijd verbeknoptezind. Dan komt er tijd over om een klein weinigje aan letterkunde te doen. Om den stijl in orde te maken, om het lezen te oefenen, om het vertellen te bevorderen is er leesstof noodig. Welnu, wat is er tegen om de opleiders daarbij wat den weg te wijzen en de leerlingen tevens wat voor te bereiden voor de studie der hoofdakte, die straks komt? De candidaat geeft b.v. op de hulpakte laat ons zeggen vier schrijvers na 1800 op, die hij bestudeerd heeft. De examinator kiest er één uit de vier en de candidaat vertelt wat van het leven en de werken van dien schrijver en hij geeft mondeling den inhoud van een gelezen werk weer. Ook bij het vak *uitdrukking van gedachten* zou de candidaat eenvoudig den inhoud van een door hem gelezen boek of werk kunnen weergeven.

Dat de leerlingen van een bepaalde klasse allen met eenzelfde viertal schrijvers zouden aankomen, is in het geheel geen bezwaar, want de opleiding is meer waard dan het examen. De lessen zouden er aan belangrijkheid voor de leerlingen heel wat bij winnen.

Wij opleiders vergeten vaak, opgeschrikt als we zijn door den wetgever met zijn vier voor taal, dat dit vak slechts een secondair, een hulpvak is, de wagen, die de zakken koren moet vervoeren, het is slechts de leer der vormen en, zooals het vaak thans het geval is, zonder inhoud. Het gevolg is, dat slechts heel weinig leerlingen lust in dit vak hebben. Als een leerling het mier aan taal heeft, dan kan dit aan hem zelf liggen, als al *mijn* leerlingen denken met een wijziging van den spreukendichter: ‘Beter is het einde dan het begin van diens mans werk’, dan kan dit aan *mij* liggen, maar als wij kunnen constateeren, dat over het algemeen aan alle opleidingsinrichtingen voor de hulpakte in den tegenwoordigen, den verleden en misschien ook in den toekomenden tijd de leerlingen niet veel op hebben met dit vak, dan ligt de fout niet bij één leerling of één lesgever, dan ligt de kwaal dieper, dan mankeert er iets aan de zaak zelf. En deze fout is: men zit te blokken op iets, dat slechts tijdelijke en geen innerlijke waarde heeft. Ik neem dan ook de vrijmoedigheid om te beweren, dat de hoofdfout hierin zit, dat wij op de les schaal en geen ei geven, dat wij het hebben over den wagen, over de wielen, de naaf, de spaken, en onder dit alles vergeten, dat de wagen dient om koren te vervoeren en op die korenkorreltjes zitten de leerlingen te wachten, totdat zij zoo dicht aan het

examen toe zijn, dat zij ook alleen maar den wagen in het oog hebben.

‘Mijne heeren’, zegt SPIEGHEL in zijn Tweespraek tot de bestuurders der Leidsche universiteit, ‘Mijne heeren, de Nederlanders brengen het in de wetenschap niet zoover als Plato en Aristoteles, omdat zij den besten tijd huns levens moeten besteden tot het aanleeren van vreemde talen. Laat ons toch in het Duitsch (Hollandsch) en niet in het Latijn aan de universiteit spreken’.

‘Mijne heeren’, zeg ik tot allen, die er wat aan doen kunnen, ‘Mijne heeren, onze onderwijzers weten zoo weinig van de kostelijke voortbrengselen onzer woordkunst, omdat zij den besten tijd huns levens moeten besteden tot het bestudeeren van de vormen, waarin die woordkunst vervat is. Laat ons toch den wagen alleen gebruiken om het koren te distribueeren en niet om zich zelf’.

Daarom zou ik zoo graag zien, dat er door elk aanstaand onderwijzer wat aan letterkunde gedaan werd, om ook de aandacht aan het koren te schenken. De lesgever kan dan nog geheel naar eigen sympathie of de draagkracht der klasse elk jaar een keuze doen.

Dat zoodoende den examinatoren voor de hoofdakte het gras voor de voeten wordt weggemaaid, is niet waar. Op de hoofdakte kan van grammatica best wegblijven, wat op de hulpakte gevraagd is en hier kunnen grammatische figuren, figuurlijke taal, analogie, misschien ook wat ontwikkeling onzer taal gevraagd worden, en voor letterkunde, een beknopte geschiedenis. Daarbij zou het van meer waarde zijn, dat een candidaat een tijdvak, naar eigen keuze goed bestudeerd heeft, dan dat hij aankomt met een dosis meest onbetrouwbare woordenboekkennis.

Voor een dergelijke samenstelling der examens is natuurlijk een wijziging der programma's noodig. Toch geloof ik, dat ook onder de huidige omstandigheden in het belang der candidaten en van dat der school veel in dit opzicht gedaan kan worden door de opleiders.

De meeste invloed gaat echter van de examens uit.

Daarom stel ik èn de opleiders èn de examinatoren voor de komende examens voor de bovenstaande voorstellen aan de praktijk van het schoolleven te toetsen. Aangenaam zou het mij zijn, opmerkingen over het voor en tegen te mogen vernemen.

Groningen, Januari 1918.

K. LANTERMANS.

Naschrift.

Inderdaad, het kan niet vaak genoeg herhaald worden: bij de taalstudie van de onderwijzer blijft men onvermoeid stro dorsen! Zijn opleiding geeft geen waarborg dat hij voldoende *verstand* van taal, voldoende *belangstelling* in taal heeft, om levend en opvoedend onderwijs te geven. Hoe meer de ergernis over dit feit aangroeit, juist in de kringen van de opleiders, hoe groter de kans op verbetering. De voorstellen, in het bovenstaand artikel toegelicht, brengen ons in de goede richting. Daarom plaatsen wij het met instemming. Toch willen wij één bezwaar niet verzwijgen: bij de pogingen tot verbetering moet men niet alleen heil zoeken in uitstoting of beperking van het overbodige, maar onmiddellik ook bedacht zijn op aanvulling van het onmisbare. In het tweede gedeelte van mijn artikel *De taalstudie van de onderwijzer*, (*De Nieuwe Taalgids*, VI), trachtte ik in grote trekken een program te ontwikkelen. Aan de mannen van de praktijk zij het overgelaten, dit in praktiese, dadelik invoerbare voorstellen te belichamen. Het feit dat de daarbij nodige handboeken vooreerst ontbreken, mag geen beletsel zijn. Als de behoefte uitgesproken is en erkend wordt, zullen ze niet lang op zich laten wachten. Naar mijn stellige overtuiging zal de nieuwe *Leergang* van Dr. JAC. VAN GINNEKEN een kostbare aanwinst blijken te zijn, juist voor de toekomstige onderwijzer. Studie van de taal in het opgroeiende individu, studie van de levende volkstaal die hem weldra in dorp of stad, in huis en school zal omringen, wat is beter geschikt om hem die levendige belangstelling te geven in taalverschijnselen, die de ware bron van alle echte studie is.

Als de opleider inziet, hoeveel er nog ontbreekt, en hoeveel tijd een degelike taalstudie zal kosten, dan ben ik overtuigd dat hij een ‘beknopte geschiedenis’ van de letterkunde als afzonderlik programmapunt niet zal verlangen. Bovendien loopt men groot gevaar dat dit op het examen weer in het afvragen van ‘weetjes’ zal ontaarden. Iets geheel anders is het, dat men met aanstaande onderwijzers een *Letterkundig leesboek* grondig leest, ook om door studie van andere taal, uit vroegere tijdperken, zijn gezichtskring te verruimen. Zulke lektuur biedt een grondslag voor een historiese beschouwing van de spraakkunst - zonder overbodige geleerdheid als gotiese paradigma's! - die de spraakkunststudie boven het van-buiten-leren verheft en tot zuiverder waardering in staat stelt.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

A. Meillet. Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes. Quatrième édition revue et corrigée. Paris, Hachette et Cie 1915. 10 fr.

Wanneer tans in de Nieuwe Taalgids een recensie verschijnt van MEILLET'S 'Introduction', dan gebeurt dat niet, omdat er onlangs een nieuwe, vierde druk van verschenen is: immers deze wijkt maar heel weinig van de derde af,[1)] - doch omdat het boek, welke druk wij ook gebruiken, verdient gekend en bestudeerd te worden niet alleen door de relatief kleine kring van Indogermanisten, doch door allen, die zich als vakman of als dilettant met taalwetenschap bezighouden.

De Indogermaanse taal, de stamtaal, waaruit zich Indo-iraans, Armeens, Albanees, Slavies, Balties, Tocharies, Grieks, Italies (Latijn e.a. talen), Kelties, Germaans ieder op zijn eigen wijze ontwikkeld hebben, is eenmaal, waarschijnlik in het derde millennium vóór onze jaartelling, gesproken door een volk, dat wij 'de Indogermanen' kunnen noemen. Waar dit volk woonde, daarover bestaan talrijke hypothesen; zekerheid hebben wij nog geenszins, - of het, wat raskenmerken aangaat, betrekkelik homogeen was, daarvan weten wij niets, - van zijn kultuur kunnen wij ons een heel flauw idee vormen, o.a. dank zij datgene, wat wij van zijn vokabulaar weten; doch dit is heel weinig: 'ce qui représente, pour le linguiste d'aujourd'hui, le vocabulaire indo-européen n'est qu'un petit noyau de termes généraux,.... impropre à donner une idée de ce qu'était en réalité le lexique d'un parler indo-européen' (MEILLET blz. 369). Eén ding weten wij zeker: er moet een Indogermaanse taal bestaan hebben, en deze, hoewel dialekties gedifferentiëerd, veronderstelt een groep mensen, die die taal spraken en die o.a. daardoor zich voelden als

1) Het belangrijkste verschil bestaat in de bijwerking tot 1915 van de 'Indications bibliographiques', waardoor dit hoofdstuk een paar pagina's groter geworden is.

een eenheid, - m.a.w. de Indogermaanse taal veronderstelt een Indogermaans volk.

De vergelijkende Indogermaanse taalwetenschap houdt zich bezig met de studie van de Indogermaanse taal, natuurlik in verband met de talen, die hieruit zijn voortgekomen. Ik bezig het woord ‘natuurlik’, daar ons van de stamtaal geen woord of klank is overgeleverd; wat wij er van weten, dat weten wij door rekonstruktie, en zonder de ons overgeleverde woorden en woordkombinaties van Indies, Grieks, Goties, Litaus enz. als uitgangspunt te nemen, kunnen wij geen stap verzetten in het gebied der vergelijkende Indogermaanse linguistiek.

De comparatieve Indogermanist kan zeer verschillende wegen inslaan. Hij kan, bouwend op de gegevens, hem verschaft door de gerekonstrueerde stamtaal en door de afzonderlike Indogermaanse talen, zijn speciale aandacht wijden aan de histories overgeleverde woorden, klanken, syntaktiese groepen enz., m.a.w. de eigenaardigheden van Oudindies, Grieks, Latijn, Iers, Oudhoogduits enz. van vergelijkend Indogermaans standpunt bestudéren; deze problemen vullen het grootste deel der taalvergelijkende tijdschriften en monografieën en ook in een handboek als BRUGMANN'S ‘Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen’ neemt de verklaring der vormen enz. der ‘Einzelsprachen’ een zeer belangrijke plaats in. Minder vaste grond heeft men onder de voeten, als men poogt, de zo-goed-en-zo-kwaad-als-het-gaat gerekonstrueerde Indogermaanse grondvormen op een nog oudere gedaante terug te voeren; enige gegevens heeft men ongetwijfeld, en welke perspektieven zich openen voor hem, die ze op geniale wijze te gebruiken weet, dat blijkt vooral uit de ‘Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes’ van F. DE SAUSSURE, de oudste der illustere school van Franse linguisten, MEILLET'S leermeester, aan wie de eerste druk der ‘Introduction’ in 1903 werd opgedragen, een kwarteeuw na 't verschijnen van DE SAUSSURE'S ‘Mémoire’; de laatste jaren is de belangstelling voor dergelijke ‘praeindogermaanse’ problemen enigszins verflauwd[1)]. MEILLET gaat op dergelijke kwesties bijna helemaal niet in. Hij stelt zich ten doel, èn in de ‘Introduction’ èn ook in zo menig artikel, in de ‘Mémoires de la Société de Linguistique’ verschenen, om een zo goed en volledig mogelik beeld te geven van de taal der zgn. Indogermaanse periode, d.w.z. de periode, onmiddellik voorafgaande aan

1) De praeindogermaanse onderzoekingen, die tans het meest de aandacht trekken, zijn die van H. Möller over de verwantschap van Indogermaans en Semities.

het uiteenvallen der grondtaal in een aantal jongere talen, waarvan elk zich nu buiten of altans in zeer los verband met andere, verwante dialekten verder ontwikkelde. De overgeleverde vormen zijn voor MEILLET in dit verband middel, geen doel; vandaar dat in de ‘Introduction’ gewerkt wordt met een zo eenvoudig en doorzichtig mogelik materiaal. In vele gevallen zal ieder het met MEILLET eens zijn: de rekonstruktie levert niet altijd moeilikheden op, zij behoeft niet overal aanleiding te geven tot meningverschil, - en MEILLET is zich bewust, dat slechts een fragmentaries beeld van de Indogermaanse grondtaal mogelik is: hij vermijdt al wat fantasties is, duidt alleen de richting aan, daar waar precieze aanwijzingen alle fundament zouden moeten missen, en waar de gegevens geheel onvoldoende zijn, onthoudt hij zich van alle rekonstruktie. Toch zal ieder, die dit boek leest, vooral hij, die ook andere geschriften van MEILLET bestudeerd heeft, getroffen worden door het sterk persoonlik karakter van de arbeid, niet alleen wat expositie en groepéring, doch ook wat verklaring der feiten en de opinie over allerlei détails betreft. MEILLET heeft in de meeste gevallen er voor gezorgd, zijn eigen opinie niet te apodikties uit te spreken: als wij blz. 277 van de dativus sing. der konsonantstammen lezen: ‘désinence sans doute *-ei*’, dan wordt een goed verstaander door de toevoeging ‘sans doute’ er op attent gemaakt, dat niet allen het met elkaar eens zijn; als M. blz. 69-72 zijn eigen mening, dat het Indogermaans slechts twee gutturaalrijen gekend heeft, als de meest waarschijnlike nader toelicht, dan laat hij niet na, mee te delen, dat veelal ‘une série de médio-palatales intermédiaire entre les deux séries établies ci-dessus’ wordt aangenomen; wie dat het eerst heeft aangenomen en wie verder over deze kwestie geschreven hebben, dat wordt niet er bij gevoegd, zoals trouwens buiten de ‘Indications bibliographiques’ aan het slot van het boek nergens literatuur wordt meegedeeld.

De taalvergelijker zal natuurlik naast dit boek BRUGMANN'S ‘Grundriss’ en ‘Kurze vergleichende Grammatik’ moeten raadplegen, voor de niet-specialist is MEILLET'S ‘Introduction’ het aangewezen boek om zich te oriëntéren in de Indogermaanse taalwetenschap en zijn blik op taalverschijnselen in het algemeen te verruimen. De Indogermanistiek heeft voor alle taalkomparatie het pionierswerk verricht, zij heeft de methoden van histories en vergelijkend taalonderzoek geschapen, en nog steeds zijn de Indogermanisten (Germanisten, Romanisten, Slavisten en andere dgl. engere specialisten er bij inbegrepen) van alle taalonderzoekers het best geschoold en het meest gewend aan systematiese studie; het rijke en in allerlei richtingen

doorwerkte materiaal, waarover zij beschikken, maakt dat alleszins begrijpelik. Onder die Indogermanisten nu neemt MEILLET een zeer hoge plaats in, èn door de originaliteit van zijn geest èn door zijn omvangrijke kennis, èn, niet in de laatste plaats, doordat hij voor het biezondere nooit het algeméne uit het oog verliest. Zo ziet hij ook in deze 'Introduction' de afzonderlike taalverschijnselen in het licht van de algemene waarheden der algeméne taalwetenschap. Dit is alleen in zoverre wat te veel gezegd, als wij in de algemene linguistiek evenzeer als in de biezondere veelal niet met vaststaande waarheden, doch met hypothesen of zelfs erkentenis van ignorantie operéren. Men behoeft MEILLET'S inleidende eerste hoofdstuk slechts door te lezen, om dat te begrijpen: terecht wordt daar op blz. 7 van een groot aantal taalveranderingen meegedeeld, dat men 'ignore tout à fait comment se produit ce type de changement'. Deze woorden ontnemen het karakter van een verklaring aan de voorafgaande beschrijving van deze soort van veranderingen: 'à partir d'un moment donné, tous les enfants qui apprennent à parler au même endroit ont telle ou telle articulation différente de celle de leurs aînés, ignorent même l'articulation ancienne' (blz. 6). Of het bij de klankveranderingen, die M. op deze wijze zou willen verklaren, inderdaad zo is toegegaan, daaraan is twijfel gewettigd; dit staat echter vast, dat voor die klankveranderingen, waarbij geen invloed van een andere taal of geen taalmenging in het spel is, tot heden geen afdoende verklaring gegeven is.

Schreef ik deze recensie voor Indogermanisten, dan zou ik gaarne op allerlei kwesties ingaan, waarover ik een andere mening heb dan MEILLET[1)]. Ik vind het hier daarvoor de plaats niet. Meningsverschillen kunnen samengaan met een onverdeeld gunstig oordeel, en over het boek van MEILLET is mijn oordeel onverdeeld gunstig: ik kan het aan ieder aanbevelen, die belang stelt in taalhistorie, in taalkomparatie en in taalwetenschap in het algemeen.

L e i d e n .

N. VAN WIJK.

1) In 't voorbijgaan zij op een kleine lapsus opmerkzaam gemaakt: in het Oudpruisies bestaan naast het Enchiridion van Luther niet drie kleine katechismen (M. 51), doch slechts twee.

E. Rijpma, Beknopte geschiedenis der Nederlandsche letteren voor leerlingen bij 't middelbaar en hooger onderwijs en voor hoofdacte-studie. - Groningen, Den Haag, J.B. Wolters, 1917. - ƒ2.25.

Over het onderwijs in de letterkunde heersen verschillende opvattingen. Wel is men 't er over eens, dat de *smaak* der leerlingen moet ontwikkeld worden, en ook, dat hun enig begrip moet bijgebracht worden van de geschiedenis der letterkunde, maar zoowel in 't eene als in 't andere is de subjectiviteit van de docent beslissend. In één opzicht evenwel zullen allen 't wel met mij eens zijn: de voorlichter moet zelf goed ingelicht wezen. Dat is tot mijn spijt de heer RIJPMA niet voldoende. Toen ik zijn boekje aangekondigd zag, was ik benieuwd: immers, als iemand voor zijn opvatting en inzicht aan een groter publiek dan dat van eigen klasse of cursus de aandacht vraagt, dan moet hij òf menen ‘in een bestaande behoefte te voorzien’, òf dat zijn denkbeelden een hervormenden invloed zullen hebben. Ik weet wel: er gelden soms nog andere redenen, maar die wil ik bij de heer RIJPMA niet onderstellen. - Toen ik echter 't werkje doorlas, werd ik zeer teleurgesteld. Dat begon al op de eerste bladzijde met de tweede alinea, waar de Franse invloed op onze middeleeuwse letterkunde toegelicht wordt op deze wijze: ‘de meeste van onze middeleeuwsche geschriften zijn vertalingen of navolgingen van *Fransche modellen*. En geen wonder! Frankrijk was immers het meest beschaafde land van Europa geworden, Karel de Groote was ook in geestelijk opzicht de erfgenaam der Romeinen. Zijn Franken hadden de Friezen en de Saksers overwonnen, de Nederlanden waren een deel geworden van het Karolingische rijk. Keizer Karel, van afstamming zelf een Nederlander, vertoefde gaarne in deze streken, stichtte hier een residentie, terwijl Aken, vlak bij de tegenwoordige grens, een geestelijk middelpunt werd.’

Dus Frans en Frankies is 't zelfde! Karel de Groote een Frans keizer! (Immers de derde alinea begint: *Na de verbrokkeling van 't rijk behield toch de Fransche beschaving haar grooten invloed*). Hoe verklaart de heer RIJPMA, dat de Duitsers 't rijk van Karel de Groote een *Duits* rijk noemen? Maar verbijsterend is vooral, *dat geestelike invloed* van ± 1200 verklaard wordt uit een staatkundige toestand van ± 800! Men zou even goed de Duitse invloed van 't eind der 18^{e} eeuw kunnen verklaren uit het feit, dat deze landen Duitse lenen geweest waren in de middeleeuwen!

De feiten en jaartallen van dit boekje zijn natuurlik wel juist,

d.w.z. in overeenstemming met de grote werken over de letterkundige geschiedenis. Zo gauw evenwel de heer RIJPMA enig inzicht tracht te geven, dan blijkt meermalen, dat hij zelf niet voldoende op de hoogte is en zijn bronnen niet heeft weten te gebruiken. Een voorbeeld ter toelichting. Een der bronnen van de heer RIJPMA is waarschijnlijk geweest de *Historische schets van de Nederlandsche letterkunde* door Prof. Dr. C.G.N. DE VOOYS. Vgl. in beide boekjes, wat over de Renaissance gezegd wordt: RIJPMA § 22, DE VOOYS § 15. RIJPMA geeft onder de titel: *De Renaissance* 't volgende te lezen:

'Reeds in de 14e en 15e eeuw zijn er overal teekenen te merken, die er op wijzen dat de Middeleeuwen ten einde neigen en een nieuwe tijd begint aan te breken. Op allerlei gebied heeft verandering plaats: de tijd van het ridderwezen is voorbij, de kerk staat bloot aan heftige critiek, de arbeidsverhoudingen, vroeger vastgesteld in 't gildewezen, veranderen; de uitvinding der boekdrukkunst en de groote ontdekkingsreizen hebben gewichtige gevolgen, geheel het maatschappelijk leven wijzigt zich. Een duidelijk algemeen streven is in dat alles op te merken: *de poging van het individu om zich te onttrekken aan het gebondene der Middeleeuwsche gemeenschap, de drang naar persoonlijke vrijheid, naar meer individueel leven*'. - Men zou zeggen, dat gaat goed. Maar wat leest men op de volgende pagina? 'In de 14e eeuw kwam de verandering en begon een hernieuwde en geheel andere studie der Grieksch-Romeinsche wereld... *Deze hernieuwde liefdevolle studie van de klassieken noemt men de Renaissance*'.[1] Wat betekent nu de 1e alinea?

Prof. DE VOOYS laat op zijn 1e alinea van ongeveer dezelfde inhoud als die van RIJPMA volgen: 'De Renaissance is dus nog iets meer dan de herleefde studie van de oudheid, die zich van Italië uit over West-Europa verbreidde'. Prof. DE VOOYS geeft in 't geheel geen definitie van Renaissance, wat ik heel verstandig vind.

In een hoofdstukje: 'Verbreiding' (der Renaissance) geeft de heer RIJPMA àl te populaire wetenschap, waarmee menig collega, als zijn leerlingen zo iets neerschreven, geen vrede zou hebben: 'De Renaissance begon in de 14e eeuw in Italië. Florence, *de stad der kunstzinnige Medici*,[1] werd het middelpunt, PETRARCA, *de dichter der eerste sonnetten*,[1] en BOCCACCIO, de schrijver van de *Decamerone*... zijn op literair gebied de grootste vertegenwoordigers van de nieuwe richting. *Van Florence uit verspreidde zich de beweging over Europa*'.[1] Zeker, de Medici

1) Cursivering van mij. Men had mogen verwachten, dat de heer RIJPMA de aandacht gevestigd had op de verschillende betekenissen van *Renaissance*.
1) Cursivering van mij. Men had mogen verwachten, dat de heer RIJPMA de aandacht gevestigd had op de verschillende betekenissen van *Renaissance*.
1) Cursivering van mij. Men had mogen verwachten, dat de heer RIJPMA de aandacht gevestigd had op de verschillende betekenissen van *Renaissance*.
1) Cursivering van mij. Men had mogen verwachten, dat de heer RIJPMA de aandacht gevestigd had op de verschillende betekenissen van *Renaissance*.

waren Florentijnen van ouder tot ouder, maar de *kunstzinnige Medici* treden pas ± 1430 op als heersers der stad, en Lorenzo, de eigenlike beschermer der kunstenaars, eerst in de 2e helft der 15e eeuw; dan zijn PETRARCA en BOCCACCIO al lang dood (respect. 1374 en 1375). En PETRARCA de dichter der eerste sonnetten? De heer RIJPMA sla eens een blik in de *Vita nuova* van DANTE, of leze diens 11e zang van *Purgatorio* of hij raadplege POTGIETER'S aantekeningen op *Florence*, of nog eenvoudiger: POELHEKKE'S *Woordkunst*.

In § 24 wordt van de Hervorming gezegd, *dat ze in nauw verband staat met het Humanisme*.[1)] Dit is heel erg neutraal gezegd, maar wekt toch de onderstelling, als werkten Humanisme en Hervorming samen. Dat is niet het geval. De Hervorming verstoort juist de ontwikkeling van 't Humanisme. Prof. DE VOOYS duidt dat ook wel aan.

In § 25 lees ik: 'de *Geuzenliederen*[2)] verhalen van *het lijden der martelaren*[1)] en van den fellen strijd tegen de onderdrukkers'. Als de heer RIJPMA de Geuzenliederen goed kende, d.w.z. de Geuzenliedboeken, dan had hij zo iets niet geschreven. Wat toch is 't geval? Onder de *223* Geuzenliederen, voorkomende in de uitgave, door H.J. VAN LUMMEL bewerkt, komen *2* - zegge *twee*! - martelaarsliederen voor, waarvan één toevallig den bundel opent.[3)] En dat eerste lied is gedateerd 1564, dus nog niet eens tot de eigenlike *Geuzenliederen* te rekenen. 't Enige Geuzenlied, tevens martelaarslied, is *Een* (*nieu*) *liedeken van vier pastooren* enz. uit 't jaar 1570. - Prof. DE VOOYS zegt (§ 17): 'In de Calvinistische periode ontwikkelt zich de geuzenpoëzie: strijdzangen en martelaarsliederen, getuigend van een krachtig geloof en haat tegen de onderdrukkers'. Men ziet, hoe door de redactie van de heer RIJPMA de zin een andere betekenis krijgt. De volgorde der twee rubrieken is hier van belang, al wekt ook hier de naam 'martelaarsliederen' misverstand. Immers veel martelaarsliederen zijn al gedicht vóór de Calvinistische periode en vóór de Geuzentijd.

§ 29 geeft te lezen, dat COORNHERT 'eerst door de Spanjaarden en daarna door *de strenge Calvinisten vervolgd werd*.[1)] Rekent de heer RIJPMA LUMEY, de Geuzenaanvoerder, die COORNHERT naar 't leven stond en wiens wraak deze in 't buitenland ontweek, tot de *strenge Calvinisten*'?

Waar ik VONDEL'S 'lyrische ontboezeming' (pag. 30): *Zegezang aan Frederik Hendrik voor Grol* moet zoeken, weet ik niet. Wel ken ik

1) Cursivering van mij.
2) Cursivering van de schrijver.
1) Cursivering van mij.
3) Egmont, Hoorne, Batenburg zijn geen martelaren, in de zin der *martelaarsliederen*.
1) Cursivering van mij.

Verovering van Grol, door Frederick Henrick, maar dat is een klein heldendicht. Ook ken ik van VONDEL: *Zegesang ter eere van Frederick Henrick, Boschbedwinger, Wezelwinner, Prince van Oranje*, uit het jaar 1629.

Omtrent de Dichtgenootschappen had RIJPNA beter ingelicht kunnen zijn, na 't werk van Prof. TE WINKEL, dan hij nu toont te wezen. Zijn mededelingen komen vrijwel overeen met die van Prof. DE VOOYS in diens *Historische schets*, met dit grote verschil, dat Prof. DE VOOYS geen onjuistheden schrijft, zoals de volgende (pag. 47 bij RIJPMA): 'Nog sterker spreekt de daling *uit het ontstaan van een nieuwe kunsttheorie*'.

Prof. DE VOOYS geeft duidelik te lezen, na de mededeling, dat 'Nil' in 1669 werd opgericht: 'Tot ontwikkeling kwamen de dichtgenootschappen eerst in de tweede helft der (18e) eeuw. Maar RIJPMA laat *verschillende genootschappen* ontstaan, en men krijgt de indruk, dat "*Kunst wordt door arbeid verkregen*" opgericht is kort na 1669. "De geheele 18e eeuw door - lezen we (pag. 48) - is dit de werkwijze van de dichtgenootschappen geweest". - Nieuw was die kunsttheorie allerminst, maar haast zo oud als de Renaissance zelf, d.w.z. in deze landen. In werkelikheid waren de theorieën veel ouder: 't waren de denkbeelden van de klassieken. Maar 't nieuwe was, dat vóór ± 1680 de dichterlike kracht sterker was dan het theoretiserende verstand en daarna in hoofdzaak de verhouding zich verkeert. Maar de ganse renaissancetijd staat in het teken der verstandelikheid. En nu valt dit belangrijke verschil waar te nemen tussen de genootschappen uit de 2e helft, der 18e eeuw en "Nil", dat het laatste voornamelik de *kunst* op 't oog had en de eerste meer aandacht schonken aan de maatschappelike betekenis der kunst. Horatius' woord: "Aut prodesse volunt aut delectare poetae" is aller leus, maar "'t prodesse" is voor de meeste bovenal het doel. Men vergete niet, dat, toen het geloof verzwakte en de kerkelike band losser werd, sedert men zich autonoom voelde op moreel gebied - en het Humanisme was het begin dier machtige beweging geweest - dat van die tijd af volgens velen *de poëzie* leiding moest geven. Het rationalisme kon al gauw veel bijbelwoorden niet laten gelden als het woord van God, maar "de Poëzy", zegt HOOFT[1)] MONTAIGNE na, 'is de taale der Goden, e'est le langage de Dieux". En even verder vervolgt hij: "zij heeft geleert steeden te stichten, wetten te stellen, Koningen en Koninginnen, en *de geenen, die loon en straffe van 't burgerlijke Recht*

1) In zijn *Redevoering Over de Waardigheidt der Poëzy.*

ontwossen zijn, binnen de paalen hunnes plichts geweeten te bedwingen" enz.

Het doel der leden van *Kunstliefde spaart geen Vlijt* is in de eerste plaats "wijsheid en deugd". Zij achten 't een uitgemaakte zaak, "dat het onder de wezenlijke voorrechten van een Gemeenebest en Volk te schatten zij, wanneer eerlijke en kundige Ingezetenen hunne kragten saamenspannen, en naar hun vermogen *de Maatschappij tot heilzaam nut en betaamelijk vermaak te zijn*. - Het voorbericht der werken van 't genootschap: *Door oefening werd veel verkregen*, wiens "leidstar" bij de oprichting geweest was 't gen. *Kunstliefde spaart geen Vlijt*, geeft te lezen, dat de kunstgenootschappen "onder Gods zegen opgericht", en vooral die, welke de edele poëzije en letterkunde beoefenen, zeer nuttig zijn, want de poëzie is in staat "om het verdrietelijke en vergankelijke Leven niet weinig af te kaatsen en den geest op te wekken tot verhevener denkbeelden, om door een edele drift bezield, zich hoe langs hoe meer van het laage en zondige te ontwennen, en door een wijze van denken zich te onderscheiden" enz. - En de leden van het genootschap *Oefening kweekt kunst* (Amst. ± 1790) beroepen zich op OVIDIUS' bekende: "didicisse fideliter artes Emollit mores" enz. en zeggen: Geen wonder dan, dat de Dichtkunst, in een land als 't onze, waar de maatschappelijke omgang zoo noodzakelijk is, tot voortzetting van den koophandel, zo veele liefhebbers en hoogachters vindt. *Geen wonder, dat 'er zo veele groote en kleinere gezelschappen van heure vereerers bestaan*". Natuurlik achten zij "de wijsgeerige beoordeeling *de ziel*" der kunst, en "de uitvoering *slegts zo veel als het ligchaam*". Hierin tonen ze zich geestelik nauw verwant aan de mannen van "Nil"; maar de geesteshouding heeft zich belangrijk gewijzigd.

Over *verlichting, klassiek* en *romantiek* (§ 51) zou ik de heer RIJPMA wel enkele vragen willen stellen, want ik begrijp niet, wat hij bedoelt.

In § 54 weet hij precies te zeggen, waarom RICHARDSON de briefvorm *gebruikte*.[1)] Maar zijn mededeling is in strijd met de wetenschap.[2)]

§ 64: BILDERDIJK *een man van het Réveil* te noemen is in strijd met de historie. Men zou hem met gelijk recht lid der Anti-revolutionaire partij noemen kunnen.

Het 7e hoofdstuk, dat het tweede tijdvak der 19e eeuw behandelt, is verward, onlogies: wat moet b.v. in een indeling volgens de kunstrichting een groep als *De Predikant-Diehters* of *Katholieke*

1) Cursivering van mij.
2) Vgl. o.a.TH. SECCOMBE: *The age of Johnson*.

Dichters uit dien tijd? - En men leze eens de 3e alinea van pag. 71, wat voor verband is daar nu in? “In Duitschland vinden we diezelfde liefde voor de Middeleeuwen (als in Frankrijk en Engeland. Z.), die zucht naar 't fantastische en gevoelige, o.a. bij SCHLEGEL (welke? Z.) HOFFMAN en NOVALIS. Hiermee gaat, evenals in andere landen, samen een wederopluiking van het Katholicisme. *Maar boven hen allen steekt uit* GOETHM, *de vertegenwoordiger van het ware Klassicisme. Later komt* HEINE, *de revolutionnair die den drang naar vrijheid in de Duitsche geesten trachtte te wekken, tevens de zuivere gevoelsdichter*”.[1)] Ik zou ook graag weten, wat de heer RIJPMA onder humor verstaat, als hij HEINE *de zuivere gevoelsdichter* noemt. Ook kan ik er niet wijs uit worden, wat de schrijver met *romantiek* bedoelt: pag. 70, alinea 3 lees ik, dat de richting die zich o.a. uit in wereldverachting en menschenhaat, “in 't bizonder” de romantische genoemd wordt. Op pag. 130 worden de romans van VAN OORDT evenwel *nieuwe romantiek* genoemd. Nog iets: uit pag. 70 en 72 vermoed ik, dat volgens RIJPMA BYRON nationaal-middeleeuwsche gedichten geschreven heeft; en die moeten dan vooral nagevolgd zijn. Zou RIJPMA er eens één willen noemen?

Wie van *Godenschemering* zegt, dat daarin *de strijd van Loki, de verpersoonlijking van 't nuchtere verstand tegen de brute kracht der goden wordt beschreven* (pag. 105), en daarmee het gedicht getypeerd acht, heeft het niet goed gelezen. En als van *Julia*, door VAN EEDEN, KLOOS en VERWEY “samengeflanst”, gezegd wordt, dat het “vol belachelijke beeldspraak, holle phrasen en *tastbare wartaal*”[1)] is, dan vermoed ik, dat men het gedicht niet kent. Prof. DE VOOYS vindt *Julia* slechts “vol bombast en onzin”. Daar kan men over twisten: volgens mij drukt Prof. DE VOOYS zich te sterk uit. Bij voorlezing in een vijfde klas is me meermalen gebleken, dat zelfs goede leerlingen verschillende zangen mooi vonden, zelfs al waren ze vooraf ingelicht.

Hoe een student uit het boekje van RIJPMA zich een begrip moet vormen van realisme, impressionisme, naturalisme, dat weet ik niet. De lezer vergelijke eens voor 't impressionisme b.v. pag. 128/129 met pag. 132 laatste alinea. Hiermee zie ik van de inhoud af.

De stijl is ook soms slecht. Een paar proeven zullen volstaan; pag. 128: “Het *impressionisme* is geen zuiver realisme, *maar berust daar wel op*”. De impressionist... *kiest de* karakteristieke gedeelten uit (het) geheel’ pag. 129. ‘Juist *omdat een impressionist opeenvolgende indrukken geeft, tracht hij dat soms door zijn stijl uit te drukken*’. Men stelle

1) Cursivering van mij.

1) Cursivering van mij.

zich zo'n kiezende impressionist eens voor! pag. 130: ‘Naast de realistische *richtingen* vinden we sommige *prozawerken waarbij meer de fantasie op den voorgrond geplaatst wordt*’.

Ik zou het zeer betreuren, als een dergelijk boekje richting moest geven aan de studie der letterkunde. Niet alleen, omdat de schrijver van dit werkje onvoldoende ingelicht blijkt om als voorlichter op te treden, maar ook, omdat er me nog te veel namen in staan, die alleen *namen* blijven, zonder ook maar in 't minst het inzicht te verruimen. En het doel van ons onderwijs in de literatuurgeschiedenis moet toch zijn, onze leerlingen te leren lezen; ‘de lijst van de tijd’ te leren zien, opdat ze wat minder bevooroordeeld het kunstwerk beschouwen.

A. ZIJDERVELD.

Bladvulling.

Een keukenmeisje heeft gediend bij vegetariërs en zoekt een andere betrekking. Men vraagt haar of zij goed kan koken. Ja, dat kan zij, maar vlees braden niet, of niet goed; ‘want, ziet u, die vorige mensen waren foksterriërs.’

We zien hier duidelik dat bij z.g. volksetymologie de betekenis van de woorden geen rol behoeft te spelen. Twee halfbekende termen worden verward; gelijkenis van klank, en nog meer van rytme (-*táriërs* en -*térriërs*), zijn voldoende om onbewust het ene door het andere in het geheugen te verdringen. Van een poging om het oorspronkelike, slecht begrepen woord zich duideliker te maken, is hier geen sprake.

H.

Uit de tijdschriften.
Januarie - Februarie.

De Gids. Jan.

JAN VETH bespreekt met grote waardering VAN LOOY'S *Jaapje* als een ‘vol, levenswarm en hecht kunstwerk.’ VAN LOOY'S palet ‘is dat van de open kleuren der smijdige volkstaal, die hij kent, zooals geen ander dat doet. Hij schrijft in dit boek, afgezien van zekere wendingen, die meer in de Engelsche dan in de Hollandsche syntaxis thuishooren, en waar VAN LOOY misschien door zijn SHAKESPEARE-vertalen toe gekomen is, bijna voortdurend in dat rijke idioom, waarvan de uitdrukkingen zoo vlak achter onze gewaarwordingen liggen, en zoo verrassend eenvoudig, veel meer dan ons weidscher maar ook stijver hoog-Hollandsch den spijker op den kop weet te slaan. Het is ook daarom, omdat hij die prachtig beeldende volkstaal, omdat hij dat schuimende, sappige, schilderachtige parlando, dat de litteratoren vergeten hebben en waarvan de kneedbaarheid zelfs het uitdrukken van zeer fijne sensaties toelaat, zoo volledig in de hand heeft, - het is daarom, dat de hartstochtelijke alleenspraak van de aldoor prachtige grootmoeder zoo onvergelijkelijk echt werd, en dat de gesprekken in dit boek altemaal dermate kostelijk zijn.’

De Beweging. Jan.

ALBERT VERWEY beoordeelt de *Verzen* van de jong-gestorven dichteres THORA RIETBERGEN, en de jongste bundels van JACOB ISRAËL DE HAAN (*Liederen*), P.N. VAN EYCK (*Gedichten*) en JAN PRINS (*Getijden*). In een beoordeling van het Amsterdamse proefschrift van A.J.M.H. SCHILLINGS over *Vondel en de Regeerders van Amsterdam* keurt VERWEY de ‘Amsterdamsche geest’ af, waaruit dit werk voortkwam. Deze geest ‘is noch gericht op het verstaan van de letterkundige geschiedenis, noch op het verwekken van de smaak die ons de schoonheden van de dichtkunst op zichzelf onderscheiden doet, noch op het spannen van alle krachten tot die hoogere gestemdheid waarin een groot dichter op ons kan inwerken.
Geschied-wetenschappelijk, estetisch, en ook ter sterking van een hoogere moraliteit moet VONDEL, moeten al onze dichters, anders gezien worden dan in de enge, lichtlooze en laaggelegen sfeer van dit amsterdamsche onderwijs

mogelijk was.' In een bespreking van PIENAAR'S bloemlezing *Dichters uit Zuid-Afrika* noemt VERWEY onder de jongste dichters uit die bundel A.D. KEET 'het levendst en dichterlijkst.'

Febr.

P.N. VAN EYCK geeft in de rubriek *Lezing en Herdenking* een reeks boekbeoordelingen. Aan een bespreking van *De Komedianten* verbindt hij een treffende karakteristiek van COUPERUS' kunst. Daarop zet hij uiteen waarom de roman van R. VAN GENDEREN STORT: *Hélène Marveil* hem, ondanks veel goeds, niet heeft kunnen bevredigen. Ten slotte doet hij een krachtige aanval op de positie van CAREL SCHARTEN als gezaghebbend criticus. In de bundels *Kroniek der Nederlandsche Letteren* 1916 en *De Roeping der Kunst* vindt hij de bewijzen dat SCHARTEN, al moge hij een verdienstelik 'miniaturist in de kritiek' zijn, 'de breedere kennis, het verder reikend inzicht mist dat hij voor de appreciatie van groote menschelijke verschijnselen zou behoeven.' Daardoor 'bezit hij het tegendeel van een inzicht in de ontwikkelingsgang der poëzie.' In het biezonder verliest SCHARTEN zijn zelfbeheersing bij zijn herhaalde aanvallen op ALBERT VERWEY en *De Beweging*, die hij zelfgenoegzaam en hooghartig veroordeelt, zonder een poging tot begrijpen.

De Nieuwe Gids. Jan.

CILIA STOFFEL bestudeerde, op grond van de brievenpublicatie door OPSTELTEN, het leven van *Staring van den Wildenborgh*. De eerste vrucht is een met liefde geschreven studie over het eerste deel van zijn leven. De schrijfster toont de eigenschappen te bezitten om zich in te leven in STARING'S omgeving en de juiste kijk te hebben op zijn karakter en talent. Als dit artikel wellicht een voorloper of een fragment is van een STARING-biografie, dan zien wij die met grote belangstelling tegemoet. - J.L. WALCH publiceert een voordracht over *De Kunst van het Tooneel*.

Febr.

M.H. VAN CAMPEN geeft het eerste gedeelte van een studie over *Nederlandsche romancières van onzen tijd*, gewijd aan MARGO SCHARTEN-ANTINK. Naast *Sprotje*, dat hij een 'meesterstuk' acht, brengt hij het minder bekende *Catherine* op de voorgrond.

Vragen des tijds. Des.

Onder het opschrift *Algemeene en vergelijkende literatuurgeschiedenis* geeft G. KALFF een beschouwing *Over de aandacht als literair verschijnsel*, bedoeld als een uitvoeriger bewerking van hetgeen, kort samengevat, voorkomt in de *Inleiding tot de studie der literatuur-geschiedenis* (blz. 208-217).

Vragen van den Dag. Jan.

In een beschouwing over *Germanismen*

‘met een uitweiding over het purisme’ neemt C.G. KAAKEBEEN een gematigd standpunt in. Hij waarschuwt tegen de overdrijving van veel puristen, en wijst er op dat goedkeuring of afkeuring van germanismen vaak een gevoelskwestie is. Daarop gaat hij de middelen na ‘die ons ten dienste staan om het indringen van ongewenschte germanismen te verhoeden en tegen te gaan’: grondige kennis van de verschillen tussen Hoogduits en Nederlands, tijdige schepping van noodzakelike vaktermen, waarschuwing door opzettelike overdrijving, en ‘taalpolitie in den vorm van particulieren veiligheidsdienst’ door dag-, week- en maandbladen, woordeboekjes en ontwikkeling van het taalgevoel door goed onderwijs. Eerst tegen het einde worden als afkeurenswaardige motieven voor het gebruik van germanismen - o.a. het kardinale punt! - terloops vermeld: gemakzucht en onkunde. Wij zouden er pronkzucht en aanstellerij aan toe wensen te voegen. De angst voor het gevaar dat Nederland door de taal ‘sich selbst annektieren’ zal, acht de schrijver terecht een hersenschim.

Febr.

A.M. DE JONG beschrijft zijn indrukken *Bij Arthur van Schendel's ‘De Mensch van Nazareth’*, dat hem tegenviel, want een dergelijk onderwerp ‘vroeg andere krachten, monumentaler aanleg dan waarover VAN SCHENDEL beschikt.’ - RINKE TOLMAN schrijft over *De Jong-Friesche beweging* - J.B. SCHEPERS bespreekt, warm aanprijzend, de bundel *Dichters van Zuid-Afrika*, door E.C. PIENAAR bijeengebracht.

Oud-Holland XXXV, afl. 3.

H.J.A. RUYS deelt een en ander mede over *De Schilder-dichter Bernart Vollenhove*, de oudere broeder van de predikant-dichter JOHANNES VOLLENHOVE. Naast één bekend zwak treurspel wijst zij elf gedichten uit de jaren 1656-1693 aan, waardoor hij ‘een zeer middelmatig dichter’ uit VONDEL'S school blijkt te zijn.

Afl. 4.

H.E. VAN GELDER publiceert *Het testament van P.C. Hooft*, dat hij in het protocol van een Haags notaris aantrof.

Elseviers Maandschrift. Febr.

H. ROBBERS beoordeelt *Het Spiegeltje*, de jongste roman van INA BOUDIER-BAKKER. Op taal en stijl heeft hij vrijwat aan te merken, maar ondanks dat vindt hij dit boek - hoewel niet ‘groot’ - ‘zeer levend, boeiend en beminnelijk.’

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Febr.

JAC. VAN GINNEKEN vond in de laatste druk van PERK'S Gedichten, bezorgd door KLOOS, aanleiding tot het schrijven van een

satyriese *Open brief van een pater aan Willem Kloos*. Tegenover de mening van KLOOS dat de hele PERK-kwestie beslist is, stelt hij de zijne, dat ‘de eigenlijke strijd pas begonnen is’: hij belooft daarbij ‘een onderzoek naar het ontstaan der apocriefe Mathilde.’

De Beiaard. Febr.

P.C. DE BROUWER komt in een psychologies opgezet artikel *Over het kunstoordeel* tot de gevolgtrekking dat men de moraliteit moet betrekken in 't beoordelen van kunstwerken. ‘Aan den zedelijken mensch geeft de onzedelijke voorstelling geen schoonheidsvoeling, want de walg overmeestert zijn gevoel.’ - H. DUURKENS bespreekt en publiceert enige *Brieven van Gezelle aan Alberdingk Thijm* van de jaren 1858 en 1859.

Den Gulden Winckel. Jan.

GERARD VAN ECKEREN toont weinig waardering voor *Het Spiegeltje* door INA BOUDIER - BAKKER, z.i. een minderwaardige pendant van *Voor de Poort* van TOP NAEFF, maar is zeer ingenomen met VAN LOOY'S *Jaapje*. - P.H. RITTER JR. beoordeelt zeer waarderend de *Liederen* van JACOB ISRAËL DE HAAN, die hij vergelijkt met J.H. LEOPOLD'S verzen. - HERMAN VAN DEN BERGH noemt de laatste bundel *Morgenrood* van JOHANNES REDDINGIUS ‘vol valsch pathos, rederijkerij, mislukte beelden en weergalooze slordigheid.’ - D.TH. JAARSMA beoordeelt *De weg van Paul de Raet* door J. EILKEMA DE ROO.

Van onzen tijd. No. 15.

M.A.P.C. POELHEKKE kondigt met grote ingenomenheid een bundeltje *Verzen* aan van de jonggestorven dichteres *Thora Rietbergen*.

Onderwijs en Opvoeding. Bijblad voor taal en letteren V. No. 4-6.

H.W.E. MOLLER schrijft over *De beruchte verzen in Vondel's Henricus de Groote*, die hij - in tegenstelling met ALBERDINGK THIJM en LEENDERTZ - stellig voor onecht houdt: een lasterlik maaksel van VONDEL'S vijanden. De schrijver is overtuigd dat WESTERBAEN, die er in zijn polemiek gebruik van maakte, ze zelf vervaardigd heeft. - W. GOVAERT geeft aanvullend materiaal over '*t Aksent in plaatsnamen*. - H.H. KNIPPENBERG schrijft bij zijn artikel *Letterkundigen uit Limburg* een ‘Aanteekening’. - In een volgend artikeltje prijst dezelfde schrijver een ‘veelbelovend’ jong Katholiek dichter: BERNARD VERHOEVEN, die een bundel *Van schijn en schemer* uitgaf. - Aan het slot van de aflevering maakt de redaktie bekend dat dit ‘Bijblad’ uitgebreid zal worden tot een zelfstandig *Tijdschrift voor Taal en Letteren*.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterkunde XXXVII, afl. 1.

A. GREEBE zoekt de oorsprong van het zeldzame woord *formine* in *feramine*, d.i. pyriet, ‘een veel voorkomende, op goud gelijkende stof, die voor sieraden gebruikt wordt.’ - G.J. BOEKENOOGEN wijst als oorsprong van de familienaam *Formijne* de heiligennaam Firmijn aan. - J.W. MULLER vertelt *Iets over verwisseling of verwarring van persoonsnamen, naar aanleiding van Hadewijch-Heilwijch*. - R. FONCKE putte uit de archieven van zijn vaderstad een aardige verzameling *Bijnamen in Oud-Mechelen*. - J. VERDAM bespreekt een drietal woorden (*verschiet, zondvloed, gletemen*) en deelt nieuwe vondsten mee *Uit Bergen-op-Zoomsche rechtsbronnen*, waarbij een scherp maar welverdiend vonnis geveld wordt over de uitgave van deze rechtsbronnen door een onbevoegd jurist. - A. GREEBE doet de lezer in een aardig geïllustreerd artikel kennis maken met de *Ezelsbrug*. - Verder bevat deze aflevering een aantal *Kleine Mededeelingen*.

Museum. Jan.

N. VAN WIJK geeft een belangrijke en uitgebreide beoordeling van *Tondalus Visioen en Patricius' Vagevuur* door VERDEYEN en ENDEPOLS. Hij prijst deze uitgave en zet het belang van dergelijke parallelle teksten voor Mnl. dialektstudie uiteen, maar wijst tevens aan in welke opzichten de uitgevers bij hun dialektbeschouwing tekort schoten.

De Nieuwe School. Des.

De redaktie maakt bekend dat deze aflevering de laatste zal zijn. Daarmee verdwijnt een fris tijdschrift, dat ook op het gebied van het taalonderwijs nuttig afbrekend werk verricht heeft, en menig onderwijzer de ogen geopend heeft voor het aangematigd gezag van boekjesfabrikanten en voor de gevaren van de sleur. - P.J. BOL eindigt met een warme aanprijzing van A.M. DE JONG'S jongensboek *Vacantiedagen*. Veel verwacht hij van de serie leesboeken voor het christelik onderwijs, waarvan WOUTERS enige deeltjes schreef (uitgegeven door P. NOORDHOFF). Het is best mogelik, dat met deze serie boeken, het christelik onderwijs onze openbare opleiding in eens een stuk voor is geraakt.

C.D.V.

Het leren van vreemde talen.

Er zijn al heel wat goede methodes om talen te leren aanbevolen en deugdelik gebleken, maar *de* beste methode zal, naar ik meen, wel nooit gevonden worden, omdat de begaafdheid der individuen te zeer van aard verschilt dan dat dezelfde weg voor allen de gemakkelikste zou zijn. Die overweging behoeft ons natuurlik niet te verhinderen om te onderzoeken welke wegen voor iedereen omwegen of doodlopende paden zijn; psychologie en ervaring zullen misschien aantonen dat vele bochten en oneffenheden die we tot heden als onvermijdelik beschouwden, afgesneden of uit de weg geruimd kunnen worden. Het is mijn bedoeling in dit opstel de aandacht te vestigen op een boek dat, voornamelik op grond van een psychologiese enquête, beproeft te bewijzen dat men bij 't leren van levende en dode talen - maar bij de laatste het meest - zich niet voldoende rekenschap geeft van de oorzaak der moeilikheden, en dat tevens de middelen wil aanwijzen om met minder inspanning het verder te brengen dan nu meestal het geval is. Zie hier de titel van het boek: I. EPSTEIN, *La pensée et la polyglossie*, essai psychologique et didactique, Lausanne, Payot et Cie, z.j. (± 1914). Prijs fr. 2.50. Het werk is verdeeld in negen hoofdstukken, waarvan het laatste en uitvoerigste (blz. 139-216) de toepassing op het onderwijs aan de hand doet van hetgeen in het voorafgaande gedeelte is betoogd. In de vorm van 12 stellingen geeft de schrijver aan 't eind zijn meningen en voorstellen tot verbetering weer.

Ik zal hier een kort overzicht van de inhoud geven, voornamelik om docenten van meer praktiese ervaring dan waarover ik beschik tot het bestuderen van EPSTEIN'S theorieën op te wekken.

De schrijver is begonnen zich de volgende vragen te stellen: Kan men een vreemde taal *direkt* leren, of roepen de nieuwe termen tegen onze wil altijd de overeenkomstige woorden van de moedertaal op, zo dat stilzwijgend vertalen onvermijdelik is? Kan men een vreemde taal spreken zonder in de moedertaal te denken? In welke verhouding staan bij een polyglot[1)] de verschillende talen die hij kent tot elkander?

1) Wij verstaan onder dat woord iemand die biezonder veel talen kent, Epstein duidt er de kenner van een of meer vreemde talen mee aan: kortheidshalve voeg ik mij hier naar zijn gebruik van de term.

Helpen of hinderen zij elkaar? Bevorderen zij gemakkelik en snel denken of werken zij belemmerend en vertragend? Onthoudt men vreemde woorden die men direkt heeft geleerd beter dan woorden die men door middel van een vertaling heeft leren kennen? - Het antwoord op deze vragen werd in de eerste plaats gezocht door een enquête in te richten, waaraan verschillende docenten te Lausanne en te Genève, een paar medici en dertien studenten deel namen. De personen aan wie een vragenlijstje werd gegeven, behoren voor een aanzienlijk deel, even als de schrijver zelf, tot een Joods milieu, waar Hebreeuws[1)] gesproken wordt; de veeltaligheid bepaalt zich dus niet tot wat wij gewoonlik *de* moderne talen noemen.

Dat het mogelik is de vreemde taal zonder tussenkomst van de moedertaal met een denkbeeld te verbinden, betoogt de heer EPSTEIN door de volgende voorbeelden: 1. Een kind van 2½ jaar, waarvan 't Hebreeuws de moedertaal was, had 10 maanden wat Frans geleerd en zegt nu zinnetjes die *niet* de geheel afwijkende zinsbouw en woordplaatsing van het Hebreeuws vertonen; het meisje heeft dus niet vertaald en nog minder de regels der nieuwe taal willen in achtnemen: zij is van de Hebreeuwse woorden gekomen tot de gedachte die uitgedrukt moest worden en deze heeft zij, zonder verdere aanraking met haar moedertaal, weergegeven in 't Frans dat zij om zich heen hoorde. 2. Kinderen die in een vreemd land komen wonen vergeten dikwels geheel en al hun moedertaal, 't geen niet zou gebeuren als zij, de vreemde taal sprekende, toch bleven denken in hun moedertaal. 3. Een polyglot kan dikwels niet hetgeen hij in een vreemde taal zegt of schrijft behoorlik in zijn moedertaal weergeven. 4. Wanneer een lijder aan aphasie (stoornis van 't vermogen om te spreken) geneest, vindt hij soms 't gebruik van een hem zeer goed bekende taal terug, ofschoon hij buiten staat blijft om zijn moedertaal te spreken. - Ik zal hier niet de antwoorden der enquête aanhalen die deze voorbeelden bevestigen en verklaren, daar ik dan een gehele aflevering van de Nieuwe Taalgids nodig zou hebben; in 't vervolg zal ik zelfs nog veel beknopter de argumentaties van de schrijver moeten weergeven. Alleen wil ik aan 't gezegde toevoegen dat het direkt verbinden van vreemde taal en denkbeeld alleen dan onmiddellik plaats heeft, wanneer men door 't gehoor en zonder vertaling de nieuwe taal leert: de lezer heeft reeds begrepen dat EPSTEIN een overtuigd voorstander is van de z.g. *direkte methode*. Leert men uit boeken en vertalende, dan begint men ongetwijfeld met de moedertaal

1) Bedoeld wordt inderdaad Hebreeuws, geen Jiddiesj.

als tussenstation te gebruiken, maar bij voortgezette oefening wordt dat tussenstation overbodig en komt er ook hier een direkte verbinding tot stand. Zijn woorden en zinswendingen nodig die in het deel van de woordenschat dat de polyglot goed kent niet veel voorkomen, dan neemt hij weer zijn toevlucht tot de moedertaal en hij is zich er van bewust dat hij met moeite vertaalt.

Men kan dus leren in een vreemde taal te denken. Zeer wordt dat bevorderd door de personen tot wie men spreekt en de omgeving waarin men zich bevindt. Hoe de vreemde omgeving meewerkt om het onmiddellik oproepen van het vreemde woord te vergemakkeliken weet iedereen die in 't buitenland vertoefd heeft, maar 't blijkt ook reeds uit de nawerking die lektuur, vooral luid lezen, heeft. Menigeen denkt over bepaalde onderwerpen waarover hij altijd in een vreemde taal leest of die voor hem met herinneringen aan een vreemd land onverbrekelik zijn verbonden, *niet* in zijn moedertaal.

De talen hebben een soort van zelfstandig bestaan in ons bewustzijn en dit brengt mee dat het ons inspanning kost om van de ene in de andere over te gaan. Wij ondervinden al de last van het overstappen of, duideliker uitgedrukt, de talen die wij kennen helpen elkaar niet, maar voeren strijd. ‘L'antagonisme des langues’ is een bezwaar waarop de schrijver telkens terug komt. Iedere taal heeft haar eigen samenstel van klanken, vormen en zegswijzen en het is vermoeiend, ja dikwels verwarrend, om dezelfde gedachte op geheel verschillende wijze te moeten uiten. De spreekgewoonten die we op een bepaald ogenblik toepassen willen niet wijken voor andere en zo werkt polyglossie ongunstig op de duidelikheid van onze mededelingen en zelfs op de helderheid van ons denken. Geen wijze van uitdrukking heeft zich dieper gegrift in ons brein dan de moedertaal; door haar heerschappij worden we tegengehouden bij 't aanleren van vreemde klanken en vormen. Erfelik zijn we niet (of in zeer, zeer geringe mate) met een bepaalde taal belast; een heel jong kind leert de taal van een vreemde omgeving volkomen zuiver spreken, neemt een andere taal dan die van zijn moeder voor bijna honderd procent over. Waardoor leren jonge kinderen zo veel sneller een vreemde taal dan volwassen personen? Men zegt wel eens dat hun geheugen voor woorden zo veel sterker is, maar de proefondervindelike psychologie heeft bewezen dat het omgekeerde waar is; door ervaring weet trouwens iedereen dat jonge kinderen heel gauw 't aangeleerde vergeten. Neen, de ware oorzaak die kinderen vlug talen doet leren en ons ouderen zo veel moeiliker, is de moedertaal, die in onze prille jeugd nauweliks ons eigendom was, maar later door 't millioenen malen herhalen van

dezelfde klankbewegingen, dezelfde sylben- en woordverbindingen zo tyranniek over ons is gaan heersen dat andere bewegingen en verbindingen om tot hetzelfde doel te geraken ons hoe langer hoe moeiliker vallen. Dit geldt intussen vooral bij het spreken van een vreemde taal, bij het navolgen van vreemde klanken en 't juist weergeven van vreemde vormen. Wij kunnen dat minder goed omdat steeds de moedertaal ons in de weg staat; er zijn voorbeelden van mensen die onder hypnose onberispelik de woorden van een hun onbekende taal nazegden: zij hadden tijdelik de herinnering aan hun moedertaal verloren en waren daardoor bevrijd van die geduchte obstructionniste. Wordt een taal alleen uit boeken bestudeerd en is het doel uitsluitend die taal te leren lezen, dan zijn volwassen personen in veel gunstiger toestand dan kinderen; wanneer het er niet om te doen is een beperkt vokabularium zuiver te horen en nauwkeurig weer te geven, maar een groot aantal ongewone termen en vormen zo te begrijpen dat men ze herkent, komt een geoefend geheugen en dieper inzicht in de eerste plaats in aanmerking. De moedertaal dringt zich minder op als wij niet beproeven ons op een andere wijze dan we gewoon zijn te *uiten*.

De toepassing van dit alles op het onderwijs ligt voor de hand. Het leren van talen is, volgens EPSTEIN, een noodzakelik kwaad. Hij noemt het een ‘plaag van onze maatschappij’ (‘une plaie sociale’). Wat heeft men er aan verschillende benamingen te kennen voor ongeveer dezelfde begrippen? Is 't niet beter de bladen van verschillende bomen te leren onderscheiden dan te weten wat ‘blad’ betekent in vijf talen? En als men dan nog bedenkt dat die vijf talen in 't brein van een individu met elkaar in strijd geraken, elkander hinderen en remmend werken op ons spreken en denken, dat iedere taal die men er bij leert de helderheid van ons vermogen om gedachten te uiten bedreigt, dan moet men tot het besluit komen dat het nut aan de polyglossie verbonden (oefening van geheugen, oordeel en smaak) veel te duur is gekocht. We moeten er dus naar streven het kwaad te beperken. Voor het spreken hebben we gewoonlik aan één taal genoeg, de moedertaal; talen van andere volken behoeven we alleen te begrijpen, iets wat oneindig veel minder moeite kost dan zelf spreken of schrijven[1)]. Nu reeds korresponderen kooplieden en ge-

1) Vele jaren geleden heeft SCHUCHARDT hetzelfde korter en krachtiger gezegd met deze woorden: ‘Het oog moet polyglot zijn, niet het oor of de mond.’ Deze uitspraak miskent echter, even als Epsteins betoog, de waarheid dat 't genot van een vreemde taal en het begrijpen van de litteratuur zeer onvolkomen is, zolang men niet, zij 't ook op gebrekkige wijze, in staat is zelf in die vreemde taal iets te zeggen.

leerden ieder in zijn eigen taal en zij begrijpen elkaar uitmuntend. Verder moet men niet te vroeg beginnen met kinderen vreemde talen te leren; in gezinnen waar kinderen van vijf of zes jaar reeds twee of drie talen spreken, leert men de moedertaal slecht en de verwarring stichtende strijd der talen ontstaat in de zwakke hersentjes op een tijd dat helder denken juist geoefend moet worden. Voor het twaalfde jaar is het waarschijnlik niet goed de studie van vreemde talen te beginnen; om een goede uitspraak te verkrijgen en niet te veel tegenstand te ontmoeten van de steeds dieper indringende moedertaal moet men ook niet veel later er mee aanvangen. Het onderwijs in de klassieke talen hoort thuis aan de Universiteit; hier is alleen begrijpen van wat men leest nodig, en dat kunnen volwassenen zich 't best eigen maken. Dat geldt ten volle van het Grieks; in Romaanse landen wil de schrijver voor 't Latijn een uitzondering maken. Bovendien moet de studie van de klassieke talen beperkt worden; de kennis er van is alleen nodig voor een élite, en wie daartoe behoort kan men niet bij 't begin, maar eerder aan 't einde van de gewone schooljaren vaststellen.

Alle onderwijs, ook dat in de klassieke talen, moet rekening houden met de psychologiese gegevens die de enquête heeft opgeleverd en die, kort uitgedrukt, een bevestiging zijn van de direkte methode. Derhalve behoort men het tussenbeiden komen van de moedertaal tegen te werken door in het lesuur die taal zo veel mogelik op de achtergrond te houden: geen vertalingen en ook geen voorbarige spreekoefeningen, zo lang nog niet het nabootsen van wat de onderwijzer zegt in voldoende mate verkregen is. Niets brengt de leerling er gemakkeliker toe om terug te keren tot zijn moedertaal, en wat hij daarin gedacht heeft stumperig weer te geven, dan zogenaamde konversatielessen over alle onderwerpen. Zo iets moet tot het allerlaatste worden uitgesteld. Men moet het maken van fouten trachten te voorkomen; dat is beter dan ze te verbeteren, want de ervaring leert dat men dikwels zich wel herinnert dat in een bepaald geval een van twee woorden of vormen fout was, maar niet meer welk woord of welke vorm verbeterd werd. Fouten onderstrepen kan er toe leiden dat een tijdelike, op zich zelf staande afdwaling, tot een verkeerde gewoonte wordt.

In de strijd tegen het antagonisme der talen moet men gebruik maken van de psychologiese waarheid dat de omgeving in hoge mate

het leren van de daarbij behorende taal bevordert. Aan een bepaald onderwijzer moet zich de gedachte aan een bepaalde taal verbinden: dus geen leraar aan één school, nog veel minder in één klasse, die twee verschillende talen doceert. Het ideaal zou zijn dat voor elke vreemde taal een afzonderlik lokaal werd ingericht, waar wandversiering, meubilair enz. de illusie kan opwekken van een kortstondig verblijf in het vreemde land. En dit alles dient even goed bij het onderwijs in de klassieke talen te worden betracht. Bij de tans gevolgde methode hoort men in een lesuur aan het Latijn gewijd niet meer dan een vierde of vijfde deel van de tijd Latijn; het grootste gedeelte van het uur klinkt de moedertaal, waarbij dan nog biezonder storend werkt dat na elke zin, soms na elk woord, een verklaring volgt die de aandacht van de vreemde taal als geheel genomen afleidt. De leerling moet een leerboek hebben dat zeer rijk geïllustreerd is, vooral in het eerste gedeelte; de afbeeldingen kunnen vertalingen van vreemde woorden voor een belangrijk deel vervangen en moeten in aantal afnemen naarmate er meer woorden zijn aangeleerd. Verklaringen behoort de docent in de klassieke taal te geven, en de antwoorden van de leerlingen zullen van het begin af insgelijks buiten de moedertaal omgaan; het doet er niet toe dat zij hoogstens uit een enkel zinnetje, aanvankelik uit een enkel woord zullen bestaan: het doel is hier niet spreken te leren, maar uitsluitend de moedertaal niet aan het woord te laten komen.

Een bestrijding of verdediging van EPSTEIN'S beschouwingen over het onderwijs zou neerkomen op een principiële kritiek van de ‘direkte methode’; ik gevoel daartoe noch neiging noch bevoegdheid. Ik wil alleen enkele opmerkingen maken. In de eerste plaats dan vestig ik de aandacht op EPSTEIN'S eenzijdigheid bij het beoordelen van taalstudie. Een maal slechts, als 't ware tussen haakjes, lezen we iets van 't nut dat beoefening van vreemde talen geeft: op blz. 140 wordt ter loops gezegd dat oefening van het geheugen, dat gezond oordeel en litteraire smaak er door worden bevorderd. Die drie dingen, en vooral de laatste twee, zijn intussen van zo hoge waarde, dat ze de uitdrukking ‘een plaag van onze maatschappij’ al tot een ongerijmdheid maken. Maar men kan er nog bijvoegen dat 't leren van een vreemde taal, juist krachtens de psychologiese beginselen die de schrijver in 't licht stelt, het zich vertrouwd maken met de denkwijze van andere volken vereist en langs die weg chauvinisme tegengaat. Men verkrijgt meer toenadering tussen vijandige volken door 't bekend maken van 't karakter der talen zoals dat spreekt uit de meesterstukken der

kunst, dan door eindeloze diskussies van vijanden in een neutrale taal. Pacifisten die in 't internationaal verkeer het gebruik van een kleurloze wereldtaal, Volapük of Esperanto, verkiezen boven 't aanleren der bestaande talen, versmaden een der beste propagandamiddelen. EPSTEIN beschouwt de talen enkel als middel om zich in het dageliks leven verstaanbaar te maken, de ethiese en esthetiese waarde van de polyglossie schijnt hij al heel laag te schatten. Het nadeel aan taalstudie verbonden slaat hij daarentegen veel te hoog aan. Leert de ervaring inderdaad dat kenners van vele talen zo veel moeiliker dan eentaligen zich uitdrukken, en dat zij langzamer of minder helder denken? Stellig is 't gevaar groot dat hun taal weinig eenheid behoudt, dat ze een bontheid gaat vertonen die vooral in een kunstwerk hindert. Het is waar dat de ‘echtheid’, het ‘zuivere’ der taal van een GUY DE MAUPASSANT nauw samenhangt met zijn uitsluitende kennis van zijn moedertaal; hoewel een groot liefhebber van zeiltochten binnen- en buitengaats kende hij zelfs geen Engels. Maar zou zijn kunst naast ‘zuiverheid’ ook breedte en diepte gehad hebben, indien hij geleefd had in een omgeving waar niemand vreemde talen kende? En kan een sterke, oorspronkelike geest niet het nationaal karakter van zijn taal handhaven ook al heeft hij zeer verschillende talen bestudeerd? Men denke - om ons bij de Fransen te bepalen - aan RENAN en TAINE.

Het waarnemen van kinderen die tweetalig zijn opgevoed, toont evenzeer het overdrevene van EPSTEIN'S bewering aan. LOUIS RONJAT, 't kind van een Franse vader en een Duitse moeder, leerde de talen van zijn ouders zonder meer inspanning dan een ander kind aan 't overnemen van de gemeenschappelike taal der ouders besteedt.[1)] De jongen ontwikkelde zich in zijn spreken en denken volkomen normaal. Het is waar dat in dit geval tegen alle overmatige arbeid van de hersens gewaakt werd door streng vast te houden aan het beginsel: ‘chaque langue soit représentée par une personne différente’; de vader sprak dus nooit Duits, de moeder nooit Frans tegen het kind. Maar het dochtertje uit een ander gemengd huwelik, Addi Saugrain, werd niet volgens deze methode opgevoed, en toch waren de resultaten hetzelfde.[2)] In volkomen overeenstemming hiermee is mijn eigen ervaring, opgedaan bij drie kinderen geboren uit een Franse vader en een Hollandse moeder. Zij drukken zich gemakkelik en goed

1) J. RONJAT, *Le développement du langage observé chez un enfant bilingue.* Parijs, H. Champion, 1913.
2) J. RONJAT, o.l. blz. 105 en vlg.

zowel in het Frans als in het Hollands uit; alleen heeft bij deze kinderen de ene taal, het Frans, wel degelik enige invloed gehad op de klankvorming in de andere, iets wat RONJAT bij zijn zoontje niet heeft waargenomen.

Voor het overige zal in deze gehele kwestie de afstand die de twee talen scheidt zeer in aanmerking genomen moeten worden. Hoe verder ze van elkander staan, hoe minder verwarring en wederzijdse belemmering te vrezen valt. Een Hollands kind dat in China woont kan vermoedelik gemakkeliker zuiver Hollands en zuiver Chinees leren spreken en schrijven, dan een landgenootje dat in Duitsland verblijft onberispelik Duits en onberispelik Hollands kan leren. Die laatste verbinding is alleen mogelik wanneer de verschillen door onderwijs en nadenken ons bewust gemaakt worden. Dat onze taal in de laatste dertig jaar zulk een ongehoord aantal Duitse zinswendingen heeft overgenomen, is zeker voor een groot deel hieraan toe te schrijven dat Duits voor ons zo gemakkelik schijnt en men zonder veel voorbereiding al heel gauw een Duits boek in hoofdzaak kan begrijpen. Lezers die 't zo goed als uitsluitend om de inhoud van een boek is te doen, voeren bovendien veel lichter -ismen in, dan mensen die gevoel hebben voor de vorm en reeds daardoor de verschillende wijzen van de gedachten te uiten bewust plegen waar te nemen.

Wat de schrijver over de studie der klassieke talen zegt berust, behalve op geringschatting van het artistieke element, nog op miskenning van de waarde die historiese taalstudie heeft, tenzij we die erkend willen zien in de noot (blz. 147) waarin hij, zonder opgaaf van redenen en dus schijnbaar inkonsekwent, voor volken van Romaanse oorsprong het leren van Latijn niet tot een klein getal beoefenaars wil beperken. Misschien stelt zijn voorstel om 't Latijn alleen via 't Latijn te onderwijzen, te hoge eisen aan de opgewektheid van de leraren en aan de volharding van de leerlingen, vooral in de eerste maanden. Maar dat hij van dat onderwijs meer resultaat verwacht indien 't op wat rijper leeftijd begint, wordt, meen ik, door de ondervinding van velen bevestigd. Een toepassing van een soort ‘direkte methode’ zou hier in de praktijk kunnen leiden tot het wederinvoeren, en verbeteren, van een in de 19de eeuw als onzinnig verworpen methode. Men heeft zich zeer vrolik gemaakt over de edities met noten van Minellius waaruit onze grootvaders en overgrootvaders hun Latijn leerden; daarin werd letterlik alles verklaard, onder anderen het woord ‘leo’ door de aantekening ‘fera bestia’. Maar is die manier van doen nu wel zo dwaas? Blijft de leerling bij 't gebruiken van een dergelijk boek niet in de sfeer van het Latijn en leert hij niet

zijn moedertaal even ter zijde schuiven, vooral wanneer hij tot spraakkunst heeft een grammatica als die van VOSSIUS, nog in 't begin der 19de eeuw op vele scholen in gebruik en op de linker bladzijden, die de taalregels vermelden, geen enkel Hollands woord bevattende? Die ouderwetse methode heeft in ons land altijd verdedigers gevonden; misschien zullen deze luider gaan spreken als zij vernemen dat de uitkomsten van een zo nieuwerwetse wetenschap als de proefondervindelike psychologie steun geven aan hun overtuiging. Vooral bij 't begin van de studie lijkt mij die oude ‘direkte methode’ in het geheel niet onprakties. Is eenmaal een zekere gemeenzaamheid met het Latijn of het Grieks verkregen, dan kan en moet theoretiese en historiese beschouwing volgen, natuurlik in de moedertaal, daar alleen duidelikheid tot dieper inzicht kan leiden. Als middel van ontwikkeling heeft het louter prakties leren van een taal, onverschillig of 't een moderne of antieke taal is, weinig nut, maar de verklaring van het ‘waardoor’ en, zo mogelik, van het ‘waarom’ zal ook hier het beste kunnen geschieden, wanneer men eerst geleerd heeft ‘hoe’ de dingen gebeuren.

D.C. HESSELING.

Nog enige ‘oorlogswoorden’.

De heer H. KUIPER uit Rozenburg schrijft ons:

‘Een nieuw woord, dat gedurende den laatsten tijd hier in het Westland ingang gevonden heeft, is:

Zeemest - mengsel van zeedieren, zooals zeesterren, mosselzaad, enz. dat bij gebrek aan andere meststoffen veel gebruikt wordt door de Westlandsche tuinders.

Onder *O.W. teler*, verstaat men hier iemand, die geen tuinder zijnde, een groot stuk land huurt en daarop gewassen teelt, waarnaar veel vraag is en daardoor de markt aan de veilingen bederft. Beroepstuinders protesteeren voortdurend tegen het toelaten aan de veiling.

Koelhuisboter is ook een uitvinding van de laatste weken; terwijl ik zooeven las, dat geprotesteerd werd tegen: het *Invriesverbod* van kippen (verbod om kippen in bevroren toestand te bewaren).’

In Hilversum wordt aan leraren en predikanten een extra rantsoen *studiegas* toegestaan.

Ten slotte lazen wij in een dagblad een protest tegen oorlogswoekeraars onder het opschrift *Oorlogshaaien*.

Een erfenis.

I.

Vrij geregeld heb ik de laatste jaren kandidaten voor ‘hulp’- en ‘hoofd’-akte in het vak Nederlandse taal ‘bijgewerkt’. Al is dit niet de ideële manier om kennis te maken met de taak, onderwijzers op te leiden, ik heb daardoor, meen ik, mijn eigen ervaringen genoegzaam kunnen aanvullen, om een juist oordeel over het eksamen in Nederlandse taal te kunnen vormen. Bij voortduring ben ik genoodzaakt de eksamenpraktijk in 't oog te houden, wat mijn onderwijs niet verheffender maakt. Maar wat doet men al niet ‘om den brode’, ook al komt er slechts ‘cleene bate’ van?

Heel geleidelik beginnen echter de opvattingen zich zelfs hier te wijzigen. Het ras verstokte doktrinairen sterft uit. Gestadige oordeelkundige kritiek heeft reeds wat bereikt.

Richten de klachten zich gewoonlik op de spraakkunst, ook aan het eksamen in de z.g. ‘schriftelike uitdrukking der gedachten’ mankeert het een en ander. Van het opstel wil ik geen kwaad zeggen, omdat ik me geen andere wijze van onderzoek naar de stijl van de aspiranten kan voorstellen, hoe onbillik sommige kandidaten natuurlik ook hier beoordeeld worden, doordat ze geen gelegenheid kregen, zich van hun beste kant te laten zien. De meeste kommissies passen naast het opstel nog een andere wijze van onderzoek toe, n.l. het doen parafraseren van een gedicht. Het heeft me steeds verwonderd, dat op deze metode van onderzoek niet evenveel kritiek toegepast is als op een andere, n.l. de bekende ‘ontledingsport’. Even goed als deze onbruikbaar is om vast te stellen, of een eksaminandus ‘zijn taal begrijpt’, zoals het heet, kan een parafrase ons iets zeggen van zijn vaardigheid in het schriftelik stellen.

Is het opstel langzamerhand zodanig van karakter veranderd, dat men geen leerlingen meer behoeft te oefenen in een ‘nette’, d.i. een kliché-stijl, dat men niet meer dan pas voldoende geeft, als het werk van de jongelui geschreven is in een verwaterd litteratuurtaaltje, en dat men een leerling, zelfs met het eksamen voor ogen, durft raden:

‘wees uzelf’, met de parafrase staat men nog steeds voor de droevige noodzakelikheid, de jongens te leren, *hoe* ze schrijven moeten. Geen opstel meer, als een hemd model geknipt, of als een vis in moten verdeeld, maar een stuk van de persoon van de schrijver. Maar daarnaast nog altijd als een erfenis uit de voortijd: de parafrase. Daarin geen eigen gedachten. Ik heb er niets tegen, dat een jongmens zo af en toe de gedachten van een ander uitdrukt, maar wel, dat men daarnaar zijn stijl beoordeelt. Daarbij is het gehalte van de te parafraseren gedichten dikwels zó, dat het de vaardigste schoolmeester, die 't meest geleerd heeft zijn woorden als passepartout te schikken naar zijn onderwerp, slechts zelden gelukken zal, een prozabewerking te leveren, die hem bevredigt. Wie parafrases opgeeft, komt te eniger tijd voor de taak te staan, het ‘eens voor te doen’. De keren, dat ik me daaraan waagde, heb ik me er op een zeer afdoende wijze uitgered. De uitgedrukte gedachten kleedde ik in het statige gewaad van de bekende ouderwetse ‘staande’ litteratuurtaal, waarin ieder schrijver met zelfrespekt zijn produkten vroeger hulde, als hij er niet van beschuldigd wilde worden, op zijn pantoffels en in zijn huisjasje de straat op te komen. M.a.w. ik gebruikte de zorgvuldig gekultiveerde taal, die de oude handboeken ‘schrijftaal’ noemen. Die taal met zijn zware gang en zijn vaste ‘sierlike’ wendingen, die men opbouwt uit brokken, die verstrooid in 't geheugen van ieder liggen, die veel gelezen heeft, was vroeger de enig-ware, de enig-toegelaten taal van het opstel. Nu nog van de parafrase. Daarmee is niet gezegd, dat het onmogelik zou zijn, een gedicht weer te geven in het Algemeen Beschaafd van tegenwoordig. 't Zou er treurig uitzien voor de onderwijzer, die een leesles moet geven! Maar de verklaring van de ideé van een gedicht, van de gang van de gedachten, die er in zijn uitgesproken of bedoeld, is wat anders dan de prozabewerking, waarvan, los van het gedicht, een zelfstandig karakter geëist wordt en die in elk geval om en in zich zelf beoordeeld wordt. En zo'n bewerking is niet meer van deze tijd.

Ik krijg een eigenaardig gevoel over me, als ik een leerling wijs op de gebreken van zijn parafrase. Dan ben ik pas schoolmeester. Meer dan dat. Ik gevoel me verwant aan een jurylid bij een 18de-eeuwse dichtwedstrijd. Ik schrap, lik en herlik, totdat het proza een fossiel geworden is, dat men zo in de vroeg-19de-eeuwse verzameling zou kunnen bijzetten. Ik ben BOILEAU; ik geef mijn leerling de klassieke raad: ‘Soyez-vous à vous-même un sévère critique’ en vooral ‘ajoutez quelquefois et souvent effacez!’ De taal wordt dan voor mij, wat hij was voor VAN DER PALM en zijn geestverwanten: een beelden-

galerij, waarin ik snuffelend rondga. En die stenen kollektie houd ik mijn leerling voor, hem toeroepende:

> ‘Surtout qu'en vos écrits la langue révérée
> Dans vos plus grands excès vous soit toujours sacrée!’

La langue! Als ik een parafrase leer maken, leg ik mijn geweten het zwijgen op. Ik tref een schikking met de opvatting van ‘het leven der taal’, ik spring zelfs schakels over, om daar te komen, waar ik mijn jongens wijzen kan op FEITAMA en de VAN HARENS als illuster voorbeeld. Wat die jongens van me denken moeten, als ze me ook eens anders mochten horen, weet ik niet. Ik geloof niet, dat de inkonsekwentie hun bepaald ergert. En de geleerde, die dit lezen mocht, valle me niet hard om mijn gesjacher. Van principes kun je niet leven. Avec le ciel même il y a des accommodements!

In ernst en zonder overdrijving gesproken, ik heb weleens een slecht parafraseur de raad gegeven: ‘Als je 'n Zaterdag een parafrase moet hebben, maak 'em dan Maandag, maak 'em Dinsdag over, Woensdag idem, enz., dan heb je kans, dat je 'n Zaterdag wat draagliks geknutseld hebt.’ Dus letterlik: ‘Vingt fois sur le métier remettez votre ouvrage!’ of ‘Travaillez à loisir, quelque ordre qui vous presse!’ In mijn eigen kwekelingentijd maakte ik mijn parafrase dikwels samen met anderen en paste dus onbewust weer een andere regel van BOILEAU toe:

> ‘Faites-vous des Amis prompts à vous censurer.’

Zo leer ik nog mijn privaat-leerlingen ‘parafrases-maken’. De resultaten zijn goed.

Wat een geweld ik echter daarbij de ontwikkeling van een jongmens moet aandoen, daarover kan ik soms wroeging gevoelen. Gaan we weleens na, hoeveel moeite het een kind van de 20e eeuw moet kosten zich die stenen stijl eigen te maken? De minst zelfstandige, de meest plooibare gelukt het het best. Hoe ver staat de jeugd gelukkig reeds af van de ‘schrijftaal’. Het tegenwoordig geslacht leest weinig meer de auteurs van voor 1880, zelfs niet de eens populaire VAN LENNEP. Voor dit geslacht is een parafrase een ongerijmdheid. Het hoofd van de jongelui staat er niet meer naar. Meer bedaagde hoofdakte-kandidaten gaat het gewoonlik beter af. Ze waren jong in een tijd, dat het nog min of meer geciviliseerd was, zich zo plechtig mogelik uit te drukken.

Een flinke jongen van een hogere klasse van een M.u.l.o.-school of H.B.S. hoeft geen stellen te leren. Hij voelt in zich de stijl van

zijn tijd en heeft slechts aanmoediging nodig. Maar met een parafrase zou hij verlegen zitten en slechts kunstmatig, d.i. dus langs averechtse wegen, is hem die vaardigheid bij te brengen. Het 19de-eeuws, het litteratuurtaaltje leeft niet voor hem. Hij leest er niet in.

Blijkens het jongste adres aan de Spelling-kommissie menen sommigen, dat het vasthouden aan DE VRIES en TE WINKEL de jeugd kan behoeden voor vervreemding van het werk van de schrijvers uit de vorige eeuw. Als die vervreemding steeds meer een feit wordt, zal de gewijzigde spelling niets van de schuld opgeladen mogen worden. De behoeften van onze tijd en van de komende zoeken bevrediging in andere litteratuur dan die van drie à vier geslachten terug. Zonder aan de werken van VAN LENNEP, BOSBOOM-TOUSSAINT, SCHIMMEL, OLTMANS, de VAN LIMBURG BROUWERS e.a. nog slechts uitsluitend historiese waarde toe te kennen, moet men toegeven, dat de belangstelling in die werken bij de niet-kritiese jongeren een andere grond heeft dan bij de tijdgenotén van die auteurs. Het is binnen het bestek van dit artikel niet mogelik, dit vraagstuk van meer dan één zijde te belichten, al zou een studie van de onderscheiden faktoren, die op die veranderende belangstelling invloed hebben, wel stof kunnen geven voor een interessante beschouwing. Om bij het proza te blijven, het geslacht dat bij COUPERUS, VAN HULZEN, ROBBERS, STREUVELS e.a. zijn ideën belichaamd vindt en dat zich met bewonderenswaardige naarstigheid wíjdt aan de studie van de faktoren, die het geestelik leven beheersen, dat, naar de tekenende uitdrukking, die ik onlangs in een dagblad opmerkte, ‘zwelgt in okkulties geliefhebber’, dit geslacht grijpt, 't is mijn eigen ervaring, slechts naar de werken van de groten uit de vorige eeuw, als het behoefte heeft, om, zoals de term luidt, in ‘gezonde’ lektuur, die met een ouderwetse intrige bezighoudt, de voor gemoeds- en verstandsrust gewenste afleiding te zoeken. VAN LENNEP is hier voor de tijdelik-oververzadigde een probaat antidotum. De passie, die het lezen van de contemporains maakt tot een inspannende, soms zenuwstorende bezigheid, moet af en toe wijken. In die uren van verpozing, als de jongeren het gevaar ontvluchten van in hartstocht ten onder te gaan, moeten VAN LENNEP en zijn tijdgenoten het geestelik evenwicht herstellen. Maar 't ligt voor de hand, dat het hierbij vrijwel onverschillig is, wie der vroegere helden: Deodaat van Verona, Raymond de Schrijnwerker of Kapitein Van Berkel, de mediese hulp verleent, en ook, dat een volgend geslacht er telkens minder behoefte aan hebben zal. Wie op deze éne faktor let, zal reeds niet meer verwonderd staan of zich ergeren, als hij ziet, dat b.v. de zo gelezen en geprezen ‘Camera’ weinig belang-

stelling meer vindt bij de jongere ontwikkelden, zo weinig, dat voor vele geletterden het ‘diakenhuismannetje’ er de enige bekende uit is.

II.

Als ik een flink leerling een opstel laat maken, verheug ik me dikwels over de vrijheid, waarmee hij met de schoolse konventie breekt, die zo'n ‘pennevrucht’ beschouwt als 't menu van een offisieel diner, waar gerecht na gerecht met staatsie en met plechtige omslachtigheid worden opgediend. Die konventie eist ekspositie, intrige en katastrofe, onverschillig of het een zedekundige verhandeling over een verdronken kalf en een gedempte put is, dan wel een kinderkamer-sprookje. Een jong stilist van tegenwoordig weet van geen inleiding, voorbereiding, knoop en afwikkeling, als was ieder opstel een klassiek drama, hij valt met de deur in huis en tracht met een abrupt verrassend einde te treffen. Hij is oorspronkelik of schrijft à la QUERIDO met plotse, brute striemen, à la PRINS in een reeks van ‘elliptiese’ zinnen, à la VAN DEYSSEL in klinkende muzikale scheldtaal, à la VAN DE WOESTEYNE in zingend proza, of in de tweede-hands ‘grote’ stijl, imitatie van de populaire schetsen in stuiversblaadjes en volkskranten. Maar tekening is er en de konventie is heen.

En hoe is zijn parafrase?

Ik heb eens een opstel gelezen van een achttienjarige jongen, waarin hij met het talent van wijlen AUGUST VAN GROENINGEN een achterbuurtrelletje beschreef en als BRUSSE de boefjes en hun moeders in onderling dispuut van leer deed trekken. Diezelfde jongen nu parafraseerde onderstaand gedicht zó:

‘Al te goed is buurmans gek;’
  Och, 'k zou menen,
Dat het zelden een gebrek
Van de meeste lui zal wezen.
Of zo'n dwaasheid niet verdient,
Dat we haar als wijsheid prezen,
'k Vraag het dikwels, goede vriend!

‘Al te goed is buurmans gek!’
  Wil proberen,
Of uw buurman dit gebrek
Niet van U zou willen leren.
Weest ‘te goed’ maar voor elkaar.
'k Wed, dat 't Paradijs zou keren,
Of het nooit verloren waar.

Parafrase.

Een spreekwoord zegt, dat het dwaas is, om al te goed te zijn. Dit gebrek komt echter zeer zelden voor bij de mensen. Wel komt het tegengestelde veel voor, namelik, dat men in 't geheel niet, of slechts weinig goed is. Het zou wellicht beter zijn, als de kwaal, al te goed te zijn, algemeen was. Men mag het al te goed zijn misschien wel toejuichen, inplaats van het af te keuren. Gij begrijpt dit het best, als gij zelf eens al te goed zijt en tevens tracht, dit andere menschen ook te laten zijn voor elkaar. Wanneer dat het geval was, zouden we op aarde veel geluk hebben. Al ons vorig verdriet vergaten we dan wel en het zou zijn, alsof we nooit een ander tijdperk hadden gekend.

Wat een moeite zal die parafrase hem gekost hebben en wat een stijl is 't nog! Misschien heet het op 't eksamen voldoende, inderdaad zal geen mens er over voldaan zijn. Ik weet, dat alle opleiders erkennen moeten, dat dit er een uit vele gelijke is. Toch is de inhoud van het gedicht niet duister. Maar een jongen weet de toon niet te pakken, om de mensheid een vermaning te geven. Om aan te tonen, voor welke moeilikheden de aspirant-onderwijzers, die een parafrase te maken krijgen, geplaatst worden, lijkt het me nodig enkele soorten te onderscheiden. Verwacht geen volledig overzicht van de in de laatste jaren op de onderwijzerseksamens opgegeven gedichten. Aan de hand van een z.g. ‘Toetsnaald’ wijs ik slechts op enkele typen.

1°. Het zwaarwichtig-zedekundige genre, soms met een enigszins godsdienstige tint.

> Als 't ijzer ligt en gloeit te midden van de kolen,
> Bevochten van de vlam en onder 't vier verholen,
> Dan buigt men 't, zo men wil; maar zo ge 't lest in 't nat,
> Straks heeft het met gewin zijn hardigheid hervat.
>
> Hoe dwee is ons 't gemoed, als druk en pijn ons prangen;
> Neemt God zijn roede weg, wij gaan onze oude gangen,
> De weelde leidt ons heen tot onze eerste staat. -
> Des mensen ziel is wel, als 't hem niet wel en gaat.

De kandidaat gaat aan 't werk. De eksaminator zal straks beoordelen, ‘of de kandidaat werkelik verstaat, 'tgeen hij leest en - of hij “*zijn*” gedachten in behoorlike vorm kan uitdrukken’.[1)]

Zijn ieders levenservaringen, als hij 18 jaar is, zó, dat hij ‘het nut der tegenspoeden’, ‘door leed geleerd’ kan ‘zingen’? Is ieders gevoel voor het moraliserende, dat de parafrase hier moet hebben, even

1) Dit n.l. is volgens ‘De Parafrase’ van FESTEN het doel van de opgave.

ontwikkeld? Kan men van een jongmens eisen, dat hij het gewichtige probleem weet op te lossen, om in het bestek van een halve foliopagina èn de kolen èn het ijzer èn het vuur in harmonie te brengen met Gods kastijdende roede? Hoeveel ongelukkige hybridiese wanschepselen zullen onder de ogen van de korrektoren komen. Niet, dat me dat om hunnentwil zou spijten, maar 't is zo jammer voor de kandidaten, dat ze daarnaar beoordeeld worden. Een eksaminator, die zich afgevraagd had, welke prozastijl de gewenste zou zijn, om, nu men aan een bepaalde tekst gebonden is, het moraliserend-godsdienstige betoog, dat hier verlangd wordt tot zijn recht te doen komen, had dit gedicht niet opgegeven. Hiervoor toch is nodig, de stijl een zwak Bijbels karakter te geven, die de vereniging van het realistiese beeld met de gewijde toepassing mogelik maakt. Maar is dat werk voor de jeugd? En dan, is het nodig, dat een onderwijzer dat kan? Kan men zeggen, dat iemand zijn gedachten niet behoorlik kan uiten, als hem *dat* niet glad afgaat? Ik heb menig predikant gehoord, die deze kombinatie allesbehalve natuurlik afging. Ik hoop, dat men begrijpen zal, dat *ik* hier geen eisen stel, maar slechts volhoud, dat bij zo'n opgave een gemiddeld kandidaat geen voldoend werk *kan* leveren. Hier hangt alles af van het temperament, de opvoeding, de toevallige stemming, de belezenheid van de kandidaat en dat alles dan in een bepaalde richting.

2°. Het lyriese genre.

O, lief gebloemt,
Waar 't woud op roemt,
Al zoekt ge u zedig weg te sluiken;
Wat doet het mij in 't harte goed,
Wanneer, bij 't wandlen, uit de struiken,
Me uw lachje groet.

Strofen als deze zou ik nooit opgeven. Neem een gevoelig jongmens, dat de poëzie van het gedicht in zich voelt en nu gezet wordt voor de taak, die in proza te uiten. Hoe moet hèm vooral de onmacht treffen, om in zijn proza gelijk te blijven met het zangerig gedicht. Er zullen er zijn, die in staat zijn, met een nieuw geluid het ‘woudgebloemt’ toe te spreken, maar hoeveel? 't Gaat hier niet om een betoog, maar om een stuk lyriek, om de kunst.

3°. Het verhalend genre.

Deze opgaven zijn dan pas te verdedigen, wanneer men de kandidaat de vrijheid geeft, zijn verhaal samen te stellen, niet als een getrouwe prozaweergave van het gedicht, maar als de uiting van hetgeen hij zelf gevormd heeft na de lezing. Zo is 't b.v. opgevat op

het onderwijzerseksamen van 1911 in de derde inspektie, waar een vrije vertelling geëist werd naar POL DE MONT'S ‘Onder de Hanebalken’. Zo'n ‘parafrase’ treedt dan in de plaats van het opstel. Toch lijkt het me, of het opstel, dat de kandidaten geheel vrij laat, meer aanbeveling verdient.

Ten slotte verdient nog beschouwing de soort, die op 't hoofdakteeksamen dikwels opgegeven wordt, klaarblijkelik om te onderzoeken, of de kandidaten de taal van HOOFT, HUYGENS of VONDEL verstaan. Afgezien van de vraag, of die eis in overeenstemming is met de juiste opvatting van het huidige programma, geef ik toe, dat het beginsel zeker verdedigbaar is. Van de mooie eis, door de traditie gesteld, is dan echter weinig over. Immers dan wordt de bedoeling: het zeventiende-eeuws in het hedendaags Nederlands over te brengen. Hier kan men niet eisen, dat de kandidaat in zijn proza iets zelfstandigs zal leveren en naar een aangename vorm zal streven. Getrouwe reproduktie is hier de bedoeling.

Bij de hulpakte-parafrases lijkt het echter, of de kandidaat tot taak krijgt met zijn proza de dichter konkurrentie aan te doen, vooral moet hij dat gevoel krijgen bij een gedicht van het onder 2°. genoemde genre. Is het een kunstwerk, dan is die eis een dwaasheid, het pogen een vermetelheid, waartoe echter ieder kandidaat gedwongen is. Een vermetelheid, die zich zelf straft. Is het een banaal, laag-bijde-gronds praatje, wat dan? Stel, ik lees zo'n gedicht. Wat doe ik? Ik erger me of ik lach er om, al naar mijn stemming. Was ik van een bloedrijk gestel, dan smeet ik het boek misschien in een boek of ik scheurde er, teatraal, het blad uit. Maar een eksaminandus, wat doet die? Schets de gevoelens eens van de kandidaat, die het volgende gedicht te parafraseren krijgt, dat in 1913 te Rotterdam opgegeven is:

Plant en Steen.

Als de stormwind kruid en halm
Knakt en toch maar de arme Plant
Telkens nieuwe knopjes kweekt -
Blijft de Steen, dien storm niet breekt,
  Even kalm.

Witbevroren, roodgegloeid,
Heeft de Steen het koud noch warm,
Als het fijngevoelig Kruid
(Dat maar altijd kiemt en spruit)
  Rilt of schroeit.

Van den zoelen hemelboog
Regent het op Plant en Steen:
't Kruid schiet uit in bloesemblad,
Maar de Steen wordt.... enkel nat
En weer droog.

Ongedeerd en ongemoeid
Blijv' de Steen.... hij blijft ook Steen.
Ik en 'k wensch het Jong en Oud
Ik ben liever Groenend Hout....
't Lijdt - maar bloeit!

Ik meen voldoende motieven aangevoerd te hebben, om met recht te kunnen zeggen, dat de parafrase, erfenis uit een tijdvak van averechtse taalopvatting en -studie, van de akte-eksamens behoort te verdwijnen. De jongens een parafrase te leren, is een anakronisme, dat nog bedenkeliker wordt, als men tevens ‘natuur en waarheid’ en een ongekunstelde originaliteit van het opstel eist. Een opleider zou er voor bedanken, als het eksamen het niet eiste. Waarom eist het eksamen het? De onderwijzerseksamens hebben eerbied voor de historie.

Mogen deze vluchtige opmerkingen er toe bijdragen, dat de nieuwe praktijk, die zich na de a.s. wetswijziging zal moeten vestigen, de parafrase naar de tegenwoordige opvatting finaal verbant. Een parafrase heeft m.i. slechts recht van bestaan als vertaling van een Middelnederlands of zeventiende-eeuws stuk poëzie of proza in het Nieuwnederlands.

R o t t e r d a m .

L.J. ROGIER.

‘Tante Betje’.

In ‘De N. Amsterdammer’ van 2 Febr. vraagt J.R. de aandacht voor het epidemisch-geworden gebruik van de *Betje*-intoxicatie in de handelscorrespondentie; de inzender is van meening, dat deze solecistische zinswending niet uit een vreemde taal kwam overgewaaid; CHARIVARIUS is de opinie toegedaan, dat, tenminste in de handelscorrespondentie, de Duitsche briefvorm schuld heeft aan de plaatsverwisseling van onderwerp en werkwoord. Maar een min of meer formeele uitlegging omtrent den mogelijken oorsprong en de oorspronkelijke mogelijkheid van *Betje's* levensvatbaarheid, - die bleef

achterwege, en die wilden wij gaarne beproeven, in deze enkele regelen te geven. Voor een wetenschappelijke, onweerlegbare verklaring ontbreken natuurlijk tot nog toe de noodige elementen, doch wellicht kunnen de volgende overwegingen en de eventueel ertegen aangevoerde objecties als uitgangspunt dienen tot een duidelijker inzicht der zaak.

Wij hebben dus onder den prachtig-psychologisch gekozen naam ‘tante Betje’ de inversie te verstaan van werkwoord en onderwerp (meestal persoonl. voornaamw.), waar die inversie foutief is, d.w.z. zonder dat daartoe een vooropgezet bijwoord haar noodzakelijk maakte. Van dit oogpunt beschouwd, kunnen wij gemakkelijk afleiden, dat de ‘Betje’-constructie een elliptischen bijzin uitmaakt, waar een bijwoord verzwegen is. (De bijzin, waarin het geval zich voordoet, is steeds nevengeschikt). Zoo b.v. in het paradigma:

‘Wij ontvingen Uw geëerd schrijven, dat onze volkomen goedkeuring wegdraagt, en kunnen wij U tot ons genoegen melden....’

Tusschen ‘en’ en ‘kunnen’ denkt men zonder moeite een bijwoord als ‘dus’, ‘dientengevolge’ of een bijwoordelijke uitdrukking zooals: ‘naar aanleiding daarvan’ of ‘uit dien hoofde’ - die, uitgedrukt, de thans toch bestaande inversie zouden veroorzaken. Alle voorbeelden door J.R. geciteerd zijn nevengeschikte zinnen; en in het voegwoord *en* schuilt telkens een causale waarde. Hieruit mogen wij besluiten, dat het causaal verband, door het te neutrale woordje *en* te vaag aangeduid, een uiting zocht in de inversie, zooals wij die na een causaal bijwoord plegen te bezigen. Waar het voegwoord *doch* gebruikt wordt, is er een concessief of een adversatief begrip, en weer zien wij, dat de theorie, als zou een concessief of adversatief bijwoord, onuitgedrukt, zijn rechten willen laten gelden, ook hier opgaat.

‘Wij hebben Uw plan overwogen, doch wenschen wij er niet op in te gaan.’

‘Zij trachtte zich steeds af te zonderen, doch zocht men haar.’

Doch, maar, beteekenen hier dan: *doch niettegenstaande dit, maar nochtans*; en *nochtans* en *niettegenstaande dit* eischen de inversie. Zonder iets te willen afdoen aan de verklaring uit CHARIVARIUS' onderschrift dat deze afwijking weer de overdreven hoffelijkheid zou verraden, die kruiperige handelslui tegenover te-goed-vriend-te-houden klanten aan den dag zouden leggen, komt het mij toch voor, dat de *Betje*-constructie niet te wijten is aan gebrek aan oorspronkelijkheid, taalsmaak of stelselvaardigheid. Zij schijnt ons eerder een soort sub-consciente werking van het syntaxisch gevoel toe. Naar het Duitsch of het oud-Hollandsch verwijzen als naar de plaats van herkomst, is de constructie nog niet verklaren. Dat is de questie verplaatsen in stede

haar op te lossen; of hoogstens toont het de deur, waarlangs het foutieve gebruik in onze taal binnensloop.

Een ander opmerkelijk feit is, dat de *Betje*-constructie - de zoo geestig getroffen naam bewijst het - niet alleen in te-correct-doende handelscorrespondentie, maar ook, en voornamelijk, in privé-brieven van oude tantes prijkt; en dit is zeker wel ter verzwakking van het argument, dat de zinsbouw uit het Duitsch zou zijn geïmporteerd.

Het indringen der zinswending wordt nog vergemakkelijkt, wanneer de eerste zin, afhankelijk van een bijwoord, rechtmatige inversie bevat, terwijl de tweede in beteekenis niet meer van dat zelfde bijwoord afhankelijk is, doch, door de werking van een symmetriseerende syntaxisassimilatie, eveneens het onderwerp achter het werkwoord plaatst.

Zoo is er 'Betje' in den volgenden zin:

'Te Amsterdam zal een opvoering gegeven worden van * * * en zijn wij overtuigd....'

Doch in dézen is de herhaalde inversie juist:

'Te Amsterdam, waar het publiek meer schijnt te voelen voor...., werd een opvoering gegeven van ***, en waren alle plaatsen uitverkocht.'

Merken wij ten slotte op, dat de meeste gevallen zich voordoen, wanneer het omgezette onderwerp een persoonlijk voornaamwoord is (van de 7 geciteerde voorbeelden bevatten 5 een inversie met voornaamwoord); in één aangehaald modelzinnetje is zelfs het (grammaticaal) onderwerp van het onpersoonlijk (passief) werkwoord, *er*, geheel achterwege gebleven. Slechts in één zin is het onderwerp een zelfst. naamw. Conclusie; de korte, atone of atoon-gebruikte vormen leenen zich eerder, door de wet der verbastering van 'Schnellsprechformen,' tot deze bouw-corruptie.

Resumeeren wij dus even:

'Betje' is waarschijnlijk ontstaan door het verzwegen blijven van inversie-opeischende bijwoorden, wier beteekenis (causaal, concessief of adversatief) niet voldoende tot uiting kon komen in het vage voegwoord (*en, doch, maar*), en die den volgenden bijzin onderwierpen aan de eischen hunner reëele aanwezigheid.

A m s t e r d a m .

MARTIN J. PREMSELA.

Jan Zoet.

II.
(*Vervolg van Jaarg. XI, blz.* 252.)

Want 't is hier al verkeerd.[1] Zo was zijn zeggen in de *Kranke Kranke-Troost*. En daarmee had hij zijn afscheiding uitgesproken van alle erkende of gedulde ‘kerken’.

Tegen Rome is hij 't meest ontstemd. De invloed van de klerus en de ‘werkheiligheid’ der Roomsen[2] stuitten de Nieuwlichters, die al hun heil op een persoonlik-mystiese gemeenschap met de Godheid stelden, tegen de borst. JAN ZOET heeft zijn gevoelen daaromtrent krachtig uitgedrukt.[3] Maar evenmin schoof hij zijn oordeel omtrent de andere kerken en sekten onder stoelen of banken. Wij bezitten van hem het merkwaardige - ook in de kerkelike wereld vroeg het de verdiende belangstelling[4] - historiese hekeldicht *Het Groote Vischnet*, dat een revue inhoudt over de gezindheden, die in zijn dagen het kerkelik Nederland het meest met een luidruchtige roep vervulden. Elke vissoort vertegenwoordigt een ‘gemeente’ met een eigen program of confessie. De *Snoeken*, ‘daar 't al voor moet wijken’, zijn de Roomsen, die - volgens het anti-klerikale vonnis der tolerantiegezinden, - ‘....met een goelyk getier | Al 't volkjen, die heur Lied niet zingen, | Door Bannen, en door Beulen dwingen, | En stoken Hel en Vagevuur’. De scherpvinnige Baarzen roepen in hem de gedachte aan de Calvinisten wakker, wier Praedestinatie-formules, hem, de man van de Vrije Gemeente, een steen des aanstoots zijn,[5] en die, met de herinnering aan de macht, waarmede ze door hun positie als Heersende Kerk optreden, zich deze veer moeten laten plukken:

1) Jaarg. XI, blz. 246, noot.
2) Ald. blz. 246 en 247.
3) Zie Kranke Kranke-Troost. In een der Lijkdichten op ZOET, wellicht het meest bezadigde en meest ‘neutrale’, wordt dit de lezers nog eens herinnerd.
4) HYLKEMA, Reformateurs, en VAN SLEE, De Rijnsburger Collegianten.
5) Vergelijk:

> Die Goed, en Kwaad noodzaaklik noemen,
> En Ezau, in den Buik, verdoemen.
> Wijl God niet kan gebonden zijn.

Zij heerschen Vorst'lik in de landen.
Zij hebben harde, en scherpe tanden:
  En wreeken zig van overlast.
De Stroomen moeten voor heur beeven.
Wie zou, aan haar, den prijs niet geeven,
  Wijl in 'er hand den Schepter past?

Heel eigenaardig heten dan ook de, het diepst door de rechtzinnigen verdrukten, de *Gondeltjes*, een naam, die de Arminianen ‘Van Magt en Heerschappij beroofd’, zich na de executie van 1619 wel dienen te laten aanleunen, al hadden ze voorheen naar een zelfde macht gedongen, die hen tans in de verdrukking houdt.[1)] De *Bliek* of *Blaey*, wier uiterlike blankheid beschaamd wordt door haar innerlike onbeduidendheid, leent haar benaming aan de Puriteinen, dewelke zijn ‘zoo vol loogen | Gelijk een Ei vol zuivels is’; terwijl de Lutheranen, aan wie de volksmond een lekkere tong toekende, zich aangewezen zien om hun culinariese zin te delen met de *Ruivorens*,[2)] van welke de rode ogen hun gretigheid heten uit te wijzen. Alsdan komen de Joden aan de beurt, nog ‘loozer dan de Slang, | Die met 'er opgepronkte loogen, | Ons aller moeder heeft bedroogen’, en dies van wege hun gladheid ‘de krullende Alen’ nabij komen, terwijl de ‘Neutralisten’, een niet ongelukkige benaming voor hen, die om zich voor ‘eenzijdigheid’ te hoeden, met JAN ZOET en zoveel anderen uit het kerkverband traden, - zich bescheidenlik rekenen tot de arme, en verworpen (mede als ‘Boeren-eters’ versmade) *Spieringen*.[3)] In deze positie, die wij met een term onzer dagen als die van een ‘wilde’ zouden benaderen, voelt hij zich te hoog om zijn mening te zeggen over de Coccejanen, de Pelagianen en de Brownisten[4)]; de laatste hebben het biezonder bij hem verkorven, omdat zij de dood van Karel Stuart hadden voorgestaan, een aangelegenheid, waarover de Oranje-gezinde dichter al zeer slecht te spreken was. Doch de meeste

1) Vergelijk:

Nu schijnt êr Lied heel uitgesongen.
  Want elk denkt: *Jan Neef*, wag je hoofd.

2) Eigenlik *Ruisch-*, een andere naam voor *Riet-*(vorens).
3) Vergelijk:

Ze worden over al verdreeven,
En niemand acht 'er hier bekwaam.

4) *Brownisten*; eigenlik worden bedoeld de uit deze sekte voortgekomen en met haar verwant gebleven *Baptisten*. Over hun geschiedenis: J.G. DE HOOP SCHEFFER, De Brownisten te Amsterdam, Versl. en Meded. der Kon. Acad. v. Wetenschappen. Afd. Letter X. Verg. V. SLEE, De Rijnsburger Collegianten, blz. 375 vg.

gal stort hij uit over de Doopsgezinden. In zijn berijmde Ichthologie zijn ze de *Zeelten*, gladde Zeelten nog wel, en even kwaad te grijpen als de Judaeïese alen, omdat ze, hoewel ze niet gezegd kunnen worden te bijten, altijd er op uit zijn, voor hun uitvluchten een achterdeurtje open te houden, en zich splijten en oplossen in tal van fractieën. Bij een oppervlakkige kijk zou men zich willen verwonderen, hoe iemand als ZOET zo fel te keer kan gaan tegen een kerkelike gezinte, waarvan de leden slechts een belijdenisdoop erkenden, waar bovendien een hiërarchiese regeling uit den boze was, de woordvoerders niet konsekwent aan een bepaald predikambt waren verbonden, en waarin de ramen en deuren wijd openstonden voor verwante gevoelens. Doch wij dienen op te merken, dat de lichtzijde der Broederschappen tevens de schaduwzijde was. Hetgeen in hun kerken de deuren voor anderen openzette, was niet steeds de weldadige en neerbuigende Verdraagzaamheid, maar heel veel malen een berekenend en omzichtig Separatisme. De Collegianten, Baptisten, Socianen en Arminianen, welke toegang vroegen, leefden reeds in verstandhouding met de verschillende geschakeerde Mennonistiese broeders.[1)] Zolang de leervrijheid niet werd aangetast, kon deze gastvrijheid zonder bezwaar in praktijk worden gebracht. Doch op den duur leidde het binnenstromen van allerlei elementen, en vooral van hen, die buiten de Gemeente een eigen propaganda voerden, tot een oppervlakkig universalisme, dat in zijn schoot de dreigende kiemen van een ontbinding verborg, en waar tegenover het oorspronkelik principe der Broederschappen het moeielik moest vinden, zich zelf te herkennen, laat staan, zich vrije adem te geven. Een terugslag werd onvermijdelik. Uittreden, zo niet uitwerpen, der dissidenten, werd de eis van 't levensbehoud. Op de tolerantie volgde de geest van het exclusivisme. De strijd, met de verwijzing naar de pamfletten-litteratuur rakende dit onderwerp, en welke strijd ten slotte op een scheuring uitliep (de Zonnisten en de Lammisten, 1664), is elders uitvoerig beschreven.[2)] Het confessionalisme streek de vlag voor de voorstanders ener tolerante opvatting. Doch het jarenlange gehaspel had de ireniese buitenstaanders vermoeid en geërgerd.

Tot goed verstand van wat JAN ZOET tegen zijn vroegere geloofsgenoten in Menno aanvoerde, dienen we op een twede omstandigheid te wijzen. Uit het bovenstaande is gemakkelik na te gaan, dat ook

1) HYLKEMA, Reformateurs, blz. 32.
2) VAN SLEE t.a.p. blz. 135-165. Verg. BLAUPOT TEN CATE, Gesch. der Doopsgezinden.

buiten de òpenlike betrekkingen met de Collegianten, Remonstranten, Brownisten en zoveel andere afwijkende sekten om,[1] de samenstelling der Amsterdamse confreries, voor een blijvende samenwoning, van een te tijdelik en te occasioneel karakter zou zijn. De leden konden zich verenigen, het afgescheiden gevoelen bleef, en leverde weinig waarborgen voor een vreedzame oplossing van de zich telkens opwerpende kwesties. Dit wantrouwen van binnen sloeg om in een angstvalligheid naar buiten; en nam in hun gemeenschappelike antiwereldsgezindheid de vorm aan van een benepen pruderie tegenover het mondaine leven. Zij zelf droegen er de lasten van; zij bewaakten elkander zorgvuldig. Hun ethiese schatting van de bestaande familieverhoudingen sloeg om in een rigorisme, die op een alles behalve liefdevolle wijze de ban uitsprak, en zelfs de dis- en bedgemeenschap tussen man en vrouw, ja zelfs de burgerlike omgang tussen moeder en kind verbood. Ook in de vergaderingen der broederen vierde de oude rechtzinnigheid haar hoogtij en zocht haar kracht in allerlei casuïstiek. De vraag, of een voorganger een beloning mocht trekken, waar de geopenbaarde Geest of de aangeboren roeping zich tegen elke taxatie moest verzetten, bracht bijna een scheuring te weeg. Te Haarlem had een vermogende weduwe, ten gerieve van haar zusteren in den gelove, een lichtkroon ter beschikking gesteld; het sieraad wekte ergernis, en tussen de strengere en de plooibare helften der gemeente ontbrandde een onverkwikkelike strijd. Te Hoorn maakten de geloofsgenoten zich druk over een rijk-gevaren Schipper, die zijn winstgevend scheepje als een hardstenen ornament in zijn huisgevel vereeuwigd had.[2] Deze gevallen stonden niet alleen. Ze brachten de Doopsgezinden in geen gunstige roep. De voortdurende haarkloverijen, door hun vasthoudendheid aan oude gebruiken te voorschijn geroepen, en door hun stijfzinnigheid bestendigd, ging geheel tegen de draad van de Duizendjarigrijkgezinden in. Geen wonder,

1) VAN SLEE noemt nog de Halmaelisten, Kuyperisten, Comanisten, Borelisten en Plockhooyisten.
2) Deze ongerechtigheden waren het, welke ZOET vastlegde in de volgende strofe:

De gladde Zeelten, die nooit bijten,
Zijn even als de Mennonijten,
  Zoo kwaad te grijpen als een Aal.
Zij houden steeds een deurtje open,
En splijten zig aan honderd hoopen,
  Om *loon*, om *kroon*, om *schip*, om taal.

Zie de aanteekeningen.

dat JAN ZOET, mede volgens zijn zeggen, 't meest afdoet op die van Menno; een volk, - zo gaat hij voort:

Dat (volk) heeft duizend kromme zinken.
Tot kleeding, eeten, en tot drinken,
  Is een bijzond're wet gesmeed;
Het haar moet op de kam geschooren,
Of ziel, en lighaam is verlooren;
  Schoon Gods gebod daar niet van weet.

Het Huuwlijk word, van haar, geschonden,
Den Egtenband geheel ontbonden,
  Om d' allerkleinste leurerij.
De Man moet zijne Vrouw verlaaten,
De Moeder d' eigen kind'ren haaten,
  Dus raakt er d' Eendragt heel in lij.

Voor deezen waaren 't *oude Vriezen*,
Die heevig in het twistvuur bliezen;
  Maar och! men vind' er nu zoo veel.
Dees schijnt zig *Haans* en *Mons* te houden.[1)]
Die wil het bier niet dat zij brouden.
  Een ander voegd zig tot *Boreel*.[2)]

Den Vlaaming en den Waterlander,
Nog onlangs kroopen aan elkander,
  Als 't lijf van een gekloofde slang;
Terwijl de dolle *Bidloisten*,[3)]
Met d' Apolstoolse heevig twisten:[4)]
  Ontziende neus, nog bek, nog wang.

De Goude Zon begon te beeven
Om 't Kerk gebaar, en 't Godloos leeven,
  Daar *Rixtel* zoo volmaakt van kweeld
Dat elk 't gebaar der Schurfde Schaapen,[5)]
Daar in heel lustig na ziet Apen:
  En, aan haar Teer, voor Smeer, uitdeeld.

1) *Haans* ziet op GALENUS, leraar bij de Vlaamse Doopsgezinden, *Mons* op COMANS, een medestander van GALENUS.
2) Zie IXe Jaarg. blz. 246-250.
3) LAMBERT RIDLOO, schrijver van de *Onbep. Verdraagzaamheid*, en tegenstander van GALENUS. Zie HYLKEMA, blz. 22 vgg.
4) Naar SAMUEL APOSTOOL, eveneens leraar (sedert 1662) bij de Vlaamse Doopsgezinden, en tegenstander van GALENUS.
5) APOSTOOL en de zijnen waren het, die zich afscheidden (zie vorige noot): zij werden de ‘Lammisten’ genoemd, naar de hun toegewezen lokalieteit ‘het Lam’. De overigen bleven in ‘de Zon’. De lezer begrijpt nu ook de term ‘Schaapen’. De gehele geschiedenis werd destijds uiteengezet in het pamflet ‘De Lammerenkrijgh’.

In ‘het Groote Vischnet’ worden nog enkele propagandisten genoemd, zoals JAN KNOL, die na een loszinnig ‘godloos’ leven tot inkeer kwam, en met ijver en macht van woord het Socianisme voorstond, terwijl ook een drietal strofen zijn gewijd aan de Aalsmeerder ‘Puit-Aal’ (een zekere JAKOB KLAASZ). De hierboven gemelde Profeet, die zich uitverkoren achtte het nieuwe Israël op te richten, en die, blijkens een door de uitgever verstrekte inlichting, ten koste van zijn persoonlike vrijheid, zich tegen de fiscus meende te moeten verzetten, zodra er oorlogsbelasting geheven werd, is een persoonlikheid voor wie ZOET, ondanks zijn neutraal standpunt in dit gedicht aangenomen, zijn simpatie nauweliks weet te verhelen. De dichter blijft echter zich zelf volmaakt gelijk, wanneer hij na zijn overzicht van al het gewemel in de vissenwereld, besluit:

> Voor mij, ik wensche in 't allerleste,
> Aan ieder mensche t' allerbeste,
> En 't geen ik zelf, van God, begeer.
> Dat liefde d'overhand mag krijgen.
> Dat haat en smaad stokstom mag zwijgen,
> En *Jesus* ons sijn kroon vereer.
>
> Dat ieder Visscher, reine netten
> Mag in de klaare stroomen zetten,
> En naarstig zijn in zijne schuit:
> Dat zij veel goede Visschen vangen:
> En d' opper Visscher, met verlangen,
> Gehoorzaam volgen, in, en uit.

De Liefde is, - zo we verder ZOET'S voorstelling der zaken volgen, - de enige en ware grondslag geweest van Gods Kerk. Zij was de band, die Gods herder, toen hij Zijn lammeren over ‘het klaverrijke veld van Gods onfaalbaar woord’ door de poort van 't Lijden voerde, ‘met onafscheidelike macht’ aan Zijn leiding bond. Waar de Liefde haar hoogtijd vierde, was geen andere verhouding, dan die van een broederlike eendrachtigheid, mogelik. De ‘heerschappij’ had afgedaan; slechts de louter gewillige volgzaamheid richtte de schreden der mensheid, onder het belangeloos opofferen van lijf en goed, en onder het ootmoedig en geduldig dragen van het woeden der Heidenen, naar Jezus' verlossende Kruisberg. Het vertrouwen in Gods genade was genoeg.

Op deze Liefde als grondslag, stond vast, als uit een Rots gehouwen, steunende op de twaalf hoofdpijlers, de Kerk, door één Geest gedrenkt en bezield. Een sterke Zon, die de duisternis uit alle schuilhoeken vermocht te bannen, glansde over haar tinnen: ‘geen dwaalster had hier kracht’.

Tot zover stond de Kerk in haar ganse ongereptheid. Doch de duisternis volgde met de eeuw van Konstantijn. De ‘Katholiciteit’ bracht het rijk van de Anticrist. De ‘Leer der liefde’ week uit; ‘regels’ en ‘wetten’ vroegen en eisten 't Gezag. De handhaving van leer en levensregel moest haar toevlucht zoeken tot wereldse middelen, en de Geest van 't lijdzaam Geduld zag zich vervangen door de Troonmacht, toegerust met een tyrannies Gezag. Zij riep de Moordgeest op, die 't bloed van martelaren plengde; zij liet een ‘afkomst’ na, het ‘Pauselike Monster’, dat hulde eiste, en zijn banvloek slingerde. Doch de arme schaapjes misten hun oude Herder, en dwaalden, onnozel blatend, rond.

Er volgde een ander tijdperk, dat een volslagen wanorde bracht. Ieder volgde, hoogmoedig, zijn eigen geest. Hier was het, dat Luther zich de hoede der kudde bevolen achtte, daar Menno, elders Calvijn. Ieder riep voor zich zelf, dat door *zijn* mond de Christus sprak. Doch de blijken van deze vermeende bevoorrechting bleven telkens uit. Want niemand, die voor zich zelf niet zeker bewust is, dat hij de Goddelike gaven van de Christus bezit, mag ooit beweren, in staat en geroepen te zijn, de volkeren de onfeilbare waarheid te prediken. Daarom, hij toetse zelf zijn eigen krachten; hij wekke, zo hij kan, de doden uit hun graven op; hij hele de bezochten van hun zeer en van hun kwalen; hij geve 't Licht en geve 't Leven; hij schenke hiermee aan anderen wat hij zelf mag bezitten.... Doch hoe? Volgde in dezen ooit iemand Christus? Wat wil dan iemand roemen op hetgeen hij nooit bezat? Is het daarom zo vreemd, dat de ene als leugen brandmerkt wat de ander als waarheid meent te hebben gevonden? Is 't niet opmerkelik, dat ieder zich schijnt te kunnen plaatsen in deze draaikolk van leringen? Maar is het juist niet een blijk van de onvolmaakte staat der dingen hier, dat hij, die de vrede tracht te verkondigen, het meest wordt gewraakt? Want dit is het juist:

> Wie aan elk vrijheid gund, die moet zijn vrijheid waagen.
> Geveinstheid poogd altijd het opregte hart te plaagen.[1)]

1) De Kristelikke Kruis-poort. Aan de verheerde Doopsgezinden tot Uitregt. Benevens de Pauszelikke Doolweg der Mennonytze Zynodisten van Leiden. Uit liefde, onder verbetering, voorgesteld. In *D.W.* blz. 173.

In het licht van deze beschouwing rijst, in dezelfde ‘Kristelikke Kruispoort’, de waarde van zijn pleidooi voor GALENUS, wiens lofkrans, waarin de lauweren van deze onvermoeide kampioen, blijkens de tot ons gekomen litteratuur, op een deerlike wijze onder de adem van de nijd dreigden te verschrompelen, de dichter ZOET in blanke onbesmetheid boven diens hoofd heeft zoeken te handhaven. Uit de veelzeggende woorden, die hij aan de voorganger der Vlaamse Doopsgezinden wijdt,[1)] valt tevens, in verband met het boven aangehaalde vonnis,[2)] dat hij over de Mennonisten en hun algemene sektariese verschijningsvormen, strijkt, voor ons op te maken, hoe ver men zich wederzijds de verwijdering dacht tussen de konservatieve en de Collegiant-gezinde fraktieën van - kerkelik gekwalificeerd - één en dezelfde sekte. Doch tevens blijkt, hoe sterk het gemeenschapsgevoel zich anderzijds had verdiept, waar de ruime en velen-omvattende band der ‘tolerantie’ de anti-confessionelen, bij al hun schakeringen, in één irenies propagerende, maar tevens defensieve coalitie-groep had gesloten. Wij behoeven ons dan ook niet te verwonderen, dat wij in de ‘Kruis-poort’ tevens verzet horen aantekenen tegen het gebeurde in Leiden en in Utrecht, waar het, in de Vlaams-Doopsgezinde gemeenten, aan de behoudende partijen, juist in tegenstelling met wat in Amsterdam was geschiedt, was gelukt, om, met behulp van de stedelike Magistraat, de Collegiant-gezinde voorgangers, onder de beschuldiging dat zij Remonstrantse of Sociniaanse gevoelens hadden willen verkondigen, uit hun predikambt te ontzetten. Vooral het gebeurde in Utrecht had pijn gedaan. De omstandigheden, waaronder

1) Ze zijn, als een nadere karakteristiek van de persoon en de tijd, tevens van waarde:

Galenus, die geen mensch aan zijn verstand wil binden,
  En d' onvolmaaktheid van zijn zelf, zeer graag belijd.
Die geen Apostelkerk, in deeze tijd, kan vinden,
  Die is de wakk're Haan, daar 't onverstand op bijt.
Hij overkraaid het al, in 't straffen van de zonden.
De Nijd word allermeest, omtrent de deugd, gevonden.

Nooit zegt hij twist of haat, in iemands hart, te voeden,
  Maar wel om d' oude wond, van 't doolend Kristendom,
Te heelen, zo hij kon; door liefde 't volk te hoeden,
  En niet door heerschappij. Nooit sloeg hij d' oorlogstrom;
Maar bliez de Vreêbazuin, om zoo d' Olijf te planten,
De Vreedelievendheid is 't merg van Gods gezanten.

2) Zie blz. 137.

de vier predikers aldaar, door het verzet en de daarop gevolgde aanklacht van één ambtsbroeder, - nadat de verdrukten door een van elders ingeroepen poging tot bemiddeling hadden getracht tot een vergelijk te komen, uit de gemeenschap waren gestoten, kan men elders uitvoeriger nagaan.[1] Maar wel waren de pacificisten hierdoor het meest getroffen, dat, waar zij zelf met vreedzame middelen een toenadering hadden beoogd, de tegenpartij juist met gewelddadige middelen een uitwerping hadden geprovoceerd. Zo was dan daar het straffende Pausdom ten troon verheven; de Wereldse Macht, met haar Belialsgelaat, ingeroepen voor de dienst van het Zwaard; de Wolf, met het valse masker van BOENE, en de grim van ESSENIUS,[2] losgelaten op de onnozele lammerenkooi. Daarom volgde dan ook deze vermaning:

Hoor, Syndisten, hoor: hebt gij wel ooit beleeden,
Dat zig de wereld, met Gods kerke, moeijen mag?
Ik denk wel neen. Waarom met haat dan dus gestreeden?
Of wijkt het oude regt nu voor dit nieuw gezag?
Gij oordeeld onverhoord, en gij verdoemd de vroomen,
Wie and're regten wil, moet zelf de zonde schroomen.

Doet als Galenus doet, - - - - - - - - -

In het spiegelvlak van ZOET'S tijd- en strijdzangen is de befaamde Amsterdamse leraar, - in overeenstemming met wat de kerkelike geschiedschrijvers doen uitkomen, - een sterke en rijke persoonlikheid geweest. Sterk, omdat hij bij al de kracht, die hij heeft aangewend om zich te handhaven, tevens nog bij machte was, steun en moed aan zwakkeren te verlenen; rijk, omdat hij immer bezig was ‘liefde te voeden’, en ‘deugd en lijdzame troost’ te oefenen; en de wonden, door anderen geslagen, wist te helen met woorden, die ‘als een vrugtb're douw op 't kwijnend gebladerte’, het verslagen hart omhoog beurden. Zulk een man moest bij hen, die hun eigen kracht voelden falen, de zon worden, waarheen zich 't versagende aanschijn keerde. Zij, de ‘Independenten’, waren verre van onafhankelik. 't Viel hun zwaar op eigen geestelik fonds te moeten teren, en tevens het leed te dragen van een geminacht en onveilig isolement. Los van elke kerkelike band, zonder broeders en zonder hoeders, aangewezen tot

1) BLAUPOT TEN CATE. Gesch. v.d. Doopsgezinden. I, 325.
2) Zie Kruis-poort, in *D.W.* blz. 172. Alsmede de *Toegift*. Aan de *Boenisten*, blz. 174 en 175. BOENE schijnt zich, maar vruchteloos, te hebben verdedigd. Over ESSENIUS: BLAUPOT TEN CATE, en HYLKEMA, ald.

de enkele raadpleging van het tere gezag van 't autonome geweten, dreef bij vele van deze, nu eens heldhaftige, dan weer schroomvallige geesten, het schip van hun zielegeloof, dobberend rond over de ongewisse wateren van een wijde zee, waar omzichtig peilen en ijverig waken geboden was om niet te loor te gaan, of af te drijven in de kaken van 't verderf. In deze eenzaamheid werd des te klemmender het vurig gebed aan de trouwe Herder, en zoveel te hoopvoller de onmiddellike nabijheid geloofd van de levende Meester, die af zou komen en blijven wandelen langs hun boord:

Elk zoeke dan zijn ziel op 't nauwste te bewaaren,
De slang schuild onder 't gras: heur loosheid is heel groot.
Men struikeld eer men 't waand. Ons Schip drijft op de baaren
Van een beroerde zee, niet wijd van hel en dood.
Hier is voorzigtigheid en naarstigheid, van nooden.
Wie 't beste bergen wil, die houde Gods geboden.

Bevorder Kristi rijk, dat eenmaal hier zal komen.
Ziet dat gij Koningen, en Priesters worden meugd.
Bedwing uw tong, en wilt uw kwaade lusten toomen.
Doe niemand lijden: Zijt, in 't lijden, zelf verheugd.
Wilt aan de weereld nooit, met uw gedagten, kleeven.
Wie door de Kruispoort dringt, die vind het eeuwig leeven.

JAN ZOET, op wiens gedragingen, tijdens zijn leven en na zijn dood heel wat krietiek is uitgeoefend, die de welvaart van zijn huis heeft moeten zien tanen, en zelfs in de behartiging van zijn materiële belangen niet onbesproken is gebleven,[1)] heeft voor een deel de opvoeding ter hand genomen van een meisje van veertien jaar, dat hem aanvertrouwd is geworden, en dat op 17-jarige leeftijd zijn woning verliet. Het kind, Elisabeth Wolfsberg geheten en waarschijnlik van Gelderse famielie, - in 't gedicht, dat zeer schaarse gegevens verschaft, wordt Harderwijk genoemd, - schijnt vaderloos te zijn geweest. Om welke

1) Zie Bazuine des Onschulds, Aan de Doopsgezinde Broeders tot Gladbach. *D.W.* blz. 309. En: Aan den Doorlugtigen, Hooggeboren Furst en Heere, Heer Wolfgang Wilhelm, Paltzgraaf bij de Rijn, enz. *D.W.* blz. 301. (Gladbach lag in het Gulikse, dat aan de Paltsgraaf was toegewezen). De beschuldiging van ‘Vorst’ en ‘Broeders’ gold een betaling, al zou die niet in ‘gangbaar geld’ zijn geschied. ZOET tracht zich vrij te pleiten.
ZOET'S verhouding tot VERLOOVE, STEENDAM en anderen, meest bentgenoten van ‘De Parnassus aan 't IJ’ kan beter elders ter sprake gebracht worden.

redenen aan het echtpaar ZOET de behartiging van haar dagelikse verzorging werd opgedragen, blijft in het duister; evenmin horen we iets van de reden, waarom het kind wederom in de famielie, destijds te Amersfoort woonachtig, is opgenomen geworden. Aan ZOET zelf viel de scheiding moeielik. Hij had het kind aan zijn haard groot zien worden, en zijn zorgen, onder het kweken van nuttige kennis en gepaste vrouwelike deugden, beloond gezien met een van waardering getuigende trouwe plichtsbetrachting. Bij of tegen haar afscheid wijdt hij haar een gedicht. Op ons, die omtrent de waarheid van de beschuldiging, welke zijn hem overlevende kennissen hem nopens de onvrede in zijn eigen gezin aantijgen, geeft de zuiverheid van zijn vaderlik gevoel, dat in dit gedicht op een waardige wijze tot uiting komt, een geheel ander beeld van deze man. Hier te meer betreuren wij het, dat we, aan de hand van duideliker gegevens, de geruchten omtrent deze, in zoveel verschillende gestalten voor ons opdoemende persoonlikheid, niet beter van de waarheid kunnen scheiden, en het pro en contra niet binnen het kader van een psychologies verklaarbare afwikkeling van dit door strijd en wederwaardigheden beïnvloed mens- en dichterleven vermogen te leiden. De historie is zo goed geweest, dit voor de verpleger en de verpleegde zo tekenend vers te bewaren. Ook de dichter doet het geen oneer aan.

De maagdelikke praalkroon.
Aan E.W.

Een ander vlegt een Krans van jonge Tijdeloozen,
Van Maagdelieven, en van vroege Lenteroozen,
  Al Bloemen, die zeer haast verdorren op 'er struik,
  Deugdrijke *Elizabeth*, en zetze op uw paruik;
Of viere 't Jaargetij van uw Geboortsdag, heeden,
Met Zang, en Snaarenspel, of trippelende treeden,
  Naar Maat, en Konst gevoegd, tot lust van 't lustziek oog,
  Dat duizendmaal het hart, al blindelings, bewoog,
Om, uit den Hemel, in de naare Hel, te springen:
Wij stappen, van het aards, tot Goddelikke dingen:
  En zetten u een kroon van Paarlen op het hoofd;
  Wijl gij, aan Kristi wet, u zelfs al hebt verloofd,
Hoewel den gantschen reex van uw verganklik leeven,
Nog geen meer schaakels heeft, dan tweemaal vijf, en zeeven:
  Een tijd die dikwels nog den naam van Kindsheid heeft:
  Doch 't schijnt dat God aan uw een vroege rijpheid geeft:
Zoo dat uw Weetenschap, bejaarde weet te hoonen.
Ik zal de Paarlen, van de Praalkroon, dan vertoonen,

Daar meê uw jeugdig hoofd, voor ieders oogen praalt.
De zoete zeedigheid, die, uit uw lonkjes straalt,
Kan d' alderruwste mensch, in 't spoor der reeden voeren.
Uw Trouw, en Naarstigheid, leerd d' allerluiste loeren,
En lanterfanten, waar de tijd ons staâg toe nood.
De witte Kuisheid, die uw boezem, en uw schoot,
Staâg, met 'er schild, bedekt, doet, voor Diaan, uw eeren.
Men zou, voor u, Sybille,[1] of Schuurmans, nauw begeeren;
Naardien u eedel brein, schier alle ding bevat.
Men vind, in uwe ziel, den kostelikken schat,
Van Hoop, Geloove, en Liefde, en Vreeze Gods begraaven.
Dit zijn de Paarelen, en kostelikke gaaven,
Daar meê de Praalkroon, op uw blonde haaren, bralt,
Als d' ijdelheid verdort, en bloem, en roem, ontvalt.
God laate u deeze Kroon, tot in uw grafsteê, draagen,
Tot hoog een ouderdom, en vreugde van uw bloed.
'k Heb dartig maanden, u, in mijne schoot, gevoed,
En, als mijn eigen kind, zorgvuldig opgetoogen,
Tot Vrijster u gekweekt; dus loopen nu mijn oogen
Van traanen over: wijl de bittre scheitijd naakt.
Mijn hart, dat in uw doen, zig dus lang heeft vermaakt,
Waand schier, door uw vertrek, een Dogter te verliezen:
Doch evenwel zal ik uw wijsheid, in 't verkiezen
Van die verwisseling, geduurig prijzen. 't Voegd
Dat gij uw Moeders, en uw Broeders wil vernoegd;
Des wensch ik, dat uw werk, voorspoedig, mag gedijen:
En dat d' Almagtige u eeuwig wil bevrijen,
Voor ramp, en teegenspoed. Dat, binnen Amversvoort,
Het lof van uwe deugd geduurig word geboort.
Indien Gods wil u eens ten Huuwlik heeft bescheiden,
Zoo wens ik. dat hij, die, ter Bruidsdans, u zal leiden,
In alle gaaven, met uw gaven, evenaard,
Op dat de Liefde en Vreê, uw huis, voor kruis, bewaard.
Dan zal onz' vriendschap, als twee Rooselaaren, geuren.
Dan zal den *Wolfsberg* weêr, den ouden kruin, opbeuren,
En troosten, voor zijn raad, het kwijnend Harderwijk.
Dat deerlijk zugt en weend, terwijl het Kristenrijk
t' Ellendig word gesleurd, van Leeuwe, en Beeretanden.
Mijn Zusje, wagt u dog, het wreekvuur is aan 't branden.
De vriendschap nooit vergeet. Vergeld geen kwaad, met kwaad.
Zijt lijdzaam in het kruis. Zoo zult gij, 't gaat hoe 't gaat,
De Kroon der Glory, in Gods Koningrijk, ontfangen,
Wel zaalig zijnze die heur hart aan 't eeuwig hangen.

J.K.

1) Hoogstwaarschijnlik de vermaarde SIBYLLE VAN GRIETHUIZEN.

Spreekwoorden en spreekwoordelijke uitdrukkingen, voornamelijk uit Goeree en Overflakkee.

II.
(*Vervolg van Jaarg. XI, blz.* 308.)

a. Landbouw en veeteelt.

Hij slaat wel eens over de streng. Dit wordt gezegd van iemand, die wel eens uit den band springt. Een dartel of ondeugend paard slaat zijn pooten af en toe over de strengen, vandaar de herkomst. In den mond van het volk hoort men veel: *Hij piest buiten de pot*.

Je moet er door 't gareel kijken, heet het in een dienst of betrekking, waar de menschen flink moeten werken. Men denke hierbij aan de paarden, die bij sommige boeren dag in dag uit veel werk moeten verrichten en derhalve steeds in het gareel staan.

Als iemand heel hard moet aanpakken, zoodat hem het zweet van het voorhoofd druppelt, zeggen de boeren nog al eens: *'t Schuim komt over de hoozen*. Ter verklaring diene, dat de hoozen de leeren scheeden zijn, waarin de strengen zitten; ze moeten voorkomen, dat de huid van het paard door de touwen beleedigd wordt. Bij een zweetend paard ontwikkelt zich bij die hoozen altijd schuim. De uitdrukking wordt ook gebezigd in de beteekenis van: Het komt er op aan, het spant er om.

Hij, heeft nooit een streng recht getrokken, zegt men van iemand, die nooit iets uitgevoerd heeft.

Van iemand, die niet te veel eten krijgt, heet het in Goeree: *Die heit een dwarshout deur de plokke*. Het woord plokke, in verband staand met plukken, is dialectisch voor ruif. Trekken de paarden te veel hooi door de ruif, dan wordt er wel eens een dwarslat opgebonden, maar zit er altijd een op, dan krijgen de dieren stellig niet te veel.

Kort in de strengen staan. Een paard, dat kort in de strengen gezet wordt, kan niet veel malle sprongen maken. Het wordt gezegd van kinderen, die niet veel vrijheid genieten, die ‘kort’ gehouden worden.

Iemand inspannen. Hem geven, wat hij noodig heeft, om zijn bedrijf uit te oefenen. Men spreekt daarom ook van een ‘boereninspan’. Zoo gebruikt men ook *uitspannen*. Deze of gene spant zich uit ter wille van zijn kinderen.

Eten als een delver. 't Wordt gezegd van iemand, die *veel* eet. Het delven (meekrap- of gronddelven; voor aardappelrooien zegt men in G. ook delven) is een zware arbeid. In Gelderland zegt men: *eten als een spajer*, in Friesland: *als een slotter* (slootendelver).

Iemand van 't ende houden. Op het eind van de meet legt de arbeider zijn rok, broodzak en waterkruik, dikwijls onder bewaking van een hond, die de vreemdelingen uit de buurt houdt. De uitdrukking beteekent dus: Voorkomen, dat iemand te dichtbij komt. De overdracht gaat hier vaak nog veel verder. Men bedoelt met dit gezegde ook: iemand weerhouden iets te doen.

Je scheidt er van as een boer van zijn stront. Geen vleiende uitdrukking om iemand te wijzen op zijn slordigheid.

Op de kafzolder gescheten hebben. Men gebruikt deze uitdrukking voor iemand, die zonder opgaaf van redenen door den boer uit zijn dienst wordt weggezonden. Hij zal dan toch wel iets gedaan hebben, dat niet in den haak is!

'*t Luchtje looft*, zegt de boer, als het mild in de lucht is en het belooft te groeien.

Als men niet weet, of het vriest of dooit, zegt men, dat *het weer luistert*.

Hij is uit 't sehot gebroken, zegt men van iemand, die heelemaal door 't dolle heen is - de molen is door de vang. De koeien en paarden, die uit de wei zijn gekomen en onbeheerd langs den weg of op andermans goed loopen, worden door de politie *geschot*, d.i. opgebracht naar de zoogenaamde *schottekooi* of '*t schot*. De dieren, die ook nog uit 't schot weten te breken, staan nergens meer voor.

Iemand den helder afstrijken. Helder staat dialectisch voor halster en krijgt steeds *den* voor zich, onverschillig in welken naamval. De uitdrukking beteekent: iemand ontslaan. Als de boer zijn paarden naar de wei brengt, strijkt hij ze bij het hek de halsters af.

De kar is niet aan zijn gat gebonden, beteekent: Hij behoeft de verantwoordelijkheid niet te dragen en kan er licht over redeneeren.

De baggermolen *is zijn ploeg en zijn paard*, zei een oude vrouw, wier zoon van kind af aan op zoo'n molen gewerkt had en er dus zeer vertrouwd mee was.

Als het bladstil is, zeggen de buitenmenschen: '*t Is haver zaaien*, omdat alleen bij groote windstilte haver kan gezaaid worden. Een

oud schoolhoofd had de gewoonte tegen zijn onderwijzers te zeggen: Vrienden, *je kunt alleen haver zaaien als 't stil is*, m.a.w. zorgt voor goede orde in je klasse.

Opmennen. ‘Jongen, als je in school wat *opmennen* wil, moet je ooren en oogen den kost geven’, zegt een boer tot zijn zoon. Opmennen voor leeren. ‘Ik zal eens hier of daar gaan hooren, misschien *men* ik wel wat *op*’, zegt hij tegen zijn vrouw. Opmennen voor opdoen, te weten komen. De boer zegt in Goeree voor het koren in de schuur rijden: het koren *mennen*, zoo ook aardappelen mennen.

Uitrijden. 's Morgens en 's middags rijden de knechts uit om hun werk te verrichten en de producten binnen te halen. In verband hiermee is nu het volgende voldoende toegelicht: ‘Meisjes, het zout is op, we moeten allemaal eens *uitrijden*’ (er op uitgaan en probeeren zout in te slaan).

Ik kan wel karnen, maar 't buttert niet (botert). Ik kan zoo hard mogelijk mijn best doen, maar voordeel levert het me niet op.

Twee krippen uit één varken willen snijden (ook wel twee ruggen). De uitdrukking beteekent: Te veel van 't goede willen hebben. Te groote voordeelen van één zaak willen trekken.

'*t Varkentje was al door den buik gestoken*, zegt men van een zaak, die al van te voren in 't geheim geregeld was. Het feit was al bekonkeld en dus niet meer te veranderen. Als het varken eenmaal dood is, is er niets meer aan te doen.

Den bok aan 't touw hebben, voor dronken zijn. Ook voor zeer vermoeid zijn. Men zegt in Flakkee in de laatste beteekenis eveneens: *Het endje in zijn hand hebben*.

Er zit niet veel schoot in. Het brengt (diept) niet veel op. Schieten = opbrengen, b.v.: De tarwe *schiet* 120 kop (d.w.z. 120 kop op 100 bossen). Men zegt ook: het *beschot* is goed of slecht.

Wat oort is, zal weer voer worden. Deze uitdrukking wordt gezegd door boerenmenschen om te waarschuwen tegen verkwisting, als er te lichtvaardig iets wordt weggedaan, wat als van geen waarde beschouwd wordt, of als de kinderen goed eten versmaden, al is het wat minder lekker. Mijn moeder zei vroeger altijd: *Je zult er naar opspringen later* (ook wel: *opsnakken*). De oorsprong van het woord *oort* is mij onbekend. De uitdrukking heb ik alleen op Charlois gehoord.

b. Scheepvaart en visscherij.

Daar zal de mast niet van breken. Dat heeft niet veel om 't lijf, dat is zoo erg niet. Een zacht windje zal den mast niet schaden, maar de storm knakt hem.

In 't bunt slaan, voor opeten en uitdrinken.

't Waait in zijn zeiltje, zegt men van iemand, wien het meeloopt.

Uit de kinkels blijven, voor: uit de voeten blijven, maken, dat men er niet tusschen komt. Men denke aan de kronkels in een touw of ketting aan boord; vgl. ook: een kink in een kabel. Als het touw of de ketting vlug afloopt, is het zaak, uit de kinkels te blijven.

Er blijft altijd wat tusschen kaai en schip. Als de bieten of andere producten aan de kade zijn afgeleverd, zal er bij het inladen - en later ook bij het lossen - allicht iets verloren gaan, doordat er wat in 't water valt. De uitdrukking beteekent daarom: Op 't volle moet men niet rekenen, zoowel in werkelijken als ironischen zin genomen. Men denke aan het pond boter, dat een nar door gehandschoende hovelingen liet doorgeven, en dat als een klein kluitje bij den koning kwam.

Iemand door de zeilen jagen. De gewone uitdrukking is: iemand de loef afsteken.

Op de luierbalk zitten. Zoo noemen de visschers de plank of balk bij het roer. Wie daar zit om de schuit te sturen, heeft heel weinig te doen, terwijl de anderen het werk verrichten. Op de luierbalk zitten wil dus zeggen: niets uitvoeren, en zoo wordt de uitdrukking ook overdrachtelijk gebruikt.

c. Verschillende andere uitdrukkingen.

Den bil bij iemand verbrand hebben wil zeggen: het bij hem verkorven hebben.

Voor den bleek zijn. Verloren zijn, niet meer te helpen.

Op de lage weitjes zijn, gebruikt voor: schreien.

Bij 't vuile goed gegooid worden. Als minderwaardig behandeld worden. ‘Je kan tegenwoordig wel maken, dat je in alles een beetje uitblinkt, om vooruit te komen, anders leggen ze je bij 't vuile goed’. Sterker nog: ‘Als je in den tegenwoordigen tijd niet gehaaid en op alles bedacht bent, lig je bij 't vuile goed’. (Twee opgevangen uitdrukkingen).

Een zwavelstok in tweeën en een flesch wijn meer op tafel, zegt men van verkeerd toegepaste zuinigheid.

Je moet je tonnetje buiten zetten als 't regent. Ook weer een typische uitdrukking van den buitenman, die zijn drinkwater in tonnetjes moet opvangen. De beteekenis is: van de gelegenheid gebruik maken.

'*t Is me moeke ma*. 't Is me precies gelijk (Friesche uitdr.).

Hij doet een zandwinkeltje. Deze eigenaardige zegswijze hoorden we van iemand in de beteekenis van: overleden zijn.

Zijn partij goed meeblazen. Flink meedoen, vaak gezegd van eten en drinken bij gelegenheden.

Hij loopt nog op een schoen en een slof. 't Is droevig met hem gesteld; hij zal het niet lang meer houden (vooral gebruikt in zaken).

Hi verhuut of verhaert niet (verhuut voor verhuidt). 't Wordt gezegd van iemand, wiens uiterlijk niet verandert.

Alles van *eter tot fleter* scheuren (van enter tot flenter) beteekent: aan flarden.

Het oapje hèwe. (Het aapje hebben - de klinker van aapje uitgesproken als de Eng. *a* in all.) Bevangen zijn door de hitte.

De krune roakt (de kruin rookt) zegt men van iemand, die geweldig boos is. Hier moeten we m.i. denken aan een vuurspuwenden berg. Men zegt ook wel: *Hi is as de duvel*, met dezelfde beteekenis.

Knikker uit de mond spelen. Openhartig spreken.

Overal vuur op geven. Gauw aangebrand zijn en dan dadelijk onaangenaam van zich afspreken - eigenlijk afbijten.

Varkensvleesch aan zijn lijf hebben - zeer lui zijn. Men gebruikt ook de uitdrukking: *de hond op zijn rug hebben*. In Friesland zegt men wel: Evert op zijn rug hebben.

De wind kwijt raken - het bewustzijn verliezen.

In een hachelijke onderneming zegt de een tegen den ander: *Wie waagt er kap of keuvel an*? De keuvel is het bekende boerinnenhoofddeksel.

Hij heeft haar op zijn nagels zegt men ironisch van een bekenden dief. Men moet hierbij weten, dat verondersteld wordt, dat eerlijke menschen haar op hun nagels hebben, en omdat niemand haar op zijn nagels heeft, is niemand....

Van de weelde uit 't spek springen. In letterlijken zin doen dit de maden. Men zegt het van iemand, die uit brooddronkenheid een goede positie prijs geeft.

't Geeft spek op 't bord. Er is flink mee te verdienen. Ook zegt men wel: *het brengt aarde aan den dijk*.

Men moet geen spek in een hondenhok zoeken, d.i.: Zoek niet naar gestolen voorwerpen in de woning van gauwdieven.

Den poot over iemand leggen. De baas spelen, over een ander willen heerschen. Men denke hier aan een hond, die zijn poot over zijn prooi heen legt.

Een klein standje, een groot gemak, beteekent: Men moet niet al te aantrekkelijk zijn.

Van pissebed in kakkebed komen. Van kwaad tot erger vervallen.

Van iemand, die niet rijk bedeeld is met aardsche goederen, maar

toch nog al wat branie heeft, heet het in den volksmond: ‘Hij mag noodig zoo'n drukte hebben, *hi heit geen nagels om zijn gat te krauwen*.’

Een kruidje-roer-me-niet noemt men: *Hempje-raak-mijn-gatje-niet*.

Hij druipt van de graten af, zegt men van iemand, die zeer mager is.

Geen slecht gat in z'n hoofd hebben wil zeggen: goed kunnen uitkijken. Als een jongen een aardig meisje kiest, zegt men: Nou, nou, hi heit geen slecht gat in z'n hoôd.

Alles uit de pak krauwe. Heel vaak hoort men zelfs: de heele obbelegoasie[1)] uut de pak krauwe. De uitdrukking beteekent: alles haarfijn vertellen en niets overslaan, alles oprakelen. Men denke hier aan de rondreizende kooplui, die hun koopwaar in een pak of mars met zich meedragen. Vooral vrouwen uit het volk houden er van, zoo'n man alles te laten uithalen.

De brij komt duurder dan de brokken. De voordeelen wegen niet op tegen de moeite.

Kousen stoppen en garen toegeven. Moeite voor iemand of iets doen en bij slot van rekening zelf nog onkosten moeten betalen.

Zoo slecht als pompwater wordt gebezigd van onbetrouwbare personen. Bij de buitenmenschen is regenwater het goede, put- of pompwater het slechte water, wat in deze zegswijze vooral duidelijk uitkomt.

'*t Is hier te kort en daar te lang* wordt gezegd van personen, voor wie nooit iets goed is. Men vergelijke: een Procustusbed.

Zijn matten oprollen. Gaan verhuizen, vertrekken.

Een blikgat krijgen. Stijf worden van 't zitten. Men zegt ook wel dat iemand zich een blikgat loopt, als hij heel veel bij iemand op bezoek komt, de stijlen van de deur plat loopt.

Op 't ondervet komen. Te laat komen voor 't eten, als het vet al van den ketel is. Ook figuurlijk gebruikt.

De pan bij de steel houden. Zijn zaken richtig en met vaste hand

1) In aansluiting bij het woord ‘obligatie’ wijs ik er hier op, dat vooral ouderwetsche menschen heel veel vergoereeschte Fransche woorden gebruiken. Ik noem er hier nog enkele, die ten deele ook in andere streken voorkomen '*t Houdt toejoer an*. - Je mot wat *avveseere* - opschieten. - Een *tervailje* - een hoefstal. - Een *koeter* - een mes (ook een vloek). - Je mot *anpesant* 's kieke (en passant). - *Avvesement* maken - promotie maken. - Een *bleinen* bezem (Fr. balei). - Een *vileinige* kat (valsche, gemeene kat). - Een *saggerijnig* kind (Fr. chagrin). - 't Is een temptoatie. - *Sekreet* voor de W.C. - Een *kwarrig* humeur (twistzoekend). - Iets staat *voor donnee* (is niets waard). - Een dijk onder *telu* brengen (de goede helling geven).

besturen. Wie de pan bij de steel houdt, geeft de leiding niet uit handen.

Zonder vuur of vlet, b.v.: Die arme menschen zitten zonder vuur of vlet. Een allitereerende uitdrukking, waarvan de herkomst mij onbekend is.

Zoo vriendelijk als een arm vol jonge katten heet het van iemand, die niet in al te beste stemming is.

'*t Is naar de grond, dat 't water stinkt*. De kinderen hebben de gebreken der ouders. Men denke aan het rijmpje:

> Het water kent men aan den grond,
> De menschen aan hun eigen mond.

F. DEN EERZAMEN.

Over een gedicht van Bilderdijk op Karel I van Engeland.

Het gedicht, hier bedoeld, gemerkt met het jaartal 1781, luidt aldus (*Dichtw*. VIII, 372):

> Als Karel 't Vorstlijk hoofd op 't wetloos Volksschavot
> Ten offer bracht aan 't woên van dolle muitelingen,
> Hoe smartlijk trof hem toen getrouwen Straffords lot!
> Hoe woog hem bloed op 't hart, dat hy zich af liet dwingen!
> Toen zag hy, maar te laat, by 't wanken van den bijl,
> Dat 's Gunstlings bloedig lijk den weg tot hem moest banen;
> En vloekte een lafheid, die zijns zetels sterksten stijl
> Bloôhartig overgaf aan d'eisch der onderdanen.
> Zie daar 't rechtvaardig eind van de onrechtvaardigheên.
> Beeft Vorsten, wankelt ge ooit in 't heilig recht te schragen!
> Geeft de onschuld niet ten roof aan 't opgeruid gemeen:
> Die 't onrecht van u eischt, zal haast uw leven vragen!

Hier wordt dus gezegd, dat Karel I zich zelf zijn ongeluk had te wijten: indien hij zich verzet had tegen het Parlement, indien hij had geweigerd het doodvonnis van zijn getrouwen helper graaf Strafford te onderteekenen, dan zou hij niet ook zelf op het schavot zijn leven hebben geëindigd.

Vanwege het jaartal 1781 is het a priori waarschijnlijk, dat dit stuk de beteekenis heeft van eene waarschuwing aan den Stadhouder. In het voorjaar van 1781 besloot Amsterdam, in zijn strijd tegen Willem V, een poging te doen om den Hertog van Brunswijk uit

Den Haag te doen weggaan en den Prins daardoor aan diens invloed te onttrekken. Op 8 Juni verscheen bij den Prins eene Amsterdamsche deputatie, die verklaarde, dat de Hertog het algemeen vertrouwen niet meer bezat, en dat het ook in het belang van den Prins zelf zou zijn, wanneer hij zich van dien raadsman ontsloeg. De Prins ontving dat denkbeeld met verontwaardiging en gaf er den Hertog kennis van. Deze richtte zich tot de Staten-Generaal en verlangde in zijne eer te worden hersteld. Zijn brief liet hij publiek maken, en zoo werd die zaak algemeen bekend. In den strijd die nu volgde had de Prins het zeer moeilijk: van verschillende kanten werd hem in overweging gegeven of het niet verstandiger zou zijn den Hertog op te offeren. Doch de Prins wilde vooralsnog niet het besluit nemen, dat hij als onteerend en gevaarlijk beschouwde.

BILDERDIJK, toen student te Leiden, moet natuurlijk met groote belangstelling deze geschiedenis hebben gevolgd, en hij kan eene zekere analogie hebben gevonden tusschen Willem V en Karel I: indien de Prins den Hertog prijsgaf, zou ook hij zijn verderf tegemoet gaan, evenals de Engelsche Koning, toen hij zijn trouwen vriend niet meer beschermde.

Doch nu heeft men op deze bijzonderheid te letten. Over het onderhoud van den Prins met de Amsterdamsche heeren op 8 Juni zijn natuurlijk verschillende verhalen in omloop gekomen, want elk van beide partijen zal er met derden over hebben gesproken. Eén gezegde van den Prins wordt volgens den heer COLENBRANDER[1] slechts door één berichtgever vermeld, n.l. door den Franschen legatiesecretaris BÉRENGER (in een stuk van 12 Juni): ‘de Prins zou gezegd hebben dat Karel I niet gevallen zou zijn, als hij Strafford niet had opgeofferd’. In de eerstvolgende jaren, toen het verzet tegen den Hertog van Brunswijk al heftiger werd, totdat hij eindelijk, in 1784, uit de Republiek verdween, moet de Prins die zelfde gedachte meer dan eens hebben uitgesproken[2], en men kan niet met zekerheid weten of hij niet ook reeds vóór 8 Juni 1781 dat heeft gedaan. In elk geval zou men kunnen aannemen, dat in 1781 dat gezegde zóó bekend is geworden, dat BILDERDIJK er van heeft gehoord, hetzij in Den Haag, waar hij nu en dan kwam, hetzij te Leiden; en dat de woorden van den Prins zelf hem dus aanleiding hebben gegeven tot het schrijven van zijn gedicht. Zóó althans zou men op de eenvoudigste wijze de overeenkomst kunnen verklaren.

A. KLUYVER.

1) *De Patriottentijd* I, 205.
2) *A.w.* I, 315 en I, 349.

Kroniek en kritiek.

Een onberaden Ruusbroec-vertaling.

Letterkundige intuïtie, taalgevoel en smaak zijn kostbare gaven voor een vertaler, maar het eerst nodige is grondige kennis van de taal die men over wil zetten. Als afschrikwekkend voorbeeld wees de heer P.L. VAN ECK Jr. ons op de Ruusbroec-vertaling, onlangs door Mr. FRANS ERENS, de smaakvolle vertaler van Thomas à Kempis en Augustinus, uitgegeven[1]. Hij zond ons een lange lijst met opmerkingen, alle naar aanleiding van het eerste boek. De volgende voorbeelden zijn daaraan ontleend.

FRANS ERENS was niet de eerste die de hachelike taak ondernam om RUUSBROEC'S geschriften 'in hedendaags Nederlands' over te brengen: MOLLER, door grondige studie met RUUSBROEC'S taal ten volle vertrouwd, was hem daarin voorgegaan. Begrijpelikerwijze heeft de nieuwe bewerker deze vertaling, naast de Latijnse van SURIUS, doorlopend geraadpleegd. Maar zijn loffelik streven om zijn zelfstandigheid te bewaren en allereerst tot de bron zelf te gaan, heeft tot een averechtse uitkomst geleid, doordat hem de kennis van de Middeleeuwse taal ontbrak. Telkens wanneer hij de hand van MOLLER loslaat, raakt hij daardoor op een dwaalweg. Studie van woordeboek en grammatika heeft hij blijkbaar overbodig geacht. *Selc boem* (menig boom, blz. 6) vertaalt hij argeloos door *zulk een boom, opdat* (= indien) brengt hem in de war (blz. 11), *want* (= omdat) wordt door *wanneer* weergegeven (blz. 21), de comparatief *vruchtbaerre* (blz. 21) wordt als *vruchtbaar* opgevat, *der sielen* (blz. 28) herkent hij niet als datief en hij maakt er dus een meervoud van, *dore hem* (ter wille van hun, blz. 37) blijft *door hen*. Op blz. 53 wordt *en can mens niet ghedoen* vertaald als: *zal de mensch dit niet kunnen doen*. De zin blijft gezond, maar men kan moeielik de gedachte van zich afzetten dat de vertaler *mens* als *mensch* opgevat heeft! In al deze gevallen geeft MOLLER de juiste vertaling.

1) *Het sieraad der geestelijke bruiloft*, in hedendaagsche taal overgebracht. (Amsterdam - M[ij] voor goede en goedkoope lectuur - 1917).

In navolging van MOLLER heeft ERENS zo dicht mogelik zijn origineel willen volgen, en dus herhaaldelik woorden hun, voor ons archaïstiese, Middeleeuwse betekenis laten behouden (b.v. *cranc, fel, ontsetten*). Daar is geen enkel bezwaar tegen: stilisties kan het zelfs een voordeel zijn, en de moeielikheid om voor een onvertaalbare mystieke term een gelijkwaardig woord te vinden, wordt daardoor ontgaan. Soms gaat ERENS verder dan MOLLER, b.v. door *schijn* (= schittering) en *blik* (= straal) te bewaren. Maar zal een tegenwoordig lezer dadelik het archaïsme herkennen, als hij leest: 'hierom is God een algemeene *schijn*' (blz. 6), of 'als een blik van de zon' (blz. 8)? Erger is het, wanneer de vertaler zelf slachtoffer wordt van een dergelijk misverstand, en b.v. meent dat Mnl. *onweerdich* gelijk aan *onwaardig* (blz. 17) of Mnl. *gelaet* gelijk aan ons *gelaat* is (blz. 31). In tal van gevallen blijkt de vertaler de nauwkeurige betekenis van de Middeleeuwse woorden niet te kennen. *Dat den mensche Gode bevallijc maect* wordt: 'dat den mensch voor God *aanvallig* maakt'! (blz. 6). Het hedendaagse 'bevallig' heeft de bewerker parten gespeeld. *Onseden* (blz. 49) wordt gelijkgesteld met *onzedelikheid. Hi wart ghevlocht* (= in veiligheid gebracht) wordt: hij vluchtte (blz. 17). In menig geval leidt dat tot een meer of minder juist raden van de ware nuance.

Ten slotte een paar plaatsen waar de tekst van RUUSBROEC tot onzin gemaakt is. 'Dat nedergaen haestelike *daer hem God toe roept*', door MOLLER letterlik en juist vertaald met: 'daar God hem toe roept', verandert ERENS in: *dat* God hem *toeroept* (blz. 56). - 'Die lere der scrifturen die de heilighe Gheest *ghedicht* heeft' is volkomen duidelik (Mnl. *dichten* = samenstellen), maar uit de vrijere vertaling van MOLLER ('geleerd') was de eigenlike betekenis niet gemakkelik op te maken. ERENS aarzelt niet, en vertaalt: die de heilige Geest *gesloten* heeft (blz. 42).

Wij twijfelen er niet aan, of FRANS ERENS heeft deze taak uit oprechte piëteit aanvaard, maar de deskundige lezer zal het met de heer VAN ECK eens zijn, dat een vertaler die zo slecht voorbereid aan het werk toog, een ernstige waarschuwing verdient.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

Vondels Lucifer, uitgegeven door Dr. N.A. Cramer. Vierde druk. Opnieuw ingeleid door Dr. B.H. Molkenboer O.P. (Zwolsche Herdrukken. - W.E.J. Tjeenk Willink. 1917.)

'We hebben gemeend in deze vierde *Lucifer*-uitgave van de Zwolsche Herdrukken de oorspronkelijke inleiding van Dr. N.A. CRAMER te mogen vervangen door eene beschouwing, die de uitgevochten strijdvraag over 't politiek allegorisme van VONDELS drama vanzelf ondervangt.'

Dit nu geschiedt inzonderheid in IX-XXXI van de Inleiding: 'Het Lucifer-motief in VONDELS werk', waarin uitvoerig en met tal van aanhalingen en verwijzingen wordt aangetoond, welke de grondgedachte is geweest van VONDELS toneelarbeid van af zijn *Pascha* tot zijn *Noah*: de opstand van het menselik hart en zijn verootmoeding; het eerste als noodwendige oorzaak van het laatste, als wel het laatste als noodwendig gevolg beschouwd van 't eerste; en dit getiepeerd in *groten* en *kleinen*, in *enkelingen* en in de *massa*; de éne Waarheid, bestendig en duurzaam, onverbrekelik verbonden aan Schepping en Wereldorde, weerspiegeld in fictie en in historie, in diep-verborgen mythe en betekenisvolle openbaring door gewijde mond, en als hoogtepunt van zijn dichterlike voorstelling en zijn kosmogoniese opbouw, op onvergankelike wijze uitgewerkt en in reële uitbeelding getoond in de Engelen-val. De hr. MOLKENBOEE heeft met zijn merkwaardig betoog, waarin hij, met vaste hand en met een overvloed van overtuigende bewijzen, deze éénheid in VONDELS blik op de mensheid tot een onbetwistbaar feit heeft gemaakt, de juiste weg mee helpen wijzen, om te komen tot een betere kennis en een hogere waardering van deze onvergelijkelike wijsgeer en dichter. En wat het vraagstuk betreft (dat voorheen zoveel pennen in beweging bracht), omtrent de mogelikheid van een of ander polietiek voorval, dat er de ondergrond van zou uitmaken? Zeer juist antwoordt de Inleider:

'....gelijk VONDEL door en in de historische gebeurtenissen het

vóórhistorische treurspel telkens herspeeld zag, zoo dacht hij omgekeerd bij zijn bespiegeling van Lucifers opstand vanzelf aan al de werkelijke of legendarische rebellen, waarvan hij in z'n ander werk telkens blijk gaf zóó vol te zijn. Overal spiegels van 'n bepaald feit der wereldhistorie vindend, wendde hij zich zonder 't zelf te weten herhaaldelijk van 't beeld tot het wederbeeld en omgekeerd. Wat zou dus hem, die in elken opstandeling een nieuwen Lucifer of Luciferist ontdekte, hebben kùnnen weerhouden, om bij de bewerking van zijn prototypisch treurspel in vers na vers den reflex te geven van de wereldlijke oproeren door hem als puur Luciferisme gebrandmerkt?' (XXXII).

Op voornoemd betoog volgt een bijdrage over de 'Bronnen van den Lucifer' (XXXII - XLII) met evenveel omzichtigheid als kennis bewerkt, een overzicht van 'De Bewerking' (XLII - LII), van de 'Opvoeringen' (LII - LXI) en van de 'Lucifer-uitgaven, -vertalingen en -studies' (LXI - LXXI), alles te zamen een rijk materiaal voor de lezer, die zich aan het bestuderen en het genieten van deze dichterlike arbeid zet. Op de tekst volgen de verzorgde aantekeningen, zoals we die in de 'Herdrukken' gewoon zijn aan te treffen. Voor zover ze door de bewerker van de 4^{e} druk zijn vermeerderd, zijn ze door stijve haakjes aangegeven.

Een enkele opmerking bij de aant. 'Opdracht'.

Deze geschiedde aan Ferdinand III (1637-1657).

Dr. CRAMER had verklaard: 'de opdracht geschiedde aan deze keizer, omdat zijn Hongaarse koningskroon indertijd benijd en bedreigd was door Wallenstein. Alleen, heet het daar, verbood de kiesheid de dichter, Ferdinand op dit geval van door hem beleefd Luciferisme nader te wijzen, dan door in z'n Opdracht te herinneren aan de weerspannige geweldenaars, waarvan oude en *jonge* historien getuigen'. Van deze specialicering is vanzelf Dr. MOLKENBOER, na zijn afdoend betoog, niet gediend. Veel juister in de richting van VONDELS dichterlik gedachte-leven merkt hij dan ook op: ....VONDEL schijnt vooral tot Ferdinand getrokken te zijn, omdat hij de 'Vader van de pais' in hem zag (zie z'n begroeting aan Ferdinand, Unger 1637-'39, en de rijmbrief aan Nehusius, Unger 1652-'53). Dit is zeer goed gezien. Alles kwam bij VONDEL aan op de vrede tussen de Christenrijken; en de dichter had nooit woorden van lof genoeg op de vorsten, die, gezind tot vrede, een werkzaam aandeel namen in het herstellen van een toestand van evenwicht en rust. Maar Ferdinand's vredegezindheid is slechts als een uitvloeisel te beschouwen van een hogere taak,

zoals dan evenzeer een vredestoestand de voorwaarde is voor een diepere Eenheidsdrang. Het geheim, zo het een geheim moet genoemd worden, ligt in het *semper augustus*. En nu slaan we op het begin van de 'Opdracht':

'Gelijk de Goddelycke Majesteit in een ongenaeckbaar licht gezeten is; zoo zit ook de wereltsche Mogentheit, die haar licht uit Godt schept, en de Godtheit afbeelt, in haren glans verheerlyckt', - en tevens het klinkdicht 'op de Afbeeldinge van Keiserlycke Majesteit' met het Virgilius-motto, en het daarop terugslaande sextet. Onnodig is het, nog verder te wijzen op het in dezelfde lijn liggende vers 'Op het kronen van Leopoldus' (1657). VONDELS parallelisme schiep zich steeds een 'Aardse Gelukstaat' naast de 'Hemelse', een 'Kerstenrijk' naast een 'Godsstad': en de drager van de 'Aardsche Mogentheit' was de 'Augustus', aan wie de Goddelike bestiering in zijn tijd het Keizerschap had toegewezen aan de Donau. Als aardse afspiegeling van de Hemelse Majesteit was de Keizer van het Heilige Roomse Rijk de drager van het onaangevochten aardse Gezag; en het hoogste, tot nu toe gebeelde, 'spel' in de Hemelen volspeeld, kon zich slechts stellen onder de schaduw van hem, die het Hemels gezag, als een éénheid genomen, ook in de toekomst als een éénheid over de volken der aarde zou hebben te verwerkeliken, door aldoor te wezen '*groeiende in zijn macht*' en '*triomferende met de wapenen van de Vrede*'. En die Monarch, 'geschaapen tot regeeren', was destijds Ferdinand III.

J.K.

Verbetering
(vgl. blz. 106 van de vorige aflevering).

De heer RIJPMA heeft me geschreven, dat ik me in mijn beoordeling van zijn boekje vergist heb, toen ik onderstelde, dat hij zijn typering van *Julia* ontleende aan het boekje van Prof. DE VOOYS: hij heeft de uitdrukkingen 'belachelijke beeldspraak', 'holle frasen' en 'tastbare wartaal' ontleend aan *De onbevoegdheid der Holl. lit. kritiek* van KLOOS en VERWEY.

A. ZIJDERVELD.

Uit de tijdschriften.
(Maart-April).

De Beweging. Maart.

In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* bespreekt ALBERT VERWEY de verzenbundel *Ontmoetingen* van J.G. DANSER.

April.

ALBERT VERWEY kondigt beknopt de *Bloemlezing uit Benjamin's Vertellingen* door G.E. OPSTELTEN aan: 'PENNING'S gedichten eenmaal op de scholen, wil zeggen dat zij daar lange jaren hun plaats zullen behouden en tal van leerlingen, jonger of ouder, aan zich binden.'

Groot-Nederland. Maart.

FRANS COENEN begint een reeks *Studies van de Tachtiger Beweging*. De *Inleiding* behandelt *De Literatuur vóór Tachtig*. Daartoe gaat hij eerst het karakter van de Gidsbeweging na, die 'iets halfslachtigs en onklaars had': 'men gevoelt er een behoefte aan individualiteit, die niet geheel door kan breken.' De opleving werd vooral gezocht 'in het verstandelijke, geestelijke'. Tussen 1860 en 70 was er weer 'een zwoele maatschappelijke atmosfeer', waarin MULTATULI een 'individualistische donderbui' vertegenwoordigt. In de letteren was HUET de voorname oppositie-figuur, met zijn beruchte roman *Lidewyde*. Daarop ontleedt de schr., op geestige wijze, de toenmalige roman-litteratuur, die in de beste tijd allereerst een *maatschappelijke* strekking had. In het biezonder gaat hij na, waarin men 'de romantische kunstemotie' zocht. De voorgangers, POTGIETER, Mevr. BOSBOOM, waren inderdaad de min of meer diepe beschouwers van het leven; bij de volgelingen komt 'de verzwakking, het babbelachtige en beuzelachtige'. 'Wat eens echt was en zuivere geestesbehoefte, is nu manier en pose geworden, literaire conventie, zonder innerlijke waarde.'

April.

FRANS COENEN bespreekt *Jaapje* van J. VAN LOOY als echt Hollands voortreffelik werk, maar dat voor de vreemdeling niet dezelfde bekoring zou hebben. 'In het geschrevene eischt men buitenslands dieper menschelijkheid en vooral ontwikkeling.' Aan deze kritiek verbindt de beoordelaar een belangrijke karakteristiek van VAN LOOY'S vroeger werk.

Stemmen des tijds. Maart.

J.C. DE MOOR behandelt in een uitvoerig artikel, *Gorter's oude en nieuwe Muziek*, de laatste uitgave

van verzamelde *Verzen* en het gedicht *Pan*. Hij konstateert 'dat GORTER van zijn voetstuk is gevallen en door zijn oeconomisch inzicht zijn dichterschap heeft verloren.' - J.A. VOR DER HAKE wijdt een artikel aan *Dr. Jac. van Ginneken en het onderwijs in de moedertaal*. Met grote ingenomenheid geeft hij een overzicht van de brochure *Als ons moedertaalonderwijs nog ooit gezond wil worden*. Van de *Leergang* acht hij het eerste deel, *De roman van een kleuter*, 'als schoolboek stellig mislukt', maar 'een uitnemend boek als de lezer er in berust het als voor hem zelf bestemd te aanvaarden'. Daarentegen vindt hij *De Regenboogkleuren van Nederlands taal* ook voor de school een aanwinst. Ondanks deze kritiek begroet hij VAN GINNEKEN als 'óón van de kranigste herauten voor de grote zaak van het nieuwe moedertaalonderwijs'.

De Nieuwe Gids. Maart.

M.H. VAN CAMPEN vervolgt zijn studie over *Nederlandsche Romancières van onzen tijd*, waarin hij uitvoerig het werk van MARGO SCHARTEN-ANTINK bespreekt. - De *Literaire Kroniek* van W. KLOOS handelt over J. DE MEESTER, terwijl aan het slot de polemiek met JAC. VAN GINNEKEN voortgezet wordt.

April.

De *Literaire Kroniek* geeft een bespreking van C.J.A. VAN BRUGGEN.

Onze Eeuw. Maart.

In de rubriek *Nieuwe Boeken* behandelt A.C.S. DE KOE de laatste boeken van JAC. VAN LOOY, INA BOUDIER-BAKKER, J. DE MEESTER en FELIX TIMMERMANS.

Elseviers Maandschrift. Maart.

H. ROBBERS bespreekt de laatste boeken van C.J.A. VAN BRUGGEN en J. DE MEESTER (*Gedenk te leven*).

April.

H. ROBBERS bespreekt drie eerstelingen-in-proza, waarvan hij niet veel goeds weet te zeggen.

Vragen van den dag. April.

J. WOLTHUIS begint een studie over *Amsterdamsche woorden*. Na een inleidend hoofdstukje (*Bloei en verval*) volgt er een onder de titel *Langs de straat*, waarin o.a. de straatnamen behandeld worden, met woorden en uitdrukkingen die er verband mee houden.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Maart.

H. PADBERG beoordeelt MOLKENBOER'S uitgave van *Vondel's Lucifer* en prijst zijn verdienstelike inleiding. - Is. VOGELS schrijft onder de titel *Een echo van Gezelle* over drie dichtbundels: van J. REDDINGIUS, JAN ZELDENTHUIS en BERNARD VERHOEVEN.

April.

Kinderverstand en kindertaal voor den psycholoog heet een artikel van IS. VOGELS, waarin hij VAN GINNEKEN'S *Roman van een kleuter* uit psychologies oogpunt beschouwt en prijst: ‘dit boek houdt een schat van wijsheid en wetenschap in.’ Hij besluit met de vraag of meisjes beneden de drie jaar wel met jongens gelijk te stellen zijn. ‘Naast den roman van Keesje zou de roman van Miesje of Wiesje, zij het in geringer omvang, der psychologie dus zeer welkom wezen.’

De Katholiek. April.

J. DE JONG schrijft een stukje over *De Katholieken en de Friesche Beweging*, naar aanleiding van de onlangs opgerichte ‘Roomsk-Fryske Boun’.

Tijdschrift voor Taal en Letteren, afl. 1.

GERL. ROYEN verzamelde aardig materiaal over *Kontaminatie*, waarvan hij het eerste gedeelte, psychologies gerangschikt, publiceert. Hij onderscheidt daarbij 1° *zuiver-chiastiese*, 2° *kommuun-chiastiese* kontaminatie, door schema's verduidelikt, onderverdeeld en met tal van voorbeelden toegelicht. - TH. DE JAGER behandelt in een beknopt artikel over *De Nederlandse litteratuurgeschiedschrijving* achtereenvolgens JONCKBLOET, KALFF, TE WINKEL en PRINSEN. Naar zijn mening is JONCKBLOET'S litteratuurbeschouwing op alle volgenden van invloed gebleven, al achtten ze zich daaraan ontgroeid: ‘onze litteraire wetenschap lijdt aan 'n vitium originis.’ - W. GOVAART schrijft *Iets over de Schiedamse branderijtaal*, een behandeling van de techniese Schiedamse woorden uit dit bedrijf met de verklaring van enkele uitdrukkingen die er aan ontleend zijn. - TH. GOOSSENS wil in het Mnl. gedicht *Wisen raet van vrouwen*, vs. 189, *berginghe* in *berninghe* verbeteren.

Tijdschrift voor Nederlandsche taal- en letterk. XXXVII, afl. 2.

Mej. J.M. DE WAAL geeft als voorloper van haar proefschrift een volledige uitgave van de *Briefwisseling van Aernout Drost met Potgieter en Heye*. Daardoor leren wij kennen: hun onderlinge verhouding en wederzijdse kritiek, hun studie van buitenlandse letterkunde, hun houding tegenover de tijdgenoten en de voorgeschiedenis van *De Muzen*. - P. LEENDERTZ Jr. maakt een opmerking over *Nu noch, vs.* 155. - C.G.N. DE VOOYS bespreekt *Willem van Hildegaersberch's gedicht ‘Van mer’*, en tracht aan te tonen dat men daarin ten onrechte woordspelingen van *mer* en *meer* gezocht heeft: met een eenvoudige tekstverbetering, die het tweede manuscript aan de hand doet, worden, naar zijn mening, bijna alle moeielikheden weggenomen en het gedicht, ook in zijn samenstelling, helder.

C.D.V.

Spelling en stijl.

Hebben spelling en stijl iets met mekaar te maken? Dierekt niet; net zo min als de soort van pen waar men mee schrijft, of de soort van papier of de kleur van de inkt. Maar indierekt wèl.

Spelling heeft invloed op de algemene stemming, zowel van de schrijver als van de lezer.

Luister maar eens naar vele tegenstanders der Vereenvoudigde. ‘Ik vind jullie spelling lelik,’ zeggen ze, ‘naar!’ Die goeie mensen voelen zich dus onlekker, als ze een stuk lezen waar de ennetjes ontbreken en waar allerlei nieuwe woordbeelden d'r oog hinderen; b.v. ‘een *vis*’, zonder staart: *vis-ch*.

Mij persoonlik, gaat het net omgekeerd als ik enige dagen achtereen veel heb geschreven in de Vereenvoudigde en daarbij weinig of niet heb gelezen, en ik neem dan weer een boek ter hand; dan kan 't me zo vreselik mal lijken: *boomen* met twee *o*'s en *leeren* met twee *e*'s. Hoe komen ze 'r.toch toe? 't Is te gek om er van te praten! - Dat dènk ik dan niet, maar ik voèl dat in me.

Gevoelsmensen, kunstenaars dus ook, hebben er 't meeste last van, als men 't oude woordbeeld verandert. Bij hun is er een innige associatie van: woordbeeld - betekenis - gevoelswaarde. Iedereen zou dit begrijpen, als men de spelling van het woord *God* eens ging veranderen. Voor de meeste mensen is het gevoelselement van dit woord sterker dan het betekenis-element. Wat het woord ‘God’ *betekent*, dat kan men stamelend omschrijven met onmachtige mensewoorden, maar elk gelovige weet dat men die betekenis vooral moet grijpen met z'n hart. *Got*? Dit zou 'n oneerbiedigheid lijken. Heel 't gevoel komt er tegen in opstand. En zoals 't met dit woord gaat bij alle mensen, zo gaat het met elke spellingverandering bij alle kunstenaars en andere gevoelsmensen.

Met deze opmerkingen is het nu wel duidelik dat er voor *de lezer* een betrekking bestaat tussen spelling en stijl, want als hij met antipathie kijkt naar de spelling, dan kan er geen mooie samensmelting komen tussen zìjn stemmingen en die van de auteur. Door de spelling wordt, voor hèm, de stijl bedorven. Er hangt dan een wazig gordijn van vijandschap tussen lezer en schrijver.

Gelukkig dat dit gauw verandert, met goede wil. Als men maar begrijpt, dat de Vereenvoudigde spelling ook een Verbeterde is; dat ze gesteund wordt door Logica en Wetenschap, door gezond verstand en zuiver taalbegrip; als men inziet dat dat onaangename gevoel een onvermijdelik verschijnsel is.... voor weinige dagen, dan aanvaardt men kalm dat onaangename, en daarmee is het ook gauw weg.

Maar nu *de Schrijver*? Want over hèm wou ik eigenlik spreken.

Ook op zijn stemming, dus ook op zijn stijl, heeft de spelling invloed. Ik spreek uit eigen ondervinding.

Als ik de Oude Spelling gebruik, dan voel ik me wat deftiger, stijver, meer redenaar-achtig; dat komt vooral van die ennetjes, en in 't algemeen van het feit dat ik de woorden anders ga schrijven dan ik ze uitspreek. *Ik zie den man* (de man). *Bij hen kom ik niet meer* (bij hun).

Eenvoudige mensen die weinig schrijven, krijgen zo'n aanval van deftigheid altijd dadelik, als ze maar 'n pen in handen nemen. Maar bij mijzelf heb ik duidelik waargenomen dat de Oude Spelling die verstijvende invloed heeft.

Als iemand mij nu tegenspreekt en zegt: ‘Bij mij merk ik daar nooit iets van!’ dan geloof ik hem niet; ik geloof dan aan gebrekkige waarneming van zijn eigen stemming en zijn stijl.

Het gebruik van de Nieuwe Spelling daarentegen, de Vereenvoudigde, brengt 'n losse natuurlikheid in me, die mijn schrijven maakt tot *praten*. Ik voel me dan niet op een lessenaar staan voor 'n gehoor, maar ik voel me in de huiskamer bij beschaafde lieden.

Ik heb iets dergeliks opgemerkt in de opstellen van mijn leerlingen. Sommige gebruiken de vormen *'n, 't, z'n, d'r, 'r*. Ik zet ze daar niet toe aan, en daar heb ik ook m'n reden voor; maar als ze 't doen, laat ik ze stilletjes begaan. Maar wáár ze het doen, daar merk ik opeens iets goeds in d'r stijl: 'n aardige woordekeus, 'n vlotheid van zinsbouw, in 't geheel 'n losse natuurlikheid, 'n lenigheid van beweging, enfin, 't wordt levende taal, die me doet denken aan 'n beekje op de hei met z'n fluittoontjes bij 'n stroomversnellinkje, met z'n gekabbel, z'n golfjes en draaikolkjes, maar toch met één grote doorgaande beweging die zich duidelik aftekent.

Dat is het kenmerk van goede stijl: *leven*!

Doordat die leerlingen in d'r spelling zich gingen aansluiten bij d'r praten, voelden ze zich opeens bevrijd van dwang, ze gingen luisteren naar hun eigen woorden en de stroming van hun denken kon zich vrijer bewegen.

De kwestie van één of twee *e*'s en *o*'s heeft daar niet veel mee te maken, omdat ze de uitspraak niet raakt; maar wel heel erg: de kwestie der geslachten, die mannelike ennetjes. Maar het zijn geen geslachten. Het geslacht van een woord is een taalzaak. En dit is 'n inktzaak, meer niets. Het geslacht van een woord is o.a. zijn invloed op de vorm van andere woorden, die er als bijvoeglijke bepalingen bij horen, of die er als voornaamwoorden op terugwijzen. En deze zogenaamde mannelike en vrouwelike woorden die wij nu bedoelen, hebben presies dezelfde invloed op die aanhorige woorden: *Ik bewonder* **deze** *boom; ik bewonder* **deze** *bloem*. **Hij** *is hoog*; **hij** *is geurig*.

Ik, als Noordbrander, Bosschenaar, praat zo niet. Ik zeg: **zij** *is geurig*. Voor mij bestaat er dus verschil in geslacht. Ik kan schrijven het woord dat in mijn hoofd is.

Maar het grootste deel der Hollandse kinderen zegt: *hij*, en ze moeten schrijven: *zij*. Ze zeggen: *de*, en moeten schrijven: *den*.

Dat belet het goed luisteren naar hun eigen woorden in hun hoofd; ze krijgen het gevoel dat de taal in hun hoofd verkeerd is; dat die, al schrijvende, gecorrigeerd moet worden. Dit geeft ze 'n onbehaaglijk gevoel van dwang, en het losse, rustige praat-schrijven wordt daardoor gehinderd.

Daarom zeg ik, dat de spelling, indierekt, wel zeker invloed heeft op de stijl.

De beste spelling is die, welke zo weinig mogelik de gemeenschap verbreekt tussen de geluiden in ons hoofd, en de geluiden op 't papier.

Daarom zou *paar*t 'n betere spelling wezen dan *paar***d**; *lop***e**, beter dan *lop***en**; *bl***o***uw*, beter dan *bl***a***uw*; daarom is 't ongewenst, dat *kl***ei***n* anders geschreven wordt dan *m***ij***n*.

De lui uit het Noorden zullen zeggen: Ja maar, *wij* spreken uit: lope*n*, mense*n*.

Goed, zeg ik, schrijven jullie dan die *n*. Het is toch geen bezwaar dat men aan 'n mens z'n taal ziet, uit welke streek hij komt. Men hóórt 't toch ook dadelik. Ik ken terstond de Limburger aan z'n keelklanken. (Ik noem dat nu maar zo, dat eigenaardige Limburgse geluid, dat ik ook maar niet eventjes na kan doen; misschien druk ik me wel verkeerd uit.) Ik ken 'm dadelik, ik haal 'm eruit, één uit de honderd, al spreekt hij nog zo'n beschaafd Nederlands. En de Zuidhollander, vooral die van de eilanden, ik hoor terstond z'n scherpe *e*'s en *o*'s, die naar de *ei* en de *au* gaan. En m'n eigen zachte Brabantse *e*'s en *o*'s, die wat lijken op de *ee* in *weer* en op *oa*, ik hoor ze best. De Limburger zingt, de Brabander rekt en de Groninger

bijt z'n lettergrepen. Ze leren 't nooit af. En dat hoeft ook niet. Ik hoor graag al dat eigen-aardige. Maar wat schade zou 't dan doen, dat ik ook in 't geschreven woord iemands geboorte-streek herken? De verstaanbaarheid zou er niet door lijden. Laat dus 'n Groninger maar schrijven: 'Ik heb er trek *aan*', en een Limburger of Brabander: '*Op* de eerste plaats', waar een Hollander schrijft: '*In* de eerste plaats'. De Hollander schrijve: 'De kachel, *hij* brandt goed', en ik zeg en schrijf: '*zij* brandt goed'. Deze vrijheid zal ons allen 'n gevoel van ongedwongenheid geven, waardoor het geschreven woord dichter komt bij het klinkend woord in ons hoofd.

Misschien heeft 'n lezer al opgemerkt, dat ik schrijf: 'beter *dan*', 'anders *dan*', en niet: *als*.

Och ja. Maar ik ben meer dan dertig jaar taalleraar. Dat is mij 'n tweede natuur geworden. Maar ik heb 't kunstmatig aangeleerd. Vanouds zei ik: *als*, in die gevallen. Nu schrìjf ik niet alleen: *dan*, maar ik dènk 't ook in mijn hoofd. Het zou mij nu dwang kosten om *als* te gebruiken. Dus, laat mij nu maar op schoolse manier *dan* zeggen en schrijven.

Maar laat de leerlingen ook vrij.

Laat ze niet vertalen: *als* in *dan*; *hun* in *hen*; *hem* in *zich* (Hij had dat boek bij '*m*); '*m* in *hem*; *ie* in *hij*; *m'n* in *mijn*; *zijn* in *haar*; *de* in *den*; en wat er nog meer is van zulke poespas!

Ik verzeker u dat 't geen onschuldige dingen zijn voor de stijl in 't algemeen. De gehele woordekeus en zinsbouw worden vrijer, natuurliker, als men dat korset aflegt. Er was vroeger 'n gezelschapsvermaak: *de eierdans*. Men lei 'n aantal eieren op de grond, en dan moest men daartussen 'n dans uitvoeren, zonder één eitje te vertrappen. Gelooft u, dat men zó 'n losse, natuurlike beweging had bij 't dansen? En onze leerlingen moeten, al schrijvend, ook zo'n eierdans uitvoeren. Pas op: *hun, hen; de, den; zijn, haar; dan, als*. Trap er niet op, jongens! Voorzichtig! Op je teentjes!

O, wat 'n stijve benen! Wat 'n hoekige bewegingen!

Geen wonder, de stumpers!

'n Leerling van me schreef in z'n opstel over *De Bioscoop*: '*Het* is een soort van tooverlantaarn'. Toen verschrok-ie. *Het*? Hij schrapte 't gauw door en zette er boven: *Zij*. Gelukkig! dat had-ie net bijtijds gezien. Bijna boven op 'n ei getrapt. Hij was later verwonderd, toen-ie zag, dat ik *zij* weer had doorgeschrapt en er *het* boven schreef.

Dat is ook wat! Daar heb je nou net mooi 'n fout verbeterd, en dan komt zo'n leraar en die maakt ze d'r weer in.

Gelooft u, dat men zó 'n losse, natuurlike beweging kan hebben bij 't.... schrijven; met al zulke verschrikkingen om je heen?

Die zelfverbeteringen onzer jongens zijn leerzaam.

Een schreef: ‘Niet zozeer in wat hij tot stand bracht *als* in zijn invloed op zijn tijdgenoten, ligt zijn waarde.’ Toen schrapte hij *als* door, en zette er *dan* boven.

Een ander: ‘Deze kleren zijn voldoende *om* u te beschutten.’ *Om* werd doorgeschrapt.

Een derde: ‘Zij waren met *hun* vieren.’ *Hun*, veranderd in *hen*.

Een vierde: ‘Toen was er geen *houwen* meer aan.’ *Houwen*, veranderd in *terughouden*.

Een vijfde: ‘Wel*is*waar kwam hij toch.’ *Is*, veranderd in *eens*.

Een zesde: ‘Haar kleeding is prachtiger *dan*’.... *Dan* verbeterd in *als*.

Een zevende: ‘De klokken *luien*.’ Verbeterd in *luiden*.

Een achtste: ‘Hals over *kop* in zee springen.’ *Kop*, veranderd in *hoofd*.

Een negende: ‘Als wij goed opletten, *dan* kunnen wij zien, dat’.... *Dan*, doorgeschrapt.

Een tiende: ‘Stroo*i*biljetten’. Schrapte de *i* door.

Een elfde: ‘Waren wij vroeger vertrokken, wij zouden *er* reeds een paar voorbij zijn gekomen.’ *Er* weggeschrapt.

Elf is 't gekkennummer. Dus genoeg van al deze gekheden.

Wat bewijzen al deze ‘verbeteringen’? Dat de leerlingen niet durven schrijven wat ze horen in d'r hoofd. Dat de klanken niet vrij vloeien van hun hoofd, door hun arm en hand en pen, op 't papier, maar dat er 'n onzichtbare meester naast ze staat, die aanhoudend d'r arm vasthoudt en roept: ‘Pas op! Voorzichtig!’ Dat is hun taalwijsheid; wel te verstaan: neuswijsheid. Die ziet overal eieren liggen.

Hoe komen ze aan die taalkritiek? Van u, van mij, van hem, van ons, leraren en onderwijzers. We hebben ze niet doordrongen van het beginsel, dat zij hun taal heel goed machtig zijn, dat zij zelf heel goed weten hoe 't hoort, dat zij maar moeten durven en moeten luisteren naar zichzelf.

Van eenvoudige mensen heb ik dikwels gehoord: ‘O, 't Nederlands is toch zo'n moeilike taal; veel moeiliker dan 't Frans, Duits of Engels.’

'n Raar soort van nationale hoogmoed.

En als ik dan tegen ze zei: ‘Wel nee, 't Nederlands is niks moeilik.... voor 'n Nederlander,’ dan keken ze me ongelovig aan en zeien: ‘Ja, dat zegt u, omdat u er zo knap in bent.’

Eens bracht ik 'n middag door in gezelschap van mij vreemde heren, handelslui; één hunner was familie van me. Toen ze na 'n paar uren hoorden dat ik leraar was in 't Nederlands, deed een van ze, 'n grappemaker, net of-ie erg verschrok. ‘Wat!’ zeid'-ie, ‘in 't Nederlands! Dat had ik moete wete! Dan had ik beter opgelet! Hebben we wel goed gepraat? Hebt u niet 'n hoop foute gehoord?’

Ik lachte maar, voor m'n fatsoen, om die Leuke Piet, maar inwendig was ik gekwetst, beschaamd, over mijn stand. Zó denken ze nou van ons! Zulk idee hebben ze van onze taak! Is 't geen schande? Zou-je je niet schamen voor je beroep? Ze houden ons voor foutejagers. Ze menen dat we 'n soort kommiezen zijn aan de grenzen van ons taalgebied, om erbuiten te houden, al wat jong en fris en levend is.

Ja, schande is 't. Schande, die wij onszelf hebben aangedaan. Ik spreek nu maar kollegiaal. Er zijn beteren en slechteren onder ons. M a a r n i e m a n d g a a t v r i j u i t ! Gij niet, ik niet, niemand! Ik die dit schrijf, acht mezelf niet te goed om morgen in 't opstel van 'n jongen 'n ‘verbetering’ aan te brengen, die hij in z'n hart niet kan aanvaarden, omdat ik m'n eigen grote-mensewoorden wil dringen in de plaats van zijn echte jongenstaal.

Ik heb zooeven 'n lijstje gegeven met jongenskritiek. Nu komt er een met lerarenkritiek. Hou-je vast!

1. Het woordeboek van KOENEN zegt: Rachitis = Engelsche ziekte. En dan voegt-ie er tussen haakjes bij: (*liever: enkelziekte*). Liever! Ha, ha! Hoe langer hoe liever! Maar zulke lievere koekjes zijn toch wat al te ouwbakken.
2. Een jongen zei: ‘Hij pakt 'n boek.’ De leraar: ‘*Pakt? neemt*, bedoel je.’
3. Een jongen zei: ‘Hij nam een kaartje voor Amsterdam.’ De leraar: ‘*Vóór*? *náár*, bedoel je. Je zegt toch: Ik ga naar Amsterdam.’
4. Een leerling: ‘Hij ging naar Indië om nooit terug te keren.’ Een leraar: ‘*Om*? Ben je mal? Denk je dat dat z'n bedoeling was?’
5. De leerling: ‘Hij zei, dat....’ 'n Leraar: ‘*Zei? zeide! zei* is keukemeidestijl!’
6. De leerling: ‘Ik ben bang *om* hem aan te spreken.’ De leraar: ‘*Om* drukt 'n doel uit! Is er hier 'n doel?’
7. ‘Een *er* kwaadaardig uitziende leeuw.’ ‘Weg met dat *er*. Dat is 'n woordje dat niets betekent.’
8. ‘Die jongen z'n pet.’ ‘Fout: De pet van dien jongen!’
9. ‘De man, *waarvan* ik gesproken heb.’ ‘Fout: *van wien*!’

Elf is het gekkennommer. Maar laat ik voor ons fatsoen ophouden,

en niet meer spreken van: *durven* te, *te***n** *mijnen huize*, **men** *wordt verzocht*, **vanaf**, *iets* **wat** (*dat*), enz. De ‘taalkundige’ lezer weet wel, hoe dit alles *liever* moest wezen, om met KOENEN te spreken.

Honderd schoolmeesters-aanmerkingen op de taal, negen en negentig gekheden = 9 × 11.

Wat 'n eieredans!

Zijn er zo? Zo zijn er.... nog! Optimisten mogen zeggen, dat ons onderwijs in 't Nederlands veel is verbeterd, - ik zal ze niet tegenspreken, want er is veel kwaads onderdrukt -, maar O u d e g e e s t e n C o . zijn niet dood. Als men meent, die firma de kop ingedrukt te hebben, zodat ze verdwijnt in de duisternis waaruit ze is voortgekomen, dan springt ze weer opeens naar boven, als 'n duveltje in 'n doosje, en roept: ‘Fout, fout! Dit mag niet en dat mag niet en dat mag niet, want... want... want...!’ Ja, ze weet van wanten. Ze kent 'n paar honderd gebods en verbods, uit 'n boekje geleerd. Maar oren aan d'r hoofd, heeft ze niet. J a n O u d e g e e s t is in staat om te zeggen: ‘*Je mag* niet zeggen: *je mag*! Dat moet zijn: *ie moogt*!’ Hij hoort z'n eigen niet praten en hij hoort anderen niet. Het hindert 'm niet dat hijzelf en de hele wereld zegt: de *man*; hij schrijft: **den** *man*. Hij kent z'n regels en ziet de zwarte letters op 't papier; al schrijvend hoort hij niets dan 't krassen van z'n pen. Z'n woorden zijn geen klankdingen, het zijn alleen maar denkdingen. Hij is volleerd in de eieredans. Vraag 'm eens ernstig, wat 't moet wezen: *U hebt* of *U heeft*, dan begint-ie niet te lachen, als bij 'n onzin-vraag, maar hij trekt 'n geleerd gezicht en zegt: ‘Ja, ziet u, het woordje *U* is 'n verkorting van *Uwe Edelheid*, en eigenlik moet 't dus wezen *U keeft*, want... maar....’ Enfin, de rest weet mijn TERWEY-kundige lezer wel.

Het enige goede antwoord op zo'n vraag was natuurlik de wedervraag: ‘Wat zeg jijzelf?’

‘Ik? Ik zeg altijd: *U hebt*, en dat zeggen ook de meeste mensen. Maar ik hoor anderen toch ook wel 's zeggen: *U heeft*, als ze heel beleefd willen zijn.’

‘Welnu, man; daar heb je de hele taalwijsheid: jij en de meeste mensen zeggen: *U hebt*, maar sommigen menen heel beleefd te wezen met *U heeft*! Meer weet ik ook niet van de zaak.’

‘Ja maar. Hoe *moet* 't nou eigenlik?’

‘Moeten? D'r *moet* niks. Je moet luisteren.’

‘U hebt goed praten! Maar je zegt toch ook **de** *man* en dan moet je schrijven: **den** *man*; dus dan moet je toch maar weten hoe 't moet.’

Ja, leerling van J a n O u d e g e e s t , U hebt gelijk, U heeft gelijk. Maar ‘gelijk heeft geen neus’, zegt de Volkshumor, en U hebt, heeft.... geen oren.

De wortel van alle kwaad zit 'm in die *de*'s en *den*'s.

Hoe zou 'n mens leren te luisteren naar z'n taal, als-ie om de paar woorden z'n oren moet sluiten om niet te horen wat-ie zegt.

En wat kan men verwachten van de stijl? Zal men wel van die goeie, huiselike woorden durven gebruiken, zoals: *tegensputteren*, en *knus*, en *verbouwereerd*, en *fratsen*, en *kittig*, en *gladweg*, en *krap*? O nee, dat mag zeker niet.

En van die goeie, vertrouwelike uitdrukkingen, die ècht onze moedertaal zijn, omdat heel ons verleden van de huiskamer er aan vást zit? Zoals: We zaten zoo *fideel* bij mekaar in dat hoekje; en: ze had haar les *pront* gekend; en: ik was erg *in m'n sas*; en: ik kon opeens niet op z'n naam komen, *zoals dat gaat*; en: hij *leeft op z'n zenuwen*; en: ik weet niet, hoe ik '*t rooien* zal; en: *gaat er maar 's anstaan*? O nee, dat mag helemaal niet.

En 'n losse, natuurlike praat-zinsbouw? Dat kun je begrijpen! Daar moet je mee aankomen bij J a n O u d e g e e s t ! ‘Fout!’ roept-ie. ‘Ongekuiste taal! Keukemeidestijl!’

Moet ik hier nog zeggen, dat huiselikheid iets anders is dan ongeneerdheid en platheid? En dat er vele manieren zijn van praten, spreken, in allerlei omstandigheden? Dus ook veel manieren van schrijven?

Het zijn zeker niet allemaal spellingzaken die ik hiervoor opsomde, maar ze horen tot dezelfde orde van dingen als de *de*- en *den*-kwesties. Al deze brabbelwijsheden samen leren aan de jeugd dìt: de taal die je in je hoofd hebt, deugt niet; dat is ontaalkundige taal, vol van dingen die *niet mogen*; je zegt wel: ‘ik zag *die* man voorbijgaan’, maar dat mag je vooral niet schrijven; het moet zijn: *dien*, hoor! **dien**! let er op en denk er aan; en zo zijn er 'n hoop dingen die je wel zegt, omdat we in 't dageliks leven niet zo presies op onze woorden kunnen letten, maar als je schrijft, dan moet je al die verkeerde dingen vermijden.

En aldus komt er 'n nevel te hangen van taalneuswijsheid tussen de woorden in 't hoofd en de woorden op 't papier, die de stijl bederft, omdat de schrijver zich onvrij voelt, onlekker door de dwang en de vrees.

De *de*- en *den*-kwestie alleen is erger dan al die andere kwestietjes samen, omdat ze voorkomt op elke regel die men schrijft.

Leer aan de jongelui dat ze gerust mogen, ja moeten schrijven: ‘ik zag *die* man voorbijgaan’, omdat elk beschaafd Nederlander dat zegt, en ze zvllen zich opeens veel losser, vrijer voelen, en daardoor beter schrijven. En als ze die vrijheid begrijpen en waarderen, dan zullen ze ook heel gauw die andere dwangregeltjes weggooien, beseffend dat ze van dezelfde soort zijn. Wie één vinger van de Vrijheid te pakken kreeg, zal gauw de hele hand grijpen. Maar die *de*- en *den*-kwestie is niet één vinger, het zijn er vier; de rest is er maar één. Als de leerling weet dat ‘ik zie *de* man’ goed Nederlands is, dan zal-ie ook durven schrijven: ‘daar komt-*ie* aan’, en: ‘ze zei *in d'r eigen*’, en: ‘bij *hun* is 't ook geen vetpot’, en hij zal niet bang meer wezen voor de vormen *m'n, z'n, 't*; hij zal lachen met de wijsheid, die dit bedorven, verminkte taal noemt; hij zal ook gaan voelen, dat 't soms beter is om *'n* of '*t* te schrijven, en soms beter: *een* of *het*; dat de gevoelswaarde van 'n hele zin daarmee samenhangt; hij zal gaan letten op de gevoelswaarde der zinnen in z'n hoofd, en begrijpen dat ze die moeten behouden op 't papier.

Zó waar is het, dat de spelling van grote betekenis is voor de stijl.

Gelooft u niet dat wij allen veel slechter zouden stileren als wij nog moesten schrijven bijvoorbeeld: ‘Ik bied*e* u een*e* schoone bloeme aan’? ‘Vanouds horen al die *e*'s erachter’, kon de taalneuswijsheid zeggen; ‘dus is het taalverminking om ze weg te laten, nieuwerwetse ongegeneerdheid.’

Maar wie zou met al die ouwe, deftige *e*'s, durven schrijven: eene *mooie* bloeme? We zouden zo'n gevoel van stijfheid over ons hebben, dat we 't dagelikse woordje ‘mooi’ voor iets verkeerds zouden houden, dat vertaald moest worden door ‘schoon’.

En geen kwestie van, dat men 't woordje *je* zou durven gebruiken.

‘Ik biede je deze mooie bloeme aan’!

Ieder zou dat voor wantaal houden.

En ik doe dat nu ook. Want al die *e*'s hebben gevoelswaarde, en ook de woorden *je* en *mooi*. Het zou wezen of men met glacé-handschoenen aan, of met 'n hoge hoed op, in z'n huiskamer zat, in de familiekring.

Zó waar is het, dat de spelling van grote betekenis is voor de stijl.

* * *

Het is ook leerzaam om eens te kijken naar de kunstschrijvers. Men zal veelal opmerken dat zij die het losse, levende woord liefhebben, ernaar streven om zich vrij te maken van de officiële spelling,

opdat hun geschreven woord, zoveel mogelik, de klanken weergeeft, die ze horen in hun hoofd.

VAN LENNEP die in z'n *Ferdinand Huyck* zo vele gezellig-gekleurde huiselike uitdrukkingen geeft, zegt in de inleiding van dat boek, dat hij *de klanklooze* e *achter het onbepalend lidwoord en veelal ook achter de possessiva weglaat, tenzij wanneer het eerste een telwoord wordt of wanneer de laatsten bijzonderen nadruk vereischen*.

Juffrouw STAUFFACHER, zegt hij, *volgde in allen gevalle haar gehoor en, voor zooverre men schrijven moet gelijk men spreekt, geef ik haar daarin geen ongelijk*.

Hij was met deze woorden in 1840 al verder op de goede weg dan vele onderwijzers en leraren 'n halve eeuw later.

MULTATULI, die schreef: *Wat zou er worden van de schoolmeesterij, als we flinkweg schreven zoo-als 'n beschaafd mensch spreekt*? en die 't ook dooie taal noemde, als men *haar* zei, van 'n *tafel* sprekend: '*Zet haar in den hoek*'; en die schreef: *Wij hebben nu eenmaal in 't hollandsch geen vrouwelijk geslacht voor levenlooze zaken. Waartoe dan dit altijd voorgewend in ons schrijven? 't Is* **onwaarheid**, *als 'n auteur iemand, van de zon sprekend, laat zeggen*: **Zij** *gaat op*; en ook: *Ik leg mij toe op 't schrijven van levend hollandsch. Maar ik heb schoolgegaan*; MULTATULI begon al met de *ch* weg te laten in woorden als *mens* en *vis*.

En CREMER doet dikwels 't zelfde in z'n novellen, namelik als hij dialect schrijft. 't Is of hij voelde dat die goeie, lenige, warme dialect-taal veel te levend was voor zulke dooie dingen. Hij schrijft: *kiends* en *dorsen* en '*n wiske hooi* en *gundse kant* en '*n mins*.

Opmerkelik is 't ook, hoe boekerig en stijf deze auteur kan schrijven als hij z'n dialect loslaat en zich uitdrukt in wat men wel noemt: *gekuischte taal*. Ik laat nu ekspres die *ch* staan, want dat hoort zo bij die malle uitdrukking.

Ook bij WERUMÉUS BUNING komt de spelling wel onder invloed van z'n stijl, namelik als z'n personen dialect spreken. In *Ouwe Jan Hallema* schrijft hij: *toen had je 't aan den gang.... ik nam de theepot met al wat er in was, en ik smeet de heele santemedie, dwars over den vloer, door de kamer heen*.

In dat weglaten van de *t* achter *had* en van de *n* bij *de theepot* zit gevoel van vrijheid, natuurlikheid. Hij doet 't zonder redenering, want even verder schrijft hij: *over de***n** *vloer*.

Ik heb met al deze voorbeelden alleen maar de stelling willen illustreren, dat er wisselwerking bestaat tussen spelling en stijl: gelijk 'n goede natuurlike spelling vanzelf dringt naar 'n goede, natuurlike stijl, zo zal ook de levende stijl waarbij 't schrijven spreken wordt, behoefte doen ontstaan aan 'n natuurlike spelling. De ene leugen brengt tot de andere, maar ook de ene waarheid, tot de andere.

Als onze leerlingen begrijpen dat al die *n*'s in de woorden *den, den, den* leugens zijn, omdat zij ze niet horen in hun hoofd, dan zullen ze'r ook vanzelf toe komen om zichzelf af te luisteren en de levende woorden van hun denken op 't papier te brengen; ze zullen genezen van de waan dat de taal in hun hoofd 'n gebrekkig ding is, dat gecorrigeerd moet worden door schoolmeesterlike neuswijsheid en aanstellerij.

J.M. ACKET.

Voornaamwoordelike aanduiding in het verleden.

Uit de fijne en scherpzinnige artikels van SIMONS is afdoende gebleken hoeveel stof tot opmerking de voornaamwoordelike aanduiding in hedendaagse taal oplevert. Ook voor het verleden zou dit punt eens nauwkeurig bestudeerd moeten worden. VAN HEULE zegt ergens dat men een *brief* met *se* aanduidt, en noemt op grond daarvan *se* een mannelik aanduidend woord. Men zou geneigd zijn aan ‘dooreenlopen van geslachten’ te denken. Maar in verband daarmee wil ik wijzen op een eigenaardig gebruik van *haar* omstreeks 1600 bij Zeeuwen en Vlamingen, die taalkundig-mannelik en vrouwelik geslacht nog scherp scheiden. CATS (*Sinne- en Minnebeelden*) schrijft: ‘Noch baert de steen *haer* kracht’ (elders geregeld ‘metten steen’) en SIMON STEVIJN (*Weeghconst*, 1586): ‘dat den balck in *haer* plaets blive’); later evenzo bij het mnl. (*pilaer* en *waegh*); ‘den stock sal *haer* eerste stand houden’ (*Weeghdaet*). Vindt men ditzelfde verschijnsel nog in hedendaagse Zeeuwse en Vlaamse dialekten?

Het vocabulare van Noel van Berlaimont.

Hetgeen de heer KOOIMAN in zijn aardig opstel *Populaire taalstudie in de zestiende eeuw* vertelt over het Vocabulare van NOEL VAN BERLAIMONT[1], heeft mij aanleiding gegeven deze zaak eens nader te onderzoeken. Een boek door Willem Vorsterman c. 1530 gedrukt en uitgegeven met het oude titelblad van 1511, terwijl de tekst veranderd zou zijn, en dit alles zonder eenig verklaarbaar motief - het leek een bibliografisch raadsel, waarvan de oplossing mij ten zeerste aanlokte.

Het geval bleek bij onderzoek echter al te eenvoudig: het boek is niet gedrukt in 1511, maar in **1540**. Er staat duidelijk: Int iaer M.D. XL, en niet: M.D. XI.

Wie vertrouwd is met oude drukken, zal er zich niet in vergissen; anderen verwijs ik naar een facsimile van dezelfde lettertype, waar hij een dito L zal kunnen aanschouwen[2]. De magere, trouwens algemeen-gothische structuur van de letter heeft de verwarring met een I op zijn geweten.

Ook de houtsneerand van het titelblad wijst op een veel later tijdstip dan 1511. Een reproductie ervan vindt men in NIJHOFF'S Art typographique[3], uit een druk van 1522. De rand is daar nog geheel gaaf, terwijl hij in 't Vocabulare talrijke scheuren en wonden vertoont en de binnenlijst bijna totaal verdwenen is, gevolg van jarenlang gebruik.

Men kan aannemen, dat dergelijke Renaissance-titelranden uit één stuk hier te lande op zijn vroegst omtrent 1517 voorkwamen. Om en aan 1511 zette men nog alleen een houtsnee op de titel of omlijstte deze met een paar losse randjes.

Het zal Dr. KOOIMAN ondertusschen tot troost strekken, dat hij

1) *N. Taalgids* XII, 72.
2) WOUTER NIJHOFF, *L'Art typographique dans les Pays-Bas. 1500-1540*. Livr. I (La Haye 1902), Anvers. Will. Vorsterman pl. I. 4 (reg. 5 v.o.).
3) Livr. III, Vorsterman pl. III. 8.

met zijn vergissing niet alleen staat, integendeel zich in bibliografisch gezelschap van de eerste rang bevindt.

Het vroegst trof ik het boek aan met 't jaartal 1511 in de veilingscatalogus-Crevenna van 1789[1]. Alleen het Fransche gedeelte van de titel is daar vermeld:

Noel de Berlemont maitre d'Ecole à Anvers, Vocabulaire pour apprendre a bien lire escripre & parler Francoys & Flameng. Anvers, Guil. Vorsterman, 1511. in 4. Goth.

Daaruit hebben PANZER[2] en BRUNET[3] het overgenomen. Dan komt het voor in de Catalogus... v.d. Mij. d. Ned. Letterkunde[4], de onmiddellijke bron van Dr. KOOIMAN. Mogelijk steunt deze catalogus weer op PANZER of BRUNET; mogelijk ook is het exemplaar van de veiling-Crevenna dadelijk in de bibliotheek van de Mij. d. Ned. Letterkunde terecht gekomen en is de Leidsche vergissing dus al van oude datum. Aan PANZER en BRUNET heeft weer W. NIJHOFF het ontleend in zijn Ned. Bibliographie van 1500-1540[5]. Bovendien vermeldt deze een exemplaar in de bibliotheek-Arenberg te Brussel; ongetwijfeld weer dezelfde editie.

Nu het boekje van 1540 blijkt te zijn, is de samenhang hoogst eenvoudig. Het zal de tweede druk zijn geweest (‘van nyeus gheoordineert. Ende wederom gecorrigeert...’) van het Vocabulare van 1536, dat Prof. DE VREESE voornemens is (was?) uit te geven in de werken van de Vlaamsche Academie, blijkens de omslagen van 1899 en volgende jaren.

Deventer, April '18.

M.E. KRONENBERG.

1) *Catalogue des livres de la bibliothéque de M. Pierre Antoine Bolongaro Crevenna* III (Amst. 1789), p. 43, n°. 3175.
2) G.W. PANZER, *Annales typographici ab anno MDI ad annum MDXXXVI continuati* VI (Norimb. 1798), p. 5.
3) J. CH. BRUNET, *Manuel du libraire et de l'amateur de livres*^{5} I (Paris 1860), 790.
4) I (Leid. 1887), 47.
5) In *Het Boek* I-III ('s Grav. 1912-'14). Aldaar zal Dr. KOOIMAN i.v. Vocabulaer etc. ook nog enkele meertalige woordenboeken vinden, die hem onbekend zijn gebleven.

Anglicismen in het gasbedrijf.

[In mijn artikel over *Anglicismen*[1)] wees ik er op, dat verschillende groeptalen van de industrie afzonderlik onderzocht zouden moeten worden. Daarbij is techniese voorlichting onmisbaar, want de woorden kunnen niet van de zaken gescheiden worden. Door de vriendelikheid van de heer K. Blokhuis, direkteur van de gasfabriek te Middelharnis, ben ik in staat gesteld om op één gebied een vrij volledig overzicht te geven van Engelse invloed op de vaktaal, nl. in het bedrijf van de gasfabriek. Het volgende is bijna geheel woordelik ontleend aan zijn schrijven. Terecht heeft de schrijver zich niet bepaald tot een opsomming van uit het Engels overgenomen vaktermen, maar ook aangegeven, waar men eigen gangbare of nieuwgevormde woorden in gebruik nam.]

De gasindustrie is van Engelse oorsprong, en het is niet te verwonderen dat uit geschriften en door werklieden, Engelse woorden in deze industrie in gebruik zijn gekomen en gebleven. Toch zal men uit de volgende opsomming zien, dat onze taal resistent is geweest ten opzichte van verschillende woorden, die even goed hadden kunnen overgenomen worden als andere. Beginnen wij onze wandeling door een gasfabriek in de *stokerij*, dan ontmoeten wij in dit woord zelf reeds een voorbeeld van vermogen tot eigen woordvorming. De *retorts* zijn ook bij ons retorten geworden (het woord *retort* was trouwens reeds lang gemeen eigendom van alle West-Europese talen, onderstel ik, en het lag dus voor de hand dat het werd gebruikt; zelfs de Duitser, die zijn sigaar Rauchrolle wil noemen, spreekt in de gasfabriek van Retorten), maar het *retort house* heet bij ons de stokerij. Ook de *furnaces* zijn niet tot fornuizen herschapen, altans niet in de stokerij ener gasfabriek, maar heten *gasovens*, gelijk in het Duits *Gasöfen* (Fr. fours). Ook voor de aan de gasovens voorkomende *klimpijpen* (*ascension pipes*) vindt men in onze taal wel een adaptatie, maar geen overneming op de klank. Het overgangstuk boven op de oven, *the bridge*, heet bij ons *zwaanshals* of *zwanehals*.

1) *De Nieuwe Taalgids* VIII, 168.

Door klimpijp en zwanehals komt het gas uit de retorten in de *mijn*, en hier hebben wij nu een woord dat op de klank is overgenomen. De *main* is een vrij groot, half met teer en water gevuld reservoir, waarin alle buizen die van de retorten komen, indompelen, om te beletten dat het gas terugblaast, wanneer een retortdeksel geopend wordt. Op de oven is dit dus de hoofdverzamelbuis, *the main*. Ook de hoofdbuis in de straat heet in het Engels *main*; in dit geval echter is het woord niet overgenomen en spreken wij van de *hoofdbuis*. De indompeling van de buizen in deze main (vele gasdirekteuren duiden hun kennis van de afkomst van het woord aan door *main* te schrijven, men noemt het echter meestal ‘de mijn’ en het werkvolk zegt altijd ‘de mijn’) heet in het Engels *dip* en het staat enigszins gekleed en verraadt vakkennis, om niet van *indompeling* te spreken, maar van *dip*. Mocht alleen de kortheid van het Engelse woord de reden van het gebruik zijn, dan heb ik mijn kollega's ten onrechte een smet aangewreven. Op oudere gasfabrieken vond men vroeger altijd een *cokestoren* met *sproeier*, die meestal *scrubber* werd genoemd; ook de *ammoniakwasser* werd en wordt nog dikwijls op zijn Engels uitgesproken (men zegt *washer*, maar door onvoldoende kennis van het Engels geeft men het woord een Hollandse *a*-klank), hoewel daar geen goede reden voor bestaat. De *exhauster* en *condenser* (soms verlatiniseerd tot *exhaustor* en *condensor*) ontbreken op geen gasfabriek; de condenser wordt tegenwoordig ook nog al eens *koeler* genoemd, wat minstens even goed is. Dit is wellicht onder Duitse invloed, waar van *Kühler* en *Gassauger* voor condenser en exhauster gesproken wordt. Over het algemeen is Engelse taalinvloed in de gasindustrie reeds lang tot staan gekomen en Duitse invloed overwegend geworden: het logies gevolg van de hogere vlucht, die de gasindustrie in Duitsland nam, en van de omstandigheid dat bijna alles op gasgebied tegenwoordig uit Duitsland komt. Franse invloed is nooit groot geweest. *Drukregulateurs* waren een Franse specialiteit en werden steeds regulateurs genoemd; in het Engels heten zij *Pressure Governors*. In de *zuiverkisten* en het *zuiver huis* hebben wij weer voorbeelden van adaptatie (Eng. *purifiers* en *purifier house*) zonder letterlike overneming. Ook de *afsluiters* hebben in onze taal een zelfstandige naam (Eng. *valve*), maar de *bye-pass* heet onveranderlik de *bijpas*. Het is een omloop, die in de gasfabriek van belang is en in staat stelt het toestel uit te schakelen, waarbij zulk een omloop is aangebracht. Aangezien nu vervuiling en verstopping van toestellen in een gasfabriek tot de gewone ervaringen behoren, waarvan het publiek niets bemerkt, maar de gasman des te meer, is voor deze laatste de bijpas een belangrijk ding, en wel waard dat

hij die met een eigen naam bestempelt. De grote gasmeter der fabriek, die de gehele produktie meet, wordt in het Engels *station-meter* genoemd, en heet in het Hollands veelal de *stationsmeter*. Hier was fabrieksmeter (wat ook gebruikt wordt) beter. Biezondere vermelding verdient nog het woord *gasometer*. Dit is in het Engels niet de gasmeter, hetzij op de fabriek of daarbuiten bij de verbruikers (*consumers' meters*), maar de *gashouder*. Toen de gasindustrie in haar kinderjaren was, kende men nog geen *gasmeters*, die eerst zijn uitgevonden door Clegg in 1815. In het begin werd de produktie nagegaan uit de stand van de gashouder en zo is het woord gasometer voor deze houder in gebruik gekomen. De handboeken spreken van *gasholders*, maar het Engelse publiek noemt een gashouder nog steeds *gasometer*. En zo kon het geschieden dat de Nieuwe Rotterdamsche Courant vermeldde, dat bij het beschieten van Hartlepool door de Duitsers de gasmeter was vernield.

Nemen wij hiermee afscheid van de gasfabriek zelf. Ook daarbuiten ontmoeten wij Engelse bekenden. Ik laat daar of het in navolging van het Engels is, dat men altijd spreekt van de *distributie* van het gas. Nodig is het zeker niet, en verdeling zou hier een even goed woord zijn. Slaan wij echter een prijscourant van *fittings* na, van al datgene, wat een *fitter* nodig heeft, dan ontmoeten wij daar *connectings* (door de werklieden meestal *sluitstukken* genoemd), *nippels, sokken* (Eng. *sockets*, ook wel zo in de prijscouranten geschreven), *pluggen, flenzen, koppelingen, kappen. Knieën, ellebogen, Tee-stukken* kan men nauweliks anglicismen noemen. Een hulpstuk in de vorm van de letter T zal men van zelf een Tee-stuk noemen, zoals men een dubbel omgebogen haakje aan de lamp een S-haak noemt. Maar waarom spreekt men hardnekkig van het *body* ener lamp voor het zwaardere centrale gedeelte, waaruit de armen ontspruiten? Menigmaal vindt men aan een eenvoudige lamp ter versiering *huksen*, losse holle stukken, die over een buis kunnen geschoven worden. Is een huis, bijv. een gewone hanger, te lang, dan wordt in het midden ter verfraaiing een *huks* aangebracht. Ik twijfel niet of dit is het Engelse *husk*. De kogelbeweging aan de lamp werd vroeger door fitters de *baljuw* genoemd, een verbastering van *ball-joint*. Tegenwoordig is dit voorbeeld van slechte volksetymologie weer in onbruik en spreekt men algemeen van kogelbeweging.

De hoofdbuis in de straat wordt, zoals ik reeds vermeldde, niet de *main* genoemd. Maar de met touw en lood gemaakte verbindingen (men noemt dit touw *striktouw*, Duits *Teerstrick*; het wordt zowel geteerd als ongeteerd gebruikt) heten bij de fitters bij voorkeur

juinen of *jeinen* (Eng. *joints*. De afleiding is nog duideliker in het werkwoord: twee buizen worden aan elkaar *gejuind*, of *gejeind*.[1)]

Een eigenaardig woord is *dienstleiding*. Het is de spruitleiding, die van de hoofdbuis naar een woning gaat. In het Engels heet zij *service pipe*. WEBSTER geeft bij *service*: 'service pipe, a pipe connecting mains with a dwelling, as in gaspipes and the like, TOMLINSON.' Dat TOMLINSON hierbij wordt vermeld is misschien een aanduiding, dat ook de lexicograaf iets zonderlings in het woord vond. Ook in het Frans heet deze buis *service*, en uit Frans of Engels is bij ons het woord dienstleiding gekomen. Zowel in het Frans als in het Engels vertegenwoordigt echter *service* twee begrippen, bij ons onderscheiden als dienst en bediening. De dienstleiding is de pijp, die een huis met gas *bedient*, en zou dus, indien een vertaald woord nodig was, bedieningsleiding moeten heten. De Vereniging van gasfabrikanten in Nederland, die binnenkort nieuwe algemeen geldige voorschriften voor gasleidingen zal invoeren, wil het woord *dienstleiding* handhaven. Ik zag het liever vervangen door *spruitleiding, straatleiding* of *buitenleiding* (in tegenstelling met de binnenleiding in het huis).

Branders van klein model worden meestal *Lilliputbranders* genoemd. Dit is echter niet een Anglicisme, maar een Germanisme. De Duitse fabrikanten voerden branders van klein model onder deze naam in, toen Duitsland reeds de grote leverancier was geworden. Het gasgloeilicht is trouwens in Duitsland tot ontwikkeling gekomen, en eerst in de laatste jaren ook in Engeland algemeen geworden. De brave Duitsers hebben ook Lilliput 'eingedeutscht', door het met een L te weinig te schrijven als *Liliput*.

Uit het Engels afkomstig zijn weer: *bries* en *cokesbries*, Eng. *breeze*, Fr. *braise*, in het Eng. homonym met *breeze*, wind, vroeger reeds vermeld als een laat leenwoord in onze taal als bries. Ook in onze taal heeft men dus bries als een stel van twee homonymen, evenals in het Engels. Blijkbaar uit het Engels vertaald zijn: *vleermuisbrander* (naar het Eng. *batwing*) en *verzegeling*, voor: waterafsluiting. In een U-vormige buis, waaruit gas stroomt, wordt water gegoten, dat in de U blijft staan. De buis heet dan 'verzegeld' (Eng. *to seal, water-seal, hydraulic seal, water-lute*).

K. BLOKHUIS.

1) B.v. in deze zin uit een vakblad (*Het Loodgieters- en Fittersbedrijf*, 13 Maart 1914): 'Deze leiding was geheel met loodwol gejeind'. Het woord ontbreekt in het *Ned. Wdb.*

Arnold Hoogvliet's Abraham de Aartsvader.

Zo 't waar is, dat een held pas gaat leven door de dichter, die hem door de forsheid en de sierlikheid van de beeldende lijnen de onverwelkbare roem der onsterfelikheid geeft, zo waar is 't ook, dat een inderdaad groot man onherkenbaar kan worden onder de handen van zijn, hem afleggende, bidders. De aesthetica toch heeft haar eigen eisen, en aangezien zij meewentelt met de eeuwkringen, en ongevoelig haar oogglas richt naar de zonnestand van de mode, ontgaat haar de bedeesde stem van de ingetogen, en steeds haar innerlik leven leidende pieëteit. Ook kan men van een schrijver van een zo uitgebreide veld als dat van de ‘Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde’ onmogelik vergen, dat hij zich zetten zal aan het bespiegelen van uit-de-tijdse stoffen, bewerkt onder het regime van even uit-de-tijdse kunstopvattingen. Hij zal, gekomen aan ARNOLD HOOGVLIET'S heldendicht *Abraham de Aartsvader*, wellicht niet zonder spijt, doen opmerken dat de bewerker van het Bijbels epos aan het slot, ‘als met een zucht van verlichting’ heeft neergepend:

> Nu is mijn taak volbracht: mijn dichtstof afgeweven.
> 'k Heb twalef boekjes van Helt Abraham geschreven,(;)

dat hij, de dichter blijkbaar ‘naar het einde verlangt’, welke opmerking alsdan, met de opgaaf van de vergevorderde bladzij (269) waarop dit verlangen kenbaar zou worden, als vanzelf de lezer tot de gevolgtrekking moet leiden, dat een arbeid, die de auteur reeds vermoeit, zo goed als zeker de veel verder van die stof aanstaande liefhebber der Nederlandse letteren van een nadere kennismaking zal afhouden: iets wat natuurlik anderzijds de leiding gevende litterair-historicus van de verplichting ontheft, om - volgens de eisen van smaak en harmonie - behoudens enige omklede katheder-krietiek, als ‘inderdaad te zwaar voor zijn (HOOGVLIETS) gaven en krachten’; ‘weinig eigens of schoons’; ‘vrij wat conventioneels’; ‘mislukt heldendicht’; ‘desniettemin had hij talent’; ‘de geringe aesthetische ontwikkeling’ (van de tijdgenoten, die) ‘de schoonheid hier en daar’ en ‘de gladde stroom der verzen, gepaard met de vroomheid der bijbelsche poëzie’ (bewonderden); ‘de langzaamheid van deze aesthetische ontwikkeling’,

(zodat) ‘in 1780 nog een tiende druk het licht zag’;[1] - een dieper ingaande beschouwing van deze arbeid te leveren. Doch waar blijft nu de mantel der pieëteit, waarmee de geschiedschrijver zich in de eerste plaats dient te omhullen, wil hij in de hallen en tempelen van onze voorvaderlike kunst en beschaving gaan? Want dat HOOGVLIET'S lezers altans hem niet moe werden; dat zijn arbeid een spiegel van de smaak onzer voorouders is, en de lijnen van zijn persoonlikheid samenvallen met de omtrekken van de toenmalige kultuur, dat bewijzen toch wel de tien drukken. Daarom komt het ons billik voor, dat wij nadere pogingen doen om ons in te leven in dit dichtwerk, ons rekenschap te geven van de inwendige eigenschappen, de harteklop te verstaan van dit stuk, dat, bij nader inzien, in stede van vermoeidheid te tonen, in zijn strakke ontplooing, als een uitstaande bloemkelk, het daglicht tart. Want dit is wel de eerste indruk van het werk, die van geacheveerdheid: de sterk gespannen lijnen verbergen even goed als in een moderne roman of in een Heijermans-stuk, de kracht van de opstand, de moeizame uitbroeing van 't ontwerp, het zweet en de olie van de arbeid, de woeling van 't brein. Zeer zeker is het een werk uit de tijd, die er de geboorte aan gaf: een massieve, korrekte vlakkenbouw, de triomferende regelmaat, de volle pralende uitbloei, onzichtbaar wegwerkende het wringen en splitsen der knoppenschietende takken en twijgen. En, beter dan zijn naneef, was de dichter in staat, met fier besef de levenskracht van zijn eigen werk te schatten:

> Nu is mijn taak volbracht....
> . . . . . .
> 'k Heb dus eene eerezuil, voor den Godsdienst in myn dicht,
> Met geestlyk wapentuig behangen, opgericht;
> Waarop het Heilgeloof, na 't einde van myn dagen,
> Misschien nogh eeuwen lang zal moedt en glori dragen.

Trotser tevens, om de aard van zijn stof, die boven de ‘schrandere fabelen’ en de ‘geleerde beuzelingen’ van Homerus en Virgilius uitging:

> *Ik* heb gezongen van den grooten Abraham
> Die zynen vader mede uit Ur, de Vuurstat, nam,
> En hem, op Gods bevel, de vaderlyke muuren
> Onttoog, en 't smooken der afgodische outervuuren.

1) Dr. G. KALFF, Geschiedenis der Ned. Letterkunde, V, blz. 149-'50. Veel erger maakt het JONCKBLOET, V, 110-111, met zijn ‘smakeloosheid’, ‘theologisch geredekavel’, enz. Toch erkent hij ook ‘lichtpunten’ .... Feitelik vraagt men zich af: ‘wat had deze professor te zeggen, over iets, waarvan hij voelen moest, dat hij ver verwijderd stond.’

Ik van de Godtheit, die het ongenaakbaar licht
Bewoont:....
En van zyn Waarheit, die 'k geschildert heb naar 't leven
Met echte verven;....
En, naar 't vermogen van myn kunst, zoo ryk gekleedt,
Als hare statigheit, van hemelsche afkomst, leed.

Zelden toch was er over een meer verheven onderwerp een dichtplan opgezet, dan over de 'Bijbelse Abraham'.[1] De 'Bijbelse', herhalen we, want in de levensbeschrijving van deze patriarch (Gen. 12-24)[2] is het duidelik merkbaar, dat in de voorstelling van de Mozaïese verhaler, Abraham bedeeld is geworden met een Goddelike zending, terwijl in de richting van een verder doorgetrokken lijn, bij de latere Christenheid de mening post had gevat, dat aan de uitverkoren 'Vriend van God' de derde bedeling[3] was geopenbaard van het Goddelik programma onzer Wereldgeschiedenis. Dit program wordt, voor zijn aandeel, hem medegedeeld in een zevental achtereenvolgende beloften en bondssluitingen. Het eerste bevel, om zijn maagschap en land (Ur) te verlaten, is niet vergezeld met de belofte van Kanaän.

Eerst na Terah's dood te Haran, een station op de weg tussen Mesopotamie en de landen langs de Jordaan, komt er een twede en

1) En dus niet de 'Abraham' der moderne krietiek. De voor ons liggende historie van de patriarchentijd in 't boek Genesis is, hoe schoon ook in de onderdelen, gebrekkig van kompositie en vol scheuren en lassen. De overwegend krietiese geest - vooral die der 19de eeuw, - ging op analyse uit, en zocht de oorsprong, de herkomst, en de wijze van opbouw der onderdelen te verklaren; daarentegen liet de verbeelding zich in gloed zetten door de bekoring, uitgaande van het oosterse herdersleven en door de diepe zin der poëtiese gedachte; en bleven voor haar de gebreken verborgen in de glans der dichterlikheid. Hier dus zijn Abraham en Izaäk (en Jakob) inderdaad personen, en geen namen van goden of stammen. Hier is het verhaal authentiek, en geen samenweefsel van inlands- en uitlands-Kanaänitiese legenden. Hier dus ook leeft Abraham te Hebron, te Berseba en te Sichem; hier wordt Sara tweemaal geschaakt; Ismaël tweemaal weggezonden; Abram's naam verlengd en verrijkt tot Abraham, enz. De 17de eeuw kende wel meesmuilend ongeloof; maar dit ongeloof kon zich geen wetenschappelike basis geven. Wel zag men meer dan tans overal éénheid; en in die éénheid, zelfs in het schijnbaar tegenstrijdige wellicht des te meer nog, de wondervolle openbaring van Gods almacht.
2) Eigenlik tot Gen. 25:10.
3) De eerste aan Adam (en Eva), Gen. 3, 14-19; de twede aan Noach, Gen. 9. Verg. H. GRATTAN GUINESS. The Divine Programme of the World's History, Londen 1888.

nu een meer bepaalde oproep tot Abraham (Gen. 12, 1 en 2). Gedurig worden er, bij kortere of langere tussenpoozen, tijdens het leven van de aartsvader en dat van zijn zoon en zijn kleinzoon, verschillende bizonderheden bij de eerst gegeven belofte gevoegd; beknopte toezeggingen worden aangevuld; het gegeven woord met nieuwe gunstbewijzen verrijkt of in zijn speelruimte beperkt. Doch de grondtoon blijft dezelfde en het Goddelik vertrouwen onbeperkt; en de zevenvoudige herhaling, bij 't nageslacht herinnerd, en op de Moriah met een eed besloten, gaf aan de gelovigen van Jakobs huis en die van Christus' kroost de niet te schokken overtuiging, dat hier de Voorzienigheid aan zijn uitverkorene een wereldhistorie *in omtrek* had aangekondigd, een historie, die nog bezig is zich te voltrekken, maar waarvan alle feiten zich in de stralen van de Goddelike geest, welke uit de nevelen der oudheid het nageslacht door Abraham zijn toegezonden, zijn blijven weerspiegelen. De Joodse schriftverklaarders en de oude kerkvaders hadden er goed de nadruk op gelegd, waarom het ging. De Almacht had de volken der aarde, die in de physieke en geestelike hereditaire lijn hun kindschap aan zijn beschermeling zouden ontlenen, voor deze vraag gesteld: ‘Wat is mijn Alvermogen onmogelik?’ Een kinderloos en bedaagd man, gepaard aan een vrouw van hoge leeftijd, zou in de eerste plaats de vader worden van talrijke mensengeslachten; uit deze, een bevoorrechte stam een hem toegewezen, alsnog door andere volken bezet eigen domein bezitten, en van uit dat gebied en uit die stam het ganse menselik geslacht gezegend worden. Tegenover de vervulling van deze uit verre eeuwen dagtekenende profeetsie staan nog heden millioenen perplex. Wat zij in de Joodse en de bredere Semitiese wereld heeft uitgewerkt, getuigt de diepe verering van de patriarch bij Israël en de Mohamedaanse volken; wat deze toezegging door het spektrum van des Goëls Menswording voor de Christenwereld betekent, bewijst de hulde, aan de ‘Vader des Geloofs’ bewezen, in haar eeredienst van eeuwen en in haar poezie.[1)] Aldus werd Abraham Israëls eerste profeet,[2)] de eerste Vredevorst, de meest zichtbare afschaduwing van de Heilbelofte in

1) Zie voor de 19de eeuw DA COSTA'S Hagar, nog op 't Joodse standpunt. Later trekt hij de lijn door, en ontwaart, dat het voorafgaande slechts schaduw is; zie *Da Costa's Iedeaal* (Taal en Lett. X, 545). In de 16de eeuw gaf BARTAS in z'n *Seconde Sepmaine ou l' Enfance du Monde* de eerste poëties uitgewerkte parallel Izaäk = Christus, naar Heb. II vs. 17. Zie VONDEL'S *Vaderen* (Van Lennep - Unger I, blz. 303.

2) Ook volgens het Godswoord aan Abimelech, Gen. 20, 7.

Christus.[1] Belangwekkend is 't verhaal in de Pentateuch, met zijn brede omtrekken vruchtbaar werkend op de, door vage ruimten, voortsnellende verbeelding. Over de vlakten van Chaldaea en Syrie, waardoor het oude stamhoofd trekt met zijn talrijke knechten, levend in tenten, en de verspreide kudden weidende, schijnt het gouden licht van een Oosterse morgenstond. Hij dient zijn God met de uiterste eenvoud, zonder tempels of beelden. Hij is niet zonder zwakheid en gebreken, maar ook in zijn zwakheden eerbiedwaardig en beminnelik. Hij is geen wetgever als Mozes, geen hooggestemd dichter als David, geen met visionnaire wijsheid gedrenkte Daniël. Maar over zijn eenvoudig wezen ligt een goedheid, een trouw, een gehoorzaamheid, een vriendelikheid en een vroomheid, die inzonderheid aan hem eigen is. Zijn geloof, jong en teer, doorstaat de krachtigste proefnemingen. Het weet de band te verbreken die hem aan zijn land en zijn maagschap binden. Het weet geduldig de herhaalde en soms lange opschorting in de vervulling van de Goddelike belofte te verdragen. Het komt alle hinderpalen te boven, physieke en morele, die zijn verwachtingen in de weg staan. Het neemt Izaäk aan, en geeft Ismaël prijs. Het is bestand tegen Gods laatste eis, om het meest geliefde pand af te staan, het met eigen hand te offeren, en daarbij een daad te plegen, die strijdig scheen met Gods eigen karakter en onbestaanbaar tegenover Gods eigen gegeven woord. Want hierin vooral lag de ongewoonheid en de strengheid van de proef, die strekken zou als het getuigenis van zijn geloof! De last en de belofte botsten tegen elkaar op. Door Gods last te gehoorzamen, deed hij de belofte te niet; hield hij zich aan de belofte, dan moest hij Gods last afwijzen. Doch een weg, om het een met het ander te verzoenen, kon worden vermoed; en 't scherpe oog van 't geloof had, hoe duister die overigens was, de uitweg opgemerkt. God was in staat ‘Izaäk uit den dode op te wekken’. En gehoorzaam aan Gods bevel, werd Izaäk op staande voet ontbonden; de ram, gevangen in het doornbosje, werd in zijn plaats gesteld; het vuur werd aangestoken, het offer volbracht. De vader en de zoon maakten zich op om terug te gaan. Toen kwam nog eens, en voor 't laatst, de stem uit den hogen, die plechtig de woorden sprak: ‘Bij mij zelve heb ik gezworen, dat zegenende, ik *u* zal zegenen, en vermenigvuldigend, ik *u* zal vermenigvuldigen, als de sterren des hemels, en als het zand aan de zeeoever; zie, in *uw* zaad zullen de volken der aarde gezegend worden, omdat gij mijn stem hebt gehoorzaamd’. God zelf had gezworen: en in de her-

1) MAX MÜLLER. Selected Essays II, 345.

innering van Abraham zelve, en in die van Israëls geslachten, bij Jozef, bij Mozes, bij Zacharias, bij Stephanus en bij de schrijver van de brief aan de Hebreën, wordt zovele malen de aandacht gevraagd, dat God, alléén bij deze gelegenheid, bij zich zelf had gezworen. De eed was het sluitstuk: het laatste woord dat van Gods lippen afdaalt tot het oor van Abraham.[1)]

Het is misschien overbodig op te merken, dat onze 18de-eeuwse ARNOLD HOOGVLIET in de persoon van Abraham niet in de laatste plaats zal zien de drager van de door God uitgesproken Heilbelofte, en - steunende op Abraham's, en door God als zodanig zelf gekwalificeerd profetendom, - neemt hij de vrijheid, de ogen van de aartsvader in die mate te openen, dat zijn geest, nu eens sterker en dan weer zwakker, door de stralen van het toekomstige volle openbaringslicht wordt bestraald. Voelt deze zich zwak, dan vraagt hij ootmoedig om voorlichting; in het besef van zijn voorrecht voelt hij zich dankbaar, omzichtig en kalm. Straks tijgt hij, gedreven door broodsgebrek, naar Egypte. Hier, onder Cham's geslacht, is hij de éénling, die in het Genadelicht wandelend, mijlen ver van de vervloekten afstaat. De dichter geeft zich goed rekenschap van het, in scherpte, door niets anders, te overtreffen kontrast. De Egyptenaren zijn verbasterden en gezonkenen. Hun eredienst is tot onherkenbaar wordens toe vervallen, hopeloos verward, en zwart als de duisternis. Dit hadden de priesters gedaan, deels uit onkunde, doch meestendeels uit snood bedrog en vuige berekening. De lezer hoort hier reeds de stemmen van een ontwakend rationalisme. Doch met dit al bleef de schriftverklaring de traditionele, vooralsnog de traditionele-Protestantse, en sloot zich aan bij de Evangeliese tijden. In haar oog was de tijdruimte tussen Nicaea en Wittenberg een nacht van misverstand. Haar filologen zochten, op het voetspoor van de 17de eeuw, naar de vroegste symptomen van de Ware Leer tot in de diepste oudheid, en in de grijze kultuur en de geheimzinnige riten der Heidenen, en toetste de vondsten aan Israëls tempeldienst en zijn historiese boeken, of wel aan de waarheden van 't Evangelie. Isis en Osiris zoude op vervalste wijze Eva en Adam figureeren.[2)] Zo laat onze HOOGVLIET bij anticipatie, zijn Abra-

1) Rev. W. Hanna: The Bible Educator, I p. 86.
2) BASNAGE, in zijn *Antiquitez Judaïques* II, 488; MEURSIUS was hem hierin voorgegaan. PERIZONIUS, in zijn geleerd *De Investig. Egiptorum Originum et Temp.* p. 21 en 23 betoogt mede, dat men hun goden van de namen der praediluviaanse Vaderen moest afleiden, wat VOSSIUS en de Abt BONIER beamen, die trouwens menen, dat bij Osiris sprake zou zijn van *Noach, Cham* of *Mitzraim*. Als een man van bizondere geleerdheid op het punt van deze interpretatieën gold STELLINGFLEET. (Zie de aant. v.d. dichter op blz. 264 en 265).

ham (blz. 264) bedenken, wat de godenbeelden op de gouden drinknap, waarmee Faraö hem bij 't scheiden uit Gosen heeft beschonken, in de oorspronkelike zin moeten voorstellen. Doch de aartsvader zelf houdt zich van elke besmetting vrij, en de vertrouwde en gedeeltelik ingewijde, naast Sara, is zijn nabestaande en met hem meetrekkende Lot. Trouwens alle hogere en profeties-gestijlde gevoelens zijn hem, evenzeer bij anticipatie, toebedeeld,[1] en zwervend langs de brede woestijnzomen, van uit Egypte tot boven Damaskus, om Salems toekomstige tempelstad, straalt Golgotha keer op keer zijn bliksemflitsen uit, in welker helle glanzen de patriarch en profeet de lange beproevingsweg van Eden's levensboom tot het kruishout van de Calvariënberg in zijn betekenisvolle klaarheid voor zich ziet.

En de dichter werkt met dit motief, als in een fuga.

Zelf zet hij, vóór en met Abraham de toon in, en de eigen aandrift in zijn geloof wordt door Godsbode op Godsbode overgenomen, totdat ten slotte op de Moriah hij de prae-existerende Goël zelf laat afdalen, die in de naam zijns Vaders het volle orkest in werking stelt om met het volle geluid der Voorbeschikkende typiek, Abrahams besef van zijn roeping als Messias-verkondiger aan te sterken.

Reeds had hij zelf, de zanger der aarde, waar Sara listig ontvoerd bleek, voor Abrahams tent, in de richting van Memphis, de Farao geapostropheerd (blz. 14):

> Vaar voort Geweldenaar! met ongewyde handen,
> Dit heiligh lichaam door uw vleiers aan te randen;
> Een lichaam, grooter dan uw afgoôn altemaal;
> Dat d'Oppermajesteit in 's hemels hooge zaal
> Heeft uitgekozen, om een heilig Zaat te baren;[2]

1) blz. 19: By beurten blinkt een straal van 't goddelyk verstant,
En doet hem dieper zien in Gods geheimenissen
En heilbelofte, dan ooit eenig mensch kon gissen.

2) Parallel hiermee treurt Sara's klacht, in haar afgeslotenheid, tegen de muren van haar vertrekken in 't vorstelik huis:

> Alziende Godtheit! ach!
> Is dit het eint dan van uw godlyk raadbesluit?
> Is dit dan d' uitkomst van het woord van uw genade,
> Dat gy al 't menschdom eens zoudt zeegnen in myn Zade?
> Of zal dees heillooze echt -
> Het zegel hangen aan het eeuwigh heilverbondt?
> Of ligt uw heilbelofte in myne zielverdrieten,
> En in myne echtbreuk opgesloten?

Straks leidt de tot rust gekomen Aartsvader, vreedzaam zijn herdersleven leidend onder de eiken van Mamre, zijn gade aan de hand op een heuveltop, en toont haar, dankbaar voor de goddelike gunsten, de lachende dalen met hun rijkdom van vee

> Loof dan, myn Hartvriendin, met my 't oneindigh Wezen!
> Den Zegenaar, - -
> Die ons veel schooner goet, veel grooter heerlykheit,
> In onzen Zade, door 't geloof heeft toegezeit:
> Een onbegryplyk heil, hier boven te verwachten!

Doch 't grote Wonder krijgt eerst z'n duidelike zin in de Boodschap aan Sara (blz. 191), na de beproeving te Gerar:

> Maar 't godlyk Paar was naan den laatsten nacht van zorgen
> Zoo grootsch ontworstelt, of de vriendelyke morgen
> Van Gods beloofde gunst blinkt, met een lieflijk licht,
> Door d' uitgestelde hoop, in Saraas aangezicht,
> En werkt een wonder, dat natuur, en hare krachten,
> Het menschelyk vernuft, en all' zyn nagedachten,
> Verdooft, en teekent thans het voorbeeld in de Vrou
> Van 't grootste Wonder, dat de Godtheit werken zou
> In eene reine Maagt, die tegen al haar orden,
> En werking der natuur, zou overschaduwt worden
> Van 't Alvermogen, en bezwangert door die kracht,
> Gods zoon zou baren....

En zo waar, als de honderdjarige aan deze Zoon der verwachting het leven schenkt, de herders, verblijd, elkander kondschap geven van 't heugelik nieuws, ‘op al 't gejuich, het pluimgedierte aan 't zingen slaat’, het vee gaat huppelen, de natuur zich vervrolikt, dan heft een zekere Elihu, ‘een knaap in Terahs huis gevoed’ zijn ‘veltliet’ aan, waarnaar de schepping luistert, en ook deze zelfs herkent in dit plechtig uur in de tere spruit het zaad, dat de toekomstige Verlosser en Verzoener belooft. Maar na Moriah rijst in de patriarch de ganse profeet in hoge gestalte omhoog, verbreekt alle beletselen, ontziet geen voorbehoud meer; de toekomst der eeuwen ligt, duidelik, in 't beloop van 't Goddelik voorschrift, binnen 't bereik van zijn geestesoog; hij ziet z'n nageslacht ‘de slavernij ontvlien door 't roode meir’, hij ziet hen ‘droogvoets wandlen door de stroomende Jordaan’: en ‘'t vruchtbaar Kanaän, belooft aan zijnen zade’ tot een blijvend erf veroveren; maar ook ontwaart hij ‘de dikke wolk van lotgevallen en van rampen’, die de Godheid over hen beschoren heeft; de zonden, die ‘den donderenden toren’ hebben verwekt; en door de kring van

vijftien eeuwen, ‘al de staatsverwisseling, van ballingschappen en van bloedige oorelogen’. Daar verdiept zich het verschiet:

> Maar hoe (is) met myn Helt verrukt, en opgetogen,
> Wanneer hy door dien nacht van eeuwen, flaau verlicht -
> Door 't schynsel van de maan der wet, en offerplight,
> Vol duistre schaduwen en godsdienstplechtigheden,
> En voorbeeltschimmen, hart van omtrek, bruin van leden;
> En door het starlicht der Profeten; nu den dagh
> Van zijnen Heilant in zyn' glans en luister zag, -
>
> Die all' de starren doet verdwynen, en de maan
> Met haar' geleenden glans verdooft, -
> De beelden zet in 't licht, van schaduwen ontheven, -
> De liefde, 't eenig doel der zaligende leer
> Van zynen Heilant, -
> Dan weêr den zwarten nyt, en opgevloekten haat, -
> Dan zynen Goël aan hun woeden opgegeven,
> Nu komt het Tegenbeelt zijns Izaks naar het leven
> In alle omstandigheên al klaarder in den dagh:
> Het heiligh offerlam, doornagelt en geschonden,
> Den Hemelvorst te zien geslacht voor 's waerelds zonden.

Hier, aan de voet van de Moriah, en op het hoogtepunt van zijn zending, heeft Abrahams Godsleer binnen de scherpe dogmatiese omtrekken van het Verlossingsvraagstuk een bepaalde vorm aangenomen; vóór dit uur, en op zijn zwerftochten, ziet hij de Waarheid slechts in het schemerend verschiet. Nochtans is de inhoud van zijn eredienst een omzichtig bewaarde geheimleer, die door de uitverkoren ‘Helden Gods’, in veilige en vertrouwde ogenblikken, aan jongere vertrouwelingen als een kostbaar kleinood, ter verdere onderhouding en overlevering, werd medegedeeld. Zo heeft onze aartsvader, zoals hij aan koning Farao verhaalt, - aan wie hij om een beleefdheid van de andere zijde met een welwillende tegemoetkoming zijnerzijds te vergelden, zijn wedervaren beschrijft, - de leer van de ware God en diens toezeggingen aan het menselik geslacht vernomen uit de mond van Sem, die reeds vóór de zondvloed door Methusalem in dienst van de enige Jehova was ingewijd, en welke oud-vader op zijn beurt door Adams zoon Seth op de hoogte gebracht was van de historie van 't eerste mensenpaar; die geheel op de hoogte was van al wat God had verheugd en geërgerd, de val van 't eerste schepsel, de broedermoord van Kaïn, de ontaarding der volgende geslachten, maar ook het voornemen van Jahwe, om de gezuiverde aarde met zijn gunsten te blijven bedélen. Want ook datgene, wat in het Genesis-boek hieromtrent, met onder-

steuning van de chronologie der geslachten werd gegeven, werd door onze dichter en zijn tijd als authentieke waarheid aanvaard. Scherp wordt in de dichterlikheid van deze voorbeschikte zending, de propaganda van de aloude Heilsleer in 't oog gehouden door enkele uitverkorenen, te midden van de toenemende verbastering van de Heidense erediensten door alle lagen van de naar hun ondergang snellende volken. Zo wordt ook in deze voorstelling der feiten van stonde aan de snijdende ploegschaar gedreven in het dualisties gesplitste schepselendom, en reeds bij voorbaat de looplijn geschoren, waarlangs het kroost van Israël, als 't Godsvolk der geschiedenis, zich zou omhoog werken tot de roem van Jahwe, en met zijn eigen Staatsbeheer, zich schrap zou stellen tegen de woedende Heidenen, die de nieuwverrezen theokratiese Staat van alle zijden besprongen. Want God had de vóórwetenschap van de dingen die in de lengte der tijden stonden te gebeuren; een vóórwetenschap, die hij nodig had geoordeeld, om in geboden en in beloften mede te delen aan die mannen uit zijn volk, in wier geslachten hij zijn Heilswoorden zou volvoeren; en elke nieuwe belofte, en elke nieuwe daad, welke uit de belofte voortvloeide en aan de belofte een steunpunt gaf, was een getuigenis:

‘Ik ben Jehova: zo is Mijn naam; en wil mijn roem aan geen ander geven, noch mij loven met beelden te vormen. Zie al wat voorbij is gegaan, is voorbij gegaan, en nieuwe dingen maak ik bekend; vóór zij aan den dag komen, spreek ik er van’. (Jes. 42, 8 en 9). ‘Aan God zijn bekend al zijn werken van het begin der wereld af!’ (Hand. 15, 18).

Zo is dan Abraham een Godsheld.

En in dit licht kon een poëem over zijn zending niet anders zijn dan een ‘heldendicht’.

Geen leerdicht dus, geen theologies traktaat. Het is een dichterlik weefsel rondom een vaste geloofskern: de Heilbelofte in Abraham gegeven, als Vader van het zaad der vrouw; de oer-Vader, die de Heiland ziet, en 't Christus-offer in z'n eigen proefstuk herkent. Het voert de geloofsheld door de jaren van zijn leven. Het blijft de Bijbel getrouw. Het geeft de ‘geschiedenis’, waarin niets authentieks zal worden vergeten, en waarin, rechtens de vrijheid waarop de poëzie zich immer prat heeft betoond, de auteur z'n eigen beeld- en loofwerk in de stijl van zijn Bijbels onderwerp heeft bijgewerkt.[1)]

1) Zie ‘Voorberecht’:.... want (den Dichter) staat het.... vry, zyn tafereel, naar de vinding van zyn' geest, met lyst- en loof- en bywerk op te schikken; door aangename vergezichten en verschieten ruimte in zijn stuk te schilderen; en zelfs, als hy in heilige stoffe de Waarheit in het licht en op den voorgront houdt, dagh en schadu zoodanig te leggen als de ordening van zijn kunststuk vereischt.

Of wel, hij kiest de aantrekkelike aanschouwelikheid van het tafereel; ontziet zich niet, om de wille van de levendigheid, de chronologie der feiten, - al is het ook in schijn - tijdelik op te heffen, en 't heden met het verleden, of wel met de toekomst, in één en dezelfde groepering van samengeknoopte episoden, naar de voorgrond te schuiven.[1)]

Door boek voor boek te volgen, lezen wij het Bijbelverhaal in parafraze. Hoofdstuk I brengt ons *in media res*.

Abraham door de hongersnood uit Kanaän verdreven, heeft zich neergezet in Gosen, en staat voor zijn tent. Sara deelt hem haar bekommering mee. Zij weet, dat zij, desgevraagd, zich moet uitgeven voor zijn zuster, maar een droom heeft haar gemoed verontrust. Zij zag Abraham een rozestruik naderen, maar de roos die hij zocht, vond hij afgeplukt. De aartsvader zoekt haar te troosten. Doch Sara's voorgevoel heeft haar niet bedrogen; in Memphis' straten en aan 's konings hof klinkt de roep van de overgrote schoonheid van de Kanaänitiese herdersvorstin; op zekeren ochtend is Sara's tent ledig: zij is op Farao's last geschaakt, en bewoont tans de vertrekken van de koningin-moeder. De oude vorst, die weduwnaar is, begeert ze tot gade, en zet de datum van zijn huwelik na de reeds aanstaande Isis-feesten. Hij zendt alvast geschenken aan Abraham, die in zak en asse zit, en door Lot moet worden opgebeurd. Wat zal hij doen tegenover de gezanten? Hun het geheim openbaren, en gewagen van de ‘huwelijksknoop’? - ‘Helaas! de vorst, van deugt ontaart, | zal dien

1) Voornamelik in de hoofdstukken I-III: de schaking van Sara door Faraö en haar bevrijding. Mede in IV en V: Lot's scheiding, gevangenneming en bevrijding. Op zichzelf staande, zijn VI, Hagars vernedering en VII, Sodoms ondergang. Zo ook VIII, Sara te Gerar, en haar moederschap; X, Abrahams geloofsproef, en XII, Abrahams visioen en dood. Episoden zijn IX, Izaäk in de Gods- en zedeleer ingewijd, en XI, De tocht van Eliëzer naar 't Oosten en Rebekka's komst. Hoofdstuk IX is uitteraard didakties, maar erlangt zijn hoge betekenis als een voorbereiding tot het toneel op Moriah (X), waarin de geloofskracht van Izaäk zelf zal worden beproefd. In XII wijkt het visioen af van de tekst in Genesis, doch, zoals ook elders, worden deze toevoegingen gerechtvaardigd door het aan Abraham toegekende zienerschap (zie blz. 181, noot 2); en inzonderheid, bij 't sterf bed, en 't afscheid aan Izaäk, en in de verwachting van het hoogste heil, mocht dit, nogmaals sterk aangezet, profeties element niet ontbreken.

door dezen hals ontknoopen met het zwaart'. Hij blijft zwijgen. Ten einde raad, roept hij Gods hulp in.

En God geeft antwoord.

De koning en 't ganse hofgezin worden door plagen bezocht. De ziekte des konings maakt vooreerst al een uitstel van 't huwelik nodig. Sara, voelt in die krankheid een wonderwerk van 't Goddelik beleid, en vat de tijding er van hoopvol op als een voorbode van haar verlossing. Maar ook de koning zelf vermoedt een verborgen oorzaak, en de priesterschap, ontsteld over de hardnekkigheid en de eigendommelike haard dier kwalen, zoekt door middel van een plechtig en kostbaar offer de toorn der goden te bezweren. De nationale penaten blijken echter onmachtig: de plagen blijven. Tans krijgt de koninginmoeder lucht van 't geheim: de koning blijkt heilige rechten te hebben vertreden; Sara is Abraham's huisvrouw. De vorst, dit horende, voelt zich ten uiterste ontzet; allerlei gewaarwordingen bestormen hem; hij valt in een dodelike flauwte. Als hij bijkomt, neemt hij dadelik het besluit, het onrecht te herstellen en Sara aan de herderskoning terug te geven. Aanstonds bevangt hem en 't hof een diepe en verkwikkende slaap, die 's konings krachten herstelt. Faraö laat Abraham ontbieden. Een uitleg volgt; de koning wordt door het wezen en de woorden van de patriarch getroffen en verlangt zijn wedervaren te vernemen, waarnaar de Egyptiese vorst met aandacht en verwondering luistert. Tans wordt Sara ontboden. Ze treedt binnen, met open blik, de verrukking in haar ogen, in allen dele een bloeiende verschijning, des te bekoorliker in haar zedigheid. Ieder verwondert zich: Sara is 65 jaar; zo mocht de dichter roepen: 'Wie zag den bloemhof ooit des winters rozen geven?' Wel mocht Hoffra, 's koning's moeder, opnieuw hem manen tot de verdere kwijting van zijn woord. De koning eindigt met zich zelf te overwinnen: hij geeft Sara aan Abraham terug. Groot is de vreugde van de aartsvader; hij voelt de kracht en de hulpe Gods en zegent de koning; zijn geest, gesterkt, wordt gaande en profeteert; een zijner naneven zal in later dagen, wanneer een hongersnood het land van Egypte zal komen bezoeken, de natie der Faraö's uit de ellende verlossen; en de heiland van Egypte zal het vóórbeeld zijn van de Ware en de Grote Heiland.

De koning bevroedt hier een hogere leiding; dit mensenpaar, eerbied afdwingend en ontzag, moet loten zijn van een goddelik geslacht; hij beveelt, en een adellike ruiterwacht geleidt de vreemdelingen veilig over de grenzen tot de eerste heuvelen van Kanaän.

> Zoo werkt de wysheit van 't onëindigh Alvermogen;
> Zoo wordt al 't menschdom door zyn wondre kracht bewogen:

Zoo draait het alles op den diamanten spil
Van 's Hoogsten Hemelraat, en zijn volmaakten will'; -
(Zoo) redt zich alles uit de dikte duisternissen
Van twyffelingen, en het schemerachtigh gissen;
Gelyk, op 't krieken van het eerste morgenlicht,
Zich alles opdoet, uit den nacht, voor ons gezicht,
En meer en meer ontwart....

Hij, die zich bij het karakteriseren van dit dichtwerk aan een beperkte ruimte ziet gebonden, zal zich bij het kiezen van voorbeelden in de uiterste verlegenheid bevinden, en node de vele tafereeltjes achterlaten, die wegens hun kleur en levendigheid mede om den voorrang strijden. Daar is het toneel van de strijd tussen de naijverige herders van Lot en Abraham; een stukje leven, dat zich op de grens der dramatisering waagt; daar is de omzichtig-voorbereide en weerlichtsnel uitgevoerde strafexpeditie tegen Kedor-Laomer, die in de schildering een militaire raid tegen een aftrekkende Sioux-stam nabij komt; de roofzuchtige benden der woestijnbewoners gaan zich te buiten aan overmoedige orgieën en worden in een nachtelijke overval verrast: 't Heidendom dat zich tot godvergeten uitspattingen verlaagt, wordt aan den lijve getuchtigd door het wrekende wapen in de hand van 't toornende Recht; - daar is de straf over het zondige Sodom, waarvan de tinnen en torens de laaiende vlammen opstoten tegen de neergebliksemde vuurregen in, en ter finale verdoeming de grondvesten verzinken in de openbrekende onderaardse waterkolken. Daar glanzen in rustig licht en idylliese vreedzaamheid, de kalme levensjaren van Abraham's herdersbestaan onder de beschaduwde tenten van Mamre; het stille en ordelik huisbestier van Sara; het tijdelik geschokte, maar weder in naberouw, gehoorzaam dienend leven van Hagar; de even verduisterde maar trouwhartig vernieuwde vriendschap met Gerar's vorst; het pastoraal-romanties opgezette verhaal van Rebekka's ontmoeting en haar gerede bruidsvaart. Doch 't hoogst aan de patriarchale hemel staat het offer op de Moriah, met Abraham's sombere zielestrijd in de vooravond, en de langzaam 't afgestreden gemoed omvleugelende berusting; de behoedzaam ingezette, en de steeds naar breder horizonnen tastende voorbereiding van Izaäk op datgene wat de Godheid, tot heil der geslachten, zich voorneemt, zijn, tot trouw verpand kind der uitverkiezing, op te leggen; ten slotte de vrome, en in haar beschrijving, in stille aandacht gehouden geloofsdaad zelve. De dichter heeft ten diepste gevoeld hoe heilig de stof was, die aan zijn talenten en zijn pieëteit was toevertronwd. Zijn stemming is die van de aartsvader zelve. Hij leeft zich, hier zoals

elders, in de onderworpen geloofsstemming van zijn Godheid in. Roept Abraham de Godheid aan om kracht en raad, zijn panygerist doet het niet minder.[1)] Hier, op de vooravond van de zware tocht, als God zich aankondigt in hemelvuur en donderslagen, als in een krachtige accentuéring van zijn onherroepelike wil, zinkt hij, naast Abraham, in zijn kleinheid neder, en rijst hij, even dichterlik zijn veerkracht herstellend, gesterkt met Abraham op. Doch de geest, die hem steunen moet, is en blijft de geest, die de Goddelike geheimen vertolkt, en ontleent slechts de onmisbare uitwerking van zijn vermogen aan zijn heiligheid.

d' Aartsvader (bij 't kraken der donders)
valt van schrik in onmaght neder,
En met hem ook myn geest. -
o Goede Hemel! Sta myn Bybelpoëzy,
In deze barning, met uw' geest en yver by; -
Leen my een veder uit de cherubyneschachten,
Dat ik den donder, die myn Held ter nederslaat,
Den bliksem van 't gebot, het onweêr, dat ontstaat
In zyn gemoet; -
afmale in myn geschriften;

De gehele tocht door dit patriarchale leven, is, zoals dit leven zelf in onze voorstelling een onzeker zwerven wordt door 't onbekende van plaats en tijd, voor de plichten die de dichter zich voelt opgelegd, een zeereis naar een eenmaal te bereiken haven. Halverwege, aan 't begin van 't VI^{de} Boek, waar de geschiedenis zo ver is gevorderd, dat het voortaan zal gaan om de vervulling van 's Heren woord ten aanzien van het Zaad, eerst aan de aartsvader in Ismaël, en daarna in Izaäk gegeven, maakt de dichter-zeevaarder bestek, en neemt zich hoopvol voor op Gods verdere leiding verder te zeilen.

o Noortstar van myn' geest, volhart my voor te lichten,
En blaas een lieflyk luchtje in 't zeil van myn gedichten
Daar noch myn zwakke kiel, ver van behoude reê,
Blyft dobbren midden in de zorgelyke zee,

1) B.v. bij 't inzetten van 't verhaal der strafexpeditie tegen Kedor (blz. 105):

Maar zet, ô Hemel, nu myn bybelpoezy
Meer zwier en leven, en myn' geest, meer kragten by,
ô Opperkunstenaar, -
Vervul den korten styl van Mozes, eener Schrijver;
Genadigh in mijn Dicht,

en by 't beschryven v.d. beraadslaging der Goddelike overwegingen (blz. 28):

Maar wie zal nu myn snaar op hooger toonen spannen,
Opdat ik Gods geheim afmale in myn gedicht?

om in overeenstemming met het voorgenomen plan, bij de aanvang van 't laatste Boek, aan de lijzij land te zien, en de lezer te kunnen aankondigen:

> Nu kunnen wy den gront van onze dichtstof peilen,
> Nu nogh een lieflyk wintje in d'opgetrokken zeilen!
> Zoo varen we eindlyk, uit dees wyde letterzee,
> De blyde haven in der langgewenschte ree.

Alleen in de aanhef, breed en fors en van een machtige zeggingskracht, dringt de monstering van de geestelike victualie, die hem de goede overtocht moet verzekeren, het denkbeeld van het ‘ranke vaartuig op het wijde zeevlak’ op de achtergrond, en bij de invocatie van de onmisbare geest der Goddelike leiding, de afsmeking van al de eigenschappen, die de een naast de andere van het hoogste Zijn afstralen, en wezen en waarde aan zijn poëtiese schepping mogen verlenen, - ‘het godlijk vuur der liefde’ om ‘(zijn) ziel te ontvonken’; ‘een straal van wijsheid, van de heilzon afgeschoten’; ‘een licht van waarheid’; ‘een glans van zielevree’; ‘een heilge omzichtigheid in (zijn) bespiegeling’; ‘sieraad en vinding aan d' uitbreiding der gedachten’; ‘soetheid aan (zijn) zang’, kortom, ‘all' de lieflijkheên van Isrels zangren’, - gedenkt de noeste werker, die de oude bronnen heeft geraadpleegd en zich met ‘een wolk van heilige en onheilige getuigen’[1] heeft omringd, eveneens ‘de godvruchte schaar’ die zijn zwakke geest in zijn grootmoedig opzet hebben gestijfd, de

> Nyvre Byën, die, van uwe jeugt af aan,
> Door kruitwaranden van de godgewyde blaân
> Hebt omgezworven, om den honig op te zoeken;
> Verschoontme, indien myn geest, omzwervende in de boeken,
> Te gretig azen mogt op uwe lekkerny,
> Den dierbren voorraat voor myn Bybelpoëzy:
> Indien ik honig puure uit uwe volle raten;

Want dit is zijn hope, dat de ‘nieuwe geur en zwier’, uit dit letterzoet getrokken, ook andre bijen ‘zal lokken op zijn papieren bloemenveld,’ immers zijn ‘rozen’ zijn - niet gestrooid voor ‘dartele Verstanden’ en ‘spitse geesten, die Gods waarheit aan (durft) randen’ - maar ‘voor het geestelijke Zaat | des groeten Vaders, dat, eerbiedigh van gelaat | Zijn nederige ziel, als volle korenairen, | Buigt voor de waarheit van de goddelijke blaâren, | Terwijl de laster raast, en tiert, van gramschap gloeit, | En als onvruchtbaar graan op steiler halmen bloeit.’

1) Voorbericht, 3.

Het gehele poëem is een rijke beeldengalerij. En schier alle wendingen van de dichtergeest ontmoeten onmiddellik het natuurleven zelve, de elementen, de woestijn, en het immer zich openlik openbarende akker- en herdersleven. De zuchten, die Sara's bekommerde ogen de tranen afperst, herinneren aan de wind, die binnengeslopen in een bloemhof, de bedauwde rozeknoppen de heldere paarlen doet afdruipen (blz. 6); de storm tussen haar vertrouwen en haar vrees, in Hoffra's vertrekken, spiegelen in haar klachten en geween ‘de dikke drang van wolken’ af, die ‘t'saamgeperst | door dwarrelwinden, wordt genepen tot hij berst, | En openscheurt, met storm of harde donderslagen; | of uitgewrongen wordt tot felle regenvlagen’ (blz. 45); komt tot haar 't bericht van 's konings ziekte en het uitstel van 't huwelik, en wekt het voorgevoel van een goddelike beschikking te haren gunste een vloed van vreugdetranen, dan is het, alsof na 't omslaan van de wind, die door zijn barre vlagen het jeugdig groen liet besterven, ‘uit 't zoele zuiden | Een lieve regenvlaag op d' eerst ontloken kruiden, | En bloemen druipt.’ (blz. 48). Wordt Abrahams gelaat, wanneer hij zich heilig heeft voorgenomen, het onrecht aan Lot begaan, te wreken, door edel krijgsvuur opgeklaard, dan is de zon ‘Waar zij de rimpels uit het glansrijk wezen strijkt, | Door waterwolken breekt en schuift de luchtgordijnen | Van d'oosterkimmen,’ van zijn heldenleven doorgebroken, en zet ze zijn ‘edele gramschap’ in vlam (blz. 105). Straks, wanneer hij op hoge leeftijd zes zonen bij Ketura verwekt, en op 150-jarige leeftijd ‘een groene jeugt bij grijze hairen’ viert, is hij ‘een boom, die in de winterdagen verstorven scheen,.... en die weêr schooner uitbot, blat en bloesemknoppen maakt,’ (blz. 269); of, wordt als hij ze naar 't Oosten zendt, als toekomstige vaders van volken, - gelijk ‘een lantman, die voor het schichtig vuur van felle bliksemslagen | Verteer zijn' gouden oogst,... de graanschoof naar zijn schuren zendt’. (blz. 276). Legt de Aartsvader 't moede hoofd tot sterven neer; worden ‘all' de vergelegen deelen stijf en kout’; ‘Gezichtpunt breekt; 't gehoor wordt van zijn plicht ontslagen: | De reuk vervliegt; de smaak is week; 't gevoel ontdragen’; dan ‘vlien de levensgeesten.... van hun posten nu verbaast naar 't hartkasteel, | Gelijk ontstelde burgerlieden... Van hun bestormde wal, naar d' uiterste uitvlught vlieden, | Hun binnensterkte en burgt...’ (blz. 283). En als 't hart stil staat, zijn slag vergeet en 't bloed ‘nu zonder persing stil, verstijven (doet) in d' adren’, dan houdt ook 't uurwerk, met zijn spillen en zijn raderen, | Zoodra 't aan tegenwight begint t'ontbreken, stil | Zijn spieren trekken nogh een weinigh door 't gedril | Der zenuwen, gelijk ontsprongen luitesnaren (blz. 284).

Voeg hierbij, dat Faraö in zijn neigingen verstrikt raakt, als een afgejaagd hert in de van alle zijden opzettende noden (blz. 53); de leugen holt als een tomeloos paard (blz. 8), de hartstocht woedt als een brand (blz. 11); de razernij als een vuurgloed (blz. 89); de verblinding der menigte zich vertoont als een door allerlei winden bewogen zee (blz. 166); 's mensen leven een dobbering op ongewisse baren (blz. 249); 't geloof een vaartuig dat zich voor zinken behoedt (blz. 15); Izaäk de wijnrank verbeeldt (blz. 238), die zich om de olmboom Abraham slingert, zoals Hagar (blz. 140) het klim, dat zich opwerkt en vasthecht aan Sara's verdrukte eik; en dat's Heren wonderlike wegen door de bronnen, beken en vlieten verbeeld worden, die zich samenvlechten en een uitweg zoeken in een eindeloze zee (blz. 76). En deze voorbeelden zouden met het zelfde aantal te vermeerderen zijn. Treffend is hierin de zuivere tekening; de vaste hand, het berekenende oog. Als in 't IX^{de} Hoofdstuk de Aartsvader zijn zoon heeft opgeleid in de beschouwing van Gods volmaaktheden en eigenschappen, hem tot verrukking heeft gebracht door wederliefde tot God, die hem verbindt tot weldaden, en wiens lankmoedigheid hem verplicht tot lijdzaamheid; wanneer hij het begrip der deugden heeft opgehelderd door ze in antithese te stellen met de ijdelheid der volken, hun bijgeloof en hovaardij, hun weelde en hun onterende afgodsdienst, en in dezer voege Izaäk heeft gevormd tot hoger wetenschap, juister Godsbesef en strenger deugd en zedeleer, - dan vat de dichter, in een gelukkige greep, de les van de aartsvader, betekenisvol voor hem en zijn eigen kunstenaarsblik, samen (blz. 218):

> Zoo zet een schilder, door zyn kunst, en wyze vonden,
> Zyn beelden in het licht door donkere achtergronden;
> Of schetst een zwarte wolk, opdat het stuk zich redd'
> En houde, en 't voorwerk worde in schemer dagh gezet.
> Dus schildert hy den damp der waereltsche ydelheden,
> Der volken bygeloof, en averechtsche zeden;
> Den smook der outers, aan hunne afgoôn toegezwaait, -
> Voor achterwerk, met al 't bedrog der offeraren;
> En zet de goden der Kaldeeuwen in 't verschiet, -
>
> Zoo krygt zyn zedeprent haar houding en gezichten.
> Zoo komt de waarheid staâg al grootscher voor den dagh.

De waarheid is, dat deze dichter, bij al zijn verzet tegen de eredienst ‘der hemellichten’ zelf, bij alle emoties, onmiddellik op de natuur en haar elementen appeleert, en ze gehoorzaam onder z'n poëtiese bekoring buigt. Hemel en aarde leven mede, geven hem tong en stem, weerkaatsen zijn gelach en beklag. Zie, Abraham dwaalt

rond zijn tenten; het stoute stuk is begaan; 't geslacht van Cham heeft de erfmoeder der volken aan de aartsvaderlike hoede ontweldigd,

> De morgenstont, eerst rood van schaamte, werd weer bleek,
> Besturven om den mont, -
> De zon steekt eindlijk 't hoofd uit d' ooster waterkolken,
> Maar dekt het aangezicht, van schrik, -
> De bleeke droefheit, en verbaastheit vliegen thans
> Door 't herdersleger, -
> De boomen sidderen, en al 't gebergte zucht.
> De dalen stenen, -
> Het gras verwelkt op 't velt, de bloemen slaan aan 't kwynen,
> De beken weigren nat (blz. 14).[1)]

In dit opzicht steekt ook weder de tocht naar Moriah's bergtop de overige momenten naar de kroon. De aartsvader is de berg opge klommen; de altaarbouw begint; de eis van God staat vervult te worden. Plechtig ogenblik!

> Thans daalt de Godsstat neer, en all' de Hemelvolken
> Slaan 't oog eerbiedigh door den kring van damp en wolken
> Naar Moryaas gebergte, om 't wonderwerk te zien,
> Dat, tot een voorbeeld van den Heilvorst, zou geschiên.
> De Hemel was nu stil: stil waren d' Englereiën;
> De heilge lofzang zweeg, ook zwegen de schalmeiën;
> Ja zelfs de heilbazuin der Serafijnen zweeg. -

In scherp kontrast staat met die spanning in de hemelzalen, de jubeltoon van Hemel en aarde, na het Goddelik bevel, om Izaäk te sparen ‘omdat reeds aan de Goddelike wil was voldaan.’ ‘Triumf!’

> dus juichten d'Englereiën
> Door d' opperzalen met bazuinen en schalmeien,
> Terwyl al d'aarde meê van blytschap juicht en lacht,
> De bergen blozen, en de beken met meer kracht
> Beneden vlieten door de lommerrijke dalen -

Maar ook de dichter, meelevend met zijn helden, bereidt ze een triomftocht. Anderen mogen zingen van ‘de trofeën van aartstyrannen’, met leeuwen voor hun zegewagen gespannen, en eerzuchtig ‘stroomen, landen, steên,’ ja tot zelfs gebonden vorsten, geketend medeslepen; hij, HOOGVLIET, zal zijn overwinnaars kronen met ‘paradijslaurieren’, ze medevoeren op de zegekoets van 't Heilgeloof, getrokken door ‘vier

1) Verg. ook bij Abrahams dood (blz. 277):

> Hebron slaat aan 't weenen,
> De heuvels zuchten, enz.

hoofddeugden in 't gareel der gouden reden': de 'Gehoorzaamheid', de 'Nederigheid', de 'IJver' en de 'Hoop'; ook hier zweeft de 'Overwinning' boven de gevierde stoet, en reikt hun de onsterfelike kransen, door God beloofd; ook hier volgt een schaar van overwonnenen de staatsiekar; gekneveld zijn de 'Eigenliefde', de 'Lafheid', de 'Begeerten', alsmede de 'Wantrou, met de Vreeze en ijdlen Waan'.[1] Zo komt de overwinnaar,

> te rug, en deelt den eedlen buit,
> Zyn ware blytschap, aan zyn lieve Sara uit.

De taal van ons dichtstuk is die van de 18de eeuw, een tijdperk, waarin het door de grote werkgeesten van de 17de eeuw veroverd litterair idioom een voor allen toegankelik en rijke vloeiende bron is geworden. In de keuze en aanwending der woorden, in de regelmaat van de dictie, in de aard en de toepassing der figuren, in het inleiden en afwikkelen der onderwerpen, bemerkt men een zekerheid en een gemakkelikheid, welke het gehoorzaam volgen uitwijst van een trant, die zonder door een autoritaire dwang te zijn opgelegd, veeleer gegroeid schijnt uit de kunst- en geestesrichting der dichtlievende lettergeesten. Immers datgene, wat de krietiek wel eens heeft laten voorkomen als specifiek-Hollands, blijkt op de keper beschouwd, een meer universeel verschijnsel te zijn. Een gemakkelik overzichtelike orde en een onverstoorbare regelmaat was in die tijd een overwegende kunsteis geworden. Weliswaar staat onze nationale poëtiek te sterk onder de invloed van deze richting, dan dat hier van huis uit een reactie tegen dat streven heeft kunnen uitgaan. Maar de zucht naar een vlakke orde en een onmerkbare geleidelikheid in de lijnenloop, met vermijding van alles wat schuren en schokken kan in zien en zeggen, en met het ontwijken van haakse uitsprongen en schemerduistere hoeken, is zowel het eigendommelike bejag geweest bij een school die elders een CORNEILLE en een VOLTAIRE aanwijst, als bij een dichterschaar, die met ANTONIDES aanvangt en over HOOGVLIET en FEITAMA tot ver in de 18de eeuw zal reiken. Liever laat men zich glijden naar het rijmwoord over een, onder het niveau afdalende

1) Kenschetsend zijn ook nog:

> Met fiere driften en hartstochten, zwaar gelaân
> Met stalen ketens, die de ware Wysheit smeedt; -
> Ook wordt de Waerelt met haar momtuig omgeleidt,
> En 't wufte speeltuig der schoonschynende Ydelheit,
> Die 't hart, haars ondanks, moet in eene schotel dragen.

helling, dan zijn toevlucht te nemen in een krachtsbetoon, die aan de abruptheid ruwheid, en de stoutheid exaltatie verwijt. Vandaar dat om de wille van een zoetelike aesthetiese aanvoeling, de gedachte, in haar mechaniese opbouw, zich neigen laat naar lenigheid en rekkelikheid; de versregel zich herhaalt, met woorden, spelende rondom 't begrip, en in de rij der overbruggende strofen de poëtiese spanningen blijkbaar verslappen. Dit verschijnsel is ontegenzeggelik, wanneer het zich opvallend herhaalt, een hinderlik element in onze waardering, waar wij in onze tijd in het dicht een meer gecondenseerd en onmiddellik klankreflex van een intenser geestesbeweging begeren. Doch zo deze tekortkomingen bewerken, dat de dichter van ons Bijbelepos, eensdeels met de maatstaf van een vroegere eeuw dient gemeten te worden, voor de nakomeling blijft dan nog altijd bewonderenswaardig, zijn levendig en behendig vernuft, om in zijn betrekkelik eentonige dichtstof ener Oud-Testamentiese biografie zo veel kleur en diepte te brengen, en de beelden zijner galerijen, in allegoriese opbouw, tot een dramaties samenspel voor ons te leiden. Zoals we reeds zagen, wist hij de menselike hartstochten en ondeugden, samengekoppeld te ketenen aan de staatsiewagen van de overwinnende aartsvader, die de vier hoofddeugden aan zich dienstbaar wist te maken en in zijn gareel te spannen. Elders zien we de Nijd en de Tweedracht Berseba binnensluipen en vlammentoortsen zwaaien in het hart van de dienstknechten Lots, en de Eendracht wijkt uit; of de Dronkenschap vertoont zich in Kedors leger, en lost de Zorgeloosheid de tentwacht af. Doch bovenal gelukkig is HOOGVLIET in de wijze, waarop hij de beslissingen des Hemels in het lot der mensen en in de levensgang van Abraham weet te betrekken. Vooral het II^{de} Hoofdstuk, na Abrahams aanroep om de voorlichting van Boven, in zake Faraö's eigendunkelike vrouwenroof, is groots van opzet en schoon van uitvoering. Het Opperwezen beraadslaagt. Hij wikt en weegt, en zet al de Goddelike vermogens en eigenschappen in 't spel. Deze abstracties worden, als in een moralisatie of ‘sinne-spel’, gepersonifiëerd. De Raad des Hemels neemt plaats aan de tafel, waarin de Vader der Genade het Vreeverbond heeft gesneden hetwelk de Middelaar, door zijn toegezegde dood, met Gods Rechtvaardigheid en Mensenliefde gesloten had. Om die tafel zien we dus geschaard Gods Eenvoudigheid, Zijn Eeuwigheid, Zijn Almacht, Zijn Alwetendheid, Zijn Wijsheid, Rechtvaardigheid, Lankmoedigheid, Barmhartigheid, met enkele andere zusterdeugden. 't Eeuwig Wezen is aanwezig in ‘leven, geest en majesteit’, en de uitgeworpen stralenbundel, die neerdaalt boven de hoofden der ‘hemelraden’ geeft zulk een heldere glans en onbe-

grijpelike gloed, dat de ganse luister van de zaal er door verdoofd en de hemellichamen er door verduisterd worden.

De Stem Gods spreekt het eerst: de ruimten beven. Zij raadpleegt de Eigenschappen. Ze herinnert aan het Vreeverbond, vóór de Schepping der wereld gesloten; ze spreekt van de schepping-zelf en van de Erfbelofte van Adam en Eva; van de verslechting van 't mensdom, van de verdelgende zondvloed; van Noachs uitverkiezing, en van de vriendschap tans met Abraham gesloten, van de roof van Sara en de bedreiging der Erfbelofte door 't Egypties gevaar. Daarvóór is het, dat het Hoogste Wezen met zijn Eigenschappen te rade gaat.

Een sterk gedruis van heilige ijver vervult Gods paleizen. Onder de begeleiding van bliksemflitsen en donderslagen geeft Rechtvaardigheid het eerste antwoord: ze eist de verderving van Chams geslacht. Gods Almacht verdiept de betekenis van dit gewijsde; en gaat het gevolg en de verre strekking van die maatregel na. Nu staat Gods Lankmoedigheid op, en geeft ter overweging, of het oordeel van God zich niet zou kunnen bepalen tot een verplichte teruggaaf van de geroofde, en een nader uitstel van de straf. Een zachte uitspraak gaat niet tegen Gods Recht en Heiligheid in. En bovendien een Faraö zou zich kunnen bekeren en leven ter ere der Godheid....

De Barmhartigheid valt de Lankmoedigheid bij. En door haar woorden wordt Gods Rechtvaardigheid vertederd. Dan komt Gods Wijsheid, en herinnert er aan, dat een afdoende onderdrukking van de Heidense afgoderij een uitspraak tegen Gods geheim Raadsbesluit zou zijn; Zij weet een beter middel om Sara te bevrijden, en nochtans alle in 't werk te stellen maatregelen te laten gedijen ter ere Gods. Zij zal Faraö's lichaam slaan met plagen, in dier voege dat hij de straffende hand van 't eindeloos Opperwezen zal voelen. Zo zal 't Egyptiese volk blijven leven, en haar taak volvoeren; een taak, die met de ondergang van Faraö's heirscharen in de overstortende zee een einde neemt.

Zo wordt besloten, en aan het genomen besluit een uitvoering gegeven. De Godsstem resumeert het vonnis, en geeft er haar bekrachtiging aan.

> Hier zweeg de Hemelvorst, omheint van bliksemstralen,
> En straks verscheen 'er, op zyn' wille, in d'opperzalen,
> Een ry van geesten, die den mensch ten dienste staan,
> Om af te dalen van de steile starrebaan,
> En in het vroom gemoet van Abram in te stryken,
> En hem met wondere schenkaadjen te verryken.
> De Heiligheit gaf tot dien geestelyken schat
> De zuivere godsvrucht, die de deugt in zich bevat.

De Waarheit schonk 't geloof; de Wysheit wetenschappen;
Barmhartigheit Genade, in onderscheide trappen;
Lankmoedigheit Gedult; en Algenoegzaamheit
Gaf zielvreê, daar de smaak van 't hoogste Goet in leit.
Voorts schonk Rechtvaerdigheit, myn' Abram ook genegen,
Een fyne redenschaal om goet en kwaat te wegen.
Hier mede spoeden zich de boden van omhoog,
Terwyl d'Almagtige de lichtkolom bewoog,
Van een scheurde, en verspreidde: ook deed Hy op 't verschynen
Van zyne Heerlykheit, den Hemelraat verdwynen
In enkle Godtheit van zyn onbegryplyk Een;
Waar op het licht ook tot onzichtbren Geest verdween.[1)]

Het boven, breder aangeduid staaltje, hoe de dichter handeling en afwisseling in zijn stof weet te brengen, staat niet alleen. Blijvend in de lijn van zijn Bijbelverhaal, - dat door middel van de Goddelike raadslag een beslissende loop en wending geeft aan dit patriarchale leven, - komen ook elders Gods Rechtvaardigheid en Zijn Barmhartigheid de geschiedenis der volken in de middellike lotsbestemming van deze Abraham leiden. De deugden zijn van Hem en van Zijn Vriend. De ondeugden zijn die der Heidenen en van Chams geslacht. Doch hier en daar kruisen door 't Credo van 's dichters heilgeloof en door de kánon van het Christelik dogma de meer aan tijd en plaats gebonden ontboezemingen van de in HOOGVLIET zich openbarende vrijheidsgeest. Wij zijn er aan gewoon geraakt, bij onze Republikeinse dichters en schrijvers een reeks van in allerlei modulaties herhaalde boutaden aan te treffen tegen de Staatszucht, de Hofdienst en de mensenverlagende vleierij. Veel er van was uit de Oudheid geborgd, maar met liefde en overtuiging in lyriek en epos, niet minder zelfs in de dramatiese reien, verwerkt. Die vrijheidsliefde tempert zich nimmer, en rijpt in de 18de eeuw in het proza van onze essayisten en romantici tot een degelike burgerzin. Zelfs het Stadhouderlike hof gaat in het roemtijdperk van onze Oranjes niet vrij uit. Telkens krijgt men de indruk, hoe fier onafhankelik het vrijheidsgevoel der burgerijen moet wezen, dat van uit de autonome steden meewarig op de, om de Prinselike hoven zich scharende landbewoners neerziet, en in de ogen van de Amsterdamse bevolking bijvoorbeeld, de wufte Hagenaars doet vereenzelvigen met een stelletje opgeprikte vlinders te midden van een heirleger van nijvere bijen en mieren.

Zo ongeveer is 't aan Faraö's hof, waar hoofse vleiers 't onheilig vuur van de grijze vorst, door Sara's ogen verwekt, ‘staâg koesteren en voeden’:

1) blz. 37.

ô Snoode Vleiery, gehaate vyandin
Der waare oprechtheit, die door een geveinsde min
De mogentheid verraadt, en toelegt om de wallen
Van 't vorstelyk gemoet, daar 't zwakst is, aan te vallen:[1)]

Zo is het te Gerar, in Abimelech's tempel der ijdelheid:

Alwaar men Grooten vleit, en kunstigh veinzen leert;
De waarheit haat, met pracht en overdaat verkeert,
En alles wordt door schyn, en zelfbelang gedreven. -
Ach!

roept de dichter, begaan met zulk een zedelik verval:

hoeveel onrust, hoeveel zwarte zorgen dwalen,
Door al de stat, en 't hof, daar yder zweet en zwoegt,
Om al wat nimmer een verheven ziel vernoegt;
Om vorstengunst, en eer, en aanzien, en vermogen;
All' strikken voor de deugt, al klatergout voor d'oogen!
De bleeke kommer woont in zwartberookte steên,
En smeedt de ketens van ontelbre bezigheên,
De boeien, die den mensch aan d'ydelheit verslaven,
Of 't korte leven in de dartelheên begraven
Van lachend kortswil, of van eerloos tydverdryf![2)] -

Wil men de keerzijde? Ze zijn talrijk, bevallig en kleurig, de tientallen schetsen van het patriarchale leven, idyllies geleid in een arkadiese wereld, heerlijk van ligging en van klimaat, met lommerrijke bomen, sappige vruchten, in 't voor altijd gekenmerkte Oud-Testamentiese land ‘vol melk en honig’. Als de aartsvader na zijn omzwervingen in 't Zuiden eindelik de landgrens van Kanaän heeft bereikt:

gegroet, ô heilig Lant,
ô Zaalge Velden, daar de goddelyke hant,
Ons weer geleid heeft! zyt gegroet, ô vruchtbre Streken,
Die d'Opperlantheer my beloofde, en gy, ô Beken,
En frissche Bronnen, die myn dorstige ooien laaft,
En ryzige Eiken, die hun koele schaduw gaaft,

dan houdt de dichter het bespiegelende overzicht, waarin, de herinnering aan het hoofse leven in een overbeschaafde wereldstad

1) blz. 12. Verg. ook (blz. 82):

Zwicht, trotsche Staatzucht, met uw ydel hofgezin,
De valsche grootheit, waan, bedrog en eigenzin,
Voor d'eedle Nederigheit en hare veltgespelen,
De lieve Vrede en Rust. -

2) blz. 180.

wegtrekt tegenover het liefelik beeld dat het heden geeft en de toekomst, namaals in betere gewesten belooft. En in het memoreren van de gevonden evenwichtstoestand menen wij tevens als eindpunt het waardigste beeld gegeven te hebben, dat als eindindruk van het rustig-harmonies pastorale epos verdient bestendigd te blijven.

(Zo) leeft myn Herder, met zyn schoone Herderin,
Op zyn beloofden gront, en ongestoorde min:
Daar zyne velttent, in de lommer van de blaâren,
Het vorstelyk paleis, met marmeren pilaren,
En trotsche bogen, tart; daar hy de grootsche pracht,
Den luister, staatzucht en de hoovaardy, veracht.
De starrenhemel is zyn paviljoen, waar onder
Hij, in bespiegeling van Gods grootheit, en 't wonder
Vernuft der Almaght, zit; het velt is 't vloertapeet,
Met bloemen geborduurt, waar op hy vreedzaam treedt.
De wyngaart schenkt hem most; het aardryk schaft hem spijze;
d'Eenvoudigheit dekt, op een vriendelyke wyze,
De tafel, -
- de Vader van al 't goet
Heeft hem gezegent, -
Met alle goedren, die het menschdom dierbaar houdt.
De vrolyke oogstmaant doet hem rype vruchten winnen,
En vult de kuip met wyn, de schuur met voedzaam graen;
De vruchtbaarheit bewoont zyn tenten, 't vee groeit aan,
In groote menigte; geen koei heeft ooit misdragen;
Geen ooilam werpt te vroeg zyn lammers in de hagen,
Geen evel treft het schaap, of schendt de blanke wol;
Het zaat wordt nimmer door een muis of blinde mol
Geknaagt of omgewroet; geen klander eet het koren;
Geen mier, bekommert voor gebrek, zwiert door de voren.
Dus zit de welvaart hier op eenen gouden troon,
En deelt haar gaven ook aan Harans vromen zoon,
Die 't witgevlokte vee, en duizent runderdieren
Ziet hangen aan 't gebergte, en door de dalen zwieren.

Het is het Kanaän, zoals in een tiental eeuwen onze vaderen het zich hebben gedroomd: het Land van Belofte, rijk aan zegen; aan aardse zegen van het onmisbare ‘dageliks brood’, door zon en dauw gestoofd; aan hogere zegen tevens, zoals ze door Abraham's zaad, aan alle volken, in Christus, zou worden bereid.

J.K.

Boekbeoordelingen.

Karel ende Elegast Oorspronkelijk? Proeve van toegepaste sprookjeskunde, door Marie Ramondt. (Utr. Bijdr. v. Letterk. en Gesch.) Utrecht, Oosthoek 1917.

Aanleiding tot deze studie heeft gegeven de lektuur van POLIVKA'S overzicht van ONÇUKOV'S sprookjesbundel.[1] Hierin meent de schrijfster een Russiese variant van de Middelnederlandse KAREL EN ELEGAST te hebben gevonden. Tegelijkertijd kwam ze er toe, de door Prof. UHLENBECK als een vermoedelike variant genoemde sproke, n.l. de byline van VOLCH,[2] als zodanig te verwerpen. De verdediging van het een en ander leidde de schrijfster tot nadere onderzoekingen van het Germaanse epos, en tevens tot die van het Franse heldendicht. Ook voor deze heldenzangen neemt zij aan, wat tot heden van het Germaanse epos gold; dat ze n.l. omrankt zijn met sprookjesmotieven. In haar studie, die het hoge belang aanwijst van de kennis van het folkloristies element voor een grondige litteratuur-studie, heeft de schrijfster haar terrein beperkt tot de *Karel en Elegastsage*. Zij volgde hierin CARL VORETSCH, die dezelfde methode had aangewend in zijn studie over HUON VAN BORDEAUX.[3] Mej. RAMONDT heeft met dit geschrift de eerste proeven gegeven van een folkloristiese beschouwing van het Middelnederlandse epos. Middelnederlands inderdaad; want de vraag omtrent de al of niet oorspronkelikheid van ons Karolingies epos, wordt wederom met een volmondig *ja* beantwoord.

Met de ‘byline’ - toont de schrijfster aan - heeft de ‘Elegast’ slechts dit gemeen, dat in het Russies verhaal, zowel als in het Karel-epos, de vorst (in de ‘Elegast’ EGGHERIC) die een aanslag op 't oog heeft, bij een opmerking van zijn vrouw over de te wagen onderneming, waarvan hij haar het plan ontvouwt, dusdanig in woede raakt, dat hij haar in 't gezicht slaat. Dit ene motief - het afgeluisterde gesprek en de daarop volgende kastijding der vrouw - onder zoveel verschillende andere en afwijkende elementen, geeft geen

1) Arch. f. Slav. Phil. 1910.
2) Tijdschr. XII, p. 198.
3) Voorwoord II.

aanleiding om aan onderlinge verwantschap te denken. Trouwens, de zelfde ruwe behandeling is een telkens voorkomende trek in vele Karel-romans; we herinneren slechts aan Vrouwe Aye, die als ze Aimon zoekt te bewegen, zich tegenover Karels gezanten hoffeliker te gedragen, op dezelfde wijze wordt onthaald; ook in de 'Aiol', en meer elders in de Karolingiese wereld wordt de vrouw in dezer voege getuchtigd. Daarentegen is van datgene, wat het essentieële in de 'Elegast' uitmaakt: 'de samenzwering tegen de koning, en de wijze waarop deze, geleid door het wonderlike Godsgebed, uitgezonden wordt om de aanslag te ontdekken', in de 'byline' niets te vinden.

Daarentegen blijkt bij de vergelijking van de Elegast met een ander Russies sprookje, (in Onçukov's sprookjesbundel), en bij een verder doorgevoerde vergelijking met een Mongoolse en een Lithause lezing van dit verhaal, dat deze drie versies, door de meerdere overeenkomstige motieven, zonder twijfel als houdbare varianten van het Middelnederlands verhaal kunnen worden beschouwd. De schrijfster heeft de moeite genomen, de verhalen in al hun elementen te ontleden - zooals ze reeds gedaan had bij de vergelijking met het *Volch*lied, - en toont nu aan, na de verwijdering van die motieven, welke specifiek verwant zijn met het Christendom en met de Karolingiese geest in het Westen, - motieven die uitteraard geen bestanddelen kunnen zijn van een Heidense kultuur, - dat de Mnl. roman, ontdaan van riddergewaad en zijn uitgebreidere beschrijvingen, gelijk wordt aan een verhaal, zoals dit nog heden verteld wordt in Rusland, Mongolië en Lithauen, kortom, aan een *volksverhaal*.

Wat echter de Westerse lezing interessant maakt, is de figuur van Elegast. En naar die figuur heeft in dit werk een verder onderzoek plaats. Hieruit stippen we 't een en ander aan.

Opgemerkt wordt, dat de voornaamste eigenschappen van de buiten de wet staande en vagebonderende Elegast zijn: z'n behendigheid als dief, en zijn begaafdheid om de taal der dieren te verstaan. Deze dief-tovenaar vinden we eveneens in andere Mnl.-Franse romans terug. Naam verwantschap met ALBERICH (de Fr. Obéron) verwerpt de schrijfster, al is het verband niet te ontkennen tussen de alwetendheid van Obéron en de bedrevenheid in de dierentaal bij Elegast. Doch het verstaan van dieren was niet speciaal eigen aan een sprookjesheld. Ook bevoorrechten onder de gewone stervelingen konden door de kennis van een geheim middel bekendheid met de dierenspraak deelachtig worden. En wat Elegast met Obéron gemeen heeft, zijn tevens de tovenaarseigenschappen uit de 'Huon', de 'Doon de Mayence' en de Lat. 'Heligastus'.

‘Wanneer we de oorspronkelike gedaante van Elegast in haar zuiverheid zien willen, dan moet zij allereerst ontdaan worden van alles wat de *roman* “Karel ende Elegast” aan andere volksagen voor stof gaf,’[1] t.w. bij de verschillende ‘Vierheemskinderen’, het ‘Lübecker Fastnachtspiel’, de ‘Deense Elegast’, de ‘Elbegast’ in de jongere ‘Titurel’, de ‘Algast’ in het ‘Meisterlied’ en de Elegastfiguur in de ‘Eligus von Riuzen’ uit de ‘Ortnit’. De enige Elegast, die voor een vergelijking in aanmerking komt, blijkt de Latijnse te zijn uit FRANC DE ROSIÈRES. Hierin ziet de schrijfster een overoud, zelfs uit de heidensche voortijd dagtekenend sagen materiaal.

Elegast is in deze uitgaaf de *futurorum sagacissimus nuncius et interpres* (in de door de Rosières gebruikte bron, de Frankiese historieschrijver THRITEMIUS (1462-1516) wordt weliswaar Elegast zelf niet genoemd, maar worden zijn eigenschappen - behalve z'n zienerschap - aan Basan toegedicht), die een samenzwering tegen koning BASAN op touw gezet, weet te doorzien. Ten aanzien van dit verhaal is daarop het proces gevolgd, dat we zo dikwels kunnen waarnemen in het Frankiese epos: Karel de Grote, de Christen vorst, absorbeert, zoals hij doet in andere overleveringen met andere volkshelden, ook deze grote, om zijn eigenschappen beroemd geworden heidense vorst. Daarmee is nog niet alles verklaard. De koninklike hoveling in het Ardennen-land werd zo niet in eens de ‘larrontovenaar’ in het Dietse verhaal. Doch wellicht is de ‘Elegast’ als ‘Meesterdief’ uit Thuringen, samengesmolten in de met tovermacht begiftigde Elegast uit de Ardennen. Voorts heeft de ‘Elegast’ als ‘dwerg’ uit het Zuidduitse bergland in zoverre weer in middellike verwantschap met onze Elegast gestaan, als ook zijn verwanten in 't Franse volksepos, de ‘larrons épiques’ dikwels dwergengedaanten of dwergeneigenschappen vertonen. In verband hiermeé is het dan ook, dat de schrijfster haar taak gedeeltelik aan het onderzoek wijdt, wat de ‘Tovenaar’ en de ‘Meesterdief’ te danken heeft gehad aan zijn opneming in 't gilde der Franse dieverij. Het onderzoek wijdt zich aan de persoon van ‘Madelgijs’ en aan die van ‘Basin’. Deze zijn het, die elkander in de sage ontmoeten. ‘'t Is de aanraking met Maugis, die Elegast tot een outlaw maakt, die priesters haat, een woudleven leidt en de rijken besteelt’.[2] ‘Door “Elegast's” aanraking met koning Basan werd de Meester-dief plotseling hoveling’[3]. ‘In de tusschen Maas en Rijn gelocaliseerde sage van den toovenaar-dief-outlaw Elegast drong daarmee het element van de ontdekte samen-

1) Blz. 65.
2) Blz. 108.
3) Blz. 109.

zwering.'[1] Basan en Elegast werden beurtelings dief - 'outlaw'. 'Samenvattend kom ik tot de gevolgtrekking: Er was een sage van. Hoe een koning uit stelen ging', met Basin als dief, gelocaliseerd 'oostelik van de Maas, en eenzelfde met Elegast als middelpunt, gelocaliseerd aan den Rijn'.[2]

Het laatste hoofdstuk houdt een bespreking in van de elementen der Dietse sage, een pleidooi voor hun locale en litteraire onafhankelikheid.

De studie van Mej. RAMONDT is zeer bewerkelik geweest. De vorm heeft er de invloed van ondervonden. Tot de folkloristiese-litteraire wetenschap en haar beoefening levert zij echter een belangrijke bijdrage.

Hoe moeielik het is in zulke soort studies zich grenzen te stellen, en niet langs elke zich telkens vertonende helling af te dalen en zich in duisterheden te verdiepen, blijkt b.v. uit een mogelike bespreking van Elegast's tovereigenschappen. We kennen Elegast als een tovenaar, die vaste formules weet waarmee hij deuren kan openen, en tevens als een kenner van kruiden. Immers niet bij zijn persoon berust de eigenschap, de taal der dieren te kunnen verstaan, maar bij het *kruid*, dat toevallig aanwezig is (hij plukt het uit een muurspleet) en welk kruid ook zijn toverwerking verleent, als iemand anders - in casu de koning - het in zijn mond steekt. 't Is dus Elegast, die de *kennis* van het wondervermogen, altans van deze plant, bezit; de persoon van Elegast is dus reeds als 'wonderman' van gecompliceerden aard, en bestaat als zodanig reeds uit twee elementen: een bovennatuurlike geest, en een met bijzondere kennis begaafd mens, die als woudbewoner in een maagdelike omgeving zich op de ene of andere wijze de geheime kracht der planten heeft eigen gemaakt. Ook hier heeft een samensmelting plaats gehad, waarschijnlik van twee sprookjesmotieven. Doch waar deze in hun oorsprong te vinden? Beide motieven zijn onder alle volken van 't Oosten en Westen verspreid geweest, elk met hun eigen detaillering, de Westerse, inzonderheid wat de kennis der dierenspraak betreft, in de meest versplinterde en gemodeleerde vormen. Maar de kruising met andere, parallel lopende volksverhalen heeft veroorzaakt, dat in het dichte netwerk der motieven de oorspronkelike draden niet meer te volgen zijn. Ook in dezen heeft men zich gewend tot de Oosterse lezingen, die door hun meerdere overeenstemming enige waarborg van vertrouwbaarheid en oorspronkelikheid vertonen. Doch reeds de wijze, waarop de mens zich in 't bezit heeft gesteld van de voornoemde geheime krachten, ver-

1) Blz. 110.
2) Blz. 111.

toont reeds onderlinge afwijkingen. Wel is het de *slang*, die in het oorspronkelike bezit van die kennis schijnt geweest te zijn. Doch behalve dat de onmiddelike mededeling aan de mens geschiedt door de slang - een mededeling, die in haar prakties beloop de zonderlingste afwijkingen vertoont, - het is en blijft nog een raadsel, of de steen of de plant de toverkracht reeds van te voren bezat, dan wel, of de slang ze als een medium tussen haar en de man bestemt, en ze met het oog op die bestemming van nu af aan met het wondervermogen begiftigt.[1)]

En dit is slechts één der vele vragen; die zich onder het nagaan van dergelike samenstellende elementen aan de lezer opdringen. De taak der begrenzing wordt - wij voelen het met de schrijfster van deze belangwekkende bijdrage mee - onder zulke overwegingen uiterst moeielik. Vooral in deze soort studieën verdwijnt het verleden in verre nevelen. Doch wie blijft buiten de verzoeking, om onder het verzamelen van het rijke materiaal en het constateren van feiten, te luisteren en zijn verbeelding in 't werk te stellen naar de steeds merkwaardige psyche van dit wondere veroude volksleven?

J.K.

Oorkonden over Vondel en zijn kring. Met Portretten en Facsimilé's, verzameld en uitgegeven door J.F.M. Sterck, Schoolopziener in het District Haarlem. - N.V. Uitg-Maatschappij, v/h Paul Brand, Bussum, 1918. (Prijs *ƒ* 4,75).

De heer STERCK zal met het bijeenlezen en de uitgave van deze bundel menigeen hebben verplicht. De verschillende, door hem voor en na in 't licht gezonden studieën lagen tot heden over verschillende jaren en tijdschriften verspreid. En vele er van bevatten wetenswaardigheden, die wij voortaan voor de kennis van Vondel in 't bizonder, en voor de letterkundige geschiedenis in 't algemeen onmogelik kunnen voorbijgaan. De schrijver heeft voor en na vele ‘scheve’ voorstellingen ‘recht’ gezet. Bovendien gaf het samenstellen van deze bundel hem alsnog gelegenheid, zijn arbeid aan te vullen en af te ronden, een enkele maal zelfs om zijn voorstelling van zaken alsnog te wijzigen.

1) Vgl. ANTTI AARNE, Vergleichende Märchenforschung (1907), Die Zaubergaben (1909), [en Leitfaden, 1912] (= Journal de la Finno-ougrieme XXVII) en Die Tiere auf der Wanderschaft (1913) [= Folklore Fellows Communications II].

Hoofdstuk I en II zijn vooral belangwekkend, omdat zij ons vaste grond onder de voeten geven bij onze beoordeling van Vondel in zijn verhouding tot zijn verwanten. Portretten als van zijn moeder, zijn broer Willem, zijn zuster Clementia komen tans vrij duidelik naar voren. Zo moeten wij ook dankbaar zijn voor Hoofdstuk IV, waarin het geestelik verkeer tussen Vondel en Plemp heel wat licht laat vallen over Vondels kennis van vroegere plaatselike toestanden. Niet minder verdienstelik zijn de nasporingen, welke in Hoofdst. V geboekt staan omtrent Agnes Block, Magdalena Baeck en Tesselschade (Eusebia). Het volgende hoofdstuk laat ons o.m. zien, hoe de dichter een zijner proeven heeft gecorrigeerd, terwijl het laatste ons onderhoudt over enige beroemde en 't oog vallende tijdgenoten. Ook de piëteit en de wetenschappelike ernst, waarmede blijkbaar deze studiën zijn ondernomen en die ze als geestelike eigenschappen met zich meedragen, maken deze verzameling tot een kostbaar Vondel-monument.

In bescheiden werk liggen dikwels rijke vondsten.

De schrijver zelf heeft dit, ook in een ander opzicht, bevonden, en heeft ook deze, half vergeten, en in elk geval te lang door ons verwaarloosde, en, deels onherroepelik vernietigde, hulpbronnen geput.

‘Het zijn de oude notarisprotocollen, in al de voorname steden van ons land zorgvuldig bewaard en voor het grootste deel tot voor korten tijd weggesloten in depots, en moeilijk toegankelijk.’

‘De notaris was in onze oude Republiek de vertrouwensman bij uitstek, een oud-vaderlandsch gebruik, waaraan ook wij nog niet geheel zijn ontgroeid; maar de notaris was voor den 17^{den}-eeuwschen stedeling nog veel meer. Hij was als een baken in zee voor allerlei levensmoeielijkheden.... Zoo kwam letterlijk alles voor den notaris; naast boedelscheidingen en erfenissen, alle uitvindingen en handelsondernemingen, alle nieuwigheden, zelfs die op chirurgisch gebied, ook sociale, economische en hygienische misstanden, en niet te vergeten de godsdienstige verhoudingen.’

Zo is voor de schrijver dezer opstellen het notariële archief te Amsterdam inzonderheid een rijke mijn geweest. Doch men vergete de arbeid niet, welke, uit deze verspreide, soms futiele gegevens, deze belangwekkende en goed leesbare schetsen heeft opgebouwd.

Het werk is verrijkt met portretten en facsimilé's; een uiterst welkom namenregister vergemakkelikt het gebruik.

J.K.

Dr. Jac. van Ginneken S.J. Als ons moedertaalonderwijs nog ooit gezond wil worden. (Nijmegen, - L.G.C. Malmberg - 1917). Prijs ƒ1.50.
Dr. Jac. van Ginneken S.J. Leergang der Nederlandsche Taal. Deel I. *De roman van een kleuter*. Deel III: *De regenboogkleuren van Nederlands taal*. (Nijmegen, - L.C.G. Malmberg - 1917). Prijs per deel ƒ2.50; geb. ƒ3.

VAN GINNEKEN behoeft bij onze lezers niet meer ingeleid te worden. Zijn boeiende artikels, getuigen van een rijke en veelzijdige geest, vormden menigmaal de hoofdschotel van de *Taalgids*-afleveringen; zijn *Handboek der Nederlandsche taal* werd ook onzerzijds met buitengewone belangstelling ontvangen en beoordeeld.[1)] Nog vóór de voltooiïng van dit breed opgezette werk verrast de schrijver ons met een nieuwe onderneming: een volledige *Leergang* voor het taalonderwijs aan 12- tot 15-jarigen, op geheel nieuwe, grondslagen.

Op aandrang van zijn vrienden besloot VAN GINNEKEN een brede uiteenzetting van zijn beginselen vooraf te doen gaan. De brochure *Als ons moedertaalonderwijs nog ooit gezond wil worden* is meer dan een 'toelichting': het is een idealisties program en een doorvoeld pleidooi, boeiend van het begin tot het eind. Geen docent in de moedertaal mag het ongelezen laten. De korte inhoud geeft de schrijver zelf aldus aan: 'Als ons moedertaalonderwijs nog ooit gezond wil worden, moet de opleiding der leeraars in de taalwetenschap, *de heele taal* omvatten. Dan toch pas kan in hun onderwijs de heele moedertaal tot haar recht komen. De heele moedertaal omvat van psychologisch oogpunt gezien zoowel vorm als inhoud, van sociologisch oogpunt al de belangrijke Nederlandsche taalgroepen, en van paedagogisch oogpunt: zoowel theorie als praktijk.'

Het eerste hoofdstuk, *De heele taal in de wetenschap*, oorspronkelik een Academie-voordracht, behandelt met veelomvattende geleerdheid de omvang en de innerlike samenhang van de hedendaagse taalwetenschap. M.i. had de auteur beter gedaan dit onderwerp in een zelfstandig geschrift uit te werken. Hij vermoedt zelf terecht dat menig niet linguisties geschoold lezer er door afgeschrikt zal worden, terwijl toch zijn hoofddoel is, zo mogelik allen te bereiken 'die belang stellen in de toekomst van het Nederlandsche volk', en tenminste alle 'autoriteiten' binnen en buiten de school.

Met het tweede hoofdstuk: *De heele moedertaal in het onderwijs*,

1) *De Nieuwe Taalgids* VIII, 302.

komt de schr. tot zijn eigenlike onderwerp: de verhouding van ‘de wetenschap tot het leven’, en tot de school. Hier spreekt niet alleen het inzicht van de geleerde, maar het hart van de geboren docent. Het is nog niet zo lang geleden dat een eerste-rangs-geleerde hier te lande het ver beneden zich geacht zou hebben om zich met de praktijk van het taalonderwijs in te laten: dat was een taak van de schoolmeesters. ‘De wetenschap om de wetenschap’ was hun leus. VAN GINNEKEN'S bemoeiingen met ons taalonderwijs zijn even heuglik als leerzaam. Wie zich opsluit in studeerkamer-geleerdheid wordt zo licht beperkt van gezichtskring en eenzijdig; wie aanraking met het leven zoekt en behoudt, put daaruit kracht en bezieling, en vindt steeds nieuwe stof voor aantrekkelike studie.

VAN GINNEKEN'S klachten over de dufheid en de sleur van het taalonderwijs, ook op Gymnasium en H.B.S. klinken hard, maar zijn voor het grootste deel gewettigd. Er worden helaas maar al te veel ‘taalvormen gedoceerd zonder eenigen inhoud’. ‘Het lijkt in de meeste scholen zoo, of de leerlingen aan moedertaalkennis volstrekt niets meebrachten, dat ook maar in de verste verte bruikbaar was’. De opmerkingsgave wordt niet ontwikkeld: ‘Laten wij toch van de verzamellust op dien leeftijd profiteeren! en van hun honger naar 't bewust-worden van *eigen ziels-emoties*.’ Wilden we voortgaan met aanhalen van wat wij, als uitnemend gezegd, met grote instemming lazen, dan konden we verscheiden bladzijden vullen. Dat geldt ook voor de volgende hoofdstukken: *De heele moedertaal omvat vorm en inhoud* (III), *De heele moedertaal omvat alle belangrijke Nederlandsche taalgroepen* (IV) en *De heele moedertaal omvat theorie en praktijk*, waarin hij van beschouwingen tot praktiese toepassing van zijn inzichten overgaat. Hierin kunnen we VAN GINNEKEN niet onvoorwaardelik volgen, al gevoelen ook wij bewondering voor menige verrassende greep bij deze poging om tot nieuwe synthese te komen.

Wanneer wij, even openhartig als tegenover het *Handboek* van onze medestander, onze bezwaren gaan ontwikkelen, dan raken we een teer punt. Tegenover elke beoordelaar van zijn methode die zich niet in hoofdzaak op zijn standpunt plaatst - zegt VAN GINNEKEN[1)] - zal hij ‘koppig en uit de hoogte zwijgen.’ Ook als die kritiek voortkomt, niet uit betweterij of vitlust, maar uit dezelfde liefde voor de goede zaak, die hij toch ook wil *dienen*? Zulke dictatoriale neigingen zijn uit den boze, als men voelt hoe dringend noodzakelik samenwerking op dit gebied is. Wij begrijpen bij een zo geestdriftig man dit over-

1) Blz. 72.

grote zelfgevoel als de noodzakelike schaduwzijde van zijn oorspronkelik talent, maar zijn afwijzende houding achten wij voorbarig, omdat het niet geldt een uit de praktijk geboren en in meerjarige praktijk *beproefde* methode, maar een *proefneming* met de uitwerking van nieuwe denkbeelden. Dat wij de term ‘proefneming’ allerminst geringschattend bedoelen, zal onmiddellik blijken.

De Roman van een Kleuter is een zeer biezonder boek. Terecht is de schrijver er trots op: Ik heb dit boek geschreven met mijn hartebloed, d.w.z. ik heb nog nooit in mijn leven op taalgebied iets geleverd, waar ik zoo geduldig al mijn kunnen en kennen in heb neergedragen, dat ik met zoo teere zorg heb gekoesterd, met zooveel vaderweelde en moedersmarten heb geteeld en opgekweekt als dit simpele schoolboekje, meer dan andere: ‘mijn zielekind’. Zonder aarzeling prijzen wij de meesterlike behandeling van deze schijnbaar eenvoudige stof: de taalontwikkeling van het jonge kind tot het einde van het derde jaar is hier - uit de nauwkeurige aantekeningen van een moeder - beschreven, even scherpzinnig-ontledend als fijngevoelig-dichterlik. Dit ‘simpele schoolboekje’ is een taalpsychologiese studie van de eerste rang, die elke moeder als een roman genieten kan, en waarin elke taalgeleerde nieuwe feiten en beschouwingen zal waarderen. In dit kort bestek kunnen we de rijke inhoud van dit boek geen recht doen; een opsomming van de hoofdstukken geeft er enig denkbeeld van: 1. *Het sprakelooze wicht*; 2. *'t Verstand wordt wakker*; 3. *De eerste kinderwoorden*; 4. *De stamelende dreumes*; 5. *Het doorpraten*; 6. *Van gevoelen naar bedoelen*; 7. *Het kinderlijke denken*; 8. *Uit d' eenzaamheid verlost*; 9. *De ontdekking van den tijd*; 10. *Nou zeg Keesje 't goed moeder*; 11. *Halsbrekende toeren*.

Een tweede deel: *Van kinderlijke praatkunst naar Nederlandsche Spraakkunst*, dat de taalgroei van het vierde tot het twaalfde jaar zal behandelen, moet nog verschijnen. Het behoort ‘zoo innig bij deel I, dat zij niet mogen of kunnen gescheiden worden’.

In *De regenboogkleuren van Nederlands taal* is het eerste deel van het *Handboek* op de voet gevolgd. Al is het geen uittreksel, maar een zelfstandige, beknopte bewerking, hier en daar vernieuwd en aangevuld - men zie b.v. de belangrijke blz. 67-68! - de kenners van het *Handboek* zijn hier geheel op bekend terrein.

Volgens welk beginsel is nu dit alles ingepast in een vaste ‘Leergang’? Blz. 40 van de brochure licht ons daarover in: ‘De Nederlandsche grammatica is niet in de eerste plaats een logisch afgewerkt en dus levenloos grammatisch vormsysteem’; ze moet zijn

‘vol van kinderlijk zieleleven, van kinderlijken zielsinhoud’. - ‘Zoo kwam ik er dan ten slotte, na jaren zoeken en tasten, nog als het ware van zelf toe: de genetische methode te volgen, en aan kinderen van elf, twaalf jaar, in den vorm van een roman: hun eigen zielsen taalgeschiedenis nog eens uitvoerig te komen vertellen, van hun eerste brabbelklanken in de wieg te beginnen, tot aan hun laatste en mooiste opstel’. Als pedagogen staan we hier voor een dubbele vraag: wordt de aandacht van elf-, twaalfjarigen door deze ‘zielsen taalgeschiedenis’ voortdurend geboeid? En ligt het binnen hun bevatting?

VAN GINNEKEN antwoordt zonder aarzeling bevestigend: En òf het interessant is, zoo'n verhaal! Met vol bewustzijn weten zij er toch niets van af. Maar telkens als ze weer een nieuw détail hooren, vindt het z'n echo in hun diepste innerlijke ervaring: ‘Ja, zoo is het gegaan, zoo dacht ik toen, wat mal! en wat mooi! leuk toch!’ Ik mag hier geen besliste ontkenning tegenover plaatsen; alleen enige twijfel uiten. Een goed leraar, doordrongen van VAN GINNEKEN'S geest, zal ongetwijfeld een klas door lessen over kleutertaal kunnen boeien. Maar ook maanden lang? En jongens, op die kritieke, spotlustige leeftijd van 12, 13 jaar, die zo licht iets ‘kinderachtig’ vindt, evenzeer als uiteraard gevoeliger meisjes? En zal niet hun aandacht juist daar verslappen, waar wij volwassenen het meest geboeid worden, b.v. in dat mooie hoofdstuk over de ontdekking van de tijd?

De tweede vraag beantwoord ik stellig ontkennend. *Als geheel* is deze uiteenzetting te moeielik voor twaalfjarigen. Dit klemt te meer, omdat VAN GINNEKEN, die de stof zozeer beheerst, er telkens in slaagt door aardige vergelijkingen, door goedgevonden termen een meesterlike helderheid te bereiken. De moeielikheid zit in de diepgaande psychogiese beschouwing van het schijnbaar eenvoudige.[1)] Er zijn ook plaatsen, waar de schrijver, meegesleept door zijn onderwerp, aan zijn bewondering in dichterlike woorden uiting geeft, die voor het kind slechts klanken zijn.[2)]

1) Als voorbeelden noem ik de definitie van het substantief (blz. 39, § 20), de termen ‘volbewust-abstract’, het ‘kinderlijk wereldbeeld’ (blz. 41), de aard der werkwoorden (blz. 76, § 19) en vooral de beschouwing over ‘denken, denkbeeld en gedachte’ (blz. 117-124). Wat moet een kind denken bij de zin: het gesprek is een ritme van ziel in ziel, waarin telkens een van beiden een oogenblik in den anderen onderduikt (blz. 156)?
2) Ik denk daarbij b.v. aan ‘Ontdekking van moeder’ (blz. 5.) of ‘Het kind lijkt krankzinnig, maar is geniaal’ (blz. 254). Ook de slotpassage (blz. 256) is voor volwassenen geschreven.

Een misgreep lijken mij ook de ingevoegde leesstukken. Voor een groot deel is dat geen lektuur voor twaalfjarigen. Al wat over het kind handelt, is daarom nog niet voor het kind geschikt. De moeder en vader, de kindervrienden, de kinderpsychologen zullen er van genieten; het kind zelf leest liever over spoken en feeën, over ridders en rovers dan over kinderbekoorlikheden. Noch de bespiegelingen van AUGUSTINUS (blz. 21), noch het sonnet van KLOOS (blz. 49), de rei van VONDEL (blz. 61), het gedicht van GEZELLE (blz. 116) of *Rouw over het Jaar* van VERWEY (blz. 138), zijn voor kinderen geschreven of door kinderen te genieten. Er zijn wel stukken bij die een kind kan begrijpen, maar daarin blijft toch hoofdzaak wat ouderen voor het kind voelen.

Nu wij onomwonden gezegd hebben waarom wij dit boek als leeren leesboek voor de eerste klas een mislukking achten, verklaren wij niettemin dat VAN GINNEKEN door het schrijven van dit boek ons taalonderwijs een voortreffelike dienst bewezen heeft. Bovenstaande 'afbrekende' kritiek zou de gedachte kunnen wekken dat de auteur, al schrijvende, de school en het onderwijs uit het oog verloor. De ingevoegde *Oefeningen* bewijzen het tegendeel. Daarin zit een prachtig stuk grammatika, dat in de hoofden van menig leraar, onderwijzer en leerling, opgevoed in het 'geloof' aan de oude grammatika, een heilzame omwenteling teweeg kan brengen. Telkens worden feiten, die uit het kinderlike voelen, voorstellen en denken te verklaren zijn, in onmiddellik verband gebracht met wat evenzeer in grote-mensentaal op te merken valt. Zo leert men de grammatikale verschijnselen zien als iets moois en verrassends.

Er is een kring van leerlingen voor wie ik dit boek, zoals het daar voor ons ligt, uitnemend geschikt acht[1)]: ik bedoel de 15- tot 18-jarige leerlingen van normaal- en kweekscholen, de toekomstige leidsters en leiders van het jonge kind, die zich voor de kindertaal moeten leren interesseren. Verder zou ik het in handen wensen van alle onderwijzers en aanstaande leraren. Als voor de hoofdakte dit boek eens grondig bestudeerd werd, in plaats van de grammatika's die stenen voor brood geven! Zonder twijfel zal het tweede deel, dat wij met

1) Dat VAN GINNEKEN ook - ter elfder ure? - gedacht heeft aan de mogelikheid, dat zijn boek voor een vierde klas zou dienen, blijkt uit zijn brochure (blz. 71): 'Een docent die wel psycholoog maar geen volksman is kan misschien het best met het eerste en tweede deeltje, op de tweede en derde of zelfs de vierde klas beginnen.'

verlangen tegemoet zien, voor dit doel niet minder nuttig zijn.

Moet deze ‘Roman’ nu voor de praktijk van de lagere klassen als onbruikbaar ter zijde gelegd worden? Zonder voorafgaande proefnemingen zou ik dat niet durven beweren. Ik hoop zelfs dat verscheiden goede leraren - want de zwakken, zegt VAN GINNEKEN terecht, zullen het wel niet aandurven - in ernst de proef nemen en hun bevindingen gemeengoed maken, maar dan vertrouw ik dat de schrijver er ernstig rekening mee zal houden, ook als blijken mocht dat ‘de nieuwe synthese’ nog niet gelukt was, en zijn werk voorlopig slechts belangrijke ‘fragmenten’ gaf voor een nieuw taalonderwijs.

Over het derde deel kunnen wij korter zijn: het draagt meer het karakter van een leesboek, waarbij de samenhang brengende toelichting op de achtergrond komt. Tal van goed gekozen stukken leveren alleraardigste stof voor taalbeschouwing, terwijl aan de toelichting veel zorg besteed is: vooral de afdeling van het Limburgs werd met voorliefde behandeld. Met de bedoeling van de schrijvers dat dit overzicht van Nederlandse dialekten als geheel te beschouwen en te behandelen is, kunnen wij niet meegaan. De stelling dat de hele moedertaal alle belangrijke taalgroepen omvat, is juist; maar daaruit vloeit niet voort dat *al* die groepen ook systematies in het taalonderwijs thuis horen. Moet een Hollandse jongen zo uitvoerig bezig gehouden worden met Limburgs, dat voor hem een vreemde taal is, of een Limburgse jongen met Fries? De leraar die dit boek gebruikt, zal intussen wel zo verstandig zijn om die groeptalen naar voren te brengen, waarmee zijn leerlingen in levende aanraking komen. In hoeverre het gewenst is, hem verder af liggende dialekten te doen kennen, en hoe diep men daarop in kan gaan, zijn voor ons nog open vragen. Toetsing aan de praktijk is ook hier het eerst nodige. Wanneer blijken mocht dat ingrijpende omwerking, met uitbreiding enerzijds en besnoeiing anderzijds nodig was, dan behoeven de schrijvers zich daardoor niet teleurgesteld te voelen. De vruchtbaarste kritiek zal dus komen van de zijde van kollega's die het boek een paar jaar gebruikt hebben. De volgende opmerkingen zijn dan ook als opbouwende kritiek bedoeld.

Een zo gave eenheid als het eerste deel, is dit derde niet geworden. Voornamelik geldt dat voor de *Oefeningen*, die vaak niet gelukkig uitgevallen zijn. Deels zijn het eenvoudig repetitie-vragen, die alleen een echo verlangen van het reeds gezegde, en dus vrij overbodig zijn; voor een ander deel staan ze in uiterst losse samenhang met de tekst, zodat het niet duidelik is waarom die kwesties juist daar behandeld

worden[1]. Vragen naar de betekenis van vakwoorden als die op blz. 149 (*Molenaarstaal*) zullen weinig docenten zelf kunnen beantwoorden.

Daarnaast staat een overvloed van goed gevonden en nuttige vragen en oefeningen, die bewijzen dat ook aan dit deel veel zorg besteed werd, veel meer dan gewoonlik bij schoolboeken het geval is.

Een bezwaar tegen het eerste hoofdstuk is, dat de verhouding van Algemeen Beschaafd en de dialekten niet voldoende helder aangegeven is. Trouwens, ook het beeld van de regenboog, hoe aardig gevonden, is niet geheel juist[2]. Aanvulling zou ik wensen in de zakelike en taalkundige toelichting van de opgenomen dialekttektsten: menige plaats brengt ook de leraar in verlegenheid. Het achtste hoofdstukje zou m.i. voor de school gemist kunnen worden.

Ook van dit deel geldt, dat wij het in de biezondere aandacht aanbevelen van allen die taalonderwijs zullen moeten geven, en die dus van taal verstand moeten hebben. In zulke boeken studeren is geen saaie plichtsvervulling, maar heerlik grasduinen. Ook door de prijs ligt dit boek binnen het bereik van alle onderwijzers. Als velen door kennismaking met dergelijke tot studie en waarneming prikkelende boeken van ‘taal’ leren houden, mogen de schrijvers zich ruim voor hun moeite beloond rekenen.

C.D.V.

J.M. Acket, Stijlstudie en Stijloefeningen. Een leesboek met opgaven om mondeling of schriftelijk te beantwoorden voor alle inrichtingen van voortgezet onderwijs. (Haarlem - De erven F. Bohn - 1918). (Prijs ƒ 1.75).

Dat een bundel ‘stijloefeningen’ in ons tijdschrift geprezen wordt,

1) B.v. de frequentatieven (blz. 56), de diminutieven, de zogenaamde grammatiese figuren.
2) Ziehier nog enkele kant tekeningen: Mag het Fries als taalgroep op één lijn gesteld worden met muziek-taal, advokatentaal enz.? (blz. 6). Is het zo ‘natuurlik’ dat de nog bestaande uitspraakverschillen door een vaste spellingconventie zullen verdwijnen? (blz. 10). Zeker toch slechts ten dele. - Bij *srijven* (blz. 10) kon opgemerkt worden, wèlke *r* de samensmelting met *ch* mogelik maakt. - De vorm *zich* komt niet uit Oostelike dialekten (wèl *sik*) maar uit litteraire taal (blz. 10). - Dat de taal van Utrecht eens de belangrijkste taalgroep was (blz. 15) is slechts een gissing. - Leidt het niet tot verkeerde gevolgtrekkingen, wanneer de ontwikkeling van Nederlands of Engels tot een flexie-arme taal ‘soortgelijk’ genoemd wordt aan het creoliseringsproces in het neger-Hollands? (blz. 188). Vooral wanneer daarbij gesproken wordt van ‘tering der grammatica’.

is wel een zeldzaam verschijnsel. Maar de weloverwogen titel toont reeds aan, dat er geen geestesgemeenschap is tussen het werk van deze frisse pedagoog en fijne stilist, en het fabriekswerk dat gewoonlik onder deze naam doorgaat. Stijl-*studie* staat voorop; stijl-*oefening* moet gegrond zijn op waarneming, niet van uiterlike vormen, maar van wat er in de ziel omgaat. Bij de beschouwing van ‘stijlfiguren’ (blz. 111) zegt de schrijver: ‘Het gevolg van deze studie moet wezen, dat men onder het lezen en schrijven meer aandacht heeft voor al deze vormen waarin 's menschen geest en ziel zich uiten. Maar geest en ziel zijn de hoofdzaak’. - ‘En het spreekt vanzelf dat we bij het schrijven van een opstel zulke vormen niet mogen namaken, als de zielsbeweging in ons zou ontbreken die ze moet scheppen. Dat zou malle aanstellerij wezen’.

Onze lezers, die de voorproefjes uit ACKET'S boek genoten, zullen zich daarbij deze andere plaats herinneren: ‘Niets is naarder dan dat iemand probeert te schrijven boven zijn stand. Gewilde mooischrijverij is verregaand belachelik’ (blz. 153).

Stijlonderwijs dat van deze geest doordrongen is, kan niet anders dan goed zijn. En wie jarenlang voor zulk onderwijs materiaal verzameld heeft, en uit zijn rijke ervaring aan anderen mededeelt, maakt zich ongetwijfeld verdienstelik. Bij onze warme aanbeveling hebben we maar één voorbehoud: de docent moet zulke oefeningen toepassen in dezelfde geest waarin ze geschreven zijn. Ieder die de macht van de sleur in ons onderwijs kent, zal toestemmen dat deze waarschuwing niet overbodig is: voor het ongeoefend oog is de gelijkenis van deze oefeningen met ouderwetse dergelijke soms bedriegelik. Men kent het middel om de ‘woordenschat’ te ‘verrijken’, door de leerling minder alledaagse woorden voor te leggen en te doen omschrijven. Ook ACKET doet dit in zijn eerste hoofdstukje, maar met het doel ‘dat men zich oefent in het belijnen van een woordbeteekenis, zoodat men al lezend dit voortaan ook doet met bewustheid’. Het blijft mij bedenkelik voorkomen, dit buiten de lektuur om aan uitgeknipte zinnen vast te knopen, gelijk ACKET doet. Hij zegt immers zelf: ‘Het mooist is, dat men van een nieuw woord onthoudt, in welk boek en in welke passage men het 't eerst ontmoette. Dan zijn dat stukje taal en het brokje leven, waar 't bij hoort, innig vereenigd, en we hebben echt onzen stijl verrijkt’ (blz. 3). Geeft een potpourri van zinnen eigenlik wel zulke ‘brokjes leven’?

Mooi is het tweede hoofdstukje, over *Cliché's* in de taal; fris en goed geschreven die over *Spreekwoorden* en *Volkshumor*. Het vijfde hoofdstukje vraagt aandacht voor *Taalkringen*, vooral voor hun invloed

op de algemene taal. Van de plaatselike taalkringen wordt alleen het *Vlaamsch* afzonderlik behandeld, wegens de belangrijke invloed op de litteratuurtaal. Minder juist is het dat de Zuid-Nederlandse elementen in onze 'deftige' taal uitsluitend aan de taal van de godsdienst worden toegeschreven. Op een juist standpunt plaatst zich de schrijver als hij onder *Vreemde woorden* en *Barbarismen* voor taalzuiverheid pleit: Wat heeft een volk meer persoonlijks dan zijn eigen taal! Die taal moet het zuiver houden van alle *overbodige en dus karakterlooze* navolging (blz. 37). - '*IJdelheid en traagheid* maken dat de karaktervolle zuiverheid der taal verloren gaat' (blz. 38). Daarnaast worden de gevallen opgesomd, waarin 'het gebruik van vreemde woorden verdedigbaar, wenschelijk of noodzakelijk is' (bl. 41). Terecht geeft dus de schrijver menig hedendaags taalzuiveraar een lesje, wanneer hij het afkeurenswaardige zoekt in de *motieven*. In de hoofdstukken over *Gevoelswaarde* en *Synoniemen*, geheel in nieuwe geest geschreven, toont ACKET weer fijn stijlgevoel en het vermogen om pakkende voorbeelden te kiezen. Een bewijs dat synoniemieke onderscheidingen licht individueel zijn levert m.i. ACKET, wanneer hij *verbreiden* en *verspreiden* omschrijft (blz. 58) of een graadverschil opmerkt in *wijzigen* en *veranderen* (blz. 59). Daarentegen leze men de fijne opmerkingen over *moedig* en *dapper* (blz. 62).

In geen opzicht zijn de oude stijloefenaars meer gedachteloos te werk gegaan dan in de synoniemenbehandeling. Geen hoofdstuk is beter geschikt om ACKET'S meerderheid aan te tonen. Ziehier enige aanhalingen:

'Bij het fijne *denken* werkt men met een scherp ontleedmes, zooals een plantkundige die de opperhuid, het doorschijnende vliesje, van een boomblad afhaalt. Maar wat weet daarvan de ruwe houthakker die zijn bijl zwaait.

Bij het fijne *schrijven* werkt men met fijne penseelen en heeft men een rijk palet met talrijke kleuren. Bij het grove schrijven hanteert men den groven kwast dien men dompelt in den emmer, en men kloddert de verf op de schutting.

De studie van synoniemen leert nuances onderscheiden, schakeeringen, zachte vervloeiingen van de eene tint naar de andere'.

Dit fijne schrijven is heel iets anders dan 'mooie' woorden gebruiken: 'De zucht naar zoogenaamd "mooie" woorden verleidt de menschen tot het verkeerd gebruiken der synoniemen. En evenals slordig denken leidt tot slordig schrijven, zoo brengt ook het slordige schrijven tot slordig denken'.

Moet men dan die synoniemieke onderscheidingen inprenten als

eigen aan ‘de’ taal? Neen: ‘in verfijnde, verzorgde taal, waarbij de schrijver wikt en weegt, zal men vaak een verschil willen uitdrukken tusschen twee woorden, dat in het dagelijksche spreken niet bestaat’.

En naar aanleiding van de onderscheiding van *omdat* en *doordat* zegt de schrijver:

‘Men erkenne, dat het dagelijksche spreken, zonder dergelijke fijne onderscheiding ook bestaat, en het recht heeft om te bestaan, want een algemeene gewoonte is *recht* op taalgebied’.

‘Taalstudie is vooral: constateeren hoe iets is. De verfijnde, verzorgde, overwogen taal bestaat. Maar ook de meer natuurlijke, argelooze dagelijksche spreektaal.

Verfijning en natuur te vereenigen, dat is kunst’.

En wat de praktijk aangaat: ‘De bedoeling van de studie der zinverwante woorden is niet zoozeer om van buiten te leeren het verschil in beteekenis tusschen een aantal synoniemen, als om ons onderscheidingsvermogen te oefenen en ons te wennen, dat wij de beteekenis der woorden in een bepaalden zin scherp opnemen’.

De oefeningen die op deze beschouwingen volgen, stellen enigszins teleur. Liever hadden we de onderscheidingen van de ‘fijne schrijvers’ door een reeks goedgekozen aanhalingen aan de leerlingen voorgelegd. Voor onderscheidingen in de algemene taal worden een reeks zinnen naast elkaar geplaatst. Met een juist inzicht zegt de schrijver: ‘Er wordt niet gevraagd naar een algemeene uitspraak omtrent de beteekenis, maar men blijve bij de gegeven zinnen’. Maar is het niet een hinken op twee gedachten, wanneer daarna een reeks losse woorden gegeven wordt om in zinnen te gebruiken, waarbij de leerling ‘voor hulp zijn woordenboek mag opslaan’? Daar vindt hij immers een ‘algemene uitspraak’, waarop hij zijn, meestal onbeholpen, zinnetje zal willen baseren.

Bij *Tautologie* en *Pleonasme* (XI-XII) wordt aangetoond dat men die verschijnselen, uit het gevoel spruitend, niet op grond van logiese redenering mag afkeuren maar dat men ‘doelloze en kletserige’ aanwending dient te vermijden.

Het hoofdstukje over *Semantiek* (XIII) bevredigt mij het minst: daarin behoorden allerlei verschijnselen die òf ontbreken, òf naar de oude retoriek, tot de *Beeldspraak* gerekend worden, en dus eerst in XVI besproken worden. Daarentegen bevatten XIV en XV (*Rijm, Maat* en *Rhythme*) weer veel goeds en eigens. De bepaling van *voet* (blz. 83) zou ik niet onderschrijven: zonder de onderscheidìng van *metrum* (als het schema) en *ritme* (als de levende taalbeweging) brengt men geen helderheid. Onjuist door onvolledigheid is ook de uitspraak

op de volgende bladzijde: ‘de nieuwe dichters houden zich niet aan die regeltjes’. De tot bandeloosheid neigende ritmiese vrijheden van GORTER en H. ROLAND HOLST zijn niet eigen aan *de* nieuwe dichters als zodanig. En waar hun versritme angstvallig volgen van schematiese regelmaat vermijdt, doen ze hetzelfde wat de beste oude dichters sedert de vroege renaissance evenzeer kenmerkt.

Woordverklaring (XVII) is voor deze schrijver geen doel-op-zich-zelf: ‘het doel van de woordverklaring is niet het verzamelen van al deze weetjes, hoe begeerlijk ook het bezit ervan moge zijn. Het doel is: een gewoonte in zich te kweeken om naast een figuurlijke beteekenis steeds de letterlijke te zien’ (blz. 103). In deze zin heb ik bezwaar tegen het woordje ‘steeds’. Een diepergaand bezwaar - en dat geldt in zekere zin voor dit gehele boek - is, dat dit hoofdstukje te veel op zich zelf staat. Het onderwerp diende ten nauwste voeling te houden en in verband beschouwd te zijn met *Cliché's* en *Taalkringen* enerzijds, met *Beeldspraak* anderzijds.

Eigen waarneming en ervaring, rechtstreeks voeling houdend met onderwijspraktijk vindt men in de hoofdstukken *Stijlfiguren, Aanschouwelijkheid, Zinsbouw, Symmetrie, Analogie, Contaminatie, Volksetymologie, Leesteekens* en ten slotte: *Stijl*. De rij is wat bont: de volksetymologie zou zich beter aansluiten bij de semantiek, de leestekens bij het ritme, maar in de ervaren docent, in de stijlkenner die telkens aan het woord is, zal menig kollega zijn meerdere voelen, naar wie hij gaarne luistert. Ongetwijfeld is dit boek dus een aanwinst voor ons taalonderwijs. Wij zouden de schrijver en de uitgever in overweging geven, bij een herdruk de stof over twee deeltjes te verdelen, waarbij tegelijk beter op innerlike eenheid en samenhang gelet zou kunnen worden. Dan zullen deze nuttige oefeningen ook door een konkurrerende prijs de ouderwetse naamgenoten te lichter verdringen.

C.D.V.

De waerachtige ende een seer wonderlicke historie van Mariken van Nieumeghen, die meer dan seven iaren metten duvel woende ende verkeerde, uitgegeven in Terwey's Bibl. v. Nederl. Letterkunde door J. Koopmans. J.B. Wolters 1917.

Een wens, door prof. MULLER een jaar of tien geleden in *Taal en Letteren* geuit en sedert bij velen opgekomen, is nu dus vervuld: een

uitstekend verzorgde populaire uitgave van het boeiende spel, een der mooiste die ons uit de Middeleeuwen zijn overgebleven, ligt voor ons. Populair is deze uitgave in die goede zin, dat met weglating van wat alleen voor vakstudie van belang is, de resultaten die het filologies onderzoek voor de verklaring van de tekst heeft opgeleverd op heldere wijze zijn meegedeeld. Maar de heer KOOPMANS heeft meer gedaan dan uit de tot dusver verschenen studies datgene kiezen wat hij voor zijn doel kon gebruiken: hij heeft de moderne belangstellende wezenlik nader tot het oude drama gebracht. De lezer van de bondige Inleiding voelt zich met krachtige hand gegrepen en zonder veel omslag midden in de wereld van Middeleeuwse opvattingen verplaatst. De figuren van dit spel komen vóór hem te staan niet als flauw zichtbare schaduwen in een nevelige omgeving, hun geloven en denken lijkt hem niet een wel merkwaardige maar wat kinderlike geestesuiting, hij leert dat alles hier zien als een plastiese, levende en bovenal als een diep-zinnige realiteit. Ook hun die het stuk behoorlik meenden te kennen weet KOOPMANS een verhelderd inzicht bij te brengen waarvoor ze hem dankbaar zullen zijn. Om dit te bereiken begint hij met het probleem uiteen te zetten dat het hele spel beheerst en dat voor de toeschouwers twee malen: door de ‘waerachtige’ geschiedenis zelve, maar ook als voorbereiding reeds door het stuk ìn het stuk, zo overtuigend werd opgelost. Die oplossing: hoe in de strijd tussen Gods rechtvaardigheid en Zijn barmhartigheid wordt ingegrepen door Maria, als zij voor de zondaar in de bres springt - het motief van de Beatrijs en de Theophilus - is ook de kern van de historie van Mariken van Nieumeghen. Het doen doorvoelen van de verheven waarheid dier voorstelling was het doel waarop de dichter van het drama heeft aangelegd. Hoe hij de redding van het meisje door de hemelse Maria aannemelik wist te maken door haar val te verklaren uit de morele geweldpleging haar door de boze moei aangedaan; hoe hij zijn deferentie voor Mariken doet blijken uit de wijze waarop hij haar in zonden voorstelt: als schitterende vooral door haar rhetorijcke, haar kunst van het woord, en steeds meer als willoos slachtoffer dan als bewust zondares; hoe de kleine rake trekjes uit het wereldse leven juist even voldoende zijn om de illusie van werkelikheid aan de vertoning te geven, terwijl toch het geestelik gebeuren hoofdzaak blijft; op deze en andere eigenschappen van het stuk wordt in de Inleiding zo nadrukkelik gewezen, dat iedereen bij lezing van het drama zelf zal ondervinden dat dit voor hem in waarde is gestegen.

Voor de tekst en de verklaring is natuurlik gebruik gemaakt van Leendertz' uitgave, maar op zelfstandige wijze. Zeer terecht zijn echter

de prozastukjes, die een onmisbare schakel tussen de tonelen vormen, niet in de noten gedrukt maar op hun oorspronkelike plaats tussen de tekst hersteld. Alleen lijkt de voorstelling die de inleider geeft van hun bedoeling: ‘De verteller houdt, bij wijze van spreken, de draad vast. Nu en dan laat hij “halen”; de voorhang gaat open en evenveel malen wordt een stukje van de “wonderlicke historie” in beeld vertoond door de spelers’, waar het proza maar zo'n klein gedeelte van het geheel beslaat, ietwat met de verhoudingen in strijd. De verklarende noten zijn streng gehouden binnen de perken van hun bedoeling: toelichting van de tekst; dikwels heeft de uitgever het enige juiste woord weten te treffen dat de betekenis van de middeleeuwse uitdrukking zo dicht mogelik benadert. Enkele bedenkingen ben ik zo vrij hier ter overweging aan te bieden.

Vers 12. De punt moet vervallen.

Vers 20. Is de verbetering door Le. uit de varianten aangebracht (*Niet thuys gheraken en sout tuwen behaghe*) niet te aanvaarden?

Blz. 4. In *want si metten ionghen hertoge pertijde* betekent *pertijen* niet ‘partij kiezen’ maar ‘tot de partij horen (van)’. Op dezelfde blz. zal voor *doe si om comen was* wel gelezen moeten worden *daer si* enz. De *casteleyn vanden grave* is de kastelein *van den Grave: Die Grave* is de me. naam van Grave (Mnl. Wdb.)

Vers 168. *Wi gheesten hebben dye macht niet.... ons te volmakene door gheen bespreck*. ‘Door het ontbreken van elke juridiese aanspraak’ lijkt me wat gezocht; ik zou denken aan het w.w. *bespreken*, ‘een toverformulier uitspreken’.

Vers 211. *Maer u dat ic emmermeer niet dan ionste en toge*. Deze zin zou ik willen opvatten als hoofdzin, met de afhankelike konstruktie evenals in 54, 660, 912 (misschien ook 774). Tegen de plaats van *u* kan dan geen bezwaar zijn (vgl. 54) en de vorige regel hoeft niet als tussenzin te worden verklaard.

Vers 254. Het uitroepteken dient te vervallen (zoals trouwens ook de bedoeling schijnt, blijkens de noot).

Vers 316. *En* = ‘indien’, evenals 453, 587, 683 (voor zover ik zie is deze bet. in de noten wel voor *ende* maar niet voor *en* aangegeven).

drayen op den duym is hier niet transitief ‘regeren’ maar intransitief, ‘geregeerd worden’, evenals op een soortgelijke plaats die het Mnl. Wdb. geeft. ‘Wees gerust, als niet alles binnen een jaar naar uw believen gaat, verwijt het mij dan maar.’

Blz. 21. *Van de emmeken en de moenen*, drukfout voor *van Emmeken ende Moenen*.

Vers 432 hoort vermoedelik bij de woorden van de duivel; het past

slecht in de mond van Emmekens moeye, en sluit daarentegen volkomen aan bij 438 vlgg.

Vers 557. *Die helle sals hopic becliven wat profijts*. Ik vat *die helle* op als datief, *wat profijts* als subject, *becliven*, evenals in vs. 14, als ‘te beurt vallen’.

Vers 574. *Ende alser wat schuylt, in die weere sijn, om int verwaerde te stellen hier ende daer*. De verklaring (met een vraagteken trouwens) voldoet maar matig. De varianten geven m.i. de oplossing: *verweerde, verwerre*. PLANTIJN heeft volgens 't Mnl. Wdb.: *int verwerre stellen* ‘brouiller’, ‘turbare’. In dezelfde bet. zou het verl. deelw. *verwerde*, waaraan vormen als *verweerde, verwaerde* kunnen beantwoorden (zie Franck §§ 46, 53), gebruikt kunnen zijn. De bet. wordt dan: ‘En als er iets aan de hand is, in de weer zijn om de boel in de war te sturen.’ Vgl. 707: *Schuylter wat*? ‘Is er iets aan de hand?’

Vers 618. *Clove* betekent ook ‘knip, val’ en zou dan parallel zijn met *kagie*.

Vers 668. *Iek gheve u verlof, ghelyck dat ghi begheert, u vrienden tsiene, ende dat u deert*. De laatste woorden betekenen niet ‘en ook datgene waarover ge u bezorgd maakt’ (want haar vrienden te zien is juist het enige dat, altans in Moenens gedachtegang, Emmeken bezorgd maakt), maar: ‘indien dat u bezorgd maakt.’

Vers 874. *een kanne wijn meten* kan eenvoudig betekenen ‘een kan wijn drinken’ (zie Mnl. Wdb.).

Vers 898. *tvolc staet hier so ende dringt over ende*. Is hier een verbinding van ‘staet overende’ en ‘dringt’ mogelik de bedoeling?

D.C. TINBERGEN.

Uit de tijdschriften.
(Mei - Junie).

De Gids. Junie.

CAREL SCHARTEN wijdt zijn *Overzicht der Nederlandsche letteren* aan een viertal prozaïsten: JOH. DE MEESTER (*De kindsheid van Harlekijntje, Gedenk te leven*), JAC. VAN LOOY (*Jaapje*), FELIX TIMMERMANS (*Het Kindeken Jezus in Vlaanderen*) en INA BOUDIER-BAKKER (*Het Spiegeltje*). Hij hoort in al deze werken een nieuw geluid en kiest als opschrift DE MEESTER'S motto: 'De vensters open!' 'Verschillende onzer vooraanstaande romanciers schijnen de romankunst te willen overreiken aan den nieuwen tijd.'

De Beweging. Mei.

P.N. VAN EYCK beoordeelt in de rubriek *Lezing en Herdenking* het boek van FELIX TIMMERMANS: *Het Kindeken Jezus in Vlaanderen*. Hij heeft van deze auteur minder verwachting dan de meeste beoordelaars. TIMMERMANS blijft 'een prozaschrijver van tafreelen, fragmenten, korte stemmingsbeschrijvingen.' -'Hij is nog zeer een kunstenaar van het beeldende, door moeilijk ontleedbare associaties werkende "woord"; ook zijn proza mist de structuur die gemeenlijk den minnaar van "het woord" ontzegd blijft. Ik denk mij liever de kunst waarin de structuur van het werk reeds de symbolische uitdrukking van zijn wezen en dat van zijn schepper is. Juist de kunst die zingt door de stem van dat diepste gemoedsleven, waar TIMMERMANS in zijn vlottende gevoeligheid niet aan toekomt. Waaraan hij nochtans toekomen *moest* om de nieuwe figuur te zijn die wij met blijdschap begroeten zouden.'

De Nieuwe Gids. Mei.

HERMAN POORT geeft het eerste gedeelte van een novellisties ingeklede levensbeschrijving van *Gerbrand Adriaenszn. Bredero*. - J. REDDINGIUS bespreekt de nagelaten verzen van MARIE BODDAERT: *Naar lichte hoogten*.

Junie.

H. POORT besluit zijn artikel over *Gerbrand Adriaenszn. Bredero*.

Groot-Nederland. Mei.

FRANS COENEN bespreekt in de rubriek

Literatuur de roman *In de Maalstroom der Onbewustheid* van J. EILKEMA DE ROO.

Junie.

H. WOLF prijst in een artikeltje *Iets over de Faustvertaling van C.S. Adama van Scheltema* deze vertaling als een ‘echt-dichterlijke bewerking.’

Vragen des tijds. Mei.

G. KALFF vond in het nieuwe werk van J. ALEIDA NIJLAND aanleiding tot een artikel *Een gedenkteeken voor Bellamy*. Hij prijst ‘de onverflauwde toewijding’ van de schrijfster, maar treedt als ‘des duivels advocaat’ op, wanneer hij haar verwijt door ‘onverzadelijke belangstelling’ ‘te veel van het goede’ gegeven te hebben: ‘de liefde tot haar voorwerp heeft haar critischen blik eenigermate beneveld.’ Maar ‘alles samengenomen, is hier dan toch een wetenschappelijk werk geleverd, dat ons een beeld geeft van achttiend'-eeuwsch leven, zooals wij er te onzent weinig andere kunnen aanwijzen.’ Daarna geeft de beoordelaar in enkele bladzijden een karakteristiek van BELLAMY, zoals hij uit dit werk naar voren komt.

Vragen van den dag. Mei.

J. WOLTHUIS vervolgt zijn artikel *Amsterdamsche woorden* met de rubriek ‘Huishoudelijke woorden’, ‘Beroepen en bedrijven’, ‘Volksvermaken’, ‘Armoede, drinken, vechten, politie, gevangenis.’ - A.W.M. ODÉ schrijft onder het opschrift *Ons moedertaalonderwijs* met grote ingenomenheid over VAN GINNEKEN'S *Leergang. De Roman van een kleuter* noemt hij een heerlijk boek *over* het kind, maar niet een boek *voor* het kind. Deel III ‘is als schoolboek oneindig beter te gebruiken dan Deel I.’

Junie.

J. BERG maakt *Opmerkingen over het vertalen in het algemeen en in het bijzonder uit het Italiaansch*.

Elseviers Maandschrift. Mei.

H. ROBBERS behandelt in zijn *Boekbespreking* een viertal boeken van L. COUPERUS, wiens ‘soepel talent heeft bewezen staal te bevatten’, en die ‘ondanks verguizing en ophemeling’ zijn eigen weg ging.

Junie.

HENDR. C. DIFEREE schrijft een geïllustreerd artikel *Over de opvoeding en de reien van den Gysbreght van Aemstel*. In het biezonder bespreekt hij de reien die, naar hij aantoont, op bekende wijzen gezongen werd. Van 'O Kersnacht' is, uit een oud liedboekje, de melodie hier afgedrukt. - Onder het opschrift *Nogmaals Litteratuur en Onderwijs* vestigt H. ROBBERS de aandacht op de *Cambridge Essays on Education* (1917), waarin vooral *The training of the Imagination* hem trof.

De Beiaard. Mei.

W. VAN KOEVERDEN beoordeelt de *Lucifer*- uitgave van B.H. MOLKENBOER. Hij acht de nieuwe inleiding een aanwinst, maar de tekst ‘minder gelukkig’, omdat de uitgever niet getrouw de eerste editie volgde, maar ‘een poespasje van verschillende uitgaven’ gaf.

Junie.

M.A.P.C. POELHEKKE wijdt een artikel aan de Javaans-Nederlandse dichter *Noto Soeroto*, die hij bewondert om ‘zijn twee mooie karaktereigenschappen: waarheid en eenvoud.’

Van onzen tijd. No. 27.

M.A.P.C. POELHEKKE schrijft *Over het verzamelen en uitgeven van sagen*, naar aanleiding van JOZEF COHEN'S *Nederlandsche Sagen en Legenden*. In het werk van deze verzamelaar keurt hij af dat de naieve sagenstof gemengd wordt met ‘dekadente precieusigheid’ van de verteller. Zonder eenvoud en oprechtheid is de levende volkssage niet weer te geven.

No. 28.

MARIA VIOLA prijst STREUVELS' vertaling van de *Vlaamsche Vertelsels*, door CHARLES DE COSTER in het Frans geschreven.

No. 33-35.

BERNARD VERHOEVEN verzamelde wat hij aantekende uit het hedendaagse *Soldatenjargon*, in een aantal rubrieken gerangschikt.

Tijdschrift voor Ned. taal- en letterk. XXXVII, afl. 3.

R.C. BOER publiceert een zeer uitvoerige studie over *Syncope en Consonantengeminatie*. - J.A.N. KNUTTEL begint een reeks *Brederodiana*: eerst geeft hij een reeks aantekeningen bij de *Spaansche Brabander*; daarna vergelijkt hij het *Moortje* met de *Eunuchus*, en stelt vast dat BREDERO een getrouw, hoewel vrij vertaler is. Blijkbaar ‘heeft hij sommige fragmenten eerst achteraf in het voltooide stuk ingelascht.’ Eén uitbreiding vooral is opmerkelik, omdat BREDERO daarin ‘iets van zijn eigen liefdeservaringen verwerkt heeft’, evenals in de *Stomme Ridder*, waarin de schr. die stukken aanwijst, die z.i. van jonger datum zijn. - J.W. MULLER

verklaart *dollaert* als ‘poel, moeras.’ - R. FONCKE deelt een paar plaatsen mee voor de uitdrukking *de simme jagen*, d.i. ketelmuziek maken.

Tijdschrift voor Taal en Letteren. Afl. 2.

GERL. ROYEN vervolgt zijn artikel over *Kontaminatie*, waarin veel aardig materiaal bijeengebracht is. - H. LINNEBANK behandelt allerlei *Versprekingen*, met voorbeelden uit zijn onderwijspraktijk. - H.H. KNIPPENBERG geeft *Drie Limburgsche Kinderrijmpjes over St. Maarten*. - L.C. MICHELS schrijft, naar aanleiding van een onlangs verschenen aflevering, over het *Woordenboek der Nederlandsche taal*.

C.D.V.

Rondom de kern van ons taalgeslacht.[1)]

Geschreven of gesproken taal?

Nergens is wijder afstand tussen wetenschap en praktijk dan in zake taalgeslacht. De wetenschappelike onderzoeker kan uit de grilligheid van de vormen niet wijs worden en zoekt zich moe, de man van de praktijk d.i. de schrijvende Nederlander, vindt niets gemakkeliker: als je ‘geen gevoel hebt voor het geslacht’, wel, dan zoek je of 't betreffende woord in je woordenboek staat aangegeven met 'n *m*, 'n *v* of 'n *o* er achter. Deze gemakkelikheid is eenzelfde iets als 't gebaar waarmee 'n Oosters vorst deze dienaar wenkt om te gaan en hij gaat, of 'n ander om te komen en hij komt of tot 'n derde om iets te doen en hij doet het. Hier is geen onderzoek en wetenschap aan 't woord, maar overtuiging, geen arbeid maar een lekker genoegen dat de een schept in 't bevelen en 'n ander in te gehoorzamen. En 't is dan ook geen wonder dat het meest gebruikte Woordeboek niet het geschrift van een eerste-rangstaalkundige maar het werk van een verdienstelik onderwijzer is. Zo waar is 't dat de paedagogiek het al overwint en dat de meest vrije denker en meest fiere Bataaf, ja maatschappelik warse wezens als artisten en letterkundigen, gewillig het hoofd buigen als 't bevel komt van iemand die weet wat ie wil en wil wat ie weet, n.l. de juiste manier om de schare onberispelik Nederlands te leren schrijven. Zulk taalkundig geslacht kan geen studieonderwerp zijn, zomin als de vraag welke kleuren onze vlag heeft.

Wij kiezen tot voorwerp van onderzoek het *gesproken* taalgeslacht, ook waar het ‘per vergissing’ *geschreven* wordt, en wel voornamelik zoals het gesproken wordt in Holland.

Lidwoord of voornaamwoord?

Wie bij de studie van ons taalkundig geslacht uitgaat van de lidw. *het, de* en *den*, loopt kans misleid te worden evenals de onontwikkelde die op onze doelenstukken soldaten meent te zien: onder de martiale plunje klopt een hart voor Merkurius; en ook bij andere dingen is het uiterlike, de naam, dikwels maar

1) Het volgende is bedoeld als inleiding tot *Ons taalgeslacht als eenheidsgraad*.

traditie en verbeelding; wie 't alleen om 't aktuële en de werkelikheid te doen is, moet dikwels het woord voor het wezen prijs geven. Zo gold vroeger de naam ‘persoon’ voor een geluidsinstrument. Nu zal men wel zeggen: ‘Tegenwoordig heeft dat woord als synoniem van “mens” burgerrecht verkregen en de traditie is hier dus in aktuele werkelikheid veranderd’. Best! maar in het Frans zit aan die naam nog het lidwoord *la* vast en aan die traditie beantwoordt niet de tegenwoordige werkelikheid die terecht van ‘*un* homme’ spreekt. Zo misschien was bij ons vroeger ‘paard’ de naam voor 'n soort dier dat wij nu nog wel ‘paard’ noemen, maar waartegenover wij nu in sexueel opzicht anders staan dan in vroeger tijden, toen immers de gemiddelde mens meer dan nu een veefokker of veehouder was. Toen lette ie zo ijverig zonder erg op de sexe van 'n dier, dat als ie er omgekeerd eens niet op lette, b.v. bij het gebruik van het sexueelneutrale ‘paard’, deze onachtzaamheid op zich zelf weer iets van belang was en behalve in dat woord ‘paard’ nog eens apart uiting vond in het begeleidende lidw. ‘het’. Maar voor de gemiddelde Nederlander van onze tijd heet dat dier nog maar bij zeldzame gelegenheden ‘'n merrie’ of ‘'n hengst’, de naam is doorlopend ‘paard’ en daardoor volstrekt geen speciale negering van de sexe; maar het lidwoord is nog steeds ‘het’, *in strijd met de tegenwoordige houding van onze ziel tegenover zo'n dier*.[1)] Die houding van de psyche kan zich in het lidwoord alleen met volle vrijheid openbaren in 't zeldzame geval dat het zelfstandig naamwoord ‘paard’ niet volgt, wat blijkt uit deze samenspraak:

A. *Daar heb je de kar van M*. - B. *Is dat nu dat nieuwe paard*? A. *Neen dat is een van die twee* (die er altijd geweest zijn), *het jongste*. B. *Dan is* **de** *oudste zeker weggedaan*. - Ook als men 't over herten of kinderen heeft, spreekt men dikwels van ‘*de* een’ tegenover ‘*de* andere’.

Wat nu bij het lidwoord zeldzaamheid is, is bij het voornaamwoord regel; het is niet als 'n lid met het zelfst. naamw. vergroeid, maar leidt z'n eigen leven, als vertolker van onze zielehouding tegenover de verschijnselen, 'n houding telkens verschillend naar gelang we *ie* (b.v. tegenover 'n paard), *ze* (b.v. tegenover thee) of *het* (b.v. tegenover goedheid, *de* goedheid) gebruiken. Wel zijn die onbetoonde woordjes in materiëel opzicht steeds aanleunend tegen andere, betoonde woorden, zoals ook de wingerd tegen olm of populier de

1) Daarbij komt dat ‘onzijdigheid’ voor de tegenwoordige psyche zeker, weinig met ‘sexe’ heeft te maken in de gewone zin.

noodzakelike steun kan vinden, maar.... met behoud van z'n eigen sappen van binnen, z'n eigen blaren en bessen van buiten.

Wie ons geslacht-in-taal aan het lidwoord studeert, zoekt in dat woord een leven dat het mist; en wie geslacht-in-taal aan voornaamwoorden voorbijziet, weert uit z'n natuurlike historie het mooiste element: groei en bloei.

Soms is het voornaamwoord net als het lidwoord z'n eigen leven kwijt, wanneer het n.l. evenals het lidwoord onder de invloed van het korresponderende zelfstandig naamwoord staat; dus wanneer ik b.v. het vnw. *het* gebruik omdat het zelfst. nw. '*het* boek', 't zij uitgesproken, 't zij in de geest, z'n stem met de '*t*-klank laat horen. De grootte van die invloed hangt veel van sprekers aard af[1)] en is ook uiteraard groot als het vnw. het zelfst. nw. op de voet volgt b.v. '*dàt* paard, *dat* daar loopt'. Deze vanzelfse klankovereenkomst keur ik niet af, integendeel! 't is ook mij dikwels 'n voordeel, ja soms 'n genoegen, ten dele maar 'n machine of 'n klankbord te zijn en zo in de geslachtsaanduiding prakties een Brugmanniaan te zijn, maar dit element van ons wezen valt buiten 'n geslachtsbeschouwing die op de minder automatiese elementen gericht is.

De automatiese overeenkomst tussen lidw. en vnw. werkt *bij het schrijven* niet alleen enigszins op natuurlike wijze, omdat daar het beïnvloedende zelfst. nw. niet alleen gehoord maar ook nog gezien wordt, - maar ook wordt daar steeds met bewustheid naar die overeenkomst gestreefd: bij wettemakerij in 't algemeen is 't 'n gemak te mogen nivelleren; maar zoals uit 't volgend hoofdstuk blijkt, 't is de gemakzucht niet alleen die bij deze theorie in het spel is.

Naamwoord of voornaamwoord? biezonderheid of algemeenheid?

De oorlog heeft ons geleerd, dat voor 'n opmars de dagen van voorbereiding talrijk en zwaar kunnen zijn. Dat zit 'm in 't goede verdedigingsstelsel van de vijand. En 'n nieuwe beschouwing over taalgeslacht stuit op 'n zesdubbele rij linies van gedachtegangen waaraan eeuwen

1) Opmerkelik vind ik hier het verschil tussen v. EEDEN en VERWEY; de eerste is in de voornaamw. aanduiding veel gewoner dan de laatste en dit hangt daarmee samen dat VERWEY bij zijn gedachtegang veel meer op de zelfstandige naamwoorden steunt dan v. EEDEN. Deze heeft die steun zo niet nodig omdat ie altijd vaster in z'n onderwerp staat; de gedachten van VERWEY houden altijd iets zwevends, wat daarom niet minder mooi of minder suggestief is, maar wel minder natuurlik en minder direkt-suggestief; onder onze schrijvers is VAN EEDEN de beste spreker-met-de-pen.

hebben gewerkt en nog steeds dageliks wordt getobd door jong en oud. In die overoude en steeds jonge taalkunde wordt de onbewuste helft van de taal op eenzelfde wijze bekeken en besproken als de bewuste helft; heel die taalkunde is meer 'n onbewuste apotheose van de bewustheid dan 'n bewuste waarneming van de bewustheid en de onbewustheid beide; en zo worden in die overgeleverde taalkunde ook de voornaamwoorden zonder erg op één lijn gesteld met de veel meer bewuste naamwoorden, zo wordt het verschil tussen de vnw. *ie, ze* en '*t* beschouwd als iets dat eigenlik 'het geslacht van de zelfstandige naamwoorden' is. Iedereen kan u bewijzen dat dit de enige goede opvatting is: Een koopman die schrijft dat 'ondergetekende H. Jansen verklaart, dat hij enz.', die koopman is vast overtuigd dat de woorden 'ondergetekende' en 'hij' precies dezelfde inhoud hebben, en op zijn standpunt heeft ie gelijk, als betaler en taal*schrijver*, niet als taal*waarnemer*; de onderwijzer die uit dat kontrakt de aangehaalde zin op 't schoolbord citeert, verklaart dat '*hij*' 'mannelik' is, omdat de ondergetekende ook 'n man is en op zijn standpunt heeft ie gelijk n.l. als taal*lezer* niet als taal*waarnemer*; en de wetenschap die verklaart dat woorden hun betekenis ontlenen uitsluitend aan het verband, zegt dat '*hij*' hier en '*de ondergetekende*' allebei H. Jansen betekenen, en op zijn standpunt heeft die taalwetenschap gelijk n.l. als de wetenschap uitsluitend van het taal*verstaan*, niet als de wetenschap ook van de taal*waarneming*. Die oude en altijd jonge taalkunde van koopman, onderwijzer en geleerde, neemt het voornaamwoord als vervanger van het naamwoord en neemt als zodanig met 'n ernstig gezicht de woorden over die eens als scherts bedoeld waren, dat n.l. zo'n voornaamwoord een voornaam woord is; want de naamwoorden vormen de hoofdgeledingen van onze bewustheid. Daardoor is het ook voor ons een voornaam woord geworden, maar in geheel andere zin, iets gewichtigs zoals ook de kop van 'n lintworm iets gewichtigs is: alle moeite in en buiten de patiënt zoekt te vergeefs een bekroning in de verwijdering van de lange lint: de kleine kop moet er uit. En als de huidige taalstrijd 'vereenvoudiging van schrijftaal' heeft gebracht, dan is de kleine kop er nog en er groeit een nieuwe lint die weer op zijn wijze al 't voedsel van 't taalonderwijs zal absorberen. Die kleine kop is 't kleine stukje taaltheorie waarin het voornaamwoord een voor-naamwoord is, waarin heel de oude taaltheorie is geïnkarneerd, de theorie van de onbetoonde elementen, de voor- en achtervoegsels, buigingsuitgangen, de pro- en enklitiese woordjes i.e. de onbetoonde voornaamw. Een eerste-rangstaalkundige zei eens: de pro- en enklisis is de beste katapult om de klassicisten (lees: de oude taalbeschouwing)

te treffen. Een beter begrip van de vnw. zal het taalonderwijs meer lonend maken voor het taalbegrip, maar niet voorgoed. De overgeleverde taalbeschouwing zal zich ook zonder overlevering steeds voortplanten, zoals alle idees van een voorgeslacht voorzover die oppervlakkig en eenzijdig waren, zich telkens in de jeugd en de onvakkundigheid van elk volgend geslacht herboren zien; in elk volgend geslacht zal de koopman, de onderwijzer, de polyglot, de taal allereerst opvatten als iets dat gehoord en gelezen moet worden om de bedoelde inhoud en de elementen als deel van de totaal-inhoud, het woord om wille van zijn verband tot de rest. Dit is het eerste stadium van de taalkunde, die dan nog maar een taal*verstaan*, geen taal*waarneming* is. Is degene die uit de foto van 'n villa met omgeving en omringend landschap zo goed wijswordt, dat ie zonder gedachte aan de perspektief die er in zit, alles er uit haalt wat ie prakties er van dient te weten, - is die goede verstaander 'n goed waarnemer van de perspektief als zodanig? Is zijn praktiese kijkkunde daarom een theoretiese tekenkunde? Wat de wijkende elementen in 'n perspektievies landschap zijn tegenover die op de voorgrond, wat de zwakke echo is van 'n sterk geluid, wat 'n herinnering is van 'n sterk doorleefd feit, wat 'n kleine nahuivering is van 'n voorbije dodelike schrik, wat 'n glimlach is als verstilde naleving van genoten pret, dat alles is het voornaamw. tegenover het naamwoord. Met 'n verschil. Wijkende landschapelementen zijn als zodanig bekend in de tekenkunde, zwakke echo's, kleine herinneringen, huiver en glimlach hebben we als zodanig leren kennen in de school van het leven, de voornaamwoorden kennen we niet; de voornaamwoordentheorie is 'n verhaspelde naamwoordentheorie en opgesteld door iemand die van verschijnselen als wijking, verzwakking, vaagheid, niet 't minste begrip had; daarom lijdt de hele taaltheorie aan 'nzelfde euvel. Zo wordt daar in ‘de mens is sterfelik’ opgemerkt dat ‘de mens’ eigenlik alle mens*en* betekent en dat bij nader beschouwing die mens 'n vrouw of 'n man is, zodat het woord ‘mens’ net als 'n dievesleutel op twee verschillende deuren past en dus dubbelsexig of ‘gemeenslachtig’ is; sommige mensen menen dan ook goed te doen, naargelang het geval 'n man of 'n vrouw betreft, na dit ‘de mens is sterfelik’ resp. het vnw. ‘hij’ of ‘zij’ te gebruiken of, als 't geval nog niet op 'n bepaald persoon is toegepast, achter 't vnw. ‘hij’ voorzichtigheidshalve tussen haakjes ‘zij’ te plaatsen. Maar een oordeelkundig waarnemer denkt: ‘al *is* 'n mens zakelik beschouwd òf 'n man òf 'n vrouw, daarom *zei* de spreker nog niet “de man (of de vrouw) is sterfelik”, en al betekent “de mens” hier “alle mensen”, daarom *zei* de spreker nog

niet “mens*en*”. Zou misschien in de geest van de spreker zonder dat ie er zelf erg in heeft, dat meervoud “mensen” tot enkelvoud geworden zijn en dat “man” en dat “vrouw” tot 'n sexueel niet onderscheiden menselik wezen, zoals ook de dood geen sexe onderscheidt? Zouden we hier met 'n wijking in 't psychiese tafereel te doen hebben, met 'n achtergrond waar samenvalt als één, wat op de voorgrond duidelik twee of meer is?’ Die zo denkt, is meer dan 'n vlugge taalverstaander, hij is daarenboven een bespiegelende taalwaarnemer. Hij komt nu verder ook op deze gedachte: als ‘mens’ hier 'n sexueel-niet-onderscheidend woord is, is misschien ook het vnw. *ie* dat er op volgt, niet ‘mannelik’, te meer omdat het zich ook van levenloze dingen b.v. 'n stoel, laat zeggen.

Maar hoe zal ik dan het vnw. *ie* noemen in tegenstelling tot 't vnw. *ze*? Daarvoor is 't goed, eerst te weten, wat elk van die twee betekent, en waarin ze gelijk zijn, m.a.w. wat elk van de twee qua voornaamwoord betekent. Deze vraag zou aan 'n volledige beschouwing over de geslachtskwestie vooraf moeten gaan. Ik wil nu alleen de inhoud van die vraag nagaan.

Als ik 'n man, 'n stoel, 'n sprong, alle drie met *ie* aanduidt, dus dan 'n man, 'n stoel en 'n sprong niet meer onderscheid maar laat samenkomen in dat éne kleine woordje, dan moet dat toch tot 'n heel ander terrein van de geest behoren dan waar ik die drie als heel verschillend in drie verschillende naamwoorden noem! Zijn zulke ongelijksoortige eenheden als zelfstandige naamwoorden en voornaamwoorden wel met elkander meetbaar? Is 'n vnw. met 'n naamw. te prediceren? Neen. En toch zal dat moeten. Men zegt: ‘een commode’ betekent '*n kast* die enz. en: ‘'n beitel is '*n gereedschap* dat enz.’: alle prediceringen geschieden uiteraard met naamwoorden. Zo zou men ook moeten zeggen: ‘'t vnw. *ie* betekent....’ Wat anders in te vullen dan 'n naamwoord? Hier is 'n impasse. In zo'n impasse komt iedereen die zich rekenschap geeft van z'n taal; die taal is 'n leugen, het woord dekt z'n inhoud nooit. Men verweet 'n dichter dat ie nooit iets op z'n moeder had gemaakt. Maar dat verwijt vatte ie op als 'n kompliment: ‘'t meest innig gevoelde laat zich 't slechtst in taal omzetten’, zei ie, en dat verweer was tegelijk een veroordeling van z'n hele oeuvre, de zelfmoord van een kunstenaar. De taalkundige MAUTHNER zag zich ook in die impasse en hij leidde de onvermijdelike zelfmoord (z'n *Kritik der Sprache*) in met 'n grapje: een pope strooide vergif voor z'n luizen en stierf er zelf aan: ‘was die Wanzen tötet, das tötet auch den Popen’. Als ze tijd van leven hebben, zullen de ijveraars voor ‘de significa’ in ons land, hetzelfde

ondervinden. 't Heil zit hier niet in de volmaaktheid, want die is zoals overal, ook hier de dood. Wie in de impasse zit, moet zich eenvoudig 'n beetje mager maken, minder doorvoed blijven van idealisme en konsekwenties, en.... zich wat rekken en wringen: kan iets nu eenmaal niet anders geprediceerd worden dan met 'n naamwoord en kan een voornaamw. onmogelik eenzelfde inhoud hebben als 'n naamwoord, welnu, laten we dan 't vnw. prediceren met 'n woord waarvan de inhoud tussen die van naamw. en vnw. in staat; we krijgen dan 'n benadering van de waarheid. En is dat als eigen werk van 'n geboren leugenaar al niet iets moois?

Welk is dat tussending van een woord? Gauwer gevraagd dan beantwoord! Wie heeft ooit het ogenblik betrapt, waarop ie van de wakende in de slapende toestand overging? Wie zei ooit tot zich zelf: Zo juist onderscheidde ik duidelijk 'n man, 'n stoel en 'n sprong, en nu ga ik in 'n droom die drie dingen ineen laten lopen, zoals daar ook m'n buurman in 'n vis verandert, 'n vis in 'n hond en 'n hond weer in 'n man. 't Voornaamw. is 'n nachtwoord. Is het wonder dat we het zo zonder erg uitspreken? en dat de theorie van de vnw. nog even goed in 't duister ligt als 't wezen van de droom? Naamwoorden zijn dagwoorden; wat in '*ie*' of in '*ze*' dooreenloopt, dat wordt duidelik onderscheiden in ''n vrouw', in 'thee', in 'tafels', of in ''n man', ''n stoel', ''n sprong'.

't Vnw. *ie* betekent.... Nu getracht, voor predikaat geen dagwoord, maar 'n insluimeringswoord te vinden, 'n naamwoord dat zó op de rand van de vnw. staat, dat de inhoud hoewel 'n begrip, even onomschrijfbaar is als 'n onbegrepen gevoel. Is er zo 'n naamwoord? Als de inhoud er van zo weinig biezonderheden bevat als stof voor 'n omschrijving, dan zal de inhoud ook zeer algemeen zijn, net als die van 't vnw. *ie* (of *ze*), dat bruikbaar is voor ik weet niet hoeveel dingen. Is er zo'n naamwoord, evenals het vnw. vaag in onderscheidingsopzicht, wijd in algemeenheidsopzicht? Een naamwoord van die soort is de term 'zelfstandigheid'; hoe wijsgerig dit woord ook klinkt en hoe intellektueel, blijkt het toch minder 'n naam voor 'n helder begrip dan voor 'n donker gevoel. 't Is dan ook opmerkelik dat de zelfstandigheid (waarvan het wezen dikwels juist in z'n tegenstelling tot de hoedanigheid wordt gezien), wordt genoemd in 'n hoedanigheidswoord: '*zelfstandig*-heid', en dat omgekeerd de hoedanigheid wordt genoemd met 'n zelfstandig naamw.: 'hoedanig-*heid*'. Dit is nu wel te zijner tijd te verklaren, maar houdt ons nu niet terug van de opmerking dat we met die dingen toch niet goed raad weten als 't er op aankomt ze door middel van naamwoorden te karakteriseren.

't Verwondert me dan ook niet, dat haast niemand weet te zeggen wat de zelfstandigheid eigenlik is.[1)] Men stelt zich tevreden met te weten dat volgens de gangbare definitie ‘de voornaamwoorden zelfstandigheden betekenen’. Aan die gemakkelike stand van zaken zouden wij ons aansluiten door te zeggen, dat de vnw. *ie, ze* en *het* resp. *ie-, ze-*, en *het*-zelfstandigheden betekenen. Maar zo'n, naam, ‘'n *ie*-zelfstandigheid’, bevredigt niemand: 't komt te duidelik uit, dat het kenmerkende deel van de samenstelling voor ons nog kenmerken moet *krijgen*. Welke naam zou beter bevredigen? Ik stel die vraag alleen om te laten zien, waar de oplossing van onze theoretiese geslachtskwestie ligt, niet om die oplossing te geven. 't Geldt hier, geheel nieuwe begrippen van zeer algemene aard te bedenken, te ontdekken of uit te vinden of hoe men 't noemen wil. Aan de stamboom van onze Nederlandse begrippen moet men drie nieuwe takken brengen, geen kleine, aan de uiteinden, zoals geniale scheikundigen en werktuigkundigen zo gemakkelijk doen, die specialiseren, - maar drie hoofdtakken, de eersten waarin de hoofdstam, de zelfstandigheid, zich splitst. Aan zulk werk zijn wij te zeer ontwend geraakt: we specialiseren liever, zo is onze eenzijdige ontwikkeling of zoals de verwaande, domme term luidt, onze ‘*algemene* ontwikkeling’; in de richting van 't generaliseren zijn we niet ontwikkeld, tenzij als 't niet mag: 't woord ‘generaliseren’ kennen we alleen nog maar in ongunstige zin.

Zoo verklaar ik me 't echec van verschillende geslachtsbeschouwingen; want de fout zit niet alleen daarin dat men zich door naklank van de Romantiek laat verleiden tot 'n onderzoek naar de oorsprong van 't taalgeslacht (hoe kan men de oorsprong vinden van iets waarvoor men 'n uitgangspunt mist!) maar de fout school ook in 'n tekort aan algemeenheidsbegrip. Op mij maakt de gedachtegang in dergelike theorieën soms dezelfde indruk als wanneer ik iemand bezig zou horen die het begrip ‘ding’ nog niet onder z'n kuif zou hebben en nu, uitgenodigd om al 't hem omringende telkens met eenzelfde woord te noemen, met 't woord ‘meubel’ voor den dag zou komen. Die

1) Moderne wijsgeren menen 'n hele stap gedaan te hebben door de ontdekking dat de zelfstandigheid iets van 't gevoel, dus ‘iets psychologies’ is. Alsof we niet altijd gewoon geweest waren *al* het ongekende in ons binnenste, samen te vatten onder de naam ‘het gevoel’! Maar 't zal juist zaak zijn dat gevoel te leren kennen, zodat 't niet maar enkel ‘*het* gevoel’, maar 'n begrepen gevoel dus 'n begrip wordt. Maar, 't is waar, 'n woord als ‘psychologies’ is voor velen voldoende, om als oplossing dienst te doen.

naam past nu wel voor veel dingen, voor 'n stoel, 'n kast, 'n tafel enz., maar een schotel hoort er niet bij. Met een woord als ‘vaatwerk’ zou ie dan weer 'n tijdje gered zijn, zolang 't bij potten en pannen, kopjes en kannen blijft, - twee verdienstelike proeven, maar die, hoe ook in getal vermeerderd, toch nooit met 'r allen tot een resultaat kunnen leiden: '*t niveau* van de begrippen toch blijft 't zelfde en... dit moet de diepte in, waar alle oppervlakte-verschillen ten laatste samenkomen in 't éne, ondeelbare middelpunt en waar dus al vóór dit samenkomen de verschillen geringer in aantal en geringer in kracht worden. Dit middelpunt is 't begrip ‘ding’.

‘Wacht!’ zei iemand, toen ik hem deze passage had laten lezen, ‘daar herinner ik me iets! dat tobben om verschillende verschijnselen in 'n zelfde kategorie thuis te brengen is 'n zelfde iets, als de poging om verschillende geslachtsverschijnselen onder één term te brengen. Daar heb je b.v. 't Algonkins. In die taal zou men het geslacht van pijnboom’ en van 'n hele boel andere woorden kunnen vertolken ‘als “het levende geslacht” of kortweg “het levende”; maar dan stuit men op het feit dat “gras” en andere woorden, die ook het levende betreffen, weer een ander woordgeslacht hebben dan “pijnboom”. En zo komt men ook in andere talen, oude en moderne, steeds maar gedeeltelik klaar met de verschillende geslachtsvormen te kategoriseren onder de begrippen “levend” en “levenloos”, of “aktief” en “passief”, of “krachtig” en “zwak” e.d. Schuilt bij dat echec nu de fout bij de taalwaarnemer of bij de taalgebruiker? Men schuift altijd graag de schuld op 'n ander, dat is heel menselik, maar daarom nog niet heel taalkundig. Een waarnemer van 't Algonkins meende dat die ongekultiveerde mensen een wijze van denken volgden waaraan hij, meer gekultiveerde, was vervreemd. Maar verbeeld je eens dat bij die onbeholpen proefnemingen met de begrippen “meubel” en “vaatwerk”, aan ons, Nederlanders, was verweten dat wij, primitieve mensen, een wijze van denken volgden, waaraan onze proefnemer sinds lang was ontgroeid!’

De fout schuilt bij de taalwaarnemer, ook weer omdat ie naamwoord en voornaamw., of bewustheids- en onbewustheidswoord, niet onderscheidt. Iemands wijze van *denken* blijkt vooral uit zijn bewustheidswoorden, zijn naamwoorden. Zodra de Algonkinezen de naamwoorden ‘levend’ en ‘levenloos’ in geheel andere zin gebruiken als wij, dus b.v. dode dingen dikwels ‘levend’ *noemen* en levende dikwels ‘dood’ *noemen*, dan kan men aan andere hersenstruktuur gaan geloven. Maar in onze geslachtelike vormen vertolkt zich niet op de eerste plaats ons *denken*, maar ons *voelen*. Vraag eens aan 'n Brabander

als ie pas 'n meisje met *ie* heeft aangeduid zoals sommigen van hun dat soms doen, of de persoon in kwestie ‘mannelik’ of ‘vrouwelik’ is. Naar aanleiding van die onderscheidende naamwoorden gaat ie *denken* en dan zal zijn wijze van denken blijken net als die van de Hollander te zijn. Maar dat *ie* en dat *ze* betreft minder begripsonderscheidingen als gevoelsschakeringen en om die schakeringen nu onder naamwoorden te brengen, ja, daar staan we weer voor onze prediceringskwestie.

Als de term ‘levend’ het geslacht van ‘pijnboom’ en heel veel andere woorden karakteriseerde, maar niet het woordgeslacht van ‘gras’, wel! dan was de term ‘levend’ nog te weinig omvattend, dus niet algemeen genoeg. En zo zijn ook voor heel veel geslachtsgevallen in allerlei talen de termen ‘aktief’ en ‘passief’, ‘sterk’ en ‘zwak’ nu eens algemeen genoeg en dan weer niet; alleen nòg algemener begrippen zullen alle voorkomende feiten kunnen kategoriseren. 't Taalkundig geslacht is 'n algemeenheidskwestie; niet vermeerdering van biezonderheidskennis is hier 't middel, niet belezenheid of bereisdheid, geen tal*en*kennis, maar *taal*kennis, en wel in die richting waar de school van onze tijd, de school van de biezondere begrippen, au bout de son latin is.

Waar we nu zullen trachten, deze stagnatie in het bedrijf enigzins aan te vullen met ons latijn, daar zal 't zaak zijn niet ineens die vereiste buitengewoon algemene algemeenheid zelf te betrachten en ons dan daartoe uitsluitend te bepalen. Want ten eerste, zoals ik al zei, we zijn daaraan te zeer ontwend, en ten tweede, dat algemene kon wel eens zo algemeen zijn, dat het tegenover de meeste waarnemers de konkretere ruggegraat van het minder algemene niet als steun kan missen. GRIMM was nog niet zo dom dat ie de algemeenheden (ook hij zocht de sleutel tot de geslachtskwestie in het algemene) konkretiseerde in 'n mannetje en 'n wijfje. Maar deze verbiezondering (dichterlikheid noemde ie dat) bleek al gauw slechts stukwerk te leveren net als de beschouwingen van die meubel- en vaatwerkman. BRUGMANN was zo ontevreden over dat stukwerk, dat ie 't wegwierp. Maar is 't halve ei dan niet altijd meer waard geweest dan de lege dop? Wat BRUGMANN zelf gaf, was niets dan 't allerbuitenste deel van de zaak, 't phonetiese gedeelte van de kwestie, ook, dat is waar, 'n onmisbare bijdrage tot 't geheel, maar lang niet de noodzakelikste. Men heeft later nog ander, beter werk verricht door de geslachten te kategoriseren als waarderingsgraden: waarde toch is iets zeer algemeens, de waarde die we aan iets toekennen, bepaalt de graad van onze belangstelling, dus in 't algemeen van onze levensprikkel. Maar

ook die verbiezondering tot 't begrip ‘waarde’ levert maar stukwerk.[1)] Maar toch, dit tekort aan algemeenheid dat elke verbiezondering uiteraard eigen blijft, wordt voorlopig prakties goed gemaakt, door verschillende verbiezonderingen te verrichten, verschillende kijkjes uit verschillende oogpunten geven 'n algemene kijk, wel nog niet de gewenste éne, alomvattende blik, maar toch de samenstellende krachten, die eens de gewenste resultante zullen opleveren, te meer als men daardoor te meer bewust wordt dat men niet zoals men totnogtoe meende, eindwerk levert, maar eindwerk voorbereidt.

Behalve de genoemde oogpunten ‘sexe’ (of ‘liefde’) ‘waarde’, ‘leven’, ‘aktie’, ‘duidelikheid’ en ‘algemeenheid’, (uit die twee laatste oogpunten bekeken we de zaak reeds in deze bladzijden en uit 't oogpunt van duidelikheid in 't biezonder is 't geslacht, getal en naamval bezien in *Perspektief* in Jaargang VIII) behalve al die oogpunten is er nog een, eenheidskracht. Onze eigen eenheid-in-deveelheid is de basis van ons individueel bestaan, 't meest algemene waartoe onze samengestelde mensheid en de dingen buiten ons, zijn terug te brengen, en dan worden de verschillende geslachten die we op onbevredigende wijze kategoriseerden als *ie-, ze-*, en '*t*-zelfstandigheden, op meer verstaanbare wijze gekarakteriseerd als drie eenheidsgraden.

Al zal ook deze beschouwing weer niet algemeen genoeg zijn, we zullen toch in zover verdienstelik trachten te blijven, dat we 't biezondere en 't algemeene goed uit elkaar houden en de biezonderheden als ze d'r konkretiserende dienst hebben gedaan, op zij zetten om wille van 't algemene. We laten de plant doorschieten, niet om wille van de vele blaren, die juist de andere mensen moeten hebben om groente te eten of er soep van te koken, maar om 't kleine zaadje dat zij niet tellen. Dom zal men dit noemen en dat is te begrijpen. Verbiezonderingen zijn onderscheidingen en in '*t groot getal* onderscheidingen bestaat de wijsheid van onze tijd. Als 'n jonge hond slikt de onervaren intellektueel die men het Volk noemt, van alles en nog wat, als 't maar *veel* is. Maar algemeenheden, die uiteraard weinig

1) Men heeft wel beproefd van verschillende stukken één geheel te maken door b.v. te spreken van ‘de *waarderings*graden *levend* en *levenloos*’ (men zie b.v. in *De N. Taalgids* VIII, 202); maar zo'n synthese noemt men ‘twee theorieën onder één hoedje vangen’: de begrippen ‘waarde’ en ‘leven’ zijn heel verschillend en elk het oogpunt voor 'n aparte beschouwing. Alleen 'n nieuw begrip dat in z'n algemeenheid de begrippen ‘waarde’ en ‘leven’ verenigde, zou de gewenste synthese tot stand brengen.

in getal zijn, brengen ook weinig algemene onderscheidingen mee, zodat onze tijd zich dageliks op de biezondere onderscheidingen werpt, niet gewoon is algemene onderscheidingen te onderkennen en ze alleen opvat als niet-onderscheidingen van 't biezondere, als 'n verzuim, als dommigheden. Die ‘dommigheden’ te onderscheiden vereist wel meer intellektuële kracht dan in allerlei slimmigheidjes erg te hebben en die te onderscheiden, maar de mensen zijn nu eenmaal zo vol van al die bekende slimmigheden, dat de aard van ons werk hun allesbehalve slim lijkt. Alleen als ‘'n geleerde schrijver’ zo iets doet, dan weten ze dat op hun manier te prijzen met termen als ‘knap’ of ‘hoog’ of ‘abstrakt’. Maar van ons die 't over 'n heel gewoon ding, de menselike taal, hebben, kunnen ze die veralgemeneringen niet verdragen. Als we b.v. naar aanleiding van ‘de mens is sterfelik’ konstateren dat de biezonderheden ‘mannelikheid’ en ‘vrouwelikheid’ hier samenkomen in 'n sexeloze algemeenheid, de menselikheid, dan zeggen ze: ‘dom, om hier geen sexe te onderscheiden!’ en als we dan in het vnw. *ie* (dat niet alleen met dat sexeloze ‘mens’ parallel loopt maar ook 'n levenloos ding kan aanduiden), alleen maar 'n sterke eenheid zien en dus ten slotte geen personen en zaken meer onderscheiden, dan zeggen ze: ‘dom! om hier zulke echt grammatikale kategorieën niet in 't oog te houden!’ We moeten ons hun kritiek laten welgevallen. Net als de landschapschilder in de wei. Die glimlacht om de kritiek van de jongen die naast z'n ezeltje staat: ‘Die schuur van Toon de Kromme staat er niks duidelik op! En onze tuin ook niet; je kunt niet eens zien waar de bessen staan. En staat daar in de verte 'n man of 'n vrouw? En op Toon z'n dak kun je maar één schoorsteen zien’!

Daar zoekt die jongen, net als de gemiddelde mens, z'n wijsheid in, in onderscheidingen als ‘man’ en ‘vrouw’, ‘een’ en ‘meer’; en als ze bij gelegenheid aan taalkunde doen, dan versieren ze hun bevindingen met onbegrepen termen als ‘geslacht’ en ‘getal’. Dat is wel niet heel moeilik, een kind is er bedreven in te maken; maar dat komt omdat ‘dat zo van zelf spreekt’; ‘logies’ noemen ze dat met een term waarmee ze zich onder de intellektuelen rangschikken, niet ‘algemeen voorkomend’ of ‘goedkoop’ of ‘populair’, maar ‘logies’. Maar onder 't spreken als men geen tijd heeft z'n algemene menselikheid om te zetten in 'n na-renaissance-spraakkunstige, dan is men weer even dom als wij.

Maar wie is er nu eigenlik 't domst? 't Gevoel, de Natuur, die op zijn wijze onderscheidingen en niet-onderscheidingen over de taal van de mensen verdeelt? Of de mensen zelf die, alleen belust op

slimmigheidjes die onder hun bereik vallen, hun eigen taal voor de helft dom of foutief noemen en maar steeds dom houden? Of wij die, geroepen om de taal waar te nemen zoals die nu eenmaal is, n.l. ten dele onderscheidend en ten dele niet onderscheidend, zowel die onderscheidingen als die niet-onderscheidingen met evenveel belangstelling konstateren en groeperen?

Hoe zulke mensen taal te leren waarnemen? Erasmus meende dat men de zotten door de zotten moest laten regeren, en zo denk ik dat 'n spraakkunst alleen daardoor zo algemeen gangbaar kan worden omdat ie zo dom is. Dus niet alleen de mensen in 't algemeen, maar ook spraakkunstigen moeten we tegen ons zien te krijgen, om zo dicht mogelik bij de kern van de kwestie te komen, bij de meest algemene algemeenheid, op dat donkere gevoelsterrein waar de gangbare onderscheidingen ophouden, waar men dom moet gaan lijken om met wijsheid te onderscheiden in dingen die bij de taalwaarneming 't moeilikst te *denken*, maar bij 't taalgebruik 't gemakkelikst te *doen* zijn.

PH. J. SIMONS.

Het verstaan van oude dichtertaal.

Niets is bij de lezing van een oud gedicht schadelijker dan dat wij onze opvattingen, en dit zonder het te vermoeden, tot inhoud geven aan zijn woorden. Het gebruik van eeuwen heeft noodzakelijkerwijze die woorden banaal gemaakt. De ernst waarmee die woorden worden vooropgesteld vinden wij belachelijk, de geestdrift die zij door hun plaatsing van ons schijnen te vergen lijkt ons ongerechtvaardigd, wij zouden vreezen zelf belachelijk te zijn als we eraan toegaven. Dan is er inspanning noodig om ons verzet te breken, om ons de alledaagsche voorstellingen die het woord opwekt, te laten voorbijzien, om ons terug te wennen aan het verbinden van dit versleten woord en gindsche voorstelling. SPIEGHELS spreuk (n.l. *Deugd verheugt*) is er zoo een als we alleen door zulk een inspanning kunnen aanvaarden als de ernstige leus die hij ermee uitdrukte. Van het oogenblik dat hij haar koos, beduidde ze: er is maar één hoogste zaligheid: het verzinken van de ziel in haar oorsprong; er is maar één strijd: het verzet van de Ikzucht tegen de innerlijke drang naar een oorspronkelijke volkomenheid.

ALBERT VERWEY (*De Beweging*, Aug. 1918).

Potgieter's gedicht ‘De Jonge Priester’.

I.

POTGIETER behoort tot de dichters, die weten dat poëzie arbeid is. Bewonderaar van GEEL en STARING heeft hij niet de eerbied voor het vers, zoals het bij het nederzetten van de pen er uit gevloeid is, maar houdt het voor verbetering vatbaar. Niet alleen gaf hij in zijn jonge jaren DROST[1)] en in zijn oude jaren HUET[2)] de volmacht zijn gedichten en prozastukken ‘op te toetsen’ en naar hartelust te ‘betuttelen’ maar wanneer hij zelf later aan het veranderen gaat, blijft er van het oorspronkelik gedicht niet veel over, indien hij het altans de eer van een herdruk waardig keurt. Men moet wel een jong gemoed behouden hebben en zichzelf merkwaardig gelijk gebleven zijn, om niet als een vreemde de gedichten van zijn jeugd met een weemoedig genot te herlezen en onberoerd te laten en men moet de kunst van hoger belang achten dan de zielsontwikkeling, waarvan de opeenvolgende reeks van gedichten getuigt, om zijn verzen te kunnen omwerken, als POTGIETER dat deed.

Maar wij die in de latere redactie van ‘De Zangeres’, ‘De jonge Priester’, het eerste deel van de ‘Nalatenschap van den Landjonker’ bevrediging vinden voor ons schoonheidsverlangen, wij grijpen naar de oude zeldzame almanakken en tijdschriftnummers om daaruit te leren kennen de jonge POTGIETER van 1831-1883, met zijn strijd en verlangen, zijn liefde en ontbering.

II.

‘De jonge Priester’ werd voor het eerst afgedrukt in de Muzenalmanak van 1832. POTGIETER was toen in Zweden en de drukfouten die er in voorkomen, zijn in volgende drukken, na POTGIETER'S dood

1) Zie hiervoor: J.M. DE WAAL: *Briefwisseling van Aernout Drost met Potgieter en Heye* (*Tijdschrift v. Ned. Taal- en Letterk.* deel XXXVII, afl. 2) en de dissertatie ‘Aernout Drost’ van dezelfde.
2) POTGIETER: *Brieven aan Huet*, 20 Oct. 1871, 27 October. HUET: *Persoonlijke herinneringen*.

uitgegeven, blijven staan. Het kan dus zijn nut hebben, met behulp van het handschrift de oorspronkelike tekst vast te stellen.

Het gedicht is geschreven op een in vieren gevouwen foliovelletje postpapier, in POTGIETER'S allerkleinste schrift. Op de laatste bladzijde heeft hij nog kans gezien de brief aan IMMERZEEL te plaatsen.[1)]

Boven het gedicht staat een citaat, dat niet door IMMERZEEL geplaatst is.

Het luidt:

'En outre l'Eglise convient qu'elle pourrait céder sur ce point au voeu du siècle.'
Lettre d'un Ami 1829.

Het zou mij niet verwonderen, als die vriend, zo hij niet gefingeerd is, de Rooms-Katholieke Jan Frans Willems was, al is het vreemd, dat die aan POTGIETER in het Frans zou schrijven.

Uit GROENEWEGEN'S 'Potgieter' (blz. 16) weten we, dat tussen hem en POTGIETER veel theologiese disputen gehouden werden. Ik aarzel de volzin aan een Protestant toe te schrijven. Is daartegen geen bezwaar, dan zou de predikant Marcus, met wie POTGIETER in zijn Zweedse tijd druk correspondeerde, de auteur ervan kunnen zijn. In ieder geval blijkt uit het citaat wel een nawerking van de Antwerpse tijd. Zou IMMERZEEL het om kiesheidsredenen achterwege gelaten hebben?

In het gedicht zelf komt één vergissing voor, die de zin nagenoeg onbegrijpelik maakt en toch niet door de uitgevers is opgemerkt.[2)] Het is strofe 7, regel 2:

1) De tekst daarvan luidt:
Den Heer J. IMMERZEEL
's Hage.
G o t h e n b u r g , 10 Aug. '31.
WelEdele Heer!
Het denkbeeld uit de verte iets tot den Muz. Alm. bij te dragen, beviel mij, is er dus nog ruimte voor ommestaande regelen en mishagen ze u niet, ruim ze dan een plaatsjen in, en houd u verzekerd dat geen koude van het Noorden de achting vermindert, die u in het vaderland werd toegedragen, door
U.S.
Uwen dwd.
E.J. POTGIETER.
P.S. Besparing van post-porto verontschuldige papier en schrift.
A.B.

2) De scherpzinnige Potgieterkenner C.H. DEN HERTOG gaf het uit in zijn: Aanleiding tot studie van literatuur II, 142, en de heer Bosman drukte de beide redactie's naast elkaar af in een Pantheondeeltje.

Het veld, de stroom, de wei, 't aêmt alles rust en vrede
O, waarom deelt ge uw hand niet aan mijn boezem mede
Almachtige, als gij zijt.

Het verband tussen de eerste en tweede regel ontbreekt en de tweede regel is blijkbaar onzin.

Er moet natuurlik staan:

O, waarom deelt ze uw hand....

Ze = rust en vrede.

Grafies is deze fout gemakkelik te verklaren, aangezien POTGIETER de z lang schrijft (3) en het kleine schrift deze 3 nauweliks van zijn g onderscheidt.[1)]

1) De overige afwijkingen zijn van minder belang. Men leze op de volgende plaatsen:

strofe 1,	regel 3,	*va*n d'ouden torentop
strofe 1,	regel 5,	en bruiner *het* gebladert
strofe 3,	regel 1,	.... *a*ls op
strofe 7,	regel 2,	z' uw hand
strofe 7,	regel 3,	*a*ls g*e* zijt
	5,	eerst*e* traan
		*ee*den
strofe 14,	regel 2,	h*a*ren kleed
strofe 14,	regel	geess*s*elkoorden
strofe 15,	regel 2,	het kristal
strofe 17,	regel 2,	d*e* droom
strofe 22,	regel 2,	bla*é*n
strofe 22,	regel 2,	da*a*uw
strofe 22,	regel 3,	*noch* gestreeld.

Merkwaardig zijn vooral de varianten, hier en daar door POTGIETER bove een woord of regel geschreven:

strofe 1,	regel 2,	‘de spitse’ of ‘het koper’
strofe 3,	regel 6,	‘rooder als’ of ‘rood gelijk de roos’
strofe 16,	regel 4,	‘mij 't hart’ of ‘mijn borst’
strofe 20,	regel 6,	‘u toegeheiligd’ of ‘aan u geheiligd’
strofe 21,	regel 4,	

‘Wis droeg alreeds hun hoofd de sneeuw van tachtig jaren’, of ‘Wis boog alreeds hun hoofd zich voor den sneeuw der jaren’.
Bovendien heeft IMMERZEEL zelf de interpunctie moeten aanbrengen - die van POTGIETER bepaalde zich tot enkele punten, vraag- en uitroepstekens -, wat eenmaal, in strofe 22, regel 6 verkeerd gebeurd is (daar hoort een komma); en hij heeft overal de door POTGIETER voor een klinker afgekapte stomme e (m' in, w' aan, d'oude, d'onzigtbare) in de tekst teruggebracht.

Uit deze nietigheden blijkt meer, dan men oppervlakkig zou denken. POTGIETER had blijkbaar een groot vertrouwen in IMMERZEEL, dat hij de varianten er bij gaf ter keuze en de almanak-redacteur maakte van die vrijheid een ruim en, wat meer zegt, een goed gebruik. In 21, 4, is ongetwijfeld de er boven geschreven en door IMMERZEEL gedrukte variant beter dan de andere lezing. De meeste afwijkingen zijn leesfouten; ik vestig de aandacht op 1. 3. ‘van’ en 1. 5. ‘het’ gebladert, die dus in de redactie van 1874 niet als verbeteringen beschouwd moeten worden. Opzettelik aangebracht lijkt mij de verandering van het ‘kristal’ (15. 2.) in ‘t kristallijn’ en verkwikt had ‘of’ gestreeld voor ‘noch’ (22. 3.). In de tweede redactie is dit ‘of’ door POTGIETER behouden.

III.

Ik zei al, dat een nawerking van de Antwerpse tijd, zowel uit citaat als gedicht duidelik spreekt. De hoofdzaak blijft natuurlik altijd het gemoedsleven als factor voor het ontstaan en dat spreekt uit het gehele gedicht duidelik genoeg, zoals het ook door VERWEY in zijn ‘Leven van Potgieter’ met het gehele werk uit die periode in verband is gebracht. Maar ook invloed van lectuur valt aan te wijzen.

Niet alleen in vorm doet ‘De jonge Priester’ denken aan ANDRÉ CHÉNIER'S ‘La jeune Captive’. De vorm: twee lange regels gevolgd door één korte, 2 maal herhaald, met rijmschikking a.a.b.c.c.b; het genre: de lyriese monoloog; de inhoud: de klacht, het verlangen naar liefde en leven, een natuurbeeld als opwekker van de gedachte.

Ter vergelijking stel ik hier de eerste strofe van beide gedichten onder elkaar:

‘L'épi naissant mûrit de la faux respecté;
Sans crainte du pressoir, le pampre tout l'été
  Boit les doux présents de l'aurore;
Et moi, comme lui belle, et jeune comme lui,
Quoi que l'heure présente ait de trouble et d'ennui
  Je ne veux point mourir encore.’

‘De zonne neigde 't hoofd ter purperroode kimmen
Een enkle laatste straal doet nog de spitse glimmen
  Van d'ouden torentop.
Doch flauwer wordt de glans, aan 't heilig kruis genaderd,
En blaauwer is de vliet en bruiner het gebladert
  En d'avondstar gaat op.’

POTGIETER was belezen in de Franse romantici en hun voorlopers en de gissing, dat ‘La jeune Captive’ hem geïnspireerd heeft tot of

invloed geoefend op ‘De jonge Priester’ krijgt meer waarschijnlikheid, wanneer we ons het gesprek herinneren in de zomer van 1833 ten huize van DROST met BAKHUIZEN VAN DEN BRINK over CHÉNIER gehouden.[1)]

We gaan nu tot een nadere beschouwing van het gedicht over.

IV.

De monoloog van de jonge priester-monnik ontwikkelt in een doorlopende reeks van 26 strofen de volgende gedachtengang:

Hij ziet in de roerloze stilte van de naderende schemer de aarde te voller opbloeien, als het ware God dankend voor haar bestaan, voor het leven en de liefde, die Hij al haar schepselen toedeelde (1-4). Ook in hem wordt het verlangen wakker en hij denkt aan het jonge meisje.... Maar stil, het mag niet en Gods barmhartigheid inroepend en zich vernederend kan hij toch de twijfel niet overmeesteren (4-10), of er in zijn roeping niets tegennatuurliks is of de kerk zich vergiste door dit te eisen van haar dienaren, wanneer God zelf in 's mensen hart de liefde zo luid spreken doet (10-14). Dan komt hij tot bezinning. Zijn aarzeling wordt nu een klacht om zijn eigen belofte (14-17), dan toch weer een aanklacht (17-19), een beschrijving van de vreugden, die hem ontzegd zijn (19-21) een in-opstand-komen, dat dadelik wijkt voor de vurige bede om Gods steun, zijn genade in de bange worsteling met het aardse (22-26).

Zo uitte de jonge POTGIETER zijn verlangen naar liefde en huwliksheil, worstelend met het voornemen van ongehuwd blijven en zich wijden aan de kunst.

1) ‘Het Leven van Bakhuizen van den Brink’ blz. 388 en 391.
‘Alsof de verdienste in de veelheid school: GRAY en CHÉNIER zouden er dan droevig aan toe zijn.’
En ik had zijn hart gewonnen: over the Elegy written in a Country Churchyard, over ‘La jeune Captive’ viel te praten, een half uur lang.

‘Gij spraakt van ANDRÈ CHENIER,’ wendde Bakkes zich tot mij ‘wat trekt u in dezen aan?’
‘Hij is de eenige, dien ik kenne althans, die me bij de Grieken verder medeneemt dan in den voorhof; ik verbeeld mij, dat ik met hem den tempel zelf binnenga.’
Er was in dien tijd nog geen andere uitgave van de nalatenschap des dichters verschenen, dan die welke door H. DE LA TOUCHE werd bezorgd (Paris 1820) enz.

V.

De 62-jarige, die omstreeks 1870 aan het herzien en gebundeld uitgeven van zijn ‘Gemoedsgetuigenissen’ begon, had zijn jonge hart behouden, maar zijn kunstenaarschap was gerijpt, zijn hartstocht uitgedijd tot een alomvattende liefde, zijn wezen tot die beminnelike vrede gekomen, die niet vermoeden deed, dat nog de eenzaamheid, het ongehuwd-zijn hem wel eens zwaar viel. Hij mocht in zijn liberale verwachtingen, in zijn liefste vriend teleurgesteld zijn, in de droom, in de kunst wist hij zijn verlangens vervuld. Hij zag de gedichten van zijn jeugd en oordeelde ze. Hij schrapte weg en voegde in, hij verschoof en trok samen, hij behield en verwierp, hij maakte er een gedicht van, nieuw en toch oud, maar harmonieser, volmaakter dan het oude.

Weer zien we de jonge priester buiten, willoos verzonken in de aanschouwing van het avondlike landschap, van het jonge paar, dat hand in hand gaat.... (I) Dan beseft hij het gevaar en keert naar de cel, om voor het kruisbeeld geknield zijn belijdenis, klacht, aanklacht en bede uit te storten. ‘Hoe aarz'lend richten thans naar 't kruisbeeld zich mijn schreden.’

De tweede reeks van vier toont hem daar geknield, deernis afsmekende over zijn zwakheid (II). Maar is het zwakheid, weifelt hij dan, is het geen bovenmenselike eis daagliks het geluk te zien, te moeten zegenen en zelf te moeten ontberen? (III) Weer valt hij zichzelf in de rede. Het was zijn eigen keuze en dat hij die deed, voor hij tot besef kwam van zijn daad, ontheft hem niet van de verantwoordelikheid, die hij daardoor op zich laadde. Niet zijn vader is schuldig, die het toeliet en God zou recht hebben, op hem te toornen, ‘maar zie, van dat gelaat, zoo wreed gekroond met doornen, spreekt louter medelij! (IV) Mocht hij die Heiland verkondigen aan de wilden, waar het gevaar tot daden prikkelt en het verlangen verdrijft. Maar ach, ook dit is misleiding. Ook daar heerst huwliksgeluk en de vijand volgt hem ook daar. (V).

Hoe lang zal het nog duren voor hij de heerlike taak van het volmaakte priesterschap waardig zal kunnen vervullen? Zal die tijd ooit komen? (VI) Of zal hij, als de bloem, die voor haar tijd verwelkt, de genade nooit deelachtig worden, de genade die hem alles zal vergoeden en waar hij om smeekt:

> Oneindig zijt slechts gij in wonderen van genade!
> Leer mij dat ik in haar, in 't hemelsch licht mij bade
> Voor 't aardsche duister koud.’

VI.

Het is wel in hoofdzaak dezelfde gedachtengang als in de eerste redactie. Het is dezelfde jonge priester, in dezelfde omgeving, met dezelfde verlangens en hetzelfde zelfverwijt. Maar wij kennen dit alles beter, wij leven meer met hem mee. Met hem genieten wij van de avondstemming, volgen het minnende paar met de ogen, keren naar de cel terug en zien met deernis of angst op hem neer, wanneer hij beurtelings fluisterend of luider sprekend, klagend of prijzend, met gebogen door de handen bedekt gelaat, of met opgeheven hoofd, zijn gemoed uitstort. De dramatiese kracht is geweldig toegenomen. De dramatiese kracht en de plastiek. Want de verbeteringen, door POTGIETER op latere leeftijd in zijn jeugdgedichten aangebracht, beogen in hoofdzaak een grotere aanschouwelikheid. Het getuigenis van de kriticus, die zich gedurende een redacteurswerkzaamheid van bijna 30 jaar uit hem ontwikkeld had, komt hier onze bewering omtrent de dichter te hulp. Het is een en dezelfde persoon, die de gedichten schrijft en omwerkt, en die als devies boven een boekbespreking GOETHE'S uiting plaatst:

> 'Bilde, Künstler, rede nicht,
> Nur ein Hauch sei dein Gedicht.'

Dezelfde geest spreekt uit zijn opstel 'Piëtistische Poëzie', de beoordeling van MATHILDE BÄR'S gedichten en de uitroep, naar aanleiding van een Franse dichteres van zijn tijd: 'Winnen wij iets bij die bespiegelingen? Miskent de kunst haar roeping niet, als zij zich in het onoplosbare verdiept?'[1)] Beelden voor beschouwingen, dat is zijn eis.

Alle andere bedoelingen zijn ondergeschikt aan die éne. Verstandelike overwegingen mogen hem er toe leiden, een ietwat gewrongene, een grammaties of logies onjuiste, een slecht uitgedrukte plaats groter duidelikheid te geven; muzikale, rythmiese bedenkingen mogen oorzaak zijn, dat een wat harde klank, een rhetories of nuchter woord door een welluidender vervangen wordt, doel blijft hem de plastiek van het gehele beeld, zowel als van ieder onderdeel.

Kunst leeft niet van gedachten, maar van voorstellingen. Dichtkunst is geen filosofie, geen theologie. Deze waarheid heeft POTGIETER niet alleen in zijn kunst getoond, maar herhaaldelik voorgehouden aan hen, die de schoonheid van poëzie zochten in de rijkdom van gedachte.

1) Geciteerd bij HUET: 'Personen en Onderwerpen'.

VII.

Wat zijn nu de techniese middelen, waarmee POTGIETER in de ‘Jonge Priester’ het bedoelde effect bereikte?

Daar is vooreerst de door mij genoemde evenredigheid der delen, het monumentale van de nieuwe bouw. In de plaats van de 26, ongelijk over de gedachten verdeelde strofen, hebben we nu 8 afdelingen van 4 strofen, waarvan iedere afdeling een nieuwe gedachte of wending inleidt. In die groepen zelf zijn de tegenstellingen sterker en helderder geworden. Tegenover het beeld van liefdes- en huwliksgeluk (III) is dat van het volmaakte priesterschap gekomen (VI), een voorstelling, die aan de jonge priester in onze ogen groter verhevenheid geeft; tegenover het uiterlik kalme en innerlik oproerige leven van de kloosterling, is dat van de zendeling komen te staan, met zijn uiterlike bewogenheid en innerlike rust. De tegenstelling van de vredige, haar aandrang volgende natuur met 's priesters eigen verscheurd gemoed en ijzeren plicht, die in de oude redactie over de strofen 1. 2. 3. 7. 8. 11. 12. 13. verdeeld is, wordt in de nieuwe samengevat in I en III; de strofen 14. 16. 17: klacht over de eed, zijn met één vermeerderd, tot IV, geworden.

Evenredigheid van bouw, helderheid, kracht en fijnheid van tegenstellingen hebben we in deze schikking waargenomen. We komen nu tot de kleinere veranderingen. Daartoe behoren in de eerste plaats de trekjes, die ons de priester niet alleen doen horen, maar ook zien:

I. 4. Voort uit deez hof van lust, voort naar mijn naakte celle
Waarin geen landschap mij met liefdesdroomen kwelle,
Waarin ik op de kniên
Den Heiland 't zelfverwijt in tranen toevertrouwe....

En dan weer:

II. 1. Hoe aarz'lend rigten thans naar 't kruisbeeld zich mijn schreden....
4. Wat durve ik 't bij den schijn van 't reine was genaken....
3. Bewaar me er voor, o Heer, die mij 't gelaat bedekke,

Al deze aanduidingen ontbreken in de eerste redactie[1)].

1) Ook voor het volgende:

IV. 1. Waar doolde ik, boetling, heen in 't fluist'ren van die woorden?

heeft de redactie van 1831 alleen:

Waar dwaal ik heen, o God, wat onbedachte woorden?

En ten slotte in 't nieuwe couplet:

IV. 4. Maar zie, van dat gelaat, zoo wreed gekroond met doornen Spreekt louter medelij!

Is het niet, zooals ik daar straks zei, alsof we met hem daar zijn en zijn strijd mee doormaken?

Tot deze soort behoort ook nog I. 3., waarin de aanleiding tot het zelfverwijt in het minnende paar ten tonele gevoerd wordt.

Als rhetories verworpen zijn alleen:

1. 2. ‘Maar blozend heeft de maan den rijksstaf opgenomen’,

later vervangen door:

I. 2. ‘Doch blozend doet de maan haar vloed van zilver stroomen’.

en:

15. ‘Toen was mijn bloed zoo rein als het kristal der bronnen’

en de nog gewaagder vergelijking van dat ‘bloed’ met het zilver van (Gods) kruis, dat ons maar iets minder conventioneel aandoet dan het nieuwe:

IV. 2. In reinheid zweemde ik toen naar 't zuiver vocht der bronnen.

Te sterke, smakeloze uitdrukkingen zijn geschrapt. Te sterk heeft hem waarschijnlik de regel toegeschenen:

17. 4. Alleen den langen weg naar 't gapend graf te treden

dat vervangen wordt door:

> En 't (het huiselik heil) echter daaglijks zien, Om 't andren en niet ons te wenschen in gebeden,

en vooral het hele couplet 21:

> ‘Wie leert dit? wie? de kerk, de geest? de heilge vaadren?
> Hun vloot geen jeugdig bloed meer vurig om door d'aadren
> Bij 't geven van 't gebod.
> Wis droeg alreeds hun hoofd de sneeuw van tachtig jaren[1)]....
> Maar, laat geen lastertaal den mond huns zoons ontvaren;
> Het lijden zij mijn lot!

Op grammatiese of logiese overwegingen berusten o.a. de volgende veranderingen:

25. Wat moederborsten zoog voelt menschendriften zieden
En vergt de kerk dat w' u haar vuur ten offer bieden’

voor:

> Wat moederborsten zoog is menschendriften eigen
> En zucht de heilge kerk haar vuur tot u te neigen,

1) Die sneeuw van tachtig jaren op zich zelf is ook niet fraai en is door POTGIETER zeker gewraakt.

waarvan de tweede regel:

En vergt....

toch al wat nadenkens vraagt, eer men begrijpt, dat ‘haar’ vuur, het vuur der driften is.

Er zijn nog meer wijzigingen, die ik niet allemaal zal behandelen[1]. Meestal behoren ze tot een van de door mij genoemde soorten. Niet van alle zou ik kunnen zeggen, waarom ze zijn aangebracht.

> ‘Dan greep m' in 't heilig choor, den miskelk in de handen’

is geworden tot:

> ‘Dan greep me op 't onverwachts, 't Hoogwaardige in de handen’

en dit kan evengoed geschied zijn om grotere klankvolheid te verkrijgen als om een Katholiek ceremonieel juister weer te geven ‘'t Hoogwaardige’ doet hier in ieder geval veel beter dan ‘de miskelk’.

Ik zou met dergelike opmerkingen nog lang kunnen doorgaan zonder dat ze mijn betoog meer kracht bijzetten. Voor ik een eind maak aan mijn beschouwingen, wil ik terugkomen op de dichter zelf in zijn ontwikkeling.

Is er dan aan niets te zien, dat de *man*, niet alleen de kunstenaar, in de tijd tussen de twee redactie's verlopen, bijna 40 jaar ouder is geworden?

Ja, toch. Het persoonlike is ter wille van het algemene onderdrukt: in strofe 19 en 20 stelt de priester zich voor, dat hij zelf met zijn geliefde voor het outer staat en in den echt verbonden wordt, dat hij zijn ‘lief kroost, des hemels hoogsten zegen’, ‘aan zijn hart drukt’; in III ziet hij de gelieven voor hem staan en evenals de moeder met haar kind, zijn zegen afsmeken, de zegen van hem, die zelf alles moet ontberen.

De lange, ietwat conventionele lofzang op de liefde (strofen 10, 11, 12, 13) is verdwenen en hel blijft in onze oren naklinken de verheerliking van het volkomen priesterschap. Dat is POTGIETER, die overwonnen heeft; die zijn eens gekozen plicht trouw is gebleven en vrede heeft gevonden in de liefde, die geeft en niet begeert[2].

Noordwijk aan Zee.

MEA VERWEY.

1) Men kan ze vinden in het Aanhangsel van den Hertog's Aanleiding tot studie van Literatuur II; het overnemen heeft geen zin, wanneer de gedichten in hun geheel ontbreken.

2) Het is nu overbodig een oordeel te vellen over de eerste redactie van ‘De Jonge Priester’. Een scherpere kritiek dan die uit POTGIETER'S bewerking blijkt, is niet te geven. Evenwel had ik graag gezien, dat ook in de plaats van de strofe VII. 1, een nieuwe was gekomen. Zij was in de oude redactie beter op haar plaats dan in de nieuwe. Dat ‘bloem des velds’ hier onjuister zou zijn dan ‘plant des velds’, zoals Den Hertog en Bosman opmerken, kan ik niet vinden. Een ‘veldbloem’ behoeft niet per se een bloeiende bloem te zijn.

De invloed van de Renaissance-spraakkunst in de zeventiende eeuw.[1)]

Het gezag van de reglementerende renaissance-spraakkunst, door het driemanschap DE HUBERT - AMPZING - VAN HEULE met volle overtuiging voorgestaan, was niet opeens gevestigd. De ontwikkeling en de verspreiding van hun denkbeelden verdienen uitvoerig bestudeerd te worden. In hoeverre formuleerden zij een reeds gangbaar schrijfgebruik? Waar vond hun oproep weerklank, in theorie en praktijk, en waar bleef men er doof voor? Een afdoend antwoord op deze vragen is vooreerst onmogelik: een grondig onderzoek naar het taalgebruik in de zestiende en de eerste helft van de zeventiende eeuw dient vooraf te gaan. In de volgende bladzijden is dan ook niet meer dan een voorlopige verkenningstocht beproefd, voornamelik in drie richtingen: de taal van de *dichters*, de taal van de *predikanten* en de taal van de *schoolmeesters*.

Elk grammaties onderzoek naar de taal van zestiende- en zeventiende-eeuwse geschriften moet vóór alles krities zijn. Het is niet voldoende, te wijzen op ‘verwarring’: wij moeten ook een poging tot ontwarring doen. Daartoe is nodig: onderscheiding en schifting. Onderscheiding tussen vormen die op levend spraakgebruik berusten en conventioneel-schriftelike, tussen Zuid-Nederlandse en Noord-Nederlandse taal- en schrijfvormen, en op grond daarvan schifting van de ‘bronnen’.[2)] Immers juist de invloed die het Noorden van het Zuiden ondervond, versterkt door de bevolkingsmenging, heeft de verhoudingen zo ingewikkeld gemaakt. TE WINKEL zegt:[3)] ‘Dat ook de Hollanders in hunne schrijftaal de woordgeslachten en de buigingsuitgangen niet verwaarloosden, hoewel hunne spreektaal ze (behalve het onzijdig) reeds sedert lang niet meer bewaard had, is aan den

1) Dit artikel sluit zich aan bij *Uit de jeugd van onze spraakkunst* in de vorige jaargang.
2) Vgl. mijn vroegere opmerkingen over *Zestiende-eeuwse grammatika* in *De Nieuwe Taalgids* I, 134.
3) *Gesch. der Ned. taal*, blz. 23.

invloed der Zuid-Nederlanders toe te schrijven.' Deze voorstelling is niet geheel juist. Men zou er uit kunnen opmaken dat het Zuid-Nederlandse spreken in hoofdzaak de geslachts- en buigings-onderscheidingen, zoals die weldra door de spraakkunst geijkt zouden worden, gehandhaafd had. De feiten wijzen er veeleer op, dat in de Zuidelike Nederlanden de buiging ongeveer dezelfde was als in de hedendaagse dialekten. Verschil tussen Nominatief en Accusatief bij mannelike woorden bestond ook daar niet meer: alleen ging de ontwikkeling daar in de richting van de vormen mèt *n*. Ik druk mij voorzichtig uit, omdat het ook mogelik is, dat reeds toen - evenals in hedendaagse Zuid-Nederlandse dialekten - de slot-*n* voor bepaalde konsonanten slechts bewaard bleef. Zekerheid is moeilik te krijgen, omdat de Zuid-Nederlandse renaissance-schrijvers ook toen niet geheel op het standpunt van de volkstaal staan, al schemert de levende buiging in hun schrijven duidelik door.

Dit bleek mij uit een onderzoek naar de buigingsvormen van twee Vlamingen, beiden in het Noorden gevestigd: SIMON STEVIJN en DANIËL HEINSIUS. STEVIJN, beroemd ook als taalkenner, staat naast SPIEGHEL met zijn vorming van renaissance-genitieven als: swaerheydts middelpunt, des swaerheydts, diens en dezes langde, maar ook: der talen, deser bepaling, een hoochde bekender steylheyt. Daarentegen denkt hij er niet aan, de Nominatiefs-*n*, die hem in het gehoor ligt, prijs te geven: den haeck, den draeybanck, den eenen steert, den bodem, den einder. Zijn nu ook den rugghe, den wegher, den meter, den man, den sichteinder, den voorsten (alle in de Nom.) overeenkomstig zijn eigen spreekgebruik, of gaat hij daarbij taalkundige konsekwenties trekken?[1] HEINSIUS, eveneens een geleerde van groot gezag, die als classicus veel had moeten voelen voor de vorm-onderscheiding van Nominatief en Accusatief houdt eveneens vast aan de *den*-vorm in de Nominatief: den hemel, den appel, den dach, den brand, den bruydegom, den anker, den Oostenwind, maar met inkonsekwenties als onse*n* windt naast den hard*e* windt, en ook vóór konsonanten waar nu de *n* verdwenen is: zijn*en* mond, uw*en* man, een*en* wandt, waarnaast weer: voor *de* mensch, in *de* mondt, van *de* wijn, in *de* wind.[2] Ook de taal van MARNIX zou eens grondig

1) Al deze voorbeelden zijn ontleend aan *De beghinselen der weeghconst* en *De Weeghdaet*, te Leiden in 1586 gedrukt. Met de mogelikheid dat de drukker het handschrift niet nauwkeurig volgt, dient ook rekening gehouden te worden. Dat maakt het twijfelachtig of 'in sulck*e* schijn, in *die* standt' e.d. voor rekening van de schrijver komen.

2) Intussen is er weer op te letten dat de *Nederduytsche Poemata* uitgegeven zijn door de Haarlemmer PETRUS SCRIVERIUS, en dat ook de drukker gewijzigd kan hebben. Een opschrift als 'Daniel Heinsius aan *de* Heer P. Schriverius' verraadt Hollands taalgevoel.

afzonderlik onderzocht moeten worden, om na te gaan in hoeverre èn de Middeleeuwse traditie[1] èn de Latijnse grammatica op het schrijven invloed hebben doen gelden. Ter vergelijking zouden minder geschoolde, volksaardige schrijvers, liefst zij die in de Zuidelike gewesten gebleven zijn, bestudeerd moeten worden. Dat het Zuid-Nederlandse schrijven en spreken - wat de buiging betreft - niet kortweg vereenzelvigd mogen worden, staat boven twijfel. Door de sterke immigratie kenden de Hollanders de Vlaamse en Brabantse gesproken taal van nabij, terwijl gelijktijdig het Zuid-Nederlandse schrijven als voorbeeldig gold en een machtige invloed kreeg.

Wanneer nu de Hollanders de geslachten en de buiging 'niet verwaarloosden', dan kwam dat dikwels neer op een stelselloze dooreenmenging van vormen uit de gesproken taal en uit de boeketaal, of op een poging om naar eigen inzicht orde in de chaos te brengen. Tot de eersten behoorden b.v. ROEMER VISSCHER[2] en vooral BREDERO;[3] tot de laatsten o.a. SPIEGHEL, in zijn *Twe-spraack*, zijn neef en volgeling THEODOOR RODENBURGH[4] en HUGO DE GROOT[5].

1) In de voorrede van zijn psalmvertaling beroept hij zich op oude schoolboeken, op vroegere bijbelvertalingen (ook de Middeleeuwse, in 1477 te Delft herdrukt) en op vijftiende-eeuwse geschriften.
2) Hoe gevoelig hij ook was voor het levende woord, in de buigingsvormen durft hij zich niet geheel te laten gaan: hij schrijft b.v. in de Nom. '*den* Boer' naast '*de* Duyvel', 'in *den* hel' naast 'in *de* winter'. En al verbuigt hij *een* gewoonlik niet, hij toont de 'regels' van zijn vriend SPIEGHEL te kennen in de verzen:

> Als een alleen by eene ghepaert is,
> Toont eene en een wat elcks aert is.

3) Zie daarover KOLLEWIJN'S recensie van J.O.S. VAN DER VEEN'S proefschrift (*Museum* 1906, blz. 52): 'In zijn schrijven tracht BREDERO, wat hem dikwels onhandig afgaat, van verouderde (en Vlaamsche) vormen gebruik te maken.'
4) Naar het voorschrift van de *Twe-spraack* schrijft hij b.v. op één bladzijde van zijn *Poëtens Borstwering*: zyns reys, huns pelgrimage, des begrafenis, zyns droefheyts, en zelfs: huns kinderen (blz. 145). Maar de Nominatiefs-*n* laat hij niet los; hij streeft veeleer naar een konsekwente toepassing: *den* Poëet, *den* Krychsman, *den* Rotterdammer, *den* Hemel (naast: d'Hemel), den Heylighen Apostel Paulus, *den* goeden God enz.
5) Blijkens zijn brieven wil hij regelmatig *den* schrijven bij mannelike persoonsnamen, ook in de Nominatief: *den* Cardinael, *den* Coninc, *den* Prins, *den* Hartogh.

De ontwikkeling van de denkbeelden - wij zagen het reeds - voerde in de laatste richting, en leidde tot vrij strenge en ingrijpende voorschriften. Van ver strekkende gevolgen was het feit dat juist VONDEL en HOOFT er voor gewonnen werden. GERAERT BRANDT deelt ons mede[1] dat ANTONIS DE HUBERT de bemiddelaar geweest is. Op hun 'letterkunstige vergadering', waaraan ook REAEL deelnam, 'werdt gehandelt van d' eigenschappen der moederlyke taale. Men stelde verscheide regels, daer men zich in 't dichten naer hadde te schikken: omtrent het stuk der taalschikkinge, de t'saamenvoeging der woorden en naamen[2], het onderscheidt der geslachten, buiging der gevallen en spelling van yder woordt.' Dat inderdaad in hoofdzaak DE HUBERT'S denkbeelden gevolgd werden, kan men zien in de *Amsterdamsche Hecuba*, door VONDEL 'op dien beraamden voet' in rijm gebracht, nadat hij met hulp van de Drost en REAEL een prozavertaling naar Seneca's *Troades* gemaakt had.[3] Zorgvuldig let hij vooral op de komma-tjes bij *sijn', mijn', geen*' enz., die geslacht of getal aanduiden moeten, al gaat hij niet zo ver als DE HUBERT in zijn *Waarschouwinge*; hij onderscheidt nauwlettend nominatief en accusatief; hij schrijft: 'd' opgesteg*e* vorsten' naast 't herbore*n* sonnelicht enz. Het zal dan ook wel niet toevallig zijn, maar een uiting van piëteit, dat de herdruk van de *Amsterdamsche Hecuba* van 1647 zo goed als onveranderd bleef, terwijl de dichter voor de uitgave van 1644 zijn Poëzie ingrijpend omwerkte, en ook de *Palamedes*, in 1652, in de *Hippolytus*, in 1658, grondig herzien werden. KALFF[4] en WALCH[5] hebben voornamelik op de esthetiese motieven gelet. Afzonderlik zou eens nagegaan moeten worden, waar en in hoever VONDEL de grammatikale voorschriften van zijn dagen gehoorzaamt. WALCH[6] spreekt van 'verbeteringen die aan het schoolmeesterlijke blauwe potlood doen denken', maar omdat VONDEL er volle ernst mee maakte, en omdat het 'schoolmeesterlike potlood' later juist door VONDEL'S voorbeeld gericht werd, zijn zulke wijzigingen voor de geschiedenis van de taal

1) *Leven van Vondel*, e.d. Hoeksma, blz. 26.
2) d.w.z. verba en substantiva.
3) In de opdracht aan De Hubert (1625) schrijft VONDEL: 'Of wij hier alle eygenschappen onser moederlijcke taele, volgens het afscheyd der dichteren, wel hebben waergenomen: daer van sal uwe A. konnen oordeelen: als die hier t'huys hoort, en als een treffelijck litmaet onse letterkunstige vergaderinge niet weynigh vereerde'.
4) VONDELS zelfcritiek in *Tijdschr. v.N.T. en Letterk.*, XV.
5) In zijn proefschrift: *De varianten van Vondel's Palamedes*.
6) a.w. blz. 54.

en van de spraakkunst van belang. Het bestek van dit artikel laat niet toe, in biezonderheden af te dalen, maar op twee punten dient hier gewezen te worden. Eerst op het grote belang van de omgewerkte bundel *Poëzy* van 1644 (in hoofdzaak gelijk, herdrukt in 1650) voor een dergelijk onderzoek, maar ook op het feit dat de indeling van VONDEL'S ontwikkeling in een oudere en een jongere periode, met 1625 als scheidsjaar[1] niet geheel geldt voor zijn grammatiese denkbeelden: tot een konsekwente toepassing van allerlei onderscheidingen komt hij eerst tegen 1644.[2]

Het zou mij niet verwonderen als VONDEL in dit opzicht het voorbeeld gevolgd had van HOOFT, die in de periode 1633-1636 zijn gedichten gaat 'verschrijven', ten verzoeke van VAN DER BURGH en BROSTERHUIZEN, die een nieuwe uitgave wilden bezorgen. WALCH[3] schrijft HOOFT, in tegenstelling met VONDEL, een vrij groote omverschilligheid voor 'zwaar-op-de-handsche grammatica' toe. Hij schrijft: 'HOOFT is het type van den *verfijnden Noordnederlander*; bedachtzaam, als een Noordnederlander is, verfijnd door zijn uitheemsche cultuur. VONDEL is de driest-doordravende Vlaming - met bezieling zich uitend; maar ook met een soort van blinden hartstocht principieel te werk gaande bij het wijzigen van zijn werk.' De laatste gevolgtrekking is te haastig: de Hooft-varianten leren ons dat juist de bedachtzame HOOFT doctrinair te werk gaat, vaak tot schade van zijn vroege kunst. Voor de *Granida* is dat onlangs helder aangetoond door F. KOSSMANN,[4] die de wijzigingen toetste aan HOOFT'S eigen *Waernemingen op de Hollandsche Tael*. De varianten van de *Geeraerdt van Velsen* bevestigen dit. Doorlopend wordt de verbuiging 'in orde' gebracht: de nominatiefs-*n* wordt geschrapt,[5] de accusatiefs-*n* aangebracht. Een typies voorbeeld levert vs. 975 waar eerst, in het verband volkomen duidelik, stond:

> Den Heer van Velsen houdt d'Hollandsche Graef ghevaên

waarvan HOOFT maakt:

> Den Graef van Hollandt houdt de Velzerheer ghevaên

1) Zie VAN HELTEN: *Vondels Taal*, Voorbericht VI; TE WINKELS *Ontwikkelingsgang*, I, 505.
2) Een VONDEL-grammatika zal daarmee rekening moeten houden. Opmerkelik is ook dat hij later de komma-tjes, een erfenis van DE HUBERT, weer gaat schrappen.
3) a.w. blz. 154.
4) *De varianten van Hoofts Granida* in *Tijdschr. v.N.T. en Letterk*. XXXVI, blz. 97.
5) In vs. 75, 103, 509, 1255, 1406, 1539, 1574, 1719, 1747. Alleen in vs. 513 blijft: de*n* harder, in vs. 740 onze*n* raedt.

dat, in deze woordvolgorde van het toneel gehoord, volstrekt niet duideliker is!

Genitieven als *des Heers, des Ridderschaps, des graefs, des weelds, des eeuws, des Tyrannijs* worden verwijderd, evenals *der* na voorzetsels (van *der* aarden, van *der* stroomen), het reflexieve *haer* wordt *sich*, het persoonlike vnw. *haer* wordt *hen* of *hun*; het persoonlike vnw. *mijn* wordt *mij*. Overeenkomstig de nieuwe grammatiese regels verliest het adjektief in 'der felle*r* Dwinghelanden' de buiging, gebruikt hij bij de vrouwelike woorden en meervouden *n*-loze adjektieven (b.v. goud*e* Sonne, verspeet*e* smart, bestov*e* kleên), na comparatieven *dan* voor *als*[1], imperatieven enkelvoud zonder *t*[2], in de Datief *den naekoom'ren* in plaats van *nakoomers*.[3] Opmerking verdient dat HOOFT sommige oude litteraire vormen gaat verwerpen[4] en zelfs, tegen het gezag van de grammatici, in het rijm Hollandse infinitieven op -*e* durft te gaan gebruiken.[5]

In de *Baeto* is het aantal wijzigingen betrekkelik gering; de eerste druk dagtekent dan ook van 1626. Toch waren ook daarin wijzigingen van de geslachten nodig, b.v. van *des hels* (vs. 44) en *des Sons* (vs. 92) in *der hel* en *der zonn'*. Deze voorbeelden, naast die uit *Granida*, bewijzen overtuigend dat HOOFT het gezag van de spraakkunst erkende en volgde. Uit zijn *Waarnemingen* blijkt dat hij in theorie nog verder ging en, evenmin als VAN HEULE, afkerig was van verrijking door nieuwe vormen. Evenwijdig met de onderscheiding van *hun* en *hen* wil hij een Datief *hum* onderscheiden van een Accusatief *hem*. Omtrent de Ablatief (van *hum* of *hem*) aarzelt hij nog. 'Een man goedt om bevechten' is passief; 'een man goedt om te bevechten' is aktief, maar 'een man goedt te bevechten' weer stellig passief. Fraai is ook deze onderscheiding: twee dieren bestreden elkand*er* (Sing.), veel dieren bestreden elkand*eren* (Plur.); twee vrouwen beschoIdden elkand*re* (Sing.); veel vrouwen beschoIdden elkand*ere* (Plur.). Onoverkomelik lastig is voor hem de vraag wat men behoort te schrijven: 'des

1) Zie vs. 259, 1115, 1389, 1537.
2) Zie vs. 13, 526, 1401, maar gehandhaafd in vs. 180.
3) KOSSMANN, t.a.p. blz. 113 meent dat HOOFT aan de vormen op -*eren* de voorkeur geeft als 'deftiger', maar de grammatici schreven deze voor, speciaal in de Genitief en Datief, ter onderscheiding van de Nominatief.
4) Hij schrapt *dy* (vs. 1086), vervangt *blijfdy* door *blijft ghy*, en schrapt de slot-*e* van *grave, bedde, geslachte, voochdesse, harte, Heere*, zelfs als hij voor 'mijn Heere' moet schrijven: Mijn Heer die .... (vs. 1192).
5) Zie vs. 50, 162, 714, 797.

overleden Hendrik de derdes', 'des overleden Hendrix de derde' of 'des overleden Hendrix des derden'.

Tot in zulke spitsvondigheden ging HOOFT'S grammatikale belangstelling!

Bij welke van de belangrijke dichters die ook de tweede helft van de zeventiende eeuw beleefden is nu de invloed van de renaissancespraakkunst niet of nauweliks merkbaar? Voor een onderzoek komen eerst in aanmerking de Zeeuw CATS en de Brabander HUYGHENS, beiden Hagenaar geworden, beiden vertrouwd met de klassieken en bekend met de renaissance-taalkunde. De taal van CATS wacht nog steeds op een monografie, maar reeds bij een oppervlakkig onderzoek komen merkwaardige feiten voor den dag: 1°. de poëzie staat, ook grammatikaal, dichter bij de gesproken taal dan het deftiger proza, 2°. de taal van CATS heeft na zijn Zeeuwse periode merkbare veranderingen ondergaan, ook in de latere drukken van zijn eerste werken. De eerste verzen staan waarschijnlik zeer dicht bij de beschaafde omgangstaal van de toenmalige Zeeuwen: de nominatiefs-*n* vinden we voornamelik voor klinkers, *h, b* en *d*, juist als nu, maar in het proza vinden we ook *den* krijgsman, *den* medicijn, *den* verlosser, (ons*en* geest) in de Nom. Woorden als *een yegelijck, dewelcke, deselve*, vormen als: *eenes* voornamelicken burgers, blijven beperkt tot het proza. Bij een grammaties onderzoek zal men op die splitsing moeten letten. Belangrijker zijn de later aangebrachte wijzigingen. In zijn oudste periode schrijft CATS het reflexief *sick* (naast *sich*), dat later geheel verdwijnt, *began* wordt *begon, werden* (infin.): *worden, doen* wordt *toen, sydy* wordt *zijt ghy, eerde* wordt *aerde*, de deminutieven op *-ken* vorminderen ten bate van die op *-jen*, de imperatieven verliezen in het enkelvoud de *t*, het negatieve *en* verdwijnt. In die wijzigingen ziet men deels een aanpassing aan het Hollandse taalgebruik, deels koncessies aan theoretiese voorschriften. Maar op het hoofdpunt: de buiging blijft de dichter in hoofdzaak op zijn Zeeuws standpunt: van een strenge scheiding tussen Nominatief- en Accusatief-vorm wil hij niet weten, aan paradigma's die niet op werkelik taalgebruik berusten, aan theoretiese komma's en dergelijke bedenksels hecht hij niet.[1)] Er blijft bij dit alles één grote moeilikheid, n.l. de onopgeloste vraag in hoeverre de

1) Enkele varianten in de folio-uitgave als *de* bloet-hont voor *den* bloet-hont (ed. 1622), *de* sim voor *den* aep (ed. 1622), *de* krijgh (Nom.) voor *den* krijgh (ed. 1622) zouden opzettelik-grammaties kunnen zijn, maar omdat ze zozeer in de minderheid blijven, is hier veeleer aan drukkers-invloed te denken.

folio-uitgave tot in kleinigheden door de dichter zelf bezorgd is. Maar ook als de drukker er in ‘gemoderniseerd’ heeft, blijven de wijzigingen van belang, omdat de duizende lezers van CATS voornamelik de taal van de folio-uitgaven onder ogen kregen.

HUYGENS zal bij nader onderzoek ook niet ‘meegaande’ blijken tegenover de renaissance-spraakkunstwijsheid. Vergelijken we enkele bladzijden uit *Voorhout* (1621) met *Hofwijck* (1672), dan bemerken we weinig of geen ingrijpende grammatikale wijzigingen. Alleen is hij later zeer royaal met afkappings-komma's bij - voor 't gehoor toch onverbogen! - woorden als *een, geen* enz. In *Voorhout* vinden we de nominatiefs-*n* voor klinkers, *h, b*, en een enkele maal voor *r* en *s* (den Rock, eenen sucht), in *Hofwijck* handhaaft zich die *n* voor vokalen (*den* ouden stam, *den* Indiaen, *den* Uyl enz.). Maar als men meende dat een genitief als ‘de bloed sijn kindertael’ (*Voorh.* 490) of ‘den Hagenaers gedacht’ (*Voorh.* vs. 32, door de grammatici beslist verworpen) in *Hofwijck* niet meer voor zouden komen, dan vindt men daar evengoed: ‘'t eerste sijn gemack’ (vs. 337) of ‘den hongers lust’ (vs. 255), terwijl een Datief als *de* sieck*e* man (vs. 335) niet minder ketters is. Datieven na *bij, van, in*, waar de spraakkunst niet van weten wil, blijven ook in de laatste periode (bij *der* aerde, van *der* jeught, in *den* wege enz.). De grammatika van HUYGENS' taal zal vrijwat blijken te verschillen van de theoretiese, zoals VAN HEULE die heeft opgesteld.

Een uitgebreider onderzoek naar de taal van tweede- en derderangsdichters en prozaschrijvers onder de tijdgenoten van VONDEL en HOOFT, zal aantonen hoe gering hun aanhang was bij de rechtzinnige toepassing van grammatikale voorschriften. Wanneer dus VAN HELTEN de grammatica van VONDEL'S taal beschouwt als *de* ‘grammatica van het Nederlandsch der zeventiende eeuw’, dan ziet hij die zeventiende eeuw in het licht van de achttiende-eeuwse taalwetenschap. Ongetwijfeld heeft VONDEL'S taal ‘op de letterkundige taal der volgende tijden’ de grootste invloed gehad, maar als wij ons midden in de zeventiende eeuw plaatsen, is het grammaties gezag dat VONDEL erkende en volgde, allesbehalve toongevend.

Ook op een ander gebied zien wij de invloed van renaissancespraakkunst veld winnen, namelik onder de predikanten. MARNIX en AMPZING hadden aan taalkundige overweging veel gewicht gehecht, maar de behoefte aan een strenger regelende spraakkunst werd vooral gevoeld, toen men het plan ontwierp voor een bijbelvertaling, die in alle Nederlandse gewesten toongevend zou zijn. MARNIX, die eerst

een opdracht kreeg, had bij zijn dood (1598) slechts een fragment van Genesis voltooid nagelaten[1]; zijn opvolgers, de Delftse predikanten Arnoldus Cornelii en Wernerus Helmichii, waren nauweliks begonnen, toen de dood hun werk afbrak. Het is bekend hoe daarna de Dordtse Synode (1619) het werk op brede schaal opzette, door de benoeming van 'translateurs' en 'reviseurs'[2], afkomstig uit alle gewesten. De vertalers van het Oude Testament waren Bogerman (een Fries), Baudartius (een Oost-Vlaming) en Bucerus (een Zeeuw); van het Nieuwe Testament: Walaeus (een Oost-Vlaming), Rolandus (een Delftenaar) en Festus Hommius (een Fries). De herzieners werden door de verschillende gewesten aangewezen. Om de noodzakelike eenheid te bereiken was voorafgaand overleg nodig. Daartoe vergaderden in Julie 1628 alle translateurs, terwijl hun besluiten in Julie 1633 ter goedkeuring voorgelegd werden aan het kollege van reviseurs. Deze 'resoluties aangaende de Duitsche tale' zijn ons bewaard gebleven en in HINLOPEN'S *Historie van de Nederlandsche Overzetting des Bijbels* in een bijlage afgedrukt.[3] Hoewel dit stuk geen grammatika bevat, maar alleen een vrij onsamenhangende aantekening van de beslissing omtrent twijfelachtige punten, is het voor de geschiedenis van taal en spelling belangrijk. Een radikaal ingrijpen zal niemand verwachten: noch in taal noch in spelling mocht men verder van de gangbare bijbels afwijken dan strikt noodzakelik was. Het doel was: een voorzichtig kompromis tussen spelvormen die in het schrift reeds gangbaar waren, een aandringen op eenheid van taal zonder te strenge uniformiteit. Beurtelings worden koncessies gedaan aan Vlaamse, Brabantse, Hollandse of Friese taalvormen.

Men kiest *rechtveerdich, peerden, steerten*, maar daarnaast *aerde; heyschen, jonste, vertoogen* worden verworpen voor: *eyschen, gunste* en *vertoonen*. Daarentegen zijn *gemeen* en *gemeyn, deelen* en *deylen, falsch* en *valsch* beide goed. Uit de vier vormen *begon, begost, begonst, began* wordt de eerste gekozen, enz.

Over de spellingregeling zullen we hier niet uitweiden: voor ons doel verdient alleen vermelding dat het denkbeeld om door spellingverschillen de taal met fijne onderscheidingen te verrijken, volle

1) Gedrukt door VAN TOORNENBERGEN, in de bekende uitgave.
2) Een volledige opsomming van de litteratuur over dit onderwerp vindt men in het proefschrift van J. HEINSIUS: *Klank- en buigingsleer van de taal des Statenbijbels.*
3) Een nieuwe uitgave van deze bijlage, door J. HEINSIUS bezorgd, zal binnenkort verschijnen.

instemming vindt. *Gene* en *geene, so* en *soo* (‘comparativum’), *doodt* (adj.) en *doot* (subst.) *zijn* (ww.) en *sijn* (bez. vnw.) worden eigenlijk eerst recht verschillende woorden, als ze verschillend geschreven worden.

In de buiging volgen de Statenvertalers in hoofdzaak het driemanschap van grammatici, maar hun voorschriften zijn minder absoluut. In plaats van de nominatief *de* mag men een enkele maal, om de welluidendheid *den* schrijven. Naast *van den man* of *van den manne* ‘zeer zelden’ *van de man* ‘ut interdum loquimur’ (d.i. ‘zoals wij soms zeggen’). Uit dit ‘soms’ spreekt een eigenaardige geringschatting van de dageliks gesproken taal, waarin deze vorm de algemeen gebruikelike was! Naast de Datief *de vrouwen* wordt *den vrouwen* toegestaan; bij de Ablatief had men de keuze tussen *van de mannen* of *van den mannen*. Bij het mnl. *een* eiste men de volle Dat. en Acc. *eenen*, maar bij het vr. kon men kiezen tussen *eene* en *een*', zodat *een* afgekeurd werd.

Het persoonlike voornaamwoord *mijn* voor *mij* werd als plat verworpen, *du* eveneens, als verouderd. In het meervoud gaf men de keuze tussen *hen* en *haer*, met verwerping van *hun*. Het reflexieve *sich* werd noodzakelik geacht, om misverstand te vermijden.[1)]

Men ziet dat de bijbelvertalers ook in deze voorstellen uiterst gematigd zijn. Van proefnemingen met *derr, him, hum* e.d., als VAN HEULE en HOOFT bedachten, willen zij niet weten, maar ondanks hun gematigdheid hebben zij in hoofdzaak aanvaard wat de grammatici van hun tijd in de buiging als norm aannamen.

Op de belangrijke vraag in hoeverre nu de praktijk aan dit theoretiese overleg beantwoordde, heeft HEINSIUS in zijn proefschrift het antwoord gegeven, tenminste ten opzichte van de buiging. De praktijk blijkt nog minder geneigd tot uniformiteit dan de leer. De vormen van het lidwoord die uitzondering moesten blijven (*den, dien, desen, sijnen*, in de Nom.) of die verboden waren (*een* zonder komma voor Mnl. Acc. of voor het vr.; *eenen* als Nom.) zijn volstrekt niet zeldzaam.[2)] Bij de pronomina duiken vormen op, die in het vastgestelde paradigma niet voorkwamen (*mijnder, mijnes, harer* en vooral het enklitiese *se*); naast *sich* handhaaft zich *hem, haer* en *hen*. De tabel die HEINSIUS

1) De reviseurs tekenen er op de rand bij aan: niet *sick*. Deze konkurrerende vorm uit de hervormingstijd heeft daarmee in de theologiese wereld de doodsteek gekregen. Sedert werd de vorm alleen nog verdedigd en gebruikt door LEUPENIUS (1653).
2) Zie HEINSIUS, a.w., (blz. 157-159). De niet vastgestelde vormen zijn daar met een kruisje getekend.

geeft (blz. 137) is ook merkwaardig om het feit dat de vertalers van het Nieuwe Testament zeer zelden *sich* blijken te gebruiken, terwijl *sich* in het Oude Testament in de meerderheid blijft.[1)]

Nog één voorbeeld: *begost, begonsten* en *begonden* zijn niet geheel door *begon, begonnen* verdrongen, al blijven de laatste in de meerderheid.[2)] Verder kent het taalgebruik van de Statenbijbel eigenaardigheden die door HOOFT en VONDEL in deze periode, op gezag van de grammatica veroordeeld worden, b.v. *als* na de komparatief, het aanduidende *die* na het subjekt (‘Abraham die bleef noch staende’), *eener* (= iemand), het verbogen adjektief met *r* (‘der ganscher aerde’), de imperatief enkelvoud met *t*, enz.[3)]

Om de taalkundige invloed van de Statenbijbel na te gaan moet het onderzoek, zegt HEINSIUS terecht, twee richtingen inslaan: ‘in de eerste plaats is het wenschelijk te weten, welke de verhouding is tot de oudere taal, in het bijzonder tot die, welke beschouwd mag worden als de algemeene Nederlandsche schrijftaal van het begin der 17de eeuw; in de tweede plaats is het van belang haar te vergelijken met de taal van jongere geschriften.’[4)] Nu is het niet zonder bedenking, een ‘algemene schrijftaal’ van ± 1600 aan te nemen, en daarvoor, gelijk HEINSIUS met een willekeurige greep doet, de taal van Marnix, Coornhert en Hugo de Groot als maatstaf te kiezen. Beter lijkt het mij, de kring enger te trekken, en de vraag te stellen: welke taal lazen en schreven de predikanten in de verschillende gewesten vóór de Statenvertaling? In de eerste plaats komen dan de oudere Bijbelvertalingen en kerkelike geschriften in aanmerking. Voor een ouder geslacht is een uitnemende bron de *Acta* van de Provinciale Synoden, die in acht delen zorgvuldig uitgegeven zijn, vooral van belang voor de plaatselike afwijkingen. Verder zijn er tal van theologiese geschriften, ook van de Statenvertalers zelf, waarin nagegaan zou kunnen worden of hun taalvormen vóór en na 1635 verschillen. Zonder invloed

1) Een dergelijk verschil is op te merken bij de keuze van *wert* en *wiert* (HEINSIUS, a.w. blz. 60), waar het O.T. aan de eerste, het N.T. aan de tweede vorm de voorkeur geeft. Er zou eens nagegaan moeten worden welke verschillen er nog meer op te merken zijn in het taalgebruik van deze twee groepen vertalers.
2) HEINSIUS, a.w. blz. 61.
3) Zie DE JAGER'S *Taalkundige Handleiding bij de Statenvertaling* (1837) passim. Voor de taal van de Kantteekeningen raadplege men de *Latere Verscheidenheden* van dezelfde schrijver, waar voornamelik woordverklaring gegeven wordt.
4) a.w. blz. 7.

zal een veelgelezen boek als de Statenbijbel stellig niet gebleven zijn, maar het komt mij voor, dat die invloed op het geslacht van de tijdgenoten, die eenmaal vaste gewoonten aangenomen hadden, gering geweest zal zijn. Om een kleine proef te nemen koos ik twee in hun tijd beroemde en veel gelezen predikanten, buiten den kring der Statenvertalers: Wtenbogaert en Trigland. Van hen beiden kennen we vroege geschriften en een omvangrijk werk uit de latere periode: Wtenbogaert's *Kerckelicke Historie* (gedrukt in 1647) bestreden door Trigland's *Kerckelycke Geschiedenissen* (1650). Op enkele bladzijden ging ik de buigingsvormen na, maar ingrijpende verschillen waren niet te vinden. In de brieven van Wtenbogaert's eerste periode[1] is de nominatiefs-*n* zeer gewoon, b.v.: 'Dit was de*n* text dien ick gisteren predickte'; 'dat uwe*n* brief medebrenght', maar daarnaast, met sterke inkonsekwentie: 'Groet de broeders sonderlinck d*e* blindtsiende*n* Christoffel van Rijn, mijn hert-lieve*n* broeder in den Heere'. Maar even goed schrijft hij later[2] *den Heere* (Nom.) 'geweest te zijn de*n* voornaemste*n* aendrijver'; 'mijne*n* grondt was uyt de Remonstrantie bekent'. Trigland is door zijn Leuvense studietijd te meer vertrouwd met Nominatieven als de*n* boeck, dese*n* boeck, uwe*n* naem[3] maar schrijft daarnaast, als geboren Hollander '*d*' Evangelist, d*e* H. Apostel'. Als men nu zou menen dat hij in 1650 de renaissancebuiging aanvaard had, dan leert deze zin uit de voorrede ons het tegendeel: 'Hoe de*n* voornoemde*n* Wtenboogaert zyne voornaemste wijsheyt uyt dat schrift Acontii ghehaelt heeft, sal de*n* Aendachtighe*n* Leser konnen vinden in dit volgende werck'. Ook de verbogen adjektieven op *s* en *r*, vroeger bij hem zo talrijk (b.v. met goede*r* conscientie; menschen hooges ende leeges standes) zijn niet verdwenen (b.v. der reyne*r* waerheydt).

De twee overeenkomsten - ik koos opzettelik een kenmerkend verschijnsel - bewijzen natuurlik niet dat de schrijvers op alle punten hun spraakkunst ongewijzigd lieten,[4] ik gaf dit voorbeeld voornamelik

1) In de uitvoerige, door Rogge uitgegeven briefwisseling, waarin ook tal van brieven door tijdgenoten aan W. geschreven.
2) Bij gedrukte werken moet men in zijn konklusies voorzichtig zijn, omdat de drukker of de uitgever (W. was toen reeds gestorven) gewijzigd kunnen hebben.
3) In de *Verdediging van de Leere ende Eere der Gereformeerde Kercken ende Leeraren* (1616).
4) Men zal b.v. *mijn* = mij, dat W. in zijn vroegere brieven gebruikt, niet zo licht in zijn latere geschriften vinden. In 1650 onderscheidt hij opzettelik *hun* (Dat.) en *hen* (Acc.) in deze zin: 'Ick en gaf hun geen oorsaeck, mitsdien ick hen niet tegen en sprack'.

om te laten zien wat men m i. moet vergelijken, en hoe veel er nog te onderzoeken valt, eer men met enige zekerheid kan vaststellen, welke invloed de renaissance-spraakkunst in predikanten-kringen, mede door de Statenvertaling, uitgeoefend heeft.

Wanneer wij nu van de predikant tot de schoolmeester komen, dan wordt het onderzoek nog veel moeiliker. Een eigenlike Nederlandse school-spraakkunst zou nog lang op zich laten wachten. De vraag is dus: hoe schreven de schoolmeesters zelf en welke taal legden ze de leerlingen voor? Op het belang van deze vraag wees ik vroeger reeds;[1] ter aanvulling volge hier enige gegevens om een dergelijk onderzoek te bevorderen.[2] Het zogenaamde *Haneboek* of Groot ABC-boek bevatte ook het Vader onse, de geloofsartikels, de tien geboden, gebeden en spreuken, maar eigenlike lektuur vond men in gebedenboeken (de ‘Emder bedinghen’) cathechismus en bijbelfragmenten: den Souter Davids, Sondaechs Evangelie, de Historie van David, de Historie van Jozef, Proverbia, Handel der Apostelen. In deze voor de school gedrukte boekjes werd weldra de Statenvertaling gegeven. VALCOOGH beveelt verder als stichtelike schoollektuur aan: *De uterste wille* van Louwijs Porquyn, een schoolmeester uit Piemont, te Bergen op Zoom gevestigd. De verdere titel luidt: door hem by maniere van een lieflijck Testament in prose ghestelt, tot onderwijs ende stichtinghe van zijne kinderen, in dicht ghestelt bij Anthonius Verensis (1590), een rederijkersgedicht dus, bestaande uit 303 strofen van 8 regels.[3] Algemene instemming vond deze raad niet. De Amsterdamse schoolmeester Richard Dafforne schrijft in zijn *Grammatica* (1627):[4] ‘Onder de Boeken zyn (myna achtens) veel tyddieven: als daer is de Historie van Louwijs Porquyn: van David: d' Evangelien: d' Uuyterste wille: de Zendbrieven end' ander, die ik meer hinderlyk dan vorderlyk achte’. Op zijn beurt raadt hij aan het *Groot Raatselboek* van Jacob van der Meersch en *Het Heerlik bewijs van 's Menschen Ellende*, gedicht door Jeronimus van der Voort,[5]

1) In het artikel *Wensen en wenken voor een ‘Geschiedenis van de Nederlandse taal’* (*De N. Taalg*. VII, 121.
2) Vgl. H.W. BLOEM en J. TER GOUW; *De tentoonstelling voor onderwijs te Amsterdam in 1860* (1861), maar vooral SCHOTEL'S werk over *Vaderlamdsche Volksboeken en volkssprookjes* (1874), waar men ook aardige aanhalingen uit verschillende schoolboeken vindt.
3) De Maatsch. v.N. Lett. bezit een herdruk van 1690 (Cat. I, 350).
4) Blz. 134-135.
5) Zie Cat. Letterk. II, 995.

een Zuid-Nederlands rederijkerswerk. Voor taalonderwijs raadt hij aan de *Letterkunst* van C.D.D. Niervaert,[1] maar in plaats daarvan is ook zijn eigen Grammatica - voor volwassenen geschreven! - 'niet onbequaem'.

Ook de rekenboeken- komen voor een taalkundig onderzoek in aanmerking. Naast de *Cyfferinge* van Bartjens vond ik boeken vermeld van Claes Pieterz. van Deventer (1583), Robrecht van Heusden, C. Cresvelt, Bernaert Stockmans Jansz., francoysche schoolmeester in de vermaerde Coop-stadt Dordrecht (1589), Gielis van den Hoecke, waarschijnlik een Antwerpenaar, Jaques van der Schuere van Meenen, francoysche schoolmeester tot Haerlem (1600), Anthoni Smyters, een Antwerpenaar, te Amsterdam als schoolmeester gevestigd, Hugo Cole, francoysche schoolmeester tot Amsterdam, Martin Wilkens, Embdensis, schoolmeester te Groningen, Jan Belot, Dieppois, waarschijnlik schoolmeester te Haarlem.[2] Dafforne prijst nog het rekenboek van Sybrandt Hanssoen van Harlinghen, reecken-meester t' Amsterdam. Naar hun afkomst zijn dus deze schrijvers van schoolboekjes 'vogels van diverse pluimage', wat ongetwijfeld ook in hun taalvormen blijken zal.

Van maatschappelik belang zijn ook de *Tytelboekskens* en de verzamelingen *Ghemeene Seyndtbrieven*, o.a. van H. Jacobi, 'seer profytelyck voor die Ouders, Meesters ende Kinderen om te leeren Brieven dichten, ende oock wel te leven en ordentelick te schrijven' (Amsterdam 1597).[3] De beroemde *Nederduytse Secretaris of Zendbriefschrijver* van D. Mostart (1655) was niet voor schoolgebruik geschreven, maar mag in dit verband wel vermeld worden, omdat ook de schoolmeesters dit boek ongetwijfeld gewaardeerd en geraadpleegd zullen hebben.[4]

Over vaderlandse geschiedenis las men in verkorte Middeleeuwse kronieken, voor dat doel herdrukt, en in de *Spieghel der jeucht* (1615),

1) Van dit boekje is mij alleen een Bredase druk van 1701 bekend (Cat. Lett. I, 149). Het bestond dus reeds vóór 1627).

2) Zie de beschrijvingen in FRED. MULLER'S Catalogus: *Populaire Prozaschrijvers der XVII^{de} en XVIII^{de} eeuw* (1893), en SCHOTEL (a.w. blz. 268 vlg.), die nog meer namen van auteurs geeft.

3) SCHOTEL noemt nog de *Verscheyden Brieven*, bequaem in de Schoolen te gebruycken. Ghedaen en in 't licht gesteldt door PIERRE DE LA CHAMBRE, Françoysche School houdende in de Beverwijck (Haarlem 1648). Brievenboeken van N. BRETON en J. VAN DER SERRE e.a. vindt men in de *Cat.* van de *Maatsch. v.N.L.* I, 181. (Vgl Pop. Prozaschr. blz. 136). Het veel gebruikte brievenboek van B. HAKVOORD van Zwolle is van latere tijd (1696).

4) Vgl. SCHOTEL, a.w. blz. 242 vlg.

bewerkt naar Baudartius' *Morghen-wecker der vrije Nederlantsche Provintien* (1610), waarin de Spaanse gruwelen worden beschreven[1)]

Lektuur voor de jeugd, maar die uit de school geweerd werd, leverden de romantiese volksboeken. Uit Bredero's *Moortje* weten we dat boeken ‘van Fortunates buersje, van Blancefluer, van Amadis de Gauwelen’, welkome geschenken waren voor de jeugd. Maar VALCOOGH zal daarop wel doelen, wanneer hij waarschuwt:

> Comen sy met grollen end' onnutte boecken ter schole,
> Die tegen schriftuer strijden en de waerheid doen dole,
> Stuertse van der handt, oft Godt salt u wreken.

Uit deze opsomming[2)] blijkt dat de onderzoeker over een rijk materiaal beschikken kan. Vele van die boeken zijn in de tweede helft van de zeventiende eeuw herdrukt, of kregen jongere mededingers. Daaruit kan men dus nagaan of de bonte verscheidenheid voor strenger eenparigheid week. A priori is een grote ommekeer vóór de achttiende eeuw niet waarschijnlik. Als men het ergens verwachten zou, dan zeker bij de Latinisten. Nu zijn de meeste boeken voor Latijnse scholen alleen in het Latijn geschreven. Toevallig kreeg ik een Latijnse grammatica van VOSSIUS in handen uit de tweede helft van de 17de eeuw, waarin doorlopend Nederlandse vertalingen gegeven werden. Daarin troffen mij tal van wisselvormen; *vierig* naast *vuer, harder* naast *herder, sterre* naast *ster, leezinge* naast *vergelding, vrage* naast *taal, meulenaer* naast *molenaer*, maar ook grammatiese ketterijen als een nominatief *den* aars, vrouwelik *een* naast *eene*. De achttiende eeuwse eenparigheid van taal en spelling was nog verre.

Deze eenparigheid, naar grammatikale voorschriften, beschouwde de achttiende eeuw als eerste vereiste voor ‘netheid’ van stijl. Op die grond werd het latere werk van HOOFT en VONDEL als model aangeprezen, en wat daarvan afweek, als te ‘ruw’ veroordeeld. Daaruit sproot het misverstand alsof een behoorlike ‘schrijftaal’ eerst mogelik werd, toen de Grammatica orde geschapen had, een misverstand dat tot op onze tijd doorgewerkt heeft. LEENDERTZ zegt in zijn *Leven van Vondel*,[3)] als hij BRANDT'S oordeel aanhaalt, dat HOOFT en VONDEL

1) In 1672 maakte men als pendant een *Nieuwe Spiegel der Jeugd of Franse Tiranny*, eveneens een schoolboek!
2) Nog aan te vullen met boekjes voor godsdienstonderwijs, prenteboeken, schoolprenten, enz. (Zie SCHOTEL'S *Volksboeken en Volkssprookjes*).
3) Blz. 72.

de ‘taalschikking’ van DE HUBERT ‘tot genoeghsaame volkoomenheit gebracht hebben’: ‘Met dit oordeel is BRANDT niet alleen blijven staan. De taal van VONDEL en HOOFT is, hoezeer er herhaaldelijk krachtig verzet kwam, eigenlijk tot op onzen tijd in hoofdzaak het richtsnoer gebleven voor taalkundigen en dichters. Geen wonder: wanneer de theorie door zulk eene schitterende practijk wordt gevolgd, zijn er krachtiger bestrijders dan LEUPEN en VERWER nodig om haar te doen vallen’. Het misverstand schuilt in het woord ‘theorie’. Niemand zal ontkennen dat in de taal van HOOFT en VONDEL rijping, ontwikkeling tot een hoogtepunt valt waar te nemen, maar dat stond in zeer verwijderd verband met het toepassen van gehoorzaam-aanvaarde of zelfbedachte ‘theorie’ omtrent taal en spelling. Ook zonder die waren ze grote schrijvers geweest.[1)] Wie verstand van stijl heeft, zal moeten erkennen dat in onze krachtige zeventiende eeuw tal van mannen, uitmuntend in wetenschap en kunst, voortreffelik geschreven hebben, zonder acht te slaan op later onomstotelik geachte regels. In het zeventiende-eeuwse schrijven voelt men de polsslag van opgewekt leven; het ‘nette’ schrijven van de achttiende-eeuwers mist maar al te vaak geest en leven. Sedert de negentiende eeuw heeft zich een nationale taal-eenheid gevormd, als een stevige grondslag, die een terugkeer tot de verbrokkeling van omstreeks 1600 ondenkbaar maakt. Aan het tot stand komen van die eenheid heeft vrijwillig aanvaarde tucht een belangrijk aandeel gehad. Het zou eenzijdig zijn, in de Renaissance-grammatika slechts een schadelike macht te zien. Maar evenzeer leert ons de geschiedenis van de verdere ontwikkeling, ontaarding en verstening der renaissance-theorie, dat er een tijd moest komen die op grond van het levende taalgebruik de erfenis van de renaissance-grammatika alleen onder benefice van inventaris aanvaardde. Wie daarvan stijlontaarding vreest, raden wij aan zich eens te verdiepen in de rijkdom en verscheidenheid van stijl die het Nederlands kenmerkte, toen de Renaissance-grammatika nog geboren moest worden.

C.G.N. DE VOOYS.

1) Opmerkelik is dat bijna elk uitgever HOOFT'S drama's of VONDEL'S gedichten bij voorkeur laat verschijnen in de oorspronkelike redaktie, die volgens de ‘theorie’ wemelt van ‘fouten’, ook als de dichters zelf een van fouten ‘gezuiverde’ uitgave hebben bewerkt! Gelukkig gaat ook bij die uitgevers de natuur boven de leer.

Boekbeoordelingen.

Aernout Drost, door Dr. J.M. de Waal, Utrecht, A. Oosthoek, 1918. Acad. Pr.

Bovenstaand proefschrift blijkt een welkome bijdrage te zijn voor de kennis van deze merkwaardige, helaas te jong gestorven, vertegenwoordiger van onze Romantiek. Na POTGIETER die in zijn 'Leven van R.C. Bakhuizen van den Brink' DROST heeft genoemd, en na GROENEWEGEN, die in zijn biografie van POTGIETER de aandacht op hem vestigde, heeft vooral in onze tijd VERWEIJ in z'n 'Leven van Potgieter' de nadruk gelegd op DROST'S leiderschap in de oprichting van de 'Muzen', de voorloper van 'De Gids'. Een nader onderzoek omtrent zijn leven en zijn betekenis brengt de onderhavige arbeid. De schrijfster is zo gelukkig geweest, belangrijke gegevens te kunnen putten uit de onderlinge briefwisseling tussen de vrienden DROST, POTGIETER en HEIJE, die door POTGIETER voor een deel zorgvuldig was bewaard, en welke brieven zij inmiddels volledig heeft laten afdrukken in het Leidsche Tijdschrift XXXVII. Zo blijkt hieruit reeds, dat enige tot heden opgemerkte bevindingen, die als vaststaande feiten golden, herziening behoeven. Onder meer blijkt, dat de Pleegzoon-recensie, opgenomen in de 'Vriend des Vaderlands' (1833) niet van de hand is van DROST, zoals POTGIETER in z'n 'Leven van Bakhuizen' doet geloven, maar - waarschijnlik van - N.G. VAN KAMPEN, en de beoordeling van de, door de overlevende vrienden van DROST, bewerkte nalatenschap 'Schetsen en Verhalen' in De Gids, van HASEBROEK. Evenwel, hoe gewichtig het raadplegen der gevonden briefwisseling ons voorkomt voor het konstateren van enkele feiten en verhoudingen (o.a. blijkt, dat HEIJE te hoog, en BAKHUIZEN niet hoog genoeg werd aangeslagen, waar sprake was van het te voren genoemde driemanschap), staat men voor de juiste waardering van personen en feiten telkens voor een hiaat; ongetwijfeld heeft het fonds en de waarde van het onderling geestelik verkeer veeleer in de gesprekken tijdens hun geregelde bijeenkomsten gelegen, en blijken de correspondenties merendeels, herinneringen aan beloften, afspraken, beoordelingen, of wel opwekkingen tot voorgenomen plannen te bevatten. Daardoor zijn niet alle schriftelike uitlatingen verstaanbaar; en hij die in 't geheel

niet schrijft, maar van wie mag worden ondersteld, dat hij in de gesprekken de grote lijnen aangeeft, n.l. BAKHUIZEN, komt er in 't geheel niet voor het voetlicht; uitkomsten, die we betreuren, maar nu eenmaal hebben te aanvaarden. Wat ook, voor de juiste kennis van deze tijd zo noodzakelik blijkt, vooral voelbaar, nu we in de briefwisseling hier en daar namen van buitenlandse auteurs horen noemen, is een nader aan te duiden verhouding van de opvattingen dezer drie of vier mannen tot de bewegingen in het buitenland. De spaarzame uitlatingen over Jean Paul, Irving, Scott, Hugo, - de laatste staat bij onze vrienden niet te best aangeschreven - geven bovendien te weinig tekening; bovendien leest men (von Tromlitz) en vertaalt men (Schmid naast Byron) op de tast; men voelt of gist meer brouille dan orde; ook in dit opzicht missen we node de magistrale kennis, de ruime blik en de leidende hand van een BAKHUIZEN. Wij weten niet vanwaar we het zouden kunnen verwachten; maar het is zeer te hopen, dat van de ene of andere kant nog eens nadere gegevens ons bereiken uit dezelfde tijd, met behulp waarvan, de tot nu toe verzamelde stof doorzichtiger en veelzeggender mag worden, en ons een nog duideliker licht mag opgaan over deze drie mannen, hun onderlinge voeling, en het langzamerhand vormende opzet, om de litteratuur en de kunst een vaste baan te wijzen.

Met datgene intussen wat de proefschrijfster ons, bij een oordeelkundig gebruik van de gepubliceerde bescheiden ons leverde, mogen we met recht tevreden zijn. Inzonderheid heeft zij duidelik naar voren laten komen, Drost als criticus (II) en Drost als novellist (IV). Het onderzoek in hoeverre ‘de vrienden’, de hand, - en welk aandeel POTGIETER, en welk BAKHUIZEN (HEIJE kan worden uitgesloten) heeft gehad in de onvoltooid gebleven schetsen, getuigt van een juist inzicht in de kennis van de personen, van het karakter van de ‘mens’ POTGIETER als van het karakter van zijn kunstzin en zijn werkwijze. We denken hier vooral aan de opbouw van ‘De Pestilencie’. Aan haar hand zien we in sommige ‘stijlwendingen’, in het aanbrengen van ‘archaïsties’ vocabulair, en 't normaliseren van de vroegst 17de-eeuwse spelling, der ‘vrienden’, het aanbrengen der ‘kleuren’ en ‘toetsen’, het invlechten van historiese details, de voltooiende werkzaamheid van POTGIETER en van BAKHUIZEN, als een laatste en eervolle hulde aan de overledene, op belangwekkende wijze aangewezen. Deze arbeid volgende, betreurt de lezer zoveel te meer het verlies van deze jonge man, die nog zo veel voor onze letteren had kunnen doen. Of hij juist de weg zou hebben ingeslagen, waarop zijn vrienden hem 't liefste zagen, en die ze à priori in ‘De Pestilencie’

als in een toekomstlijn afbakenden? Wij menen enerzijds wel, en anderzijds niet. Wel achten we zeker, dat DROST, bij verder leven en welstand, een vooraanstaand vaderlandse romancier zou zijn geworden, die het plan 't welk D.J. VAN LENNEP in zijn ‘Verhandeling over het belangrijke van Hollands grond en oudheden voor gevoel en verbeelding’ aan talent- en gevoelvolle naturen als voor ogen stelde, in een rij van Vaderlandse taferelen zou hebben verwezenlikt, en die in zijn korte jeugd alreeds de lijnen voor die schetsen zocht samen te stellen. Ze zijn van tweeërlei aard: De Kaninefaat, Hermingard, het Christenleger, naast Meerhuijzen, het Altaarstuk, het Graf houwelick (later De Pestilencie) en de Burgtgeesten (later de Augustusdagen). De eerste staan op een aan DROST eigendommelike, universele ondergrond; de laatste zijn gegrepen uit lokale historie en doelen naar een, - door ‘de uitgevers’ nog sterker geaccentueerde, - lokaal-historiese kleur. Om twee termen te gebruiken, die wel niet alles, maar toch in hun grond en wezen veel onderling samengeweven verschijningsvormen dekken, er is in DROST een hang naar een universeel-Christelike en daardoor didaktiese Romantiek, en een neiging naar een artistiekdoende, in Renaissance-kunst zich vermeiende, beschrijvende en dialogiserende uitbeelding van oud-nationaal leven. Wat zal het voortaan zijn? Wij hebben meer talentvolle theologen gekend, die de brede paden verlieten, en zich, ook met en voor 't bejagen van eigen vrede en evenwicht, begrensden tot stille en bescheiden genre's. Wij voor ons menen, dat DROST, met zijn serieuse natuur en zijn godsdienstzin, in later leven en werken, zo de dood hem had gespaard, - wellicht eerst node, en lang verknocht aan de sterksprekend eigenaardigheden van de personen, aan wie de letterkundige relaties hem hadden gebonden, - ten slotte zich weer zou gewend hebben tot het universele-Christelike, en, zo hij altans niet geheel was opgegaan in zijn werkkring en zich had bepaald tot het godsdienstig didaktiese genre, toch in zijn verdere grotere werken de bredere baan van de oorspronkelik-Europese Romantiek zou hebben gevolgd, en zo niet, wat de historie en de lokale gegevens aangaat, dan in elk geval wel al wat betreft hetgeen bestendig reflekteert op natuur en mensenleven. Het zinnelike kàn hij doorschouwen; doch geestelik weerspiegelt zich de buitenwereld ondanks hemzelve. Ook het ‘bijwerk’ had hij nodig, als de schakel tussen het positieve en het oneindige. Hij zou een andere Van der Hoop zijn geworden; maar hij zou diep zijn geweest, waar deze holheid toonde, en op een veel intenser en bescheidener wijze de ruimten van natuur en historie laten spreken dan met luide klankenbundels en strelende lichteffekten.

J.K.

Naar aanleiding van N. Tlg. 12, 171

zij aangehaald DE BO, Westvlaamsch Idioticon[1] (DE BO[2] staat mij niet ter beschikking) 2, 1347, '8: Te Brugge zegt men altijd *hij, hem*, sprekende van een *onbezield* voorwerp dat vrouwelijk is, en *zij, haar*, sprekende van een voorwerp dat mannelijk is; b.v. De stove is uit: ontsteek *hem*. De strate is vuil, vaag *hem*. Eene schoone horlogie, maar *hij* gaat niet wel. Breng mijnen hoed: *zij* ligt daar op den stoel. Die muur dreigt te vallen: ge moet *ze* ondersteunen. - Dit vindt men ook bij Brugsche schrijvers:

> Den naem van Jesus is so soet
> Dat *sy* ons voedt
> Dat *sy* ons voedt
> In waere deught.
> (J. IENNIN.)

Er volgt nog iets uit ED. DE DENE wat ik niet geheel begrijp.

G r o n i n g e n .
W. DE VRIES.

Uit de tijdschriften. (Julie-Augustus).

De Gids. Aug.

Ter herdenking van BREDERO brengt deze aflevering twee artikels. Het eerste van J. PRINSEN JLz. handelt over *Bredero in zijn verhalende liederen*. Als inleiding ontwikkelt hij de stelling: 'VONDEL, HOOFT en BREDERO vertegenwoordigen in onze 17de eeuw de geestelike, ridderlike en burgerlike kunst der middeleeuwen'. 'Hoe weinig is BREERO als ieder ware kunstenaar zich door redeneering bewust van wat hij kan. Hoe zeer verschilt wat hij zich van zijn kunst voorstelt, wat hij als het hoogste te bereiken zoekt, van datgene wat er in werkelijkheid groeit onder de natuurlijke drang van zijn genie'. Hij stelt zich zijn kunst voor 'in pralende verhevenheid, schitterende onnatuur', hij 'meent zijn kunst dienstbaar aan nutte leering' te maken, maar inderdaad beeldt hij met volle kracht de werkelijkheid uit, die hij met verliefde blikken omvatte. Hij eert DANIËL HEINSIUS als zijn meerdere, terwijl zijn eigen werk veel hoger staat. In de verhalende liederen is BREDERO niet in zijn grootste kracht, maar ook daarin 'is soms een krachtige delikate en gevoelige toets'; men vindt er 'knappe voorstudies voor sommige figuren uit den Spaanschen Brabander'. Telkens voelt men de verwantschap met Middeleeuwse volkskunst. Ook door zijn behandeling van het 'heer-

lijke onvervalschte levende woord' staat BREDERO 'midden in ons modern taalbesef'. - *Bredero en het romantisch drama* is de titel van een artikel waarin J.A.N. KNUTTEL BREDERO wil bezien als de dramaticus van 'Amsterdam in zijn korte periode van hevige romantiek'. Over de eigenlik 'romantiese spelen' luidt het oordeel ongunstig: al tracht de schrijver *Rodd'rick en Alphonsus* tegenover het vroegere oordeel van KALFF te verdedigen, in *Griane* en de *Stomme Ridder* ziet hij een daling: BREDERO schijnt 'uitgepalmerijnd te raken'. Maar de opdracht van de *Griane* is al een pleidooi voor het realisme. Tot de klucht zou hij intussen vanzelf wel gekomen zijn: dat was het genre van de tijd. De komiese tussenspelen zijn 'voorproefjes van BREDERO'S steeds aanwezige neiging ook tot de klucht'. Terwijl de drama's slechts gedialogiseerde verhalen waren, worden de beide kluchten met hun gevoel voor dramatiese compositie 'de meest gave kunstwerken'. In het *Moortje*, zo nauwkeurig mogelik vertaald, worden de toevoegsels, 'deze losse invallen, de meest onsterfelijke gronden van BREDERO'S roem.' Ten slotte bespreekt hij BREDERO'S meesterwerk, waarin men het Amsterdamse leven ziet 'in kaleidoskopische verscheidenheid', en geeft hij een histories-materialistiese verklaring van het plotselinge einde der echte Amsterdamse romantiek, dat ongeveer met BREDERO'S dood samenviel.

De Beweging. Julie.

ALBERT VERWEY geeft de indruk die hij, door de studie voor zijn vertalingen, van HADEWIJCH'S persoonlikheid kreeg, weer in een strofies gedicht *De konflikten van Hadewich*. - In de rubriek *Boeken, Menschen en Stroomingen* prijst hij de prozabundel *Opgang* van P.N. VAN EYCK. Daarin ziet hij zijn mening bevestigd dat ook het moderne proza gaat 'van indruk naar gedachte, en dientengevolge van woord naar volzin'. - In een beoordeling van G.C. VAN 'T HOOG'S proefschrift *Anthonis de Roovere* waardeert hij het verdiende eerherstel van deze rederijker, maar hij vindt 'het strijdbaar betoog te persoonlijk', waar het zich herhaaldelik tegen Prof. KALFF wendt.

Aug.

ALBERT VERWEY publiceert het eerste gedeelte van een belangrijke studie over *Hendrick Laurensz. Spieghel*: 'Hoe bezwaarlijk is het, een dichter als boeiend voor te stellen, die noch door uiterlijke schoonheid noch door een rijke verscheidenheid van menschelijke hartstochten uitmunt! - Wat er dan overblijft? - Ernst en innigheid van geestesleven; een verbeelding die niet aan de genietingen van de zinnen noch aan de veelzijdige bewegingen van het gemoed de drang tot vormgeving ontleent, maar alleen aan de droom van

een voorbeeldige, een eer goddelijk dan menschelijk geheeten voortreffelijkheid; en een uitdrukkingswijs die sterk kuisch sober, kracht wijsheid en goedheid verzinnelijkt en ons die ernaar luisteren meer verheft dan bekoort'. - Eerst karakteriseert hij de jonge SPIEGHEL naast zijn vriend ROEMER VISSCHER, beiden 'jeugdige rijmers en rederijkers'. Als SPIEGHEL in 1578 weer als dichter optreedt is hij 'tot onherkenbaar-wordens toe veranderd': 'zijn stem heeft zich verdiept en verzwaard'. Wij zien hem dan staan naast COORNHERT, weldra zijn vriend en leermeester. Op grond van hun briefwisseling, opnieuw bestudeerd en gerangschikt, maakt de schr. ons hun verhouding duidelik, en hun beider filosofies en religieus standpunt. Levende tusschen Humanisme en Reformatie, trachtten zij beiden een zedeleer te vinden die door Heidendom zoowel als Christendom bevestigd werd. Maar SPIEGHEL bleek de Stoïcijn-Christen, die God en Natuur vereenzelvigde; COORNHERT, de Christen-Stoïcijn. Bovendien: 'SPIEGHEL was een leider, zooals COORNHERT een strijder was'. Dat bleek ook in hun houding tegenover LIPSIUS. In 1590 wijdt SPIEGHEL aan zijn vriend een 'innig en voorbeeldig grafschrift'.

De Nieuwe Gids. Julie.

W. KLOOS verwelkomt in de *Literaire Kroniek* twee dichters, P. OTTEN en A. VAN DER STOK: 'hun bundels deden mij aan als klare lichtbundels aan den horizon der toekomst'.

Aug.

F. ERENS houdt een korte causerie over *Bloemlezingen*, naar aanleiding van *Roomsche Keur* door TH. DE JAGER, die hij 'compleet en conscientieus gesorteerd' acht. Hij besluit er uit 'dat het Katholicisme in ons land grootere dichters voortgebracht heeft dan het Protestantisme'. - In de *Literaire Kroniek* prijst W. KLOOS de studie van A.G. VAN HAMEL: *Zeventiende-eeuwsche opvattingen en theorieën over litteratuur in Nederland*, waarbij hij wijst op de ongunstige invloed van Aristoteles' leer, ook op onze letterkunde. - A. SCHILLINGS schrijft een paar bladzijden over GEERAERT BRANDT'S verdediging van *Rijmlooze verzen*, en zijn gebrekkige praktijk.

Groot-Nederland. Aug.

Onder de *Nieuwe Verzen* prijst HERMAN POORT in 't biezonder de socialistiese *Liederen van Huisvlijt* van A. VAN COLLEM. In de verzen van JAN ZELDENTHUIS (*Langs Heide en Akker*) hoort hij teveel een naklank van REDDINGIUS en BASTIAANSE. Krachtiger en beter zijn de verzen van BERNARD VERHOEVEN (*Van Schijn en Schemer*).

Elseviers Maandschrift. Aug.

J. PRINSEN JLz. herdenkt *Breero*

in een geïllustreerd artikel, waarin hij de oorzaken van BREDERO'S miskenning in de 18de en 19de eeuw nagaat. Dan wijst hij op de verwantschap van BREDERO'S kunst met het M.E. realisme -JAN VAN HOUT vormt de schakel tussen beiden met zijn *Loterijspel* - en karakteriseert zijn lyriek, ‘alles natuurgeluid, zuivere passiekreten.’ ‘Deze echtheid, deze zuivere menschelijkheid, deze ongekunstelde natuurlijke aangrijpende schoonheid maken dat BREERO ook voor onzen tijd nog modern is. Wij voelen hem als een van de onzen.’

De Beiaard. Aug.

B.H. M(OLKENBOER) bespreekt, warm-aanprijzend *Het Kindeken Jezus in Vlaanderen* van FELIX TIMMERMANS, als ‘een groote gebeurtenis in onze allerlaatste Letterkunde’, ‘een wonder van inlevings-, van verbeeldings- en beschrijvingskunst’. - ‘TIMMERMANS' boek vergt geen steil-protestantsch, maar een goed-Roomsch lezer van òf heelemaal geen kultuur òf zooveel kultuur, dat hij zich deze artistieke geste verstaanbaar weet te maken. Wie de Primitieven met hun diep gemoed, fijne kunst en manke wetenschap kan waardeeren, moet 't ook dit verhaal van TIMMERMANS kunnen, omdat het, hoe kunstmatig en opzettelijk het schijnt, toch ontbloeit is aan een liefde, die met de Primitieven sterk verwant blijkt en die niet minder Vlaamsch is’.

De Socialistische Gids. Julie - Aug.

HENRI POLAK liet een stenografies verslag van zijn voordrachten over *Socialistische Poëzie* met aardige proeven, in dit tijdschrift opnemen.

De Opbouw. Julie.

In dit nieuwe tijdschrift zal HERMAN POORT het *Litterair Overzicht* verzorgen. Deze aflevering brengt daarop een inleiding.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Aug.

G. JONCKBLOET geeft een ‘geestdriftig’ artikel over de mystieke en symbolieke kunst van MIEK JANSEN, onder den titel *Keurlezing uit de werken eener mystieke dichteres* (*Aan den Einder, Aan de Bron, Schaduw van den toren*). Hij sluit zich geheel bij POELHEKKE'S oordeel aan, en verwacht dat weldra ieder ‘haar een ster zal noemen van de eerste grootte aan den poëtischen hemel van Nederland.’

Vragen des tijds. Julie.

G. KALFF vertelt smakelik *Van het levende lied*: hij vraagt aandacht en waardering voor de bundels *Noord-Nederlandsche Volksliederen en Dansen*, verzameld door JAAP

KUNST, die er als speelman op uittrok om deze zich verschuilende volkskunst op te sporen. Aan het slot stelt hij de vraag waarom onze wetenschap en kunstgeschiedenis zo lang huiverig geweest zijn voor alles wat het volk raakt. De oorzaak ziet hij in de ‘deftigheid’, die biezonder-Nederlandse eigenschap, die een kloof gegraven heeft tussen de hogere en de lagere standen van ons volk.

Vragen van den dag. Julie.

In het vervolg van zijn *Opmerkingen over het vertalen in het algemeen en uit het Italiaansch in het bijzonder* gaat J. BERG na, welke Italiaanse schrijvers in de tweede helft van de negentiende eeuw hier te lande vertaald werden. Daarvan bespreekt hij DE AMICIS, FARINA, BARRILI en VERGA. Hun invloed is gering geweest: ‘Om in ons land koele Noorden opgang te kunnen maken zijn de meeste van die “Zuidelijke” scheppingen te locaal, te overdreven in de schildering van alle mogelijke hartstochten, hebben ze te veel temperament en te weinig subtiliteit en soberheid van toon, waarom de Italiaansche literatuur ten onzent m.i. nooit dezelfde plaats zal innemen als die van Frankrijk, Engeland, Duitschland en de Noorsche rijken.’

Mork's Magazijn. Aug.

Ter ere van de zeventigjarige MARCELLUS EMANTS schrijft G. VAN HULZEN een zeer waarderend artikel over zijn realistiese kunst.

Den Gulden Winckel. Julie.

F. SMIT KLEINE geeft zijn *Persoonlijke Herinneringen aan H.L. Berkenhoff*. - P. BEISHUIZEN GZN. schrijft nog eens over 't Volksboek van Moeder de Gans. - RALPH SPRINGER oordeelt ongunstig over VAN HULZEN'S ‘zwerversroman’ *Zijn Kind*. - MARIE SCHMITZ schrijft over gedichten van H. ROLAND HOLST en ADAMA VAN SCHELTEMA.

Aug.

D. TH. JAARSMA beoordeelt *Een goed huwelijk* door C.J.A. VAN BRUGGEN; H. VAN LOON beoordeelt *Geruïneerden* door A.J. ZOETMULDER. MARTIN PERMYS verwijt STREUVELS dat hij in zijn vertaling van CHARLES DE COSTER'S *Vlaamsche vertelsels* te slordig met de taal omspringt en te veel verfranst Nederlands gebruikt.

De Stroom. Julie.

In de eerste aflevering van dit nieuwe Vlaamse tijdschrift is o.a. opgenomen de doorgewerkte ‘openbare’ les van A. JACOB over *Conscience's Artevelde en de*

nationale inslag bij de historiese roman, in Junie van dit jaar aan de Gentse universiteit voorgedragen.

Van onzen tijd. No. 40.

MARIA VIOLA prijst *Het Kindeke Jezus in Vlaanderen* van FELIX TIMMERMANS: daarin is een geest van gemeenzaamheid met het heilige, die gedurende vele eeuwen van schoonheid de scheppende kracht was der Vlaamsche kunst.

No. 41.

MARIA VIOLA herdenkt de in ballingschap gestorven *Gustaaf Verriest*, de leerling van GEZELLE, die zich als estheties denker deed kennen in de mooie studie *Over de grondslagen van het Rhytmische Woord*.

No. 42.

MARIA VIOLA bespreekt *Hooger op* van MARIA GIJSEN, 'Hollands beste schrijfster van boerenverhalen'.

Verslagen en Mededeelingen der Kon. Acad. van Wetensch. Afd. Letterk., 5de reeks, deel III.

A. KLUYVER geeft de uitkomsten van een onderzoek *Over Bilderdijk's maatschappelijke loopbaan tot* 1795. Hij gaat na wie BILDERDIJK'S beschermers geweest zijn: de Amsterdamse prinsgezinde regent STRAALMAN en in Den Haag de thesaurier van de prins, J.C. REIGERSMAN, die BILDERDIJK tijdelik in dienst nam en hem allerlei voorspiegelde. In het biezonder wordt de vraag besproken of BILDERDIJK in 1795 zijn uitzetting opzettelik bevorderd heeft om aan zijn schuldeisers en aan zijn vrouw te ontkomen. Het antwoord luidt ontkennend. BILDERDIJK 'kan niet het gevoel gehad hebben, dat hij in de politieke wereld van toen een figuur was die elks aandacht trok'. - 'BILDERDIJK ging met den stroom mee; ook wilde hij zijn beroep niet maar lijdelijk opgeven: ook hij beproefde of de zaak nog was te schikken. Hij had zijn stuk gesteld zooals zijn overtuiging het hem had opgelegd, en voor zijn doen met veel zelfbeheersching, half hopende dat hij er iets goeds mee zou bereiken, half bevreesd voor zeer ernstige gevolgen, die hij echter moedig wilde afwachten. Bij herhaling heeft hij verklaard dat hij op het gevolg dat inderdaad kwam, niet had gerekend. Ik meen dat men hem hier moet gelooven'.

School en Leven. No. 49.

NORA WOLF deelt onder het opschrift *Hollandsch - Zeeuwsch* allerlei biezonderheden mede over de Zeeuwse volkstaal, ook van de meer beschaafden, grammatiese eigenaardigheden, uitdrukkingen, vergelijkingen en merkwaardige woorden.

C.D.V.

J.J. Cremer en het dialekt der Over-Betuwe.

Zoo een bewijs of tien
Te weinig scheen,
Zou niets mij letten,
Dat ik er twintig gaf.
STARING.

CREMER heeft in zijn Over-Betuwsche Novellen een beeld willen geven van het leven in de Over-Betuwe. Een onderdeel van dat leven, zeker een belangrijk deel daarvan, is het voorstellen van de taal der plattelandsbevolking. Als we ons afvragen, in hoeverre CREMER in dezen geslaagd is, is het dienstig, eerst eens te zien, wat het dialekt in de Over-Betuwe aan klanken bezit.

De medeklinkers wijken in uitspraak slechts heel weinig af van die uit het Algemeen-Nederlandsch. De verschijnselen, die zich daarbij voordoen, komen neer op verandering, uitstooten, gelijkmaken; zij vallen onder de z.g. grammatische figuren en kunnen voor het doel, dat ik mij thans voor oogen stel, gevoeglijk buiten beschouwing blijven. Waar het hier vooral op aankomt, dat zijn de

Klinkers.

Allereerst een verklaring van de door mij gebruikte teekens.

ao - taofəl ('t Eng. daughter).[1)]
ā - māke ('t Holl. maken).
ò - bòt ('t Holl. bot.
ó - hók ('t Holl. hok.
ù - pùt ('t Holl. put.
ú - húkske ('t Duitsche können).
ū - ūrə 't Holl. uren.
ŭ - dŭum 't Duitsche brüllen.
ī̆e - bī̆er 't Holl. bier.
ĭe - lĭem 't Holl. lief.
è - hèkəl bijna i van pin.
ê - drêjə uit 't Holl. bè ('t blaten van 'n schaap) maar *e* achter in den mond.
eù - gəleùvə 't Holl. heug en meug.
eú - peútərs 't Fransche beurre.
ōe - hōet 't Holl. loer.
ŏe - mŏet 't Holl. moet.
ŋ = ng: staŋ (stang).
ŋk = nk: staŋk (stank).
ə = stomme *e* en elke andere klinker uit een toonlooze lettergreep.
n̄ = nasaal uit franje, gevormd tusschen n en ŋ.

1) CREMER schrijft oa.

In ón ól ót heeft de o de ronding als in 't Duitsche: die Wonne.
Waar niets staat aangegeven, wordt het woord uitgesproken als in het Hollandsch.
Een Betuwsch woord wordt steeds cursief gedrukt.

Opmerkingen.

1.

De Nederlandsche heldere aa verschijnt als *ao*[1)]: waar - *waor*, of als *āa*, die zich hierin alleen van de Hollandsche onderscheidt, dat hij meer achter in den mond wordt uitgesproken en dus doffer is, met iets, dat op een neusklank lijkt. De Betuwnaar, die *mākə* - maken zegt, verbeeldt zich dan ook, dat hij Hollandsch spreekt. Nu is er een groep van woorden, waarin steeds deze *ā* wordt uitgesproken. Ik heb in mijn verzameling een rij van 93 stuks. Elke andere aa wordt *ao*. Wat doet nu CREMER? Hij schrijft gewoon voor elken aa *ao* en komt aan met *jaogen, daog, raoken*. Hij maakt het echter nog erger met de *aa*. Het bovenstaande geldt alleen voor de gevallen, dat aa *āa* of *ao* blijft. Er zijn echter gevallen, dat de Hollandsche aa verschijnt als *ee, ê, oe*, enz. Zoo heb ik 15 gevallen, dat de aa een *ee* wordt. Ik zal al de veranderingen, die de aa in het Betuwsch ondergaat, hier niet vermelden, maar alleen zeggen, dat CREMER er zich in de meeste gevallen niet aan stoort: hij weet nu eenmaal: aa wordt *ao* en schrijft nu: *de spaoken van een wiel*, terwijl het moet zijn: *də spekə* en *dəm bōel lùpt spaok*. Hij heeft opgemerkt, dat er vaak een *e* voor een à gezegd wordt. Van de 25 gevallen, die daarvan zijn, gebruikt hij de meeste nu met *a* dan met *e*, maar maakt de zaak erger, als hij het nu weer gaat doen met woorden, waarbij het nooit gebeurt, b.v. want - *went* en maar - *mar - mer*.

De aa uit zaaien, waaien klinkt als *ê* (historisch juist). Ik vond daarvan 8 voorbeelden. CREMER schrijft weer *waojen, zaoien*, maar bederft 'alles', als hij schrijft *slêg* voor slaag, wat hij waarschijnlijk op een der Zuidhollandsche eilanden opgevangen heeft.

2.

Aan lange en korte ee heeft het Betuwsch: *ê* van het Fransche même, *ee* van 't Holl. weer, de *è* van *hèkəl*, dat bijna een *i* is en de volkomen i geworden ee uit *pərciljə* of *kastiljə* (kasteeltje). Tusschen deze klanken is nog al wat verschil: denk maar alleen aan *é* en *i*. En al deze klanken geeft CREMER aan met een e of ee. Maar hij bederft alles, als hij een teeken gaat plaatsen. Dit is dan steeds ^ en dan schrijft hij al die bovengenoemde ee-klanken maar gelijk,

1) CREMER schrijft steeds oa.

b.v. verdrêjd, wêer, mêlpap, kastêlje (in dezelfde volgorde als de bovengenoemde klinkers) en ook nog de korte *e*, b.v. *gewêst*. Korte e verschijnt ook als korte i in een 40-tal woorden. CREMER schrijft die woorden, als denken, mengen nu eens met *e* dan weer met *i*.

Van de andere gevallen, dat een ee-klank anders als ee in het Betuwsch verschijnt, wil ik hier nog alleen noemen: *eù* b.v. in *veùl* en *zeùven*. CREMER schrijft dit natuurlijk ook, maar komt nu ook weer aan met *teugen*, enz., wat nooit gezegd wordt. Alle (Fransche) werkwoorden op *eeren* worden, als in het naburige Duitschland, als *ierə* uitgesproken: CREMER steeds *eeren*.

3.

De Holl. y-klank is hier *ie*: rijk - *rĭek*, maar dadelijk geef ik u een lijstje van 38 woorden, waarin dit niet gebeurt en de y-klank blijft. CREMER gaat recht door zee, schrijft steeds *ie*, zegt *vief, blied, zied, hie* en wekt daardoor den lachlust van elken rechtgeaarden Betuwnaar op: *gə mòt gin Bètoews praotə, achən 't nie kùnt*.

Maar nu wordt ook vaak *i* tot *ie* (35 woorden). CREMER spreekt nu ook van *lienks, verpliecht, siends, gliemlachen*. Dat is weer niet in orde. En dan weer andersom schrijft hij *sissen* in plaats van *siezen*.

4.

De oo. Deze verschijnt soms in het Betuwsch als *eu*, maar dit houdt met een 20-tal op. CREMER gaat weer recht door zee en schrijft weer eu, waar het oo moest zijn. Zoo vinden we *heui, teunen, zeun, heuning neudig, heug, eum*, allemaal mathematisch Betuwsch. Zoo komt het in bepaalde gevallen voor, dat korte o als korte *ù* optreedt, maar niet in alle gevallen, waarin CREMER het doet, in Zondag bijvoorbeeld. (Over *eu* en *u* hieronder meer.)

5.

Wat uu, oe en ee betreft: deze klanken verschijnen in dit dialekt zoowel lang als kort: *grūun* (lang) en *hŭus* (kort); *hōed* (lang) en *mŏel* (kort); *pīep* (lang) en *pĭel* (kort). CREMER geeft dit in geen enkel opzicht aan en als hij het nog eens tracht bij de u-klank door *u* en *uu* te schrijven, dan is het in heel veel gevallen krek mis, b.v. *nuumen*, dat met korte u wordt uitgesproken.

De *eu* is van tweeërlei aard: de *eù* van het Hollandsche meug en die van het Fransche beurre. Dit komt sterk uit bij de verkorting (zie hieronder), waar *eu* overgaat in *ù* en *eú* in *ù*. CREMER negeert deze verschillen, evenals die tusschen *ò* en *ó*.

Nu kan men zeggen, dat CREMER dit aangeven van tekens heeft weggelaten om niet te ingewikkeld te worden voor zijn lezers. Maar dan vraag ik: ‘Voor wie heeft CREMER geschreven, voor den Betuwnaar

of voor den Hollander?' De Betuwnaar leest natuurlijk alles wel goed, zelfs dat, wat CREMER foutief heeft geschreven. Maar had hij voor den Betuwnaar geschreven, dan moest het geheel Betuwsch zijn, wat hij geeft en de geheele inkleeding van zijn Novellen bewijst zonneklaar, dat hij zich steeds een Hollander als lezer heeft voorgesteld. Dan moet ik er bij zeggen, dat hij dien Hollander leelijk heeft bedrogen, want die meent nu, dat hij het Betuwsch kent. Ik heb er de proef van genomen door een beschaafd Rotterdammer aan een groepje Betuwnaars een stukje uit CREMER te laten voorlezen. Die boertjes wisten niet, waar dat stukje vandaan kwam en hadden er later dispuut over, wat dat nu voor taal was: *Braobans* of *Achtərhoeks*, ja, 't kon ook wel zijn van achter Zwol; ze herkenden hun eigen taal niet.

6.

Ui verschijnt hier als *uu*, maar ik geef u dadelijk weer een rij van 50 woorden, waarin de *ui* blijft. CREMER spreekt van *duut, fluut, fruut*. Een Betuwsche jongeman hier in de stad, wien ik een bundeltje van CREMER te lezen gegeven had, zei na de lezing:

....'*Die kjel, die dà gəmakt het, prót krek as Dorus Kampə*.'

Doris Kampe moet ge weten, is een Hollandsche jongen, die een boerderij op ons dorp geërfd had, er nu reeds een jaar of 15 woont en de taal heel aardig begint te leeren. Maar hij wil zijn: meer Betuwsch dan de Betuwnaar, plus royalist que le roi, hij is à la CREMER.

Ik neem aan, dat bij een dialekt, dat zoo zeer onder den invloed staat en steeds gestaan heeft van de omringende streken, de 'Ausgleich' met het Hollandsch sterk is en dat er vroeger meer verschillen met het Hollandsch geweest zijn dan nu, dat men b.v, vroeger wel met uu uitgesproken heeft, waar het nu reeds op z'n Hollandsch *ui* geworden is. Maar als men daarop CREMER'S zonden wil afschuiven, dan kom ik aan met een herinnering uit het jaar 1880, CREMER'S sterfjaar. Een nieuw schoolhoofd in de Betuwe maakt een bezoek bij een oud collega, reeds jaren in de Betuwe werkzaam. Hoe kan het anders: deze mannen van de wetenschap krijgen het natuurlijk over den pas ontslapen CREMER, die uitbundig door den nieuweling-Betuwnaar geprezen wordt. De oude rot plaatst tegenover dezen lof de meeste van de u hierboven genoemde afwijkingen, die mij door den later bekeerden nieuweling zijn medegedeeld. Laten de afwijkingen bij CREMER toen nog niet zoo legio geweest zijn als thans, zijn maakwerk is reeds tijdens zijn leven door menschen, alleszins ter zake kundig, als maakwerk gekwalificeerd geweest.

Verkorting van lange klinkers.

Een algemeen taalverschijnsel, dat in dit dialekt sterk doorgewerkt heeft, is de verkorting van lange klinkers in bepaalde gevallen. Die bepaalde gevallen zijn:

a. derde persoon enkelv. onvolt. teg. tijd der st. w.w. in de geb. wijs van alle en in het verl. deelw. en den verl. tijd van zw. w.w.
b.v.: *deugə, dùgdə, gədùcht*.

b. in de trappen van vergel.:
breet, brèjər, britst.

c. in het eerste woord van een samenstelling:
kleerə, klermākər of *klirmākər*.

d. in het eerste deel van afleidingen:
leer, *lirzāam*.

e. in samenstellende afleidingen:
nieuwsgierig - *nijschĭerəch*.

f. in bepaalde woordgroepen:
veùl, vùlmeer.

g. in verkleinwoorden:
kəsteel, kəstiljə.

h. in losse woorden:
boter - *bóttər*.

De verkortingen, die in bovengenoemde gevallen plaats hebben, zijn in alle gevallen niet even talrijk. Het meest komen ze voor bij a, g en h. Ook komen er uitzonderingen en afwijkingen voor, maar in hoofdzaak vond ik de volgende

Algemeene verkortingsregels.

1. *ā* wordt *à.*
   ao wordt *ó*.
2. *ee* wordt *i.*
3. *īe* wordt *ĭe*.
4. *oo* wordt *ò* of *ù*.
5. *ūu* wordt *ŭu*.
6. *eù* wordt *ù.*
   eú wordt *ú*.
7. *ōe* wordt *ŏe*.
8. *ui* wordt *ú*
9. *ei* wordt *e* (van ‘met’).

Van dit taalverschijnsel, dat nu wel in alle Germaansche talen optreedt, maar in het dialekt van de Over-Betuwe zeer sterk, hiervan heeft CREMER zich geen rekenschap gegeven. Trouwens ik ben na lezing van alles, wat CREMER in dat dialekt gepubliceerd heeft, tot de overtuiging gekomen, dat hij zich van geen enkel taalverschijnsel rekenschap heeft gegeven en maar neerschreef: hij kende het dialekt immers. Nu is het natuurlijk heel goed mogelijk, dat hij onbewust alle verschijnselen negeerde en er toch naar handelde. Maar laten we zien.

Taal is karakter, taal is individuëel, of nog individuëeler: taal is gemoedsstemming. Nu is de Betuwnaar van nature langzaam, zijn taal is lijzig. Maar hij kan ook nijdig worden en er zijn ook heethoofden onder en ten slotte merken zij, als ze in aanraking komen met anderen, dat zij zoo langzaam, uitgerekt spreken. Met zijn tamelijk-groot accomodatie-vermogen neemt de Betuwnaar graag de wijze van spreken van een Hollander over, en zonder dat hij weet, wat er aan de hand is, maakt hij zijn klinkers wat korter. Het verkorten van lange klinkers, dat in de verkleinwoorden en bij de werkwoorden bij allen voorkomt, heeft bij de andere opgenoemde gevallen nu eens wel, dan weer niet plaats, b.v. bij de samenstellingen. In die gevallen heeft het wel plaats:

1. bij menschen met haastige natuur,
2. bij menschen, die om de een of andere reden opgewonden zijn,
3. bij menschen, vooral de jongeren, die Hollandsch willen spreken.

Maar, om het verschijnsel nu duidelijker voor te stellen: als oude van Kleef erg lijzig gewoon is om *səgaorəkə* te zeggen en hij hoort mij sigaartje zeggen, dan gaat ook hij zijn lange *ao* wat inkorten, krijgt dan echter niet mijn aa, maar een *ó* en zegt *səgórrəkə*. Waar er dus een groot aantal woorden zijn, die onder alle omstandigheden met verkorten klinker worden uitgesproken, daar zijn er ook, die variëeren naar de omstandigheden, b.v.

Vader: '*Ik heb ou gəzeit, gə zou də appəlz ĭen də veùrkāmər leggə en nou liggə zə hĭer*.'

Zoon: '*Gə het məneigəz bəstelt ĭen dən achtərkāmər*.'

Vader: '*Ik weet tóg eigəz wel, wà'k chəzeit heb: ĭen də vùrkāmər*.'

Zoon: '*Dan wittət nĭe mer: ĭen dən achtərkāmər*.'

Vader: '*Houwtə mŏel, ik seg ŏe ĭen də vùrkāmər*.'

Ziehier op twee wijzen: *veùrkāmər* en *vùrkāmər*. Nu kan men zeggen, dat deze verschillen te subtiel zijn, dan dat een schrijver zich daarvan telkens rekenschap moet afvragen. Maar was het verschijnsel CREMER vreemd, hij had het onbewust moeten doen. Niets heb ik er van gevonden; ik bedoel van die fijne nuanceering. Ja, hij maakt het weer zoo bont, dat hij niet eens verkort in een woord, waarin het steeds gebeurt. Wie kent niet Het Pauweveerke? Veerke wordt nooit gezegd; het is *virrəkə*. 'Ja maar,' hoor ik me toevoegen, 'dat heeft CREMER gedaan om begrepen te worden.' Maar wat zoudt ge zeggen van den man, die een Fransch boek schreef, waarin het Fransch zooveel mogelijk voor het gemak van den lezer bij het Hollandsch was aangepast, waarvan het direkte gevolg is, dat er steeds meer on-Fransch Fransch in omloop komt? Ik moet hier even

opmerken, dat ik door mijn dialekten-studie in de war geraakt ben over het wezenlijke verschil tusschen taal en dialekt. Neen, CREMER'S Betuwsch staat voor mij op één trap met het Hollandsch van den Franschen soldaat in Vlissingen in Napoleon's dagen, die zei:

‘Garçonnetje, donne mà den emmer: mien cheval heit zo'n dorst.’

Schrijft iemand een Fransch boek, dan doet hij dit voor menschen, die deze taal machtig zijn en is de lezer nog niet zoo ver, dan wendt de schrijver al die hulpmiddelen aan, waarvan hij kan verwachten, dat ze den lezer zullen brengen tot de kennis van die taal. CREMER'S Overbetuwsche Novellen zijn in dit opzicht te vergelijken met die bekende kleine leesboekjes in de moderne talen voor M.U.L.O.-scholen. Wanneer kan geconstateerd worden, dat zulk een boekje den leerling zal brengen tot een geheel verkeerde uitspraak, dan is dat boekje daarmee veroordeeld.

Want de taal is een integreerend deel van die Novellen. Had CREMER het doel niet gehad den lezer bekend te maken met de taal van zijn volkje, wel, hij zou gewoonweg in het Hollandsch geplaatst hebben, wat die menschen zeggen.

Bezien we een ander punt. Overbetuwsche Novellen heeten zijn schetsen in tegenstelling met zijn Betuwsche Novellen. Die eerste zijn dus geen Nederbetuwsche schetsen. Maar toch komt er taal uit de Neder-Betuwe in voor. Driel, dat we als het tooneel der Novellen mogen rekenen, spreekt als Valburg, Elst, Angeren, dit is Over-Betuwe. Heteren, vlak naast Driel, vormt al den overgang naar de Neder-Betuwe. Er is een groot verschil tusschen deze twee streken, ook in de taal. Het is dan ook heel goed geweest van den Heer H. DANIËLS, schrijver der stukjes uit Andelst, in de Nieuwe Rotterdammer, dat hij zijn stukken nooit aangediend heeft òf als Nederbetuwsch, òf als Overbetuwsch, want de schrijver komt oorspronkelijk uit de Neder-Betuwe en leefde jaren lang in de Boven-Betuwe, heeft in zijn taal dus elementen van beide, wat in zijn stukken woord voor woord aan te wijzen is èn in woordenkeus èn in uitspraak. CREMER heeft ook die vermenging, al is het niet zoo sterk als bij DANIËLS, maar bij den eerste is het erger, omdat hij zijn stukken aandient als Novellen uit de Over-Betuwe. En had hij personen zoo laten spreken, van wie hij zelf aangeeft, dat ze van elders waren gekomen, het was natuurlijk ad rem geweest, maar ook spreken zoo menschen van wie het uit het verhaal blijkt, dat ze steeds in het dorp gewoond hebben. Ik moet hier bij opmerken, dat ik alleen het oog heb op die gedeelten uit de Novellen, waar de boertjes aan het

spreken zijn, wat trouwens voor alle mededeelingen uit dit opstel geldt. Nu een paar bewijzen:

Hollandsch	Boven-Betuwe	Neder-Betuwe
wind	*wĭent*	weind
kinderen	*kĭendər*	keindər
vinden	*vĭendə*	veində
kermis	*kerrəməs*	karməs
erg	*êrrəch*	arch
sterven	*stêrrəvə*	starvə

Maar buiten den klank is hier nog iets aan te merken: de svarabhaktivocaal na medeklinkergroepen, waarvan de eerste *r* of *l* is en die in de Over-Betuwe zoo voortdurend gehoord wordt, wordt bij CREMER maar zeer zelden aangegeven. Men begrijpt, welken invloed dit op het gesproken woord moet hebben. Het vloeiende, het lijmerige uit het dialekt blijft daardoor weg. Hiervan heeft m.i. CREMER zich wel rekenschap gegeven: de gevallen, waarin hij dit wel doet, wijzen er op. Hij schrijft b.v. wel hallef voor half. Dit woord hallef is moeilijk verkeerd uit te spreken en wordt door den lezer dadelijk begrepen, maar derrep en derrem zouden hem genoodzaakt hebben om gebruik te maken van een bepaald teeken voor een toonlooze *e* en daaraan heeft hij niet gewild, want dan had hij heel wat meer letters zoo voor moeten stellen en ook moeilijk de nooit uitgesproken *n* na een toonloozen klank b.v. in infinitieven kunnen schrijven. Hij schrijft nu loopen, wat nooit gezegd wordt, maar wel *loopə*.

Daartegenover wordt er vaak een *n* voor de vloeiïng ingelascht bij het spreken, wat CREMER nooit doet.

Heb je hem wordt dus: *heddən 'm*. Weer een concessie aan den lezer ten koste van de taal.

Sanddhi-verschijnselen worden eenvoudig door CREMER genegeerd. Hieronder toch vallen heel wat voorbeelden van verscherping of verzachting van medeklinkers door invloed van een voorafgaanden of volgenden medeklinker. Een paar voorbeelden slechts:

hij gelooft hem: *hij gəleùvdəm*: de t wordt d.

Deze *d* wordt naar ons tegenwoordig taalgevoel zelfs ingelascht in den Imperatief:

hoor dan toch: *heùr dan tóch*.
hoor hem eens: *heùrd'm 's*.

Het spreekt van zelf, dat CREMER, die met het voorradige spellingmateriaal in het Hollandsch en met de wijze van voorstellen der Hollandsche woorden ook het Betuwsch wilde aangeven, het spreekt

van zelf, dat hij dan ook schrijft: ‘dat ik kom’ en ook ‘hij is gewest’ en dat hij dus niet schrijft, wat gezegd wordt, n.l. *dad ik kòm* en *hij is chəwest*. Deze afwijking van de schrijf- en spreektaal bestaat natuurlijk in het Hollandsch ook en wij lezen het wel goed, n.l. wat er niet staat, maar dit geldt voor een dialekt niet. De lezer moet in de meeste gevallen die taal nog leeren. Dit bezwaar tegen CREMER'S werk is precies hetzelfde, als al het voorgaande, maar onze auteur maakt het me weer te erg, als hij letters weglaat, die wel degelijk gesproken worden, b.v. ‘waar was hij’ wordt bij CREMER ‘waor was ie’ en men spreekt in tegenstelling van het bovenstaande *heùr d'm 's* verscherpt *waor wastĭe*.

Ik zal hier verder op deze kwestie niet ingaan, maar het bovenstaande alleen laten spreken voor mijn bewering: De verzamelingen van elk onderdeel van de z.g. grammatische figuren en al wat daar bij komt, die ik heb aangelegd en waarvan ik in de Novellen zoo goed als niets vind, geven mij het recht om te zeggen, dat CREMER zich van deze taalverschijnselen niet bewust was en beter had gedaan, voor hij zich tot schrijven zette, eerst het dialekt eens grondig uit een taalkundig oogpunt te bekijken. Had hij dit gedaan, de resultaten zouden in bepaalde lijnen in zijn werk te zien zijn, waar nu slechts hier en daar, sporadisch, malgré lui, een woordje te vinden is.

Eén punt moet toch nog even belicht worden en dat is de Enclise. Bij tientallen komen de gevallen voor: lange rijen voorbeelden heb ik er van en nog steeds groeit de reeks. Ook DRAAIJER, die een woordenlijst uitgaf voor de straattaal van Deventer, vond dit onderwerp belangrijk genoeg om voor in het boek een lijst van deze verbindingen op te geven. Als bij hem zijn de meeste gevallen van Enclise ook in het Betuwsch die met een volgend pronomen, maar ook andere gevallen komen voor. Ik zal er slechts een paar noemen

als gij - *achə*
ben ik - *bink*
geef mij - *gimmə*
weet ik - *week*
willen we - *wiwwə*
zal ik - *zak*
zullen we - *zuwwə*

Hier sluit zich ten nauwste aan de vraag over *də* of *dən* in den eersten naamval. Ik heb dezen regel: het lidwoord *də* wordt, geheel afgezien van den naamval, *dən* voor een mannelijk woord enkelvoud, dat aanvangt met een klinker, een h en een d, terwijl voor een b deze *n* weer tot *m* geassimileerd wordt, dus

dən ouwə, dən haos, dən dóktər en *dəm bōer*.

Maar daartegenover staan ook weer gevallen, dat deze *n* aan het lidwoord of een ander woord op ə gevoegd wordt, wanneer het vol-

gende woord vrouwelijk is. De aanvangsletters, hierboven genoemd, wijken nog al wat af van die, welke M.A. VAN WEEL aangeeft in zijn dissertatie over het dialekt van Oost-Voorne, die hierbij alleen de geslachtskwestie vooropzet. Met A. OPPREL, in zijn dissertatie over het dialekt van Oud-Beierland, moet ik dan ook tot heden nog bekennen: 'Volledige verklaring hiervan kan ik niet geven.' Want reeds in ambtelijke stukken uit het archief van het Ambt-Over-Betuwe van vóór 1500 vond ik deze *n* ook voor vrouwelijke woorden. Nu kan men veel op rekening van de onnauwkeurige schrijfwijze dier oude heeren schuiven, maar ik ga daarin niet zoo aanstonds mee, want uit andere opmerkingen blijkt mij, dat zoo een rekeningenschrijver wel wist, wat hij deed. Het bovengenoemde verschijnsel van verkorting van lange klinkers vond ik namelijk reeds herhaaldelijk vóór 1500, ja in een rekening van 1346 zelfs acht keer. En juist kwam dat uit bij woorden, waarin nu nog door den Betuwnaar een korte klinker gesproken wordt. Uitgaande van woorden, waarover geen twijfel omtrent de schrijfwijze (spelling) kan bestaan, n.l. als de volgende medeklinker verdubbeld wordt, b.v. in *bóttər, kwellək, mennech*, die nu nog kort uitgesproken worden, komt in mij de lust op aan hetzelfde verschijnsel te denken, als ik denzelfden schrijver zie neerzetten danckbaer en danchbarheit, hoewel ik me wel wachten zal om te beweren, dat dit nu zoo is. Dezelfde schrijver plaatst nu ook wel een n voor een vrouwelijk woord en heden ten dage wordt die telkens gesproken, maar CREMER schrijft hem nooit: een concessie aan den lezer ten koste van de taal. Maar CREMER maakt het weer te gortig, als hij schrijft den schedel, enz. voor een *s*.

Al het voorgaande over CREMER hebben we nog kunnen schuiven op zijn lust om het den lezer niet te moeilijk te maken. Dit is echter niet het geval, als hij schrijft: wij zient. Is deze t nog een drukfout, zeker is dit niet zoo bij de zient (de zijne), wat wel de Groninger zegt, maar nooit de Betuwnaar. Bin ie voor ben je is fout: ie wordt niet voor de 2^{e} persoon gebruikt, maar voor de 3^{e} en dan nog alleen enclitisch: heeft hij wordt *hettĭe*. Het moet niet zijn bin ie, maar *bində*, echt als in het Middel-Nederlandsch, wat dan ook nog verdubbeld wordt, als de nadruk er op valt: *bində gij daor, Jan*?

Ik heb echter het mooist tot het laatst bewaard: hadden we het eerst over den vorm, thans kom ik aan de z i e l, de beteekenis.

CREMER spreekt van handen, die vuul zijn. Dit moet zijn *smerrəch*, want vuul is kwaad: *'n vŭla hont, 'k bin vŭul op ou*. Hij laat een

arbeider aan zijn dochter vragen om melk in de thee. Het moest *room* zijn. Dit verschil in beteekenis: *room*: zoete melk en *mellək*: karnemelk is niet van vandaag of gisteren, want in een van bovengenoemde rekeningen vond ik room, dat niets anders kon zijn dan zoete melk en melk, dat hoogstwaarschijnlijk karnemelk was.

Men zegt niet de oogen open, maar *lós*.

Een takkenbos heet een *schranzəbòs*.

Blójərs heeft men van hard werken in de hand en *blaoi* zitten aan een boom, maar CREMER spreekt van blaojers aan een boom.

Niemand wordt niet gebruikt, men zegt *gin mins* (*gimmins*).

Dezelfde komt ook niet voor, maar moet zijn *dən eigəstə*.

Een tweede opmerking geldt het gebruik van woorden, die in dat dialekt niet bestaan en die CREMER zijn sprekers in den mond legt, als oolik, wuft, sneu, en die dan vaak in een beteekenis voorkomen, die ik niet vatten kan, b.v. oolik, dat soms zoo iets als erg of vreeselijk moet beteekenen.

Mijn laatste schot geldt woorden als zundig, broekspiep en sliek.

Zundig bestaat niet, wel zondig in de Bijbelsche beteekenis. Daarentegen is er een woord *zunt*, dat jammer beteekent: '*t is sùnt, dachə dienappəl vərknooit*. Broekspiep moet zijn *bòksəpīep*. Wie in het laatste woord nog niet duidelijk het fabriekswerk ziet, kijkt even naar sliek. De Betûwnaar kent alleen *móddər*, geen slik, maar CREMER pakt het Hollandsche woord aan en gaat het verbetuwschen tot sliek.

De bovengenoemde voorbeelden van afwijking in klank, vorm en beteekenis, die ik om de beschikbare ruimte zeer heb moeten bekorten in aantal, brengen mij tot de uitspraak:

CREMER heeft op zijn studeerkamer een Betuwsch dialekt gemaakt.

Kende hij het dialekt dan niet? Wie dat zou durven beweren, zou ik trachten met materiaal uit de Over-Betuwsche Novellen van het tegendeel te overtuigen. Hij heeft eenvoudig door zijn later leven, ver van den Betuwnaar weg, zijn klankengehoor bedorven en de nadeelige gevolgen daarvan door zijn verkeerde werkwijze steeds meer vergroot. Laten we zien.

J.M. ACKET zegt in Stijlstudie en stijloefening, pag. 51:

> ‘In de Novellen van CREMER praat nu en dan de schrijver en dan weer hebben de personen van het verhaal 't woord. En als we den schrijver hooren, dan zijn er nog twee gevallen, n.l. dat de *dichter* in hem spreekt of wel de gewone ontwikkelde meneer....

> Als de boerenmenschen gaan praten in die verhalen, dan is het, of op eens *'t zonnetje gaat schijnen* over een anders grauw landschap. En - treffend genoeg - als de dichter in CREMER aan het woord is, dan spreekt hij dialekt. Hij kijkt dan naar de menschen en de natuur, niet met de oogen van een stadsheer, maar met de blikken van 'n eenvoudigen landman, en wat hij zegt, is: *poëzie*.
> Maar o, als de stadsheer aan 't woord komt. Dan wordt de taal stijf, houterig; de woordenkeus ongeschikt, aanstellerig, deftig.'

Ik voeg hier aan toe: 'Och, dat het zonnetje steeds geschenen hadde.'

Want juist in die tweeheid schuilt CREMER'S fout.[1)]

Ik neem ter verduidelijking een stukje uit: 'Aon 't kleine revierke' Lammert van Tuil ligt, enveloppé de sa grandeur, in den armstoel en kijkende naar het schilderij van Mazeppa houdt hij de volgende alleenspraak:

> 'Wat leit die kerl daor toch lui op dat peerd. Mo'j al 'en heele rijer veur wêzen. Ien zoo'n ermstoel is 't mekkeliker, veul bêter. Alêvel, 't wordt tied um noar huus te goan êten.... Och, 't kan wel loater. Geurtje zal 't wel werm houen.... Och, harrejennig....' - Lammert rekt zich de leden: 'Geurtje, wat goeng ze lochtig; met hóár was ie nooit ien zoo'n koamer gekommen; altied den eigeste sloaf gebleven.' - Geeuwend: 'Och, harrejennig.' De armen slaat hij achter om 't hoofd, - went die bovenste leuning van 't stoel is toch hard. De beenen strekt hij nog verder uit. Hakende met de punt van zijn vetleeren schoen, trekt hij den meest nabijzijnden stoel bij de sport naar zich toe en legt er de beenen op. De oogleden vallen dicht, lodderig gaan ze weer open; open en dicht; en - als een mug hem soezende piept langs het oor en eindelijk juist op zijn voorhoofd komt zitten, dan blaast hij zoo telkens eens even naar boven, went - de erms het ie nou eenmaal um 't heufd gesloagen....

Ziehier een meesterlijke teekening van een trotschen, luien Betuwnaar. Heeft een schrijver de gave om zijn personen scherp uit te beelden, dan voelt de lezer zich telkens vereenzelvigd met zoo'n persoon. Dit hierboven staande stukje lezen we en er is niemand in

1) Voor een proeve van geheel Betuwsch, zooveel mogelijk phonetisch aangegeven, verwijs ik naar mijn artikel in *Driemaandelijksche Bladen*, XVIIIe jaargang. N°. 1-2, bladz. 43-50.

de kamer: ik ben namelijk die Lammert en daar opeens bij dat zinnetje: ‘Lammert rekt zich de leden’, daar is de ban gebroken, daar staat de lezer en dus ook Meneer CREMER (met een wit vest aan) in een hoekje dien boer te bekijken. En er mag niemand anders in de kamer zijn. Maar daarna begint hij weer Betuwsch te praten. CREMER sluipt voor ons gevoel weer uit de kamer, om straks ‘geeuwend’ weer terug te komen.

Dat is het, wat den lezer zoo ontzettend hindert bij dat voortdurend veranderen van tooneel. Als ik een Novelle van CREMER lees, dan heb ik hetzelfde onaangename gevoel, als wanneer beneden mij iemand de sonate pathétique speelt, maar telkens een fout maakt en dan even wacht om de passage over te spelen: mijn geest wordt telkens geschokt en komt niet tot rust, want ik hoor geen geheel.

In diezelfde stemming moet ook CREMER zelf bij het schrijven verkeerd hebben: nu eens boer, dan weer Meneer. De gevolgen bleven niet uit, want behalve stukjes in het dialekt en stukjes in het Hollandsch zijn er ook gedeelten van half om half, waarvan ik soms niet kan uitmaken, wat CREMER bedoeld heeft. Laat ik een voorbeeld nemen uit het bovenstaande fragment. Indien mijn lezer even daarin wil opzoeken: ‘als een mug hem soezende piept langs het oor....’ Welnu, hebt ge het zinnetje opgezocht? Ja? Wat beteekent dan dit ‘soezende’? Soezen, sluimeren, slapen, is het niet? Mis meneer, dat zou onzin zijn: een slapende mug vliegt niet. Het is een verdwaald Betuwsch woordje, dat suizen beteekent. Niet-Betuwsch-kennende lezer van CREMER, geloof mij vrij, dat ge vaak meent te begrijpen wat er staat, terwijl dit toch niet het geval is.

Maar waar het hier op aan komt: CREMER zelf wordt door die tweeheid van de wijs gebracht en spreekt in het bovenstaande van '*t* stoel, wat nooit voorkomt. Maar dit komt voor vlak na een Hollandsch zinnetje, wat niet toevallig is.

Hoewel het wel buiten de strekking van dit opstel ligt, kan ik toch niet nalaten, even op te merken, dat de onzuivere teekening van karakters ook op rekening van die Janus-gestalte moet geschoven worden. Meneer CREMER schept ook karakters, zooals er in de Betuwe niet voorkomen: de doorsnee-Betuwnaar is anders dan de doorsneefiguur uit de Novellen. Door dat voortdurend op een afstand gaan staan en door steeds te willen optreden als fotograaf, heeft CREMER zich niet genoeg vereenzelvigd met de personen, die hij heeft willen uitbeelden. Voor mij is het dan ook duidelijk, dat zijn afwijkingen in klank, vorm en beteekenis enkel en alleen uit deze verkeerde houding zijn voortgesproten.

Ik kan en wil niet eindigen, voor hieraan een hartgrondig helaas toe te voegen, want er komen passages in de Novellen voor, zoo treffend van blik, zoo zuiver van coloriet, zoo Betuwsch van geur, dat ik het moet uitzuchten: ‘Och, had CREMER toch wat minder aan zijn lezers en wat meer aan zijn volkje gedacht. Dan hadden zijn Novellen een kleiner debiet gehad, maar hij zou zijn volkje hebben voorgesteld als het was en is, het Nederlandsche volk zou dan nu weten, welk een diepte van gemoed onder dien kouden buitenschil verborgen ligt, wat een gevoel voor humor, wat een onverschilligheid voor 's levens onvermijdelijke rampen er bij mijn een voudigen tabaksboer verborgen liggen, maar ook met wat voor vèrzienden filosofischen blik die fletse oogen het drama, dat wij leven noemen, bekijken.’

> Een oog om op te merken.
> Met een hart om te verwerken
> En een pen om te beschrijven.

Ik wil mijn auteur niet verlagen door te zeggen: ‘Och, in die dagen gooide men er maar een beetje met de muts naar.’ Neen, ik geef hem de eer, die hem toekomt en zie hem voor vol aan door zijn werk te toetsen aan de eischen, die wij tegenwoordig aan zulk werk stellen.

Als CREMER hier voor mij stond, ik zou hem zeggen: ‘Ik klaag u aan voor de rechtbank der waarheid, dat gij geen beeld hebt gegeven van den waren toestand, maar een caricatuur van mijn schoolmakkers en een Zerrbild van mijn taal, omdat gij niet hebt gevoeld voor dat volk, maar het hebt gebruikt, misbruikt. Gij hadt de pen om te beschrijven, gij hadt meesterwerk kunnen leveren. Ik breng u de eer toe, die u toekomt: gij zijt de eerste, tot heden de beste schrijver over mijn volk geweest, maar het beeld is er nog niet en de aureool om uw hoofd is een beletsel voor ieder ander, die er zich aan waagt.’

Een oog om op te merken, ik heb het; een hart om te verwerken, ik voel het kloppen, maar ach, de pen om te beschrijven, die mis ik. En komt er dan niemand, die het waagt? Ja hij zal komen, die dit waagstuk onderneemt. Kniel eerst neer bij ons volkje, vriend Jan, ga dan op uw kamer dagen en dagen zitten denken aan Aorieje Kin en Hentje van de Pomp en daarna: neem de pen op. Dan zal er later nooit een artikel verschijnen met het opschrift:

> Vriend Jan en het dialekt der Over-Betuwe,

want wie schrijft een opstel over: de Boom en de Boom?

G r o n i n g e n .

K. LANTERMANS.

Jacobus Bellamy.

Dr. J. Aleida Nijland, Leven en Werken van Jacobus Bellamy, 1757-1786. Uitgegeven van wege de Maatschappij der Nederlandsche Letterkunde te Leiden.
N.V. Boekhandel en Drukkerij, voorheen E J. Brill, Leiden 1917. 2 Delen. I-XLVIII en 412 bl., II, 353 en CLXII bl.

Wie over BELLAMY schrijft, kan nog steeds op belangstelling rekenen; van de populariteit bij de grote menigte, van de genegenheid en liefde zijner vrienden, waarin zich de Utrechtse student - het is geen gemeenplaats - verheugde, is ook nu - bijna anderhalve eeuw na zijn verscheiden - iets overgebleven; het bijna altijd onbewogen vlak der belangstelling van het publiek komt nog even in lichte trilling, als zijn naam genoemd wordt.

En toch had BELLAMY in waarheid slechts weinige, zes of zeven jaren waarlik geleefd, toen hij in Maart 1786 ‘bij treurig fakkellicht’ door trouwe vrienden naar zijn laatste rustplaats in de Sint Nicolaaskerk te Utrecht werd geleid. Zijn gedichten - in zijn tijd hoger geschat dan zij verdienden - zijn, met uitzondering van een enkel, vergeten; zijn proza, losser en levendiger dan dat zijner tijdgenoten, is nooit bekend geweest; voor zijn crities werk is de waardering eerst in de allerlaatste tijd gekomen.

Hoe komt het dan, dat van zijn naam nog steeds een zekere bekoring uitgaat?

Is het de weemoed om de ontijdige dood van de jonge dichter, de droefheid om ‘bloemen in de knop gebroken?’ Maar NIEUWLAND en BORGER waren slechts weinig ouder, toen de dood hen wegnam. Zij hebben beide behoorlik hun lijkredenaar gehad, niemand minder dan de professoren VAN SWINDEN en VAN DER PALM, maar die hebben de herinnering aan geen van beide levend kunnen houden. HUET mocht in 1860 beweren, dat NIEUWLAND'S Orion en BORGER'S Ode aan den Rhijn ‘een schier onbegrensde populariteit genieten’, ik betwijfel of dat zelfs in 1860 voor het eerste het geval was en wat het tweede betreft, sedert het mislukte reciet van Mevr. DORBEEN

is aan de roem van BORGER'S ‘hartroerende meesterstuk’ een verdacht luchtje.

Is het misschien het romantiese in de liefde van de bakkersknecht voor de dochter van een scheepskapitein, een trouwe liefde, die, lange tijd gedwarsboomd door de koppigheid van een ietwat hoogmoedige moeder, eindelik met tegenzin toegestaan, als de deur van een - overigens onbegeerde - pastorie zich in het verschiet voor de jonge man opende, - in een bundel gedichten verklankt, toch haar beloning niet vinden zal in een gelukkig huwelik, maar gewijd zal worden door een rouw van meer dan vijftig jaren?

Is het Roosje, dat bij de mensen van nu nog min of meer bekend is, maar waarvan in ons, die - tot ons verdriet - langzamerhand ons moeten tellen onder de bejaarden, de naam nog uit schemerende verten de herinnering oproept aan iets, dat onze ouders eenmaal hebben bewonderd? Maar STARING'S Vogelschieten dan? BEETS heeft indertijd STARING'S romance een ‘overtreffende wedergave van BELLAMY'S vermaarde vertelling’ genoemd; het publiek heeft zich aan het oordeel van BEETS niet gestoord en aan Roosje de voorkeur gegeven boven Mijntje. Roosje heeft maar één concurrente in de gunst van - zij het ook maar een deel van het Nederlandse volk: Mary uit de ‘Liekeblommen’ van Dr. E. HALBERTSMA; Mary, die zo droevig omkomt in een wak en in het dorpje van haar vrijer begraven wordt, ‘thichte by de âlde toer’. HALBERTSMA'S romance hebben wij Friese kinderen in onze jeugd gezongen, als het ‘aeklich ruwsde om de scuôrre’. Zou het de veel sterkere gewestelike kleur zijn, die aan de Friese en de Zeeuwse vertelling een langer leven beschoor dan aan de Gelderse?

De ‘Vaderlandsche Gezangen van Zelandus’ waren het zeker niet, die BELLAMY'S naam bekend deden blijven tot in onze dagen. Zij mochten bij hun verschijnen opzien wekken, het zelfs tot een herdruk brengen, zij mochten HELMERS aanleiding geven BELLAMY met de naam Tyrtaeus te vereren, veel meer dan een efemeer bestaan konden ze toch niet hebben; de patriotse wind maakte wel veel gerucht, leek wel een loeiende storm, maar bleek zelfs niet in staat het wrakke gebouw der Republiek tegen den grond te werpen.

Veel minder nog zijn het BELLAMY'S verdiensten als criticus geweest, als man van een nieuwe richting, van een nieuw geluid - de tijdgenoot heeft ze ternauwernood gezien, het volgende geslacht heeft ze genegeerd. En eerst een eeuw later, toen weer de goden een jonge man die zij lief hadden, jong tot zich hadden genomen, heeft misschien de analogie van het geval VERWEY er toe gebracht op

deze zijde van BELLAMY'S verdiensten het licht te doen vallen.

Er blijft nog een mogelikheid over, die echter op het eerste gezicht BELLAMY wel de allerminste kans biedt op een lang voortleven na de dood: de persoonlike bekoring die van hem uitging, en die werkelik ongemeen groot geweest moet zijn. Het waren niet alleen de ‘genialische vrienden’ te Utrecht, wier hart aan BELLAMY hing; dat zegt zo weinig: dwepende vriendschap was een modeartikel van de eindachttiende-eeuwse dag; Göttingen had zijn Hainbund, Utrecht zijn ‘genialische vrienden’. - Maar hier is meer. Geletterden en ongeletterden, oud en jong, jongelingen en mannen van rijpe leeftijd, jonge meisjes en vrouwen - deze bovenal - hebben BELLAMY vereerd en liefgehad, zij hebben hem bewonderd toen hij nog een jong vrolik student was, hem toegejuicht waar hij verscheen; zij zijn ongerust geweest over zijn toekomst en diep verslagen bij zijn dood; zij hebben de moeilike uren van zijn sterven door kleine attenties trachten te verlichten; zij hebben zijner gedacht vele jaren na zijn dood; VAN DER PALM en RAU en VAN HALL hebben nog in hun grijsheid getuigd van hun liefde voor deze vriend uit hun jeugd. De Amsterdamse uitgever Mens draagt hem de meest hartelike vriendschap toe; hoeveel keren haalt hij hem niet af van de Berebijt; hij herbergt hem in zijn huis, hij willigt gehoorzaam BELLAMY'S eisen in om meer presentexemplaren; hij verdraagt geduldig des dichters knorren over traagheid of achteloosheid bij de uitgaaf van zijn Gezangen. Betje Wolf en Aagje Deken pàkt de jonge Zeeuw onmiddellik in, en de eenvoudige vrouw van de makelaar de Bruijn - als ik niet vreesde misverstaan te worden - ik zou zeggen loopt met hem weg.

> Der Barden lievling was hij,
> Een zonnestraal zijn lied,

heeft zijn vriend KLEYN van hem getuigd, kort na zijn dood,

> Zijn oog is rein en warm,
> En eer gij 't weet, omvangt u reeds zijn arm,

Mr. M.C. VAN HALL, meer dan een halve eeuw later.

De liefde door BELLAMY gewekt, heeft bij herhaling iemand gedreven tot een daad van piëteit: een monument te stichten om de herinnering aan de betreurde dode levend te houden. Jan Willem van Sonsbeeck, kort na BELLAMY'S dood, en Willem van der Os, een eeuw later, beide heeft een vroege dood verhinderd hun arbeid te voltooien. Ockerse en zijn zuster, de weduwe van J.P. Kleijn, hebben in 1822, naar de mode van de tijd, BELLAMY'S graf gesierd met een ‘Gedenkzuil’, een belangrijk maar wat breedsprakig werk.

En thans, nu bijna weer een eeuw verstreken is, komt Dr. NIJLAND met dit uitvoerig boek: ‘Leven en werken van JAC. BELLAMY’. Juffrouw Nijland is gelukkiger dan van Sonsbeeck en van der Os, en het moet wel een strelende voldoening voor haar geweest zijn, de ‘grote webb'', waaraan zij bijna vijf en twintig jaren geweven heeft, voltooid te zien. Piëteit jegens haar vader, die indertijd met een levensbeschrijving van BELLAMY begonnen was, heeft haar gesteund en gesterkt bij haar uitgebreide en tijdrovende studiën aangaande BELLAMY, maar toch zeker ook een even grote sympathie voor deze jonggestorvene als zij koestert voor die andere betreurde jonge dichter van een eeuw later. Hoe jammer, dat de vader van Dr. NIJLAND de glorieuse dag niet heeft kunnen beleven dat zijn hartewens vervuld werd; hoe jammer ook, dat de goede Dr. KOK deze ‘compleete uitgave van BELLAMY'S gedichten’ niet meer heeft mogen zien, ‘een critiese uitgave vooral, naar tijdsorde gerangschikt, waarop zijn proza-geschriften en brieven moeten volgen’, een werk dat hij het liefst aan de handen van Dr. NIJLAND zag toevertrouwd, zoals hij indertijd bij het verschijnen van mijn dissertatie schreef.

Het is wel een zeer uitvoerig werk, dat Dr. NIJLAND ons gegeven heeft. Na een brede inleiding (IX-XLIV) waarin de schrijfster ons BELLAMY wil doen kennen ‘als mens, als dichter en als criticus’, volgen in hoofdstuk I BELLAMY'S Leven en Werken tot 1782, tot zijn vertrek uit Vlissingen, tot hij ‘de baktrog en de dienstbaarheid verlaat.’ (1-141). In hoofdstuk II zien wij hem dan te Utrecht, tot zijn dood op 11 Maart 1786. De jaren 1782 en 1783 beslaan het grootste stuk van het eerste deel (142-412); in het tweede deel wordt hoofdstuk II vervolgd (1-320). Een kort hoofdstuk III (321-353) heet ‘na BELLAMY'S dood’, maar beperkt zich tot de allereerste tijd na zijn sterven, de tijd van veel uiterlik rouwbetoon, zich uitend vooral in een groot aantal lijkdichten. Daarna volgen Bijlagen en Varia (I-XLIV), aantekeningen (XLV-CII), waarin de schrijfster een ontzaglik aantal biezonderheden omtrent BELLAMY en allerlei personen en instellingen uit zijn omgeving en uit zijn tijd, voor welke in de tekst geen plaats was, heeft bijeengebracht; vervolgens geeft zij een volledig overzicht van alle poëzie en proza van BELLAMY - uit gedrukte bronnen, of tot heden ongedrukt, uit hs. in [haar] werk geheel of gedeeltelik opgenomen of alleen vermeld, - lijkzangen, grafschriften en vertalingen (CIII-CXXXIII); eindelik een lijst van portretten, prenten, vignetten en facsimile's (CXXXIV-CXXXVIII). Een uitgebreid register, met een opgaaf van drukfouten, verbeteringen en een nalezing besluiten het werk (CXXXIX-CLXII).

Zoals de schrijfster opmerkt: in de inleiding is zij zelf aan het woord, daarna spreekt BELLAMY.

De bedoeling van de inleiding is JACOBUS BELLAMY ‘te doen kennen als mens, als dichter en als criticus’. De tijdgenoot heeft hem op de luidruchtige wijze van zijn dagen vooral bewonderd en bewierookt als patriot. Dr. NIJLAND spreekt over de patriot BELLAMY slechts in zoverre als zijn patriotisme tot uiting komt in zijn poëzie. Ik geloof terecht. BELLAMY'S patriotisme is louter gevoelszaak; zijn kennis van en inzicht in de politieke stromingen komt niet uit boven kranten- en pamflettenwijsheid; sporen van studie aangaande, van belangstelling in de bouw der maatschappij vindt men eigenlik nergens in zijn werk. Zijn politiek inzicht was waarschijnlik gering; zelfs toont hij nu en dan volslagen onbekendheid met de meest op de voorgrond komende mannen zijner eigen partij. Als in 't begin van 1784 de Haarlemse pensionaris ZEEBERGH hem de inkomsten uit een zeker legaat bezorgt - de ‘Vaderlandsche Gezangen’ waren kort te voren verschenen - vraagt BELLAMY heel naïef aan zijn vriend Ds. BROES, hoe de heer ZEEBERGH aan hem gekomen is en antwoordt BROES: ‘welk een vraag, Zelandus - de heer ZEEBERGH is een patriot.’

BELLAMY is de dichter van de patriotten, meer in het biezonder van de volkswapening. BELLAMY verstaat de kunst in zijn Vad. Gezangen te vertolken wat het burgerpubliek denkt en voelt, als de belangen van stad en staat aan de bittertafel en de bierbank ter sprake komen. Daarmee is in zekere zin het vonnis over die Gezangen uitgesproken; de dichter heeft dat met zijn verwonderlik intuitief begrijpen later ook wel ingezien; in de voorrede voor de tweede uitgaaf van de Vad. Gezangen (gedateerd 20 Junie 1785) blijkt hij de gebreken van eigen werk zeer duidelik te zien niet alleen, in diezelfde voorrede beschouwt hij de mogelikheid van vaderlandse gezangen van uit een veel hoger standpunt. De belangstelling voor het politiek gedoe om hem is dan ook geheel verdwenen. Ondaatje's haan kraait een ogenblik koning in Utrecht (Maart 1785) en de gehele vroedschap kruipt in zijn schulp bij zijn dreigementen; maar BELLAMY blijft rustig doorwerken aan zijn Spectator en aan zijn preek. Het gaat hem niet meer aan; alleen de volkswapening behoudt zijn sympathie; en als in de zomervacantie ook te Middelburg een vaandel aan het exercitiegenootschap wordt uitgereikt, gaat hij met Fransje kijken.

Er is dus, naar mijn mening, wel reden niet te veel aandacht te schenken aan de politicus BELLAMY; het komt mij echter voor, dat Dr. NIJLAND bij het speuren naar alle factoren die op BELLAMY'S ont-

wikkeling gewerkt hebben, wel wat weinig belangstelling heeft getoond voor de wegen waarlangs de politieke denkbeelden tot hem zijn gekomen. ROUSSEAU wordt - meen ik - behalve in de inleiding, waar zijn naam in een ander verband wordt vermeld, slechts een- of tweemaal genoemd, en toch rijst zijn schim telkens te voorschijn van achter de bladzijden van de 'Leerrede voor het volk van Nederland', een vermomd pamflet voor de burgerwapening. 'Nooit kwam een sterveling slaaf uit de handen van zijnen grooten maker.' 'Een genootschap van vrije menschen kwam overeen, om met elkander, tot onderling nut - zamen te leven; zij maakten wetten', enz. I, 395 .... 'zij zijn geen R e b e l l e n , die moeds genoeg hebben, om, wanneer [een] Heerscher zijn gezag misbruikt, en zijn onderdanen tot slaven maakt, dien sterveling van den troon te stooten'; - 'een maatschappij heeft volkomen vrijheid, om zich te wapenen, het zij, om verloorene rechten te herkrijgen - het zij, om die, welke zij heeft, te bewaaren.' I, 402. Dat zijn zonder twijfel uitingen, zoals ze bij ROUSSEAU voorkomen. Nu weet ik wel, dat de Fransman niet de eerste was die dergelijke denkbeelden verkondigde; reeds in 1580 immers sprak GEORGE BUCHANAN de mening uit, dat de koninklike regering aan de volkskeuze haar ontstaan te danken had; dat er een verdrag tussen de koning en zijn volk bestond, en dat, indien de koning het verdrag schond en zich aan onderdrukking schuldig maakte, al zijn rechten vervielen, de onderdanen van hun verplichtingen ontslagen waren en de vrijheid hadden hem te beoorlogen en zo nodig hem als een dwingeland ter dood te brengen. Via Locke kwam deze leer tot ROUSSEAU. Heeft BELLAMY ze rechtstreeks van ROUSSEAU of middellik uit een of ander politiek weekblad of pamflet? Merkwaardig is wel dat de bewoordingen bij BELLAMY onmiddellik aan BUCHANAN ontleend zouden kunnen zijn. Waar heeft Zelandus de veelgesproken woorden opgevangen, door de Amerikanen kort te voren in een luid bewonderde daad omgezet?

Een dergelijke vraag om meer licht komt hier en daar bij ons op. Dr. NIJLAND geeft ons zò veel in haar boek; zij heeft het zich zelf te wijten, als wij naar nòg meer vragen. Zij volgt in haar inleiding b.v. haar dichter op de weg van zijn ontwikkeling (XIV-XXX); 'trachten wij,' zegt zij, nu ook iets te begrijpen van wat de dichter zelf noemt 'de ontwikkeling, voordgang en wending van [zijn] genie.' Die ontwikkeling begint feitelik in 1779, maakt snelle vorderingen in 1780 en 81, de beide jaren, waarin rector van Cruysselbergen hem rijp tracht te stoven voor de studie aan de Utrechtse hogeschool, een poging waarin hij maar half slaagt, omdat zijn discipel

zijn aandacht maar ten dele bij de klassieken kan bepalen. Wat voert hij toch uit? Dr. NIJLAND vermoedt, dat hij 'heel wat vrije tijd zal hebben verlezen, over zich zelf en zijn groeiend kunstbewustzijn hebben nagedacht' (I. 33). Hoogstwaarschijnlik zal dat wel juist zijn. Maar *wat* heeft hij - en had hij - gelezen? Indien we daarvan meer wisten, dan zouden we vermoedelik ook met zekerheid kunnen zeggen, hoe BELLAMY er toe kwam, rijmloze anacreontiese verzen te maken. Dat BELLAMY rijmloze versjes schreef vóór het verschijnen van de Bardietjes is zeker; het door Dr. NIJLAND aangehaalde 'aan M[anne]' heeft echter niets anacreonties; het is een uitwerking van een geliefd achttiende-eeuws motief: Gods wijsheid blijkende ook uit het kleinste product der schepping. Nu zijn rijmlose verzen op zich zelf, in onze literatuur evenmin als in de vreemde, iets biezonders: ze komen in de 17de eeuw bij HUYGENS, BRANDT, DE BRUNE, GODDAEUS en anderen voor, in het begin der 18de maken JACOB VAN ZANTEN en C. HOOFMAN er gebruik van voor de vertaling van ''t Paradijs verlooren' en Amintas; RIJKLOF VAN GOENS betuigt zijn voorkeur voor rijmloze verzen, al geeft hij toe dat zij niet voor alle onderwerpen passen. Het zou dus best waar kunnen zijn, dat BELLAMY, zoals Dr. NIJLAND zegt, 'waardiger, verhevener', op een andere plaats staats 'edeler' voorbeeld heeft gehad dan de 'prullige' Bardietjes. Trouwens, in BELLAMY'S brief aan de H.H.S.S. der Alg. Vad. Lett. (I. 43) staat alleen, dat de beoordeelinge der *Bardietjes* [hem] aanleidinge heeft gegeven tot het opstellen *dezer*[1] rijmeloze Gedichtjes. Het kan dus zeer goed alleen BELLAMY'S doel zijn geweest de tonen, dat hij in het rijmloze genre iets beters kon maken dan de dichter der Bardietjes; zo iets lag wel in BELLAMY'S aard (verg. het in parenth. door BELLAMY geschrevene: 'vergunt mij hier mijn eigen lofspraak te maken'). En dan zou Dr. NIJLAND niet behoeven te geloven, wat zij zegt moeilik te kunnen aannemen: n.l. 'dat BELLAMY door de beoordeling der prullige Bardietjes tot het schrijven van anacreontiese verzen zou zijn gekomen, zoals hij zelf in deze brief zegt.' Inderdaad zegt BELLAMY dat niet.

Hoe staat het met BELLAMY'S kennis van het Duits, de enige moderne vreemde taal die hij waarschijnlik geleerd had. Van wanneer dateert zijn kennis van die taal? Uit 1777 dateert al een Duits citaat [in zijn zakboekje; in 1779 vertaalt hij een vierregelig versje van KLEIST; dat wijst er op dat hij Duitse boeken in handen kreeg. In 1782 beweert hij in een brief aan VAN DER WOORDT, dat hij in

1) Cursivering van mij. H.

die tijd GLEIM niet dan bij name kende. Het een sluit natuurlik het andere niet uit; maar wij zouden graag het rechte weten. Ook omtrent het Vlissings milieu, dat invloed had op BELLAMY'S vorming, ware meer licht gewenst. Daar is b.v. JAN VAN DER WOORDT, de vaderlike vriend, met wie BELLAMY druk correspondeert. BELLAMY heeft ongetwijfeld het een en ander te danken aan deze man, die met de slavenhandel veel geld verdiende en kaperschepen uitrustte, maar die ook VAN ALPHEN'S Theorie en LAVATER'S Physiognomiekunde in zijn boekenkast had en litteraire neigingen koesterde. BELLAMY kwam veel bij hem aan huis en niet alleen om er Fransje te ontmoeten. Wat bezat deze Zeeuwse Lavoisier nog meer, die overdag zijn materiele belangen zo goed wist te verzorgen en wie 's avonds in een hoekje met een boekje hoger en nobeler gevoelens niet vreemd waren, die zelf ook wel eens een vers schreef?

Ik bedoel met deze vragen allerminst aanmerkingen te maken; ik wil alleen maar doen uitkomen, dat we omtrent deze belangrijke jaren van BELLAMY'S ontwikkeling (1779-1781) verre van volledige kennis bezitten. We kunnen namen noemen, namen van schrijvers - en van boeken - bekend en vergeten (zie I, 17) - die hij als jongen leest; boeken die nog veel later in elk vroom gezin voor het grijpen lagen - heb ik niet als jongen bij mijn grootmoeder LODENSTEIN gelezen en in BUNYAN'S Christens reize naar de eeuwigheid gebladerd en in mijn ouderlik huis gezongen uit VAN ALPHEN en VAN DE KASTEELE'S Proeve van Christelijke Mengelstoffen? - en boeken die alleen verstrooiing bedoelden en reeds door ernstige tijdgenoten werden afgekeurd. Wat later boeiden BELLAMY de werken, waarmee al de jonge mensen van zijn tijd dweepten: de zedelike verhalen van d'ARNAUD, de Idyllen van GESSNER[1)] - een vertaling van de eerste kwam uit bij Mens en Munnikhuijsen te Amsterdam, van de laatste werd heel wat opgenomen in de ‘Vaderlandsche Letteroefeningen’, waaraan BELLAMY weldra medewerker zal worden; hij ontkomt evenmin als wie ook van zijn tijdgenoten aan de bekoring, die van LAVATER uitging, wiens ‘daaglijksche aanteekeningen’ hem, zoals hij zelf zegt, uit zijn sluimer wekken; hij is hem blijven vereren tot zijn dood toe; nog in 1785 geeft hij een zijner vrienden, die naar Zwitserland reist, een exemplaar van zijn Gezangen voor LAVATER mee; hij heeft niet bespeurd dat LAVATER in zijn afkeer van alle verstandelikheid wel eens in het onfrisse gezelschap van geestdrijvers en zwendelaars belandde (zie hiervoor Sierke, Schwärmer und Schwindler des 18ten

1) Voor STARING b.v. is dit onlangs aangewezen door OPSTELTEN.

Jahrhunderts).[1] Over Richardsons Grandison filosofeert hij met een vriend; Don Quichot is hem naar zijn eigen zeggen soms tot medicijn; maar vooral Sterne bevalt hem; onder invloed van deze humorist wordt zijn eigen proza frisser en losser dan men van de mensen uit die dagen te lezen krijgt; vgl. b.v. de brief aan zijn beschermer Lambrechtsen, als hij deze bedankt voor het geschenk, hem door de stad Vlissingen vereerd (II, 146).

BELLAMY begint zich bewust te worden en weldra wordt hij zelfstandig. Dat schijnt mij de grote verdienste van BELLAMY - zijn *zelfstandigheid*. Dr. NIJLAND legt er terecht de nadruk op (zie I, XLII), hoe deze jonge man, die nog geen dertig jaren oud wordt, zo geheel zich zelf is geworden. Als kind van zijn tijd heeft hij allerlei vreemde invloeden ondergaan, maar - geheel anders dan FEITH b.v. - komt hij er weldra bovenuit - hij geeft zich aan geen theorie, geen leus gevangen; steeds duideliker ziet hij dat alleen natuur en eenvoud hem moeten leiden. Een korte tijd is hij er zeker trots op geweest, dat een vermaard genootschap als het Haagse Kunstliefde spaart geen vlijt, hem wel als 'aankweekeling' heeft willen opnemen, weldra tot lid bevorderen; enkele jaren heeft hij - zij het ook tegenstrevend - de druk van zijn regelen gedragen; maar als hij tot het inzicht is gekomen, dat de genootschappen 'poetische gasthuizen' zijn, snijdt hij onmiddellik de band door. - Ik wil niet beweren, dat BELLAMY aan de sentimentaliteit offers brengt, maar hij plengt in zijn jonge dagen te veel tranen van allerlei soort, om te kunnen zeggen, dat hij 'die wellust van een gevoelig hart' niet heeft vereerd; spoedig echter drijft hij de spot met de 'sentimenteele ziekte, die een ziel kan besmetten, die de waarde der menschheid ontzenuwt, hersenschimmen voor wezenlijkheden aanziet en geen ander voedzel heeft

1) BELLAMY en enkele zijner vrienden noemen zich in hun min of meer dolle tijd 'graag met namen uit de romantiese Don Quichot- en Orlando-kleur'. Ik betwijfel of deze uitspraak (I, 195) wel geheel volledig is. Ik vermoed dat hier invloed moet worden aangenomen van de tragies-comiese beweging der 'stricte observantie', bij welke de grenslijn tussen bedrieger en bedrogene vervloeit. In de tweede helft der 18de eouw had deze orde onder de zogenaamde hogere standen korte tijd tal van aanhangers, maar juist omstreeks 1780 verliep zij in de belachelikheid. De mannen van de stricte observantie noemden zich ook ridder van dit of dat: hun gedeputeerd meester voerde de naam van Carolus eques ab ense (Kleyn heet ridder van den groenen Zweerde); een ander betitelde zich ridder van de grote leeuw, een derde eques ab struthione, eques a margarita. De namen van onze Utrechtse studenten lijken wel parodieën.

dan traantjes, waarin de maan heure bleeke stralen schiet'. BELLAMY behoort onder de eersten, die de onnatuur van de sentimentaliteit hebben ingezien en bestreden. - Het nieuwe heeft zijn sympathie; maar hij verslingert er zich niet aan. De opkomende romancepoëzie trekt hem aan; hij is jaloers op FEITH, de 'ritmeester', onder wiens 'lichte troepen' ook romancen zijn; maar als hij er zich toe zet ook iets in het nieuwe genre te leveren, dan dicht hij Roosje, omdat 'die Ridderhistories [hem] zoozeer niet bevallen; daarom heeft hij het geval van Roosje verhaald, zoo als [hem] de Natuur dat geleerd heeft'. - BELLAMY hecht, als zovelen van zijn tijdgenoten, niet aan het rijm; 'laat nooit een goede gedachte het offer van zulk een ijdel geklink zijn', waarschuwt hij zijn jonge vriend Ant. van der Woordt; hoogstens kan men 'om een nuttige waarheid, op rijm gezegd, gereeder ingang te doen vinden', aan die 'nog vrij algemeen geliefkoosde dwaasheid' toegeven; ook uit deze passage van zijn brief aan Kleyn blijkt, dat hij in deze kwestie van de dag niet naar een dogma handelt, maar zelfstandig tot een overtuiging is gekomen. - Hij verheugt zich over de bijval, die zijn Vaderl. Gezangen vinden; met wat belangstelling informeert hij telkens naar de ontvangst van zijn werk; maar als ze herdrukt zullen worden, ziet hij helder in, dat er betere te maken zijn. Ook hier die zelfstandigheid, die hem zijn eigen werk in het juiste licht doet zien.

Die zelfstandigheid maakte BELLAMY uitermate geschikt en gerechtigd om als criticus op te trekken. Beoordelaar voelde hij zich dan ook in het laatste jaar van zijn leven, toen hij haast al zijn tijd en zijn zorg aan zijn 'Poetische Spectator' gaf. Zijn vriend-uitgever Mens moet hem Corvers 'Tooneelaanteekeningen' zenden; naar Nieuwlands gedichten vraagt hij bij herhaling; Kinker zou 'een veegje hebben' naar aanleiding van de 'Minderjarige Zangster'; Mens moet vooral ook zorgen dat zijn tijdschrift er netjes zal uitzien; het uiterlik van zijn werk heeft zijn voortdurende aandacht. Hij zelf zal met de door hem gekozen medewerkers zorg dragen dat de inhoud er mag wezen.

BELLAMY had zich degelik voorbereid voor zijn critiese arbeid. Hij was het immers met VAN ALPHEN eens, dat het ons aan goede beoordelaars ontbrak. Hoge eisen stelde hij aan de critici: 'wijsgeeren' en dichters moesten zij zijn. Dr. NIJLAND wijst in haar inleiding (XXXIII) op de betekenis van de Conjectures on original composition, het in 1759 verschenen werk van EDWARD YOUNG. Reeds in 1783 kende BELLAMY dit geschrift; een citaat uit YOUNG gaat vooraf aan de overmoedige brief, die hij in dat jaar tot VAN ALPHEN richtte.

Dr. NIJLAND heeft de moeite genomen alles te verzamelen, wat haar in die brief deed denken aan het een en ander uit de Conjectures (II, XCII). In Inleiding XXXIII wijst zij er op, dat er uit 1784 en 85 nog heel wat woorden dagtekenen, die naast een overeenkomstige uitspraak van YOUNG zijn te leggen, ‘zonder dat [zij] zou durven beweren, dat ze alle rechtstreeks aan de Conjectures zijn ontleend’. Ik geloof dat deze restrictie verstandig is; maar al zou bij nog minutieuser onderzoek misschien blijken, dat niet alles wat YOUNG'S trekken vertoont, van YOUNG stamt - er blijven genoeg bewijzen over van de invloed, door de Engelsman - rechtstreeks of middellik - op BELLAMY geoefend. Het is de verdienste van Dr. NIJLAND, het eerst die invloed te hebben vastgesteld en nagegaan.

Spreekt in de inleiding de vereerster van de jonge dichter, in het werk zelf is naar haar wens BELLAMY aan het woord. In het betrekkelik kleine eerste hoofdstuk zien wij hem te Vlissingen, in de jaren zijner voorbereiding; daarna volgen wij hem naar Utrecht, waar in drie en een half jaar met verwonderlike snelheid zijn talent zich ontplooit. Haast van dag tot dag kunnen wij hem in het uitgebreide tweede hoofdstuk volgen. Ik heb mij ook eenmaal lange tijd met BELLAMY beziggehouden; mij heeft de lezing van dit deel van Dr. NIJLAND'S werk, waarin bijna geen enkele biezonderheid mij onbekend was, als de lectuur van een boeiende roman bekoord. Wij zien hem te Utrecht aankomen, een beetje ‘onwennig’ in de eerste dagen, om een woord te gebruiken, waarvan naar ik meen Mevr. Scharten zich het eerst heeft bediend en dat sedert door anderen - dikwels verkeerdelik - gebezigd is; wij wonen zijn kennismaking bij met de Utrechtse wereld, met een aantal studenten, waarvan sommige de omgang zoeken met de jonge man, die al enige naam heeft, enkele andere door hem zelf worden opgezocht; we zien hem opgenomen in de kleine kring van Dulces, waar hij weldra zijn vrienden vindt, eerst J.P. Kleyn, later vooral Hinlopen en Rau, alle drie zeer begaafde jonge mannen. Wij worden onmiddellik gewonnen door de eerlike, openhartige jonge Zeeuw met zijn fors lichaam, die bijna voortdurend door allerlei ongesteldheden gekweld wordt; die in het gevoel van zijn jonge vrijheid wel eens de teugel der zelfbeheersing laat glippen, wie de wierook van de bewondering niet onwelkom is, die in ‘sterke’ bewoordingen lucht geeft aan zijn patriotties gevoel, zijn afkeer van dwingelandij en zijn dwepen met de burgerwapening, die in zijn gedichten gelijkelik zijn liefde uitzingt voor Pillis, tot God, zijn vrienden en zijn vaderland, en in de brieven aan zijn meisje beurtelings

juicht bij het vooruitzicht op een lang verbeid weerzien en klaagt over moeilik te dragen tegenwerking van een hooghartige moeder; wiens hartelikheid zich niet beperkt tot zijn vriendinnen in en buiten Utrecht, maar zich uitstrekt tot de kinderen van juffrouw de Bruyn en zelfs tot ‘buurmans poes’; wiens luidruchtigheid en jongensachtige opgewondenheid echter later in het voorgevoel van een vroege dood verinnigt en verstilt tot een kalme, maar ingespannen werkzaamheid, tot mannelike stervensmoed ten laatste. De kring van zijn kennissen - zijn vrienden alle - breidt zich uit tot ver buiten de akademiese grenzen; hij staat of komt in connectie met tal van uitgevers, die graag iets van hem uitgeven, tot Corbelijn te Vlissingen, tot den Hengst en Munnikhuyzen en Mens in Amsterdam, van Vloten en van Paddenburg te Utrecht, Loosjes te Haarlem, Plaat in den Haag. Tot Mens vooral, een eerlike kerel, een trouwhartige vriend, die zijn geldelike belangen in Amsterdam behartigt, zich geduldig laat beknorren om een proef die te lang uitblijft of om een letter die niet mooi genoeg is, en welgemeende, hartelike raad geeft.

Aan hartelikheid heeft het BELLAMY niet ontbroken. Heel Utrecht is de vriend van BELLAMY en van Zelandus. Men groet hem overal met de grootste achting, men drinkt in aanzienlike gezelschappen de gezondheid van Zelandus; de vermaarde organist Nieuwenhuizen, met wie hij door Kleyn bevriend is, componeert muziek bij enkele van zijn gezangen; een professor laat zijn portret halen om het aan zijn gasten te laten zien; twee heren uit de regeering hebben veel met hem op, baron C... nodigt hem op zijn slot en de straatjongens wijzen hem elkaar aan als mijnheer Salamandus.

Men is bezorgd over zijn toekomst, want hij studeert zo weinig, te weinig. Iedereen is in de weer om hem aan het werk te krijgen. Ds. Kuipers te Middelburg vermaant hem, Ds., weldra prof. Broes, beknort hem zacht over zijn tekort aan ijver voor de theologie en waarschuwt hem voor te ‘forsch’ schrijven in de Vaderl. Gezangen - ‘een weinig voorzichtigheid is in onzen leeftijd niet kwaad,’ meent deze wereldwijze vriend, die in hetzelfde jaar als hij geboren werd; maar - beter dan met raad staat hij hem bij met de daad; hij helpt ham in de grote vacanties met Grieks en Hebreeuws. Prof. Tydeman te Utrecht meent BELLAMY'S beschermer, Mr. Lambrechtsen, te moeten waarschuwen, dat de jonge man zich te veel met de poëzie ophoudt en daardoor zijn studie verwaarloost. ‘Het zou mij leed doen,’ antwoordt Lambrechtsen; ‘ik heb veel voor hem, gedaan en doe nog veel voor hem; en daarom heb ik hem een goede vermaning toegezonden zonder nogthans van UwelEd. te reppen.’ De vaderlike

vermaning werd even ootmoedig aanvaard als zij welwillend was gegeven; maar veel zal zij niet uitgewerkt hebben. Zelfs Mens maakt zich ongerust en vraagt zich af ‘hoe er ooit een goed predicant uit hem zal groeien’.

Maar strelend moet het voor BELLAMY geweest zijn, dat anderen zijn vriendschap of voorlichting vroegen: een jongeling te Middelburg, die hij aan de heren van Kunstliefde aanbeveelt, een Leids student, zoon van een regerend burgemeester, die volgens eigen zeggen ‘liever een Oranjeman dan een aristocraat wil zijn’ en alle werken van BELLAMY kopen wil; een zoon van zijn vriend van der Woordt, een jonge man van talent, aan wie hij goede raad geeft in zake de dichtkunst; maar ook een man, twintig jaar ouder dan hij, de in zijn tijd vermaarde Johan Lublink, die graag zijn vriend wil wezen. Een heer uit den Haag zendt hem tot ‘erkentenis van [zijn] brandende vaderlandsliefde en tot aanmoediging [zijner] Letteroefeningen’ een pak, meest Franse boeken, ‘zindelijk’ gebonden, zoals BELLAMY niet zonder ingenomenheid aan Fransje schrijft. En Vlissingen, zijn vaderstad, is trots op hem en vereert hem Cats en Flavius Josephus en Basnage, ‘gebonden in vijf Fransche banden en geteekend met het Wapen dezer stad’. ‘Een heerlijk geschenk’, juicht BELLAMY, ‘wanneer wij eens getrouwd zijn, Fransje, dan zullen wij deze boeken op een tafeltje leggen’, en kinderogen zullen mogelik stralen bij het kijken op de prentjes in Cats.

Het is zover niet gekomen. Frans Naerebout heeft de gelegenheid niet gekregen de vlag uit te steken op BELLAMY'S trouwdag, zoals hij beloofd had te zullen doen. De dood heeft BELLAMY weggenomen bijna op het ogenblik, dat hij aan het gevreesde predikambt niet meer ontkomen kon; voor zijn ongeluk is hij gestorven, meende Quint Ondaatje. Velen hebben zich afgevraagd, wat er uit BELLAMY zou gegroeid zijn, ware hij blijven leven. Zou hij een deftig man zijn geworden als zijn vriend en bewonderaar van der Palm, wiens beeltenis in volle achtbaarheid ons in het tweede deel vertoond wordt? Of zou hij het kinderlike hebben behouden, dat hem zo aantrekkelik maakt, en dat vooral in zijn brieven ons telkens weer treft? Dr. NIJLAND heeft een groot aantal brieven van en aan BELLAMY in haar werk opgenomen; van Vloten's buitengemeen slordige uitgaaf van een ‘Keus uit Bellamy's nagelaten brieven en papieren’ (1878) kan nu terzijde worden gezet, evenals voor de gedichten de onooglike Pantheoneditie van 1860, met de sedert 1816 gebruikelike indeling in vijf rubrieken: Godsdienst, Vaderland, Vriendschap, Liefde en Mengelingen, gemist kan worden. Wat zou BELLAMY getoornd hebben, als hij

Van Vloten's werk onder de ogen had gekregen - hij die zo nauwlettend zorg droeg voor het kleed waarin zijn werk aan de wereld werd vertoond, - de correspondentie over een vignet van Vinkeles duurt bijna een jaar - wie de hoedanigheid van het papier, de keus van de lettertype, de verdeling van de verzen over de bladzijden allerminst onverschillig was, wie het oordeel der wereld over zijn werk, als het verschenen was, zo ter harte ging. ‘Wat zegt men van de Proeven,’ vraagt hij, ‘hoe denkt men over zijn ode op Capellen?’ - die tot algemene stichting in een koffiehuis te Amsterdam voorgelezen is - of de liefhebbers weten dat Mens iets van BELLAMY zal uitgeven, of Mens nu en dan nog al een Zelandus verkoopt, of Mens wat hoort van de Spectator? Er is in dit alles een allerbeminnelikste kinderlikheid; Nurks alleen zou ze ijdelheid durven noemen.

BELLAMY zonder zijn brieven is nog niet de halve BELLAMY; Dr. NIJLAND geeft ons - voor het eerst - de hele man: de gedichten, naar tijdsorde, zoals ze hem door de stemming van het ogenblik zijn ingegeven, de brieven, en ook wat bij nog meer heeft nagelaten: de brief aan van Alphen, de leerrede voor het volk van Nederland, twee preken, door BELLAMY te Utrecht uitgesproken voor ‘veel volk’, vooral ‘veel vrouwen en meisjes’, de zeer belangrijke inleiding voor de Gezangen, de critieken uit de Spectator. En daarom is het werk van Dr. NIJLAND onmisbaar voor wie BELLAMY wil leren kennen. Ik heb eerbied voor de vlijt en het geduld, waarmee zij alles wat met BELLAMY in verband staat, bijeengebracht heeft, eerbied vooral voor de zorg en liefde waarmee zij het heeft bewerkt.

Tot slot een opmerking en een wens.

Met de illustratie van het werk is Dr. NIJLAND niet altijd gelukkig geweest. Mij hinderen bepaald sommige portretten. De Staatsraad Mr. Jan Hinlópen zal ongetwijfeld ten opzichte van BELLAMY dezelfde gevoelens gekoesterd hebben als de jonge advocaat in de droeve dagen, toen hij voor zijn dode vriend de rekeningen der schuldeisers vereffende; en Mr. J.P. Kleyn zou misschien nog ‘lugt op willen springen’ bij het zien van BELLAMY'S portret, als zijn zwaarlijvigheid hem daarbij niet in de weg zat - maar BELLAMY'S vrienden geven zij ons niet. Van der Palm was minder achtbaar in de Maartendijkse dagen, toen de deur van zijn wijnkelder niet bestand bleek tegen de kracht van BELLAMY'S vuisten, en Antoinette Ockerse bezat in de tijd, toen zij haar broeders huishouding te Baarn bestuurde en de arme Uyttenhoven het hoofd op hol bracht, meer bekoorlikheden dan toen zij voor het portret poseerde, dat in het tweede deel is opgenomen. Dr. NIJLAND erkent, dat ook haar niet alle portretten

voldoen, en heeft dus bij voorbaat de kritiek op haar keus ontwapend; naar mijn mening had zij echter beter gedaan de genoemde en enkele andere portretten weg te laten: zij passen niet in de lijst van haar werk.

Dat werk - voortreffelik geslaagd als het is - zal ongetwijfeld de schrijfster de voldoening schenken, die zij er met recht van mag verwachten. Maar BELLAMY tot het grote publiek brengen zal het niet; daarvoor is het te uitgebreid en te duur. Zou het niet mogelik zijn een klein boekje te geven met een keur uit de gedichten en het proza, vooral van de brieven? De Haarlemse uitgever Loosjes bedoelde met zijn uitgaaf van 1816 zo iets als een 'nationaal zakboekje'; zou de bestuurder van de 'Nederlandse' bibliotheek het niet aandurven die wens een eeuw later te verwezenliken? Aan Dr. NIJLAND is het kiezen wel toevertrouwd.

A m s t e r d a m , 21 Augustus 1918.

Dr. J. HOEKSMA.

Oorlogswinst der Nederlandse taal.

Als een aanvulling van de artikelen van E. SLIJPER[1)] en Prof. DE VOOYS[1)] diene het volgende. Allereerst enige termen met betrekking tot de oorlog als:

afweergeschut, duikbootnet, duikbootram, monsterkanon, versperde gebied, gevaarlijke zône, vrije vaargeul, vliegeractie, vliegereskader, luchtgevecht, vliegerbombardement, onderstand, Niemandsland, 42cM.-kanon, loopgraafperiscoop, handelsonderzeeër.

Vervolgens enkele in verband met de binnenlandse toestand als:

zand- en grintkwestie, legerdag, Jaarbeurs, broodrelletjes, hongerdemonstratie, uitvoerconsent, crisiscourant, luchtpostverbinding, groente-centrale, crisisuitgaven, stemplicht, de meisjesnaam *Mobilia, huuropzeggingswet, oorlogswinst-belasting, oorlogslening, rookverbod, fotografeerverbod, slachtverbod, noodwoning, noodslachting, noodverlichting, standaardschoen*.

Namen van verschillende artikelen:

Papierbriketten, papierbal, brikettenpers, cacao-thee, ersatzlijm, Posthuma-cake, Posthuma-jas (een wijd model?), *erwtenkoffie, honingboter, kruidnagelen-, lindebloesem-, kersenbladenthee*.

Verder samenstellingen met kommissie, gas, bon, eenheid, aardappelen, distributie als:

1) Zie Nieuwe Taalgids XI en Nieuwe Taalgids XII, 2de aflevering.

1) Zie Nieuwe Taalgids XI en Nieuwe Taalgids XII, 2de aflevering.

Huurkommissie, koffie en thee-, toewijzings-, voedings-, brandstoffenkommissie;
gasmasker, -aanval, -afsluiting, -beperking, -afsnijding, -looze uren, -rantsoeneering, -bom.

Onder vele andere: *huurbon, ouderbon, militaire bon*, de uitdrukking *op de bon*.

Eenheidsreep, -sigaar, -worst.

Aardappelen-cake, -relletje, -oproer, -misère.

Distributienieuws, -maatregelen, -wet, -wee, -kwaliteit, -buro, -tram (waarin het eten uit de centrale keuken wordt vervoerd).

Afkortingen als:

G.V.D. (Gem. Vischdistributie), *T.C.B.* (Toewijzingskommissie voor Benzine), *N.U.M.; B.C.* (Brandstoffenkommissie), *C.K., G.S.B.* (Gecontr. Spijsbezorging), *N.P.V.* (Ned. Pluimveevereeniging).

Ten slotte nog eenige geestigheden of would-be geestigheden:

distributie-bul (iemand, die erg mager is), *regeeringswater en distributiewind* (soep uit de C.K.), *gemeentepils* (water), *Posthumaschurft of broodschurft* (uitslag, veroorzaakt door het gebruik van regeeringsbrood), *prikkeldraadversperring* (gestampte pot uit de C.K.; zoo genoemd naar de slecht afgehaalde snijboonen), *andalusiër* (iemand die zich in een volle tram aan de lus moet vasthouden), *een W.O.* (winstopmaker).

Amsterdam.

P. KOSTER.

Aanvulling:

Uit regeringskringen: *scheurwet* (wet op het scheuren van grasland), *zelfmester* (iemand die zelf een varken mest) en *strekmiddelen* (grondstoffen van andere aard dan graan, aan het brood toegevoegd, en in de pers ook *aanvullingsstoffen* genoemd). In sommige gemeenten heeft men *gasloze uren* of *spertijd*. Een varken dat men door een boer laat mesten heet *pensionvarken*. De *boterrij* en de *visrij* vormen de onder politietoezicht wachtende mensen voor winkel of viskraam. *Brandzoden* is een Zondagse naam voor plaggen. *Sleutelgeld* is het boven de huursom bedongen bedrag vóór het sluiten van de huur. In Den Haag noemt men boullon in plaats van middagtee: *beaf tea*.

C.D.V.

Boekbeoordelingen.

Dr. Jos. Schrijnen. Handleiding bij de studie der Vergelijkende Indogermaansche Taalwetenschap vooral met betrekking tot de klassieke en germaansche talen: Bibliografie. - Geschiedkundig overzicht. - Algemeene beginselen. - Klankleer. Leiden, Sijthoff, 1917/18. XII, 409 blz. 5 afll. à ƒ0,90.

De boeken, die gewoonlik gebruikt worden als handleiding bij de studie der Indogermanistiek, zijn K. BRUGMANN'S Grundriss en Kurze vergleichende Grammatik en A. MEILLET'S Introduction, werken van een geheel verschillende aard. BRUGMANN geeft een keurig geordend, gedetailleerd overzicht van de voornaamste verschijnselen der Indogermaanse grondtaal en der 'Einzelsprachen': een soort beredeneerde katalogus, waarin elk afzonderlik nummer met zorg door de samensteller is bestudeerd en op de juiste plaats gezet; BRUGMANN is meer analytikus dan synthetikus. Omgekeerd MEILLET: deze schetst ons in grote lijnen een beeld van de grondtaal; en ook van de verdere geschiedenis der Indogermaanse dialekten interesseren hem in de eerste plaats de hoofdtendensen der ontwikkeling; hij vermijdt een te grote uitvoerigheid in de behandeling der details, waardoor wellicht de omtrekken van het gehele gebouw en de lijnen, die de voornaamste onderdelen hiervan begrenzen, te vaag zouden worden voor het oog van de lezer.

Heeft naast twee zulke werken een nieuw boek, aan hetzelfde onderwerp gewijd, nog reden van bestaan? Zeer zeker, wanneer het iets nieuws geeft, wanneer het een boek van een andere soort is dan zowel BRUGMANN als MEILLET. En het werk van SCHRIJNEN, dat ik tans bij de lezers van de Nieuwe Taalgids inleid, voldoet ongetwijfeld aan die eis. Het handelt over talrijke problemen van Indogermaanse en algemene linguistiek, die door BRUGMANN en MEILLET slechts terloops worden aangestipt of geheel buiten beschouwing worden gelaten. Hoewel enerzijds het ontbreken van een vergelijkende morfologie en syntaxis een onmiskenbare leemte vormt in SCHRIJNEN'S

arbeid - al is het dan ook waar, dat bij de tegenwoordige stand der taalwetenschap de klankleer een gewichtiger hoofdstuk is dan morfologie en syntaxis -, zo bevat toch anderzijds de aan ‘algemeene beginselen’ gewijde derde afdeling van SCHRIJNEN'S ‘Handleiding’ een overvloed van stof, die voor de aankomende taalvergelijker van het grootste gewicht is en die hij elders niet in zo'n kort bestek bijeen zal vinden. Dit blijkt reeds uit de inhoudsopgave: § 1. Doel en methode der Indogermaansche Taalwetenschap. - Algemeene Taalwetenschap, - § 2. Verdeeling der talen, inzonderheid der Indogermaansche talen, - § 3. Het Indogermaansche stamland. - Geografische verspreiding der Indogermaansche taalgroep, - § 4. Indogermaansche verwantschapsbetrekkingen, - § 5. Wordt de taal rijker of armer?, - § 5*b*. Het probleem van den oorsprong der taal, - § 6. Taal en schrift, - § 7. Taal en volk. - De eenheidstaal, - § 8. Taalverandering. - Taalwetten, - § 9. Dialektvorming. - Dialekt en algemeene taal, - § 10. Sociale taalkunde, - § 11. Psychologische taalkunde, - § 12. Beteekenisleer of semantiek.

In tegenstelling tot de werken van BRUGMANN en MEILLET, die beide een enigszins subjektief karakter dragen (BRUGMANN vooral in de latere delen), is SCHRIJNEN er op uit, om zo objektief mogelik te zijn: eklekties te werk gaande, refereert hij wat tot heden toe over de taalverschijnselen is geschreven. Overigens spreekt het vanzelf, dat geen eklektikus volkomen objektief kan wezen; daarvoor zou algehele volledigheid in het meedelen der verschillende hypothesen noodzakelik zijn en deze is in een kort bestek bezwaarlik mogelik. Zo valt 't ons ook bij SCHRIJNEN wel eens op, dat een of andere theorie of beschouwingswijze te veel op de achtergrond is geraakt. Zo had ik bijvoorbeeld bij de fonetiek wat meer gewenst de invloed van JESPERSEN te bespeuren, en zowel hier als elders had m.i. van DE SAUSSURE'S Cours de linguistique générale meer notitie genomen kunnen worden. Trouwens, bij de schifting tussen het meer en minder gewichtige zal ieder min of meer persoonlik te werk gaan; dat wetende, moeten wij erkennen, dat SCHRIJNEN'S eklekticisme verstandig en objektief is. Doordat hij menigmaal, zonder in het verband van de tekst zijn bronnen te noemen en te kritiseren, zijn uiteenzetting samenstelt uit van verschillende zijden bijeengebrachte elementen, verdwijnt de persoonlikheid van de schrijver veelal geheel op de achtergrond.

Een derde afwijking van BRUGMANN en MEILLET is deze, dat SCHRIJNEN zich in hoofdzaak bepaalt tot Grieks, Latijn, Germaans. Dit geeft aan zijn boek een grotere geschiktheid om door onze Nederlandse studenten, classici en neerlandici, gebruikt te worden.

In dit verband mag ik niet nalaten er op te wijzen, dat de schrijver op die gebieden, die hij minder beheerst dan de zoëven genoemde talen, wanneer hij zich er af en toe op waagt, een weinig betrouwbaar leidsman is. Een kras voorbeeld vind ik op blz. 57. Daar wijdt de auteur 9 regels aan het Balties; die 9 regels bevatten de volgende fouten: de naam ‘Lettisch’ wordt behalve in de gewone zin ook voor ‘Balties’ in het algemeen gebruikt; - dit zogenaamde ‘Lettisch’ zou in 't noorden beginnen bij de Finse golf; terecht ontbreekt echter onder de streken, waar Balties gesproken wordt, de vermelding van Esthland, dat aan de Finse golf grenst; die Finse golf zal wel eenvoudig een lapsus zijn; - het Oudpruisies heet uitgestorven in de 18^{e} eeuw; beter ware het te zeggen: in het eind der 17^{e} eeuw, zie R. TRAUTMANN, Die altpreuss. Sprachdenkmäler VII v.; - het Litaus heet gesproken te worden ‘in een gedeelte van Oostpruisen en de Russische provincie Litauen’; nu bestaat er geen Russiese provincie van die naam, en het woord ‘Litauen’ zelf is dubbel verkeerd door zijn dubbelzinnigheid; immers het kan betekenen: dat deel van het oude Pools-Litause rijk, dat tot het grootvorstendom Litauen behoorde en waarvan de eigenlike Litauers slechts een gedeelte bewonen, en ten tweede: het noch nu noch vroeger administratief een eenheid vormende gebied, waar Litauers wonen; dit bestaat, voorzover het binnen de grenzen van het oude Rusland ligt, uit het gouvernement Kowno, stukken van Wilna en Suwálki, kleine stukjes van de gouvernementen Grodno en Koerland. Ten slotte had de mededeling, dat van alle levende Idg. talen het Litaus ‘stellig de meest ouderwetsche en de best gekonserveerde’ is, wel enige toelichting vereist; onjuist is het niet, maar toch moet erkend worden, dat het Baltiese verbum heel sterk is afgeweken van het aloude type, en dat, al zijn dan ook oude intonatieverschillen vrij trouw bewaard, de brug, die het Baltiese woordaksent met het Indogermaanse verbindt, nog niet gerekonstruëerd is.

De passus, die ik hier kritiseerde, behoorde tot de eerste stukken, waarop bij een toevallig doorbladeren van SCHRIJNEN'S boek mijn aandacht viel, en met een zekere ongerustheid vroeg ik mij af, of het hele boek zo zou zijn. Gelukkig is dat absoluut niet het geval. Wel zijn er heel wat details, waar wat op aan te merken valt, maar in 't algemeen kunnen wij zeggen, dat de schrijver goed op de hoogte is van de velerlei onderwerpen, die hij behandelt. Het is hier echter niet de plaats, om op allerlei details in te gaan.

Immers, wanneer SCHRIJNEN'S ‘Handleiding’ in de Nieuwe Taalgids wordt aangekondigd, dan gebeurt dat niet, om op allerlei biezonder-

heden, grotendeels van Indogermanistiese aard, de aandacht te vestigen; daarvoor interesseren de lezers van dit tijdschrift zich ongetwijfeld minder dan voor het feit, dat er een Nederlands boek verschenen is, voor een belangrijk deel gewijd aan problemen van algemeen taalkundige aard, ten volle verdienende, door hen die belang stellen in linguistiek grondig te worden bestudeerd. Het best geslaagd lijkt mij het hoofdstuk 'Taalverandering. - Klankwetten'[1)], waar klaar wordt onderscheiden tussen drieërlei taalverandering: zgn. primaire, waarvoor geen direkte oorzaken zijn op te geven en waarbij wij ons dus tevreden moeten stellen met ze als uitingen van 'sociaal-psychies kultuurleven' te beschouwen, - zulke, die door 'taalmenging' in de ruimste zin van het woord te verklaren zijn, - analogiese. De twee eerste soorten van verandering berusten, in zoverre het klankwijzigingen zijn, op de zgn. 'klankwetten'. In het aan 'dialektvorming' enz. gewijde hoofdstuk wijst de schrijver terecht op de grote moeilikheden, die grondig dialektonderzoek aan de theorie der klankwetten in de weg legt: hij is wel wat al te optimisties, dunkt mij, wanneer hij meent, dat de tegenstrijdige resultaten, waartoe veelal de taalhistorici enerzijds, de dialektgeografen anderzijds komen, slechts in schijn bestaan. Er moet m.i. nog heel wat gewerkt worden, voordat de kloof tussen deze twee terreinen van wetenschap is overbrugd.

Het is het best voor de beginners op 't gebied der linguistiek, wanneer zij SCHRIJNEN'S boek onder leiding van ervaren leraren gebruiken, niet alleen wegens de fouten, die het bevat, doch ook wegens de verre van gemakkelike vorm. Men krijgt wel eens de indruk, dat de auteur een grote menigte afzonderlike paragraafjes zo goed als 't ging heeft willen onderbrengen in een beperkt aantal hoofdstukken, ten einde daardoor het gehele boek minder chaoties te maken, - met het gevolg, dat de afzonderlike hoofdstukken wel eens te bont er uitzien. Een voorbeeld ontleen ik aan § 9 der 'algemeene beginselen'. De schrijver spreekt hier over het ontstaan van dialekten, d.w.z. relatief homogene idiomen, ingesloten door isoglossen-gordels; door voorbeelden wordt dat toegelicht. Dan konstateert een nieuwe alinea, dat de differentiërende tendensen, die anders de taal van elk gezin, elk individu zelfs tot een eigen dialekt zouden maken, worden tegengehouden door het verkeer; doch daar waar verkeersgrenzen zijn, gaat de differentiëring ongestoord haar

1) Een kleine slordigheid valt mij op: het opschrift op blz. 90 heeft: 'klankwetten', in de 'inhoud' staat: 'taalwetten'.

gang. Hierbij zou zich voortreffelik aansluiten de laatste alinea van 't eerste onderdeel van 't hoofdstuk (blz. 104/105), waar over verkeersgrenzen meer in 't biezonder gehandeld wordt; doch helaas is deze alinea van die over het verkeer gescheiden door een veertiental regels over de begrippen ‘taal’ en ‘dialekt’, welke woorden niets wezenlik verschillends aanduiden. Deze veertien regels hadden veel beter kunnen zijn samengebracht met hetgeen in de derde alinea van het tweede stuk van 't hoofdstuk (blz. 106) wordt gezegd over de dialektiese differentiëring van het Indogermaanse gebied en de geleidelike ontwikkeling der Indogermaanse talen uit dialekten van dit gebied. Allerongelukkigst is deze derde alinea met een verhandeling over Koine in 't algemeen, Griekse, Latijnse, Franse, Nederlandse Koine in het biezonder in één afdeling (aangeduid door de leestekens punt-streepje) samengeperst. Aan een dergelijke, telkens zich herhalende onbeholpenheid van redaktie heeft m.i. de schrijver ook de strenge veroordeling te danken, die zijn beschouwingen over de ‘Verdeeling der talen’ bij UHLENBECK in het Museum onlangs gevonden hebben. Een herhaalde doorlezing van blz. 46 vlgg. heeft mij het idee gegeven, dat SCHRIJNEN zelf van de waarde der verdeling in isolerende, agglutinerende, flekterende talen niet overtuigd is; maar hij uit zich zo duister en verward, dat de lezer er allerlei graden van skepsis, van de allergeringste tot de allergrootste toe, uit kan lezen, en bovendien wordt het verschil tussen verwantschap en min of meer toevallige gelijkheid niet klaar genoeg onderstreept.

Zo is er, gelijk de lezer bemerkt, heel wat op SCHRIJNEN'S arbeid aan te merken. Trots deze onvolmaaktheden is zijn boek echter zeer bruikbaar en het verdient als Nederlands werk, dat allerlei bevat, wat men nergens elders op een dergelijke wijze bijeen vindt, onze aanbeveling. Vrij uitvoerige literatuur-opgaven en registers verhogen de waarde nog. Speciaal wijs ik op 't gedetailleerde ‘algemeen zakenregister’.

Eén opmerking moet mij nog van het hart. Ik kan mij absoluut niet verzoenen met dat, niet alleen aan SCHRIJNEN eigene, purisme, dat de vreemde woorden noch overneemt noch door bestaande Hollandsche vervangt, doch ze vertaalt, zodoende onze taal verrijkend met de ergste soort van -ismen, die ik ken. Als ik in regel 4 van de ‘algemeene beginselen’ lees van ‘klankleer, buigingsleer en woordvoegingsleer’, dan vraag ik mij af: waarom niet ‘syntaxis’? Dit woord is voor Nederlanders gewoner en begrijpeliker dan het Nederlandse, dat bovendien niet geheel juist is en verkeerde voorstellingen kan opwekken: zo'n woord staat op één lijn met ‘zelfstandig naam-

woord' en 'voornaamwoord', die door een vroegere generatie onzaligerwijze voor 'nomen substantivum' en 'pronomen' zijn in gebruik genomen. Een groot bezwaar tegen zulke woorden is ook dit, dat ze onze taal voor buitenlanders onbegrijpelik maken; een van de beste dingen, die onze neutrale geleerden tijdens en na de oorlog kunnen doen, is: meewerken aan de voortzetting en wederopbouw der internationale wetenschap; welnu, daarvoor is het verbannen van algemeen erkende internationale termen een slecht middel. En wat de strijd tegen germanismen betreft, is niet 'enkel-leven', zoals de heer SCHRIJNEN schrijft, een erger germanisme dan het onvertaalde 'Einzelleben'? en zijn niet 'Oorgrieken' en 'oortalen' door hun in deze zin van Duits *ur-* bij ons niet bestaand prefix iets 'oer-komies' en daardoor reeds veroordeeld?

L e i d e n .

N. VAN WIJK.

Anthonis de Roovere. Academisch proefschrift, door G.C. van 't Hoog (Amsterdam - J. Emmering - 1918).

Tot de Wetenschap der Letterkunde behoort ook de waardering der dichters van het verleden, namelik de taxering van hun werk in het absolute en ook in verhouding tot hetgeen de tijdgenoten voortbrachten.

Dit oordeel van het nageslacht wordt geregistreerd in de verschillende Geschiedenissen der Literatuur, en behoort dan tot de officiële Wetenschap. De minder begaafden onder de studerenden nemen het eenvoudig over.

Maar alle wetenschap is mensewerk en behoeft dus onophoudelik revisie. Zeer in 't biezonder geldt dit van de taxering der talenten, omdat zulk een oordeel altijd subjectief is.

Het proefschrift van Dr. G.C. VAN 'T HOOG is zulk een revisie.

De traditie had ongunstig geoordeeld over de voornaamste der vijftiende-eeuwse rederijkers, ANTHONIS DE ROOVERE († 1482). Prof. KALFF volgde dat traditionele oordeel en weigerde hem de titel van 'meester-dichter', hem door de tijdgenoten vereerd. Hij noemt zijn smaak 'van twijfelachtig allooi' en zegt dat DE ROOVERE 'zich blijkbaar te afhankelijk voelde om zijne stem krachtig te doen hooren.'

Eerherstel was reeds gekomen van de kant van Dr. KNUTTEL en van Dr. PRINSEN. De laatste sprak al van 'zekere frischheid en natuurlijkheid' en van 'werkelijk fijn gevoel' in sommige gedichten.

En nu kwam Dr. VAN 'T HOOG met een uitgewerkt pleidooi om

het oordeel van Prof. KALFF te schrappen uit de boeken der officiële wetenschap en daarvoor het zijne in de plaats te stellen.

Zijn conclusie luidt aldus:

Wel was hij een rederijker; knutselige tijdverzen heeft hij gemaakt, en A B C's ten love van Maria, - en verwonderlijke kunstenmakerijen in woordenkeus en rijmschema's heeft hij bedreven,.... maar daarnaast heeft hij voor zijn tijd en met de mate van zijn talent zulke aardige verzen nagelaten, glanst, zelfs temidden van echt rederijkersgedoe, dikwijls zóó het talent van den waren dichter, dat het nog wel de moeite loont, zich eens te verdiepen in dit oude werk. - Draagt het de gebreken van den tijd, waarin het ontstond, het heeft toch *iets* in zich, dat ook nu nog treft, *iets*, dat er de blijvende waarde van uitmaakt, *iets*, dat *van alle tijden* is.

Dit oordeel heeft twee deugden: het is beslist en het is gematigd. Maar de hoofdzaak is, dat het de waarheid zegt, waarvan de lezer zich kan overtuigen door een uitvoerige bloemlezing, waarbij de Schrijver de passages aanwijst, waaruit talent spreekt.

VAN 'T HOOG heeft zijn pleidooi gewonnen en KALFF zal zijn geringschattende woorden moeten herroepen, hetgeen voor een Geleerde van zijn rang een niet al te zware taak kan wezen. Trouwens, WILLEMS heeft hem daarin reeds een voorbeeld gegeven in 1845, toen deze zijn ongunstig oordeel, over DE ROOVERE uitgesproken in 1819, verving door meer waarderende woorden.

Mijn kort boekverslag gedoogt niet dat ik aanhalingen doe uit het werk van DE ROOVERE, maar enige indruk ervan wil ik toch geven door iets te vertellen van enkele verzen en passages, door VAN 'T HOOG met nadruk aangewezen.

Op zeventienjarige leeftijd won de Retoriker de prijs met een antwoord op de vraag: *Oft moederlijck herte lieghen mach*? Met vlotheid noemt hij allerlei slechte moeders op: moeders die hun kinderen doden, die ze verlaten, ze te vondeling leggen, ze verhuren; maar, roept hij dan: *tzijn moeders, maer gheen moederlijcke herten en hebben sij*. 't Moederlik hart is zo getrouw, het kan niet liegen. *Besietet ghemeijne wijveken rouwich*! Zie daar dat vrouwke uit 't volk in droef heid over haar kind, en doe dan nog eens de vraag *oft moederlijck herte lieghen mach*!

Een wat vermoeiend-lang lofdicht, maar met uitmuntende passages, schreef hij over *den heyligen Sacramenten*. Een machtige Prins, zegt hij daarin, die naar vreemde landen trekt, zal eerst zijn gezin en zijn bedienden om zich verenigen aan de dis. *O minnelijcke Christus, Ghij waert die Princhе en blijde weerdt* (gastheer), toen Gij Uw Apostelen

om U verenigde voor Gij vertrokt naar het Land Uws Vaders, en hun een Paasmaal bereidde in een ondoorgrondelik wonder.

Van der Mollenfeeste is de titel van een soort van *Doodendans*. De mollen vieren feest; alle mensen zijn daarop uitgenodigd. Een onafzienbare optocht trekt naar 't mollenland; voorop de Paus, gevolgd door geesteliken en monniken en 'nonnekens, baghijnen, clopsusters, susters bedelaren'; dan komen keizers, graven, ook poorters, pachters, kooplui, ambachtslieden; hoepsasa! allemaal uit logeren in 't mollenland; ieder zal er onthaald worden 'naar zijn weerde'.

Er zit sarcasme in dit gedicht, droefheid en spot, arme-zondaarshumor, en *gang*, vlotte gang.

Ten slotte nog een woordje over *Sotte Amoureusheyt*, een voortreffelik staaltje van Vlaamse oubolligheid, drolligheid, lolligheid. Er komt op het toneel een soort van clown, zal ik maar zeggen, want het is een clownerie. Hij stelt zich voor aan het publiek met een moppige buiging en zegt: *Ick heete Pantken, mijn lief Pampoeseken*. En dan gaat hij zijn liefje tekenen: eten en drinken en lachen; dat is haar leventje; lachen.... *duijmen breedt*. Haar oogskens pinken vriendelik, als zij *een croeseken* heeft gedronken, '*ghij en saecht ten daghen noijt blijder droeseken, alst Appelmoescken sijn buijcxken al vol gheten heeft*'. De minnaar is zo 'verhit', dat hij maar ineens recht met ze naar de Pastoor zou lopen om te trouwen, als 't geen Vastentijd was. Dat haar handjes wat grauw zijn en haar *mondeken rieckt van den loocxkene* (knoflook), dat geeft niets; want soort zoekt soort.

Hoe Hollands-onnozel heeft Prof. KALFF zich aangesteld door met een ernstig gezicht te blijven kijken bij dit koddig toneeltje. 'De talentlooze beschrijving van een walgelijk paar gelieven', heeft hij gezegd. Talentloos? walgelijk? Maar Professor! lachen, lachen, lachen! daar is 't om te doen. Als je maar lachen moet, dan is alles vergeven. Dat is Vlaams idee. Zo was 't toen; zo is 't nu; zie *Pallieter*.

Ik wou dat ik een bundel vol had van zulke walgelike verzen, vol van de levensleut van lekker eten en drinken, en vrijen, en mekaar en zichzelf en de hele wereld voor de gek houden.

* * *

Dr. VAN 'T HOOG heeft getoond dat hij behalve histories letterkundige, ook literator is bij de genade Gods; dus, dat hij behalve Akademiese vorming, ook de gave heeft, de flair, het instinkt, de intuïtie, om goede literatuur van slechte te onderscheiden. Als iemand een papiertje op straat vindt, waarop enige koepletten staan gekrabbeld met potlood, en hij leest, en zegt dan: 'Maar mijn hemel! dat

is Poëzie; dat is 'n Dichter die dat gemaakt heeft!' dan heeft hij verstand van literatuur. Ja, als er JOOST VAN DEN VONDEL onder een vers staat gedrukt, dan weten we allemaal wel dat het mooi moet wezen.

VAN 'T HOOG heeft die intuïtie, en dat verwondert ons niet van iemand die zich reeds heeft doen kennen als dichter. Soort kent soort.

Zijn werk had echter heel wat breder en dieper kunnen wezen, indien hij een studie had gemaakt van het vijftiende-eeuwse retorijkersidioom in het algemeen, en dat van DE ROOVERE in het biezonder, en indien hij dan had aangetoond, wáár DE ROOVERE slechts gebruikte de algemene cliché's van zijn tijd, wáár hij aan die oude cliché's een nieuw glansje of tintje gaf, en wáár hij geheel nieuwe vormen schiep. Zijn afrekening met Prof. KALFF had dan beperkt kunnen blijven tot een enkel hoofdstuk. Nu verveelt het de lezer wel een beetje, telkens weer opnieuw te moeten lezen, dat die arme Professor alweer ongelijk heeft.

Misschien verdedigt VAN 'T HOOG zich met te zeggen, dat men slechts één ding tegelijk kan doen, indien men tenminste wil dat het voor eens en voor goed gedaan is. Welnu, laat een ander dan eens dat andere doen, ook voor eens en voor goed.

J.M. ACKET.

Taalboek, door A. Jager, onderwijzer te Amsterdam. Met Handleiding, Supplement en Toelichting I-VI. Uitg. J. Muusses. Purmerend, z.j.

Deeltje I-III zijn besproken in Jaargang 1916, blz. 263-4. De hr. JAGER heeft inmiddels IV-VI uitgegeven. Tevens bereikten ons de Handleiding met Supplement, zodat de leergang tans kant en klaar voor ons ligt.

Bij de vorige aankondiging lieten wij bezwaren gelden. De heer JAGER liet ontleden, verbuigen en vervoegen, en we hadden hierin, zo dit werkelik nodig mocht worden geacht, meer lijn en opklimming gewenst. Doch met deze opmerkingen is - zoals uit de inmiddels toegezonden Handleiding blijkt, - aan de ganse arbeid, met de daarin verwerkte principes, niet ten volle recht gedaan, en gebiedt de billikheid, de bespreking van het werk wat dieper op te halen. Iets wat we hier pogen te doen.

We zeggen opzettelik 'pogen'. Want de hr. JAGER stelt aan ons bevattingsvermogen meer dan gewone eisen. Wij willen gaarne onder-

stellen dat de bewerker zelf in zijn werk tot volledige klaarheid is gekomen. Maar we betwijfelen of de woorden bij hem dezelfde begrippen dekken als ze bij ons plegen te doen. Want niet alles kunnen we terecht brengen.[1)]

De totaalindruk - op de meest objektieve wijze uitgedrukt - is deze: dat de hr. JAGER een nieuwe weg heeft geopend, altans, op grond van een nieuw principe heeft gewerkt, en tevens een verouderde leervorm heeft goedgepraat. Reeds op blz. 5, van z'n Supplement, - 'op den grondslag van (door anderen, maar op een afwijkend doel gericht, uitgesproken), verwante gedachten,' luidt het: 'De fout van het oude taalonderwijs zit niet hier, dat er "teveel grammatica" geleerd wordt. Integendeel, tal van grammatische verschijnselen, die in de taalboeken uit "vrees voor overlading" vermeden werden, zijn reeds, vóór het onderwijs aanvangt, het onbewust eigendom der kinderen geworden, en blijven in het taalmilieu waarin zij leven voortgroeien. De natuur zelf kent die vrees voor overlading niet: Trucjes van getalsonderscheiding, van vervoeging en verbuiging, van zinsbouw en woordvorming enz. onderwijst de taal zelf zonder paedagogische scrupules'.[2)]

Uit deze chaos rijst zowel het licht als de schaduw van zijn arbeid omhoog.

Van het standpunt uit dat de taal natuurlik groeit - en nu 'taal' gedacht als collectief van de in 't bewustzijn liggende en tot in 't bewustzijn doordringende woorden - oordeelt de schrijver logies tot de verwerping van een 'aparte schrijftaal', die als van een andere aard zijnde dan het gesprokene, zou moeten worden 'aangeleerd' en in 'taaloefeningen' zouden moeten worden 'toegepast', en welk barbaars proces heeft geleid tot een streven naar beperking, naar 'minder regels', een 'minimum grammatica', aan te bieden in armoedige taal, die dan

1) B.v.: 'hoorbare spelling' naast 'zichtbare spelling' (Suppl. 9) 'geluidsassociatie', die langzamerhand een 'associatie' wordt van 'klank' (ald.).

2) Deze uitspraak vooral dekt niet wat ze beweren wil. De 'groei' betreft hier - zie de zinsnede 'vóór het onderwijs aanvangt' - het 'vocabulair' en de 'spreektechniek'; en hierop valt niets af te dingen; en logies is ook, dat, om al dit onbewuste 'bewust' te maken, er volgens de schrijver, nooit 'te veel grammatica' kan worden onderwezen. Maar is dit bewust maken van 't onbewuste juist niet gebaseerd op de 'natuurlijk gegroeide' spraakleer van 't kind, van reeds 'vóór het onderwijs aanvangt'? Wat heeft de 'grammaire raisonnée' hiermee te maken? Gaat de auteur niet averechts tegen z'n opzet in? En is doorlopend geheel zijn appèl op 'de menschelijke natuur' (zie z'n Bredasche stellingen) niet een misbruik van woorden?

‘eenvoudig’ gehouden werd. Hij, de schrijver, houdt niet van een ‘ondervoeding’, die de ‘geestelike overlading’ vervangen moest, maar wil de leerlingen de· taal die ze spreken en horen spreken, lezen, en horen lezen[1)], opzettelik bewust maken, ook door met aandacht de geest te laten reageren op de *algemene verschijnselen* als basis, en op de *bizondere verschijnselen* die juist aan hun bizondere aard tegenover de algemeenheid hun relief ontlenen.

De schrijver wil zich vrijer bewegen door de taalverschijnselen heen. Hij wil zich niet langer beperken tot de afwijkingen van de normale taal, welke afwijkingen juist door hun aard het meest aanleiding tot fouten maken geven.

Schrijver keert zich dus gans en al tegen wat hij noemt ‘de dogmatiese school’.[2)]

Hij zelf verkiest z'n metode te schikken onder de ‘natuurlike’ vlag.

Het voordeel is dit, dat de schrijver, ingevolge z'n negatie van de schrijftaal, zijn oefentaal heeft geput[3)] uit de materie van 't zuiverste water. En de beweegredenen die tot deze keuze hebben geleid, rusten op een bredere ondergrond. Van uit die bodem spruit ook zijn ‘oefenwerk’, analoog met de opvatting, die er aan ten grondslag ligt. Zij is deze:

De onderwijzers overschatten de moeielikheden. Wat zij als expresse

1) Er mag toch worden verondersteld dat de leerlingen, lezende, spreken? En dat ze, horende lezen, horen spreken?
2) De schrijver vergete niet, dat de heren van ‘de dogmatiese school’ juist de ‘grammatica’ sterk beperken, om tijd uit te winnen voor ontwikkelender taalonderwijs. THIJSSEN b.v. geeft geen methode voor taalonderwijs, alleen een praktiese oefeningen-reeks. Ook houde hij in 't oog wat VAN GINNEKEN, ALBERT en MARTENS, c.s. beogen.
3) In dit opzicht is hij niet scrupuleus
‘hij moest een ander smoesje verzinnen’; - ‘Mag ik baas?’ vroeg-ie komiekernstig; - hij kreeg z'n goeie goed aan; zijn nieuwe pet kreeg-ie op; - de kinderen wouwen er overheen springen; - ‘'n Prachtzeil’ vond George. ‘'n Prachtmast!’ deed-ie George na. Daarnaast: zij aanvaardden den terugtocht; Hij (de burgemeester) droeg een hoogen hoed. - In het midden der vaart. Kleurig doen zinnen aan als: En de dienstmeisjes op blank geschuurde klompen droegen witte schorten, die van achteren opgebonden waren, zoodat ze hun knieën strak omspanden. - Tusschen de openingen der bladerkronen door scheen de zon en maakte ronde-trillende lichtvlekken op den grond. En als Bouke er op trapte, kwam er zoo-eentje op zijn voet zitten. - Uit een hooge steenen schoorsteenpijp steeg dikke rook op, die voortgedreven door den wind, zijwaarts uitkrinkelde. - En zo zijn er kostelike lesjes en trekjes onder, waarin goede smaak wedijvert met ruimheid van opvatting.

leerstof in hun aangeboden ‘taaloefeningen’ te hoog aanslaan, beschouwen de leerlingen als van zelf sprekende dingen. En 't is niet door ze te plaatsen tegenover de moeielikheden van de *schrijftaal techniek* dat wij ze zullen prikkelen tot inspanning. Wij dienen veeleer een beroep te doen op de innerlike physiese krachten. Niet, zoals tot heden gedaan werd, mag de techniese aanduiding (spelling) · van de ontbrekende vorm, maar moet de ontbrekende of de afgebroken gedachte, - de taalvorm zelf, hem bij het invullen bezighouden. Niet dus een invulzin als deze: Toen ze het dorp berei- en de waren bezohadden, aanvaar- ze den terugtocht, - maar: Toen ze het dorp - en de waren - hadden, - ze den terugtocht. ‘De eerste zin werkt belemmerend op het werktuigelik schrijven, de twede scherpt de geest op de juiste uitdrukking der gedachte.’ En (Suppl. 22):

‘Wie toegeeft - en uit eigen ervaring kan ieder, die schrijft, wéten dat 't zo is - dat het schrijven evenals 't spreken werktuiglik - dus *uitsluitend* onder de *drang* der gedachte - moet geschieden om die gedachte vlot te uiten, wie toegeeft, dat er bij 't *schrijven* van woorden als *word, wordt, gebeurt, gebeurd* evenmin *grammatische* tijds-, persoons- en getalsvoorstellingen komen, als dit het geval is bij 't spreken van woorden als *loop, loopt, leert, geleerd*, zal de twede manier aanvaarden als de juiste.’

Kortom, 't is de drang der physische krachten, de wisselwerking tussen de innerlike behoefte en de stimulerende kracht der taal, die het woord in z'n nauwkeurigste uitbeelding en 't meest aan de klank beantwoordende wijze het begrip doet benaderen. Wie schrijft, wil, als hij spreekt, verstaan worden en is daardoor genoodzaakt om niet alleen de juiste woorden, maar ook de juiste woordvorm te gebruiken.

Dit is nu alles heel mooi. En al is de physies-physiologiese interpretatie van een 's mensen innerlike niet altijd dezelfde in woord en klankaanduiding, en, in z'n afwijking van de genormaliseerde spelling, niet altijd ‘dogmaties’ toelaatbaar, we hebben eerbied voor het proces zelve, dat ook voor het bijkomstige taal- en spellingonderwijs nieuwe vergezichten opent.

Doch verder gebeurt er iets heel anders. De schrijver verlaat z'n koers. Immers, - door zijn positie-nemen tegen de ‘dogmatiese’ school, en tegen hen, die ‘vereenvoudigend’, het grammaties onderwijs tot het geringste zouden willen beperken, treedt hij al te onderschattend op tegen het, weliswaar, te eenzijdig getob met buigings-, vervoegings- en meervoudsuitgangen, en ontleent aan die onderschatting

het recht, om die grammatiese rompslomp als een ‘futilieteit’[1] in z'n metode binnen te loodsen.

Dit is - hij houde ons 't woord ten goede - het onoprechte in de leergang van de hr. JAGER. Het waren de in deze ‘vormendienst’ samengestelde oefeningen, die voorheen ons oordeel bepaalden. Het is wederom de, deze grammatiese oefeningen goed te praten sofisterij, die tans ons in ons oordeel tot omzichtigheid maant. Want tevens blijkt ons dat de praemissen, waarop zijn redenering is opgebouwd, niet alleen onbewezen, maar ook ongegrond zijn.[2]

Natuurlik is de ganse arbeid van de hr. JAGER met deze opmerkingen niet veroordeeld. Ook in zijn gramm. kies-oefeningen, - die we ook bij de hr. THIJSSEN ontmoetten, - spreekt een gezonde zin. Maar zijn ruim principe, waaruit de stof voor z'n oefeningen is voortgekomen, wordt door zijn konservatisme in de druk gebracht. En *dit* juist schaadt zijn arbeid des te meer, omdat hij ondanks zijn kleinachting van de ‘dogmatiesen’ telkens en herhaaldelik aan zijn verbuigingen, vervoegingen en ontledingen, een ‘kader’ geeft. De logica van zijn opzet wil geen kader. Ze wil juist meer vrijheid. Zijn eigen praktijk bewijst het (V, 47):

‘Wat trekt dat beest met z'n *eene* poot,’ dacht de waard.
Hij bekeek *die***n** poot eens.
't Paard heeft een mankement aan z'n poot.
.... zoodat het begon te steigeren en met zijn *een***en** poot achteruitsloeg.
Waarvoor die ene keer?
Omdat als oefening volgt: ontleed,.... dat het begon te steigeren

1) Zelfs mogen de ‘verbuigingen’ als ‘oefeningen in de techniek’, (z)ijnentwege geschrapt worden (zoodra de Taalwetenschap het gedaan weet te krijgen, dat de verbuigingsvormen op de L.S. niet meer onderwezen behoeven te worden. (Handl. blz. 31). En wat er verder volgt. En, - ‘als het doel eenmaal vervalt, dan slijten die ennetjes van zelf wel weer af, zooals wij, volwassenen (N.B.!) in ons schrijven zelf ervaren.’

2) Onjuist is (zie Toelichting blz. 13): ‘(de spelling) volgt in hoofdzaak haar eigen ontwikkelingsgang; een voortdurende vervorming naar haar eigen doel matigheidswetten tot een.... systeem’, en in 't geheel buiten rekening gelaten het ingrijpen van de spellingregelaars sedert het begin der 17de eeuw. Vreemd doet daarom ook aan - ‘nu een maal het systeem in hoofdzaak moet worden vastgehouden’, (blz. 13) - dat ‘de spellinganalogie een *natuurlijk gegroeid* en in *de practijk erkend* systeem is’ (blz. 10).

en met *zijn eenen poot* achteruit sloeg. (De schuingedrukte woorden worden taalkundig ontleed).

En waarvoor die tweeslachtigheid?

Waarom moet voor dit ene geval de woordelijst dienst doen, en voor een analoog geval die verontachtzaamd?

Wanneer mag de leerling de *n* wel gebruiken, wanneer niet? Is hier soms een beroep gedaan op een psychies-physiologiese wet? En zo niet, - indien er werkelik zo weinig belangen mee gemoeid zijn, loopt dan de leerling niet gevaar, om door deze facultatieve willekeur veelmeer tot 'slordig' schrijven te worden gebracht dan door de konsekwentie der 'dogmatiesen'.

Waarom moet de 'natuur' te voorschijn worden gehaald, om onmiddellik weer op stal te worden gezet?

Waarom niet trouwer gehandhaafd, het in de 'Handleiding' uitgesproken beginsel (blz. 28):

'(De kinderen) leeren de schrijfvormen herkennen in hun natuurlijk milieu. De technische aanduiding van den vorm valt samen met het besef, dat 't de voorgeschreven aanduiding is. De zichtbare vorm krijgt "klank". Precies zoals in de gesproken taal het geval is met de onderscheidene "klankvormen" val-valt, leer-leert, enz.'

Juist, Niet alles is hiermee opgelost. Maar bij de moeielikheden, die zich hierbij mochten voordoen, kunnen steeds, expres daarvoor samengestelde 'hulp-oefeningen', desnoods in 'hulpboekjes', volstaan. Wat de hr. JAGER méér dan dit beoogt, voert hem juist vàn de weg.

J.K.

Gerbrand Adriaenszoon Bredero door Herman Poort. (Groningen-Den Haag - J.B. Wolters - 1918). Prijs ƒ 0,90.

Dit smakelik uitgegeven boekje bevat een herdruk van POORT'S artikel in *Groot-Nederland*, geschreven bij het BREDERO-jubileum. In een vlot geschreven schets van BREDERO'S leven, novellisties getint - blijkbaar onder TEN BRINK'S invloed - wil de schrijver in brede kringen belangstelling wekken voor onze zeventiende-eeuwer. Daarin is hij over 't algemeen geslaagd: menig lezer zal het boekje met genoegen doorlezen. Wetenschappelike pretenties heeft deze studie niet. Er zijn 'dichterlike vrijheden' in, die uit litterair-histories oogpunt bedenkelik zijn, als de zonderlinge samenstelling van het gezelschap op blz. 39, of de kombinatie van gedichten op blz. 40-43.

Bedenkelik is ook de voorstelling dat BREDERO zijn liederen op de wandeling kant en klaar improviseert (blz. 23). Er staan ook met grote stelligheid beweringen, die niet ieder voor zijn rekening zou durven nemen. Was BREDERO wel ‘een arme Amsterdamsche jongenvan-de-straat’? (blz. 14). Mag het *Moortje* ‘een van zijn meest nationale stukken’ genoemd worden? (blz. 37). Is het zo zeker dat BREDERO zonder de renaissance groter kunstenaar geworden zou zijn? (blz. 38). Had hij inderdaad het ‘odi et arceo’ aanvaard? (blz. 38). In het gebruik van zeventiende-eeuwse taal is POORT matiger geweest dan TEN BRINK, maar ook hij doet soms glimlachen om te onpas aangebrachte of namaak-zeventiende-eeuwse woorden en wendingen[1)]. Al moet men een gelegenheidsgave als deze niet te zeer krities bekijken, voor goedgelovige lezers is in dit tijdschrift een waarschuwing niet misplaatst.

C.D.V.

Uit de tijdschriften. (September - Oktober).

De Gids. Sept.

P.H. RITTER beoordeelt de roman *Arend van Wijk* van HERMAN MIDDENDORP.

De Beweging. Sept.

ALBERT VERWEY vervolgt zijn belangrijke studie over *Hendrik Laurensz. Spieghel*. Hij bespreekt het spel *Numa ofte Amptsweygheringe*, eigenaardig toegelicht door een brief van SPIEGHEL aan de Staten van Holland, en het gedicht *Zeegbaeks Lofzang*. Verder schrijft hij aan deze auteur een vertaling toe, getiteld *Een Claghe Jesu Christi, tot dat onghehoorsaeme menschelijcke gheslachte* (1595), oorspronkelik in het Latijn geschreven door PIERRE BLOCK (PETRUS BLOCCIUS). Na een beschouwing van de Nieuwjaarsliederen komt hij tot het hoofdwerk, de *Hertspiegel*, ‘een gedicht zoo hollandsch als er ooit een is voortgebracht’. - MEA VERWEY bespreekt boeken van EMMY VAN LOKHORST en JO DE WIT; J. KOOPMANS bespreekt *Tondalus' Visioen en St. Patricius Vagevuur*, uitgegeven door R. VERDEYEN en J. ENDEPOLS.

Okt. Het vervolg van VERWEY'S *Spieghel*-studie is gewijd aan een diep-gaande beschouwing van de *Hertspiegel*, boek I-V.

1) b.v. *duyts* van het bier (blz. 22), een *wiltweyig* gelaat en *neskery* (blz. 24), een *kostlijk* stuk (blz. 39).

De Nieuwe Gids. Okt.

In de Literaire Kroniek spreekt W. KLOOS, naar aanleiding van de jongste BREDERO-uitgave, over de *Rodderick en Alphonsus*, dat hij ook uit een oogpunt van vers-techniek een zwak werk noemt.

Groot-Nederland. Okt.

Onder het opschrift *Techniek der Poëzie* bespreekt J. ZELDENTHUIS de *Inleiding tot de Poëzie* van M.H. WERKMAN (1917) en de lezing van BASTIAANSE over *De Techniek der Poëzie* (1916). Vooral in het eerste gedeelte ontwikkelt hij zijn bezwaren tegen WERKMAN'S opvattingen - waarbij hij telkens de partij van BASTIAANSE kiest - maar over het algemeen vindt hij in deze *Inleiding* veel te prijzen.

De Socialistische Gids. Okt.

HENRI POLAK geeft het derde gedeelte van zijn voordrachten over *Revolutionnaire poëzie*, waarin hij de gedichten van H. OVERST, S. BONN en A. VAN COLLEM behandelt en door proeven doet kennen.

Onze Eeuw. Okt.

In de rubriek *Nieuwe Boeken* behandelt A.C.S. DE KOE *De Komedianten* van LOUIS COUPERUS, *Helène Marveil* van R. VAN GENDEREN STORT en *De bestendige Aanwezigheid* van KAREL VAN DE WOESTIJNE.

Elseviers Maandschrift. Sept.

HERMAN ROBBERS pleit, onder het opschrift *Een hoogleeraarsbenoeming*, voor de artistieke zijde van het litteratuuronderwijs aan onze universiteiten. - Verder herdenkt hij de zeventigste verjaardag van *Marcellus Emants*.

Vragen van den dag. Sept.

In een artikel van J.B. SCHEPERS, *De dichter en zijn werk*, betoogt de schrijver dat VAN EEDEN het tweede en derde deel van zijn *Kleine Johannes* ten onrechte beschouwt als een voortzetting van het eerste deel. Tegen de auteur verdedigt hij dit jeugdwerk, als kunst van betekenis.

Studiën, tijdschrift voor godsdienst, wetenschap en letteren. Okt.

H. PADBERG schrijft met veel lof over *De ontginningsarbeid van den heer Sterck*, waarvan de resultaten onlangs neergelegd zijn in de *Oorkonden over Vondel en zijn kring*. - G. JONCKBLOET toont opnieuw zijn belangstelling in het werk van HENRIETTE ROLAND HOLST, maar in *Verzonken Grenzen* ziet hij de *Decadentie eener socialistische dichteres*, dat naar de vorm ‘onvoldragen proza’ is, naar de inhoud ‘duistere kronkelpaden van beuzelende redeneering’.

De Katholiek. Okt.

J.P. VERHAAR behandelt onder de titel *Rondom Vondel en Gezelle* twee boeken, de *Vondel-Oorkonden* van STERCK en *Guido Gezelle* door CAESAR GEZELLE, beide als 'voorbereidingswerk' bedoeld. - FR. B. KRUITWAGEN begroet met ingenomenheid de uitgave van *Tondalus' Visioen en St. Patricius' Vagevuur*, en spreekt de wens uit dat deze 'bijdrage' tot Mnl. dialektstudie gevolgd zal worden door een methodiese samenvatting van de uitkomsten, als voorproeve van voortgezet onderzoek.

De Beiaard. Sept.

Een artikel *Beatrijs*, door W. VAN KOEVERDEN is grotendeels gewijd aan de jongste dramatiese bewerking van deze stof door FELIX RUTTEN, maar als inleiding wordt ook het drama van MAETERLINCK en de prozabewerking van R.J. SPITZ ter sprake gebracht.

Stemmen des tijds. Okt.

Een brede bespreking wijdt J. PETRI, onder de titel *Hollandsche Kunst*, aan het 'loutere fijne en innige' *Jaapje* van JAC. VAN LOOY.

Bloesem en Vrucht. VII. Afl. 11-12.

K. LANTERMANS behandelt *Cats met Voorgangers en Navolgers*. Als voorgangers beschouwt hij DIRC POTTER en J.B. HOUWAERT; als navolgers ADRIAEN POIRTERS, DIRC PIETERSZOON PERS en WILLEM SLUYTER.

De Opbouw. Okt.

HERMAN POORT wijdt zijn *Letterkundig Overzicht* aan H. ROLAND HOLST.

Den Gulden Winckel. Sept.

D.TH. JAARSMA huldigt *Herman Robbers* op zijn vijftigste verjaardag. - F. SMIT KLEINE handelt over *E.J. de Meester als journalist*. - H.C. MULLER beoordeelt het *Verslag van een onderzoek betreffende de Betrekkingen tusschen de Nederlandsche en de Spaansche Letterkunde in de 16^{e}-18^{e} eeuw* door WILLIAM DAVIDS.

Okt.

GERARD VAN ECKEREN geeft *Kantteekeningen bij de literatuur van den dag*. - ERNST GROENEVELT prijst QUERIDO'S *Van verbeelding en werkelijkheid*.

Neophilologus IV. Afl. 1.

P. VALKHOFF bestudeerde het leven van een merkwaardige Nederlander uit de achttiende eeuw, *Elie Luzac*, de uitgever van LA METTRIE'S boek *L'Homme machine*, dat door de Waalse gemeente te Leiden als atheïsties veroordeeld werd. Waarschijnlik is een later toegevoegde verhandeling, *L'Homme plus que machine*, van de hand van LUZAC, die slechts door de nood ge-

drongen de Franse vrijdenker verlochende. - G.G. KLOEKE vervolgt zijn studie over *De beoefening der Duitsche dialectkunde*, die ook voor Nederlandse taalstudie zeer leerzaam is. Hij spreekt nl. over de voordelen en de bezwaren van experimentele phonetica, zooals die vooral te Wenen en te Hamburg beoefend wordt. Op beide plaatsen heeft men een fonogram-archief opgericht, te Hamburg in het biezonder voor Nederduitse en ook Nederlandse dialekten. Daarna bespreekt hij studies op het gebied van vormleer en syntaxis, en stelt daarbij de vraag welke methode de voorkeur verdient: het schrijven van volledige dialekt-grammatica's voor afzonderlike plaatsen, of van studies die een gehele dialektprovincie omvatten. De laatste methode, die tegenwoordig in Zwitserland toegepast wordt, acht de schrijver beter. - LEO POLAK publiceert zijn rede over *Stoff, Gehalt und Form*, waarmede hij zijn kolleges als privaat-docent te Leiden geopend heeft.

Van onzen tijd. No. 44.

L.M. FR. DANIËLS O.P. schrijft een artikel *Ter nagedachtenis van Mr. J. van Lennep* (1868-1918), waarin VAN LENNEP'S verdienste ten opzichte van de Vondel-studie warm gewaardeerd wordt.

No. 46.

FRANK LUNS geeft zijn oordeel over *De 'Beatrijs' van Felix Rutten bij 'Het Rotterdamsch tooneel'*, en wijst daarbij ook op de zwakke zijden van het stuk op zich zelf: de 'overdadige beeldspraak' en de 'te vlakke scènes'.

Literaturblatt für germ. und roman. philologie. Sept. - Okt.

TH. FRINGS bespreekt uitvoerig PRINSEN'S *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandsche Letterkunde*.

School en leven. No. 4.

S.M. NOACH deelt, in aansluiting bij zijn vorige artikels *Uit Friesland* (Jaarg. 18, N°. 2 en 52) allerlei gegevens mede voor 'de invloed die de taal in een bepaalde streek op het algemeen beschaafd heeft'. In Friesland is de oogst die ieder docent in zijn klas binnen kan halen, begrijpelikerwijze zeer groot. Maar wij herhalen de aansporing aan ieder die de moedertaal onderwijst, om dergelijke feiten geregeld op te tekenen en te verzamelen.

C.D.V.